

DET KONGELIGE
LANDBRUKS- OG MATDEPARTEMENT

Prop. 127 S

(2014–2015)

Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)

Jordbruksoppgjøret 2015 – endringer
i statsbudsjettet 2015 m.m.

Innhold

1	Innledning	5	5	Importvernet og internasjonale forhold	46
1.1	Grunnlaget for jordbruksforhandlingene 2015	5	5.1	Importvernet for landbruksvarer ..	46
1.2	Regjeringens politiske plattform ..	6	5.2	WTO Landbruksavtalen og nye forhandlinger	46
1.3	Innst. 285 S (2013–2014)	7	5.3	Import fra u-land	47
1.4	Evalueringsrapport for oppgjøret i 2014	8	5.4	EUs felles landbrukspolitik og forhandlinger med EU	47
1.5	Den økonomiske politikken og utviklingen i norsk økonomi	10	5.4.1	Utviklingen i EUs felles landbrukspolitik (CAP)	47
1.5.1	Den økonomiske utviklingen	10	5.4.2	Importrestriksjoner for landbruksvarer til Russland	48
1.5.2	Den økonomiske politikken	11	5.4.3	Forhandlinger med EU	48
2	Gjennomføringen av forhandlingene	12	5.5	Forhandlinger om EFTA-handelsavtaler	49
2.1	Jordbrukets krav	12	6	Hovedtrekk i avtalen	50
2.2	Statens tilbud	12	6.1	Innledning	50
2.3	Det videre forløpet av forhandlingene	13	6.2	Grunnlagsmaterialet	52
3	Utviklingen i jordbruket	14	6.3	Rammen	54
3.1	Matsikkerhet – nasjonal matproduksjon	15	6.3.1	Oppbygging av rammen	54
3.1.1	Produksjons- og markedsutvikling	15	6.4	Fordeling på priser og tiltak	55
3.2	Landbruk over hele landet	16	6.4.1	Økning i målprisene	55
3.2.1	Arealutvikling og -fordeling	17	6.4.2	Endring i bevilgninger over avtalen	56
3.2.2	Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk	18	6.4.3	Utslag på referansebrukene	58
3.2.3	Rekruttering og næringsutvikling	19	6.5	Andre hovedpunkter	58
3.3	Økt verdiskaping – inntekts- og kostnadsutviklingen	25	6.5.1	Korn og kraftfôr	58
3.3.1	Inntektsutvikling	25	6.5.2	Melk, sau og storfekjøtt	58
3.3.2	Kostnadsutvikling og investeringer	27	6.5.3	Grøntsektoren og poteter	58
3.3.3	Utvikling i sysselsetting	28	6.5.4	Landbrukets utviklingsfond (LUF)	59
3.3.4	Strukturutvikling	29	6.5.5	Miljø og klima	59
3.3.5	Produktivitet	29	6.5.6	Forenkling	59
3.3.6	Overføringene til jordbruket	30	6.5.7	Produksjonstilskudd og velferdsordninger	59
3.4	Bærekraftig utvikling – miljø og klima	30	7	Nærmere om viktige politikkområder	61
3.4.1	Miljø og klima	30	7.1	Tilskudd til erstatninger med mer	61
3.4.2	Økologisk produksjon og forbruk	35	7.2	Landbrukets utviklingsfond	62
3.4.3	Andre politikkområder	38	7.2.1	Økonomisk oversikt over fondet... ..	62
4	Utvikling i foredlings- og omsetningsledd	39	7.2.2	Innvilgningsramme for LUF	64
4.1	Innledning	39	7.3	Rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket	64
4.2	Utviklingen i internasjonale matvaremarkeder	39	7.3.1	Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket	64
4.3	Prisutviklingen på matvarer	41	7.3.2	Tilrettelegging for næringsutvikling og verdiskaping	65
4.4	Industri og konkurranseforhold ...	43	7.3.3	Fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving	66
4.5	Matpolitikken	44	7.3.4	Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket	66

7.3.5	Forskning	66	7.10.1	Nytt forvaltningssystem for produksjonstilskudd	79
7.3.6	Matmerk	66	7.10.2	Produksjonstilskudd til melke- og ammekyr	79
7.3.7	Utviklingsprogrammet – landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping	66	7.10.3	Tilskudd til innmarksbeiter	80
7.3.8	Bioenergiprogrammet	67	7.10.4	Tilskudd til husdyr	80
7.3.9	Skogbruk	67	7.11	Velferdsordninger	81
7.3.10	Friskere geiter – kompensasjons- tilskudd	68	7.11.1	Tilskudd til avløsning ved ferie og fritid	81
7.3.11	Midler til konfliktdforebyggende tiltak jordbruk/reindrift	68	7.11.2	Tilskudd til avløsning ved sykdom m.v.	81
7.4	Miljø og klima	68	7.11.3	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	81
7.4.1	Miljøserting i jordbruksavtalen	68	7.12	Andre politikkområder	81
7.4.2	Helhetlig utredning av miljøvirkemidlene i jordbruket	68	7.12.1	Nytt forvaltningssystem for ordninger under LUF m.m.	81
7.4.3	Nasjonalt miljøprogram	68	7.12.2	Kompetanseutvikling og rådgiving	82
7.4.4	Regionale miljøprogram	70	7.12.3	Tilskudd til dyreavl med mer	82
7.4.5	Miljøvirkemidler over Land- brukets utviklingsfond (LUF)	71	7.12.4	Tilskudd til pelsdyr	83
7.5	Økologisk produksjon og forbruk	73	7.12.5	Tilskudd til frøavl m.m.	83
7.5.1	Økologisk produksjon og markedsutvikling	73	7.12.6	Tilskudd til utvikling av plantemateriale	83
7.5.2	Utviklingsmidler	74			
7.5.3	Bevilgning til økologisk produksjon og utviklingstiltak	74	8	Oversikt over postene på kapittel 1150 og 4150	84
7.6	Korn, kraftfôr og mel	75	8.1	Budsjettmessige forhold kapittel 1150	84
7.7	Frukt, grønt og poteter	75	8.1.1	Innledning	84
7.7.1	Endringer i målpris	75	8.1.2	Overførte beløp fra 2014 og omdisponering av bevilgninger i 2015	84
7.7.2	Post 70.11 Avsetningstiltak hagebruk	75	8.1.3	Budsjettmessige endringer fra 2015 til 2016	87
7.7.3	Avsetningstiltak potet	75			
7.8	Melk	76			
7.8.1	Kvoteordningen for melk	76			
7.8.2	Teknisk justering av kravspesi- fikasjonen for melk	76			
7.8.3	Prisutjevningsordningen for melk – høring av satser	77			
7.9	Kjøtt og egg	77			
7.9.1	Distriktstilskudd egg og fjorfekjøtt	77			
7.9.2	Omlegging av tilskudd til lamme- slakt fra produksjonstilskudd til pristilskudd	78			
7.9.3	Kvalitetstilskudd til storfekjøtt- produksjon	78			
7.9.4	Svinekjøttproduksjon	78			
7.9.5	Innføring av frakttilskudd for mobile slakterier i jordbruket	78			
7.10	Produksjonstilskudd	79			
				Forslag til vedtak om jordbruksoppgjøret 2015 – endringer i statsbudsjettet for 2015 m.m.	93
				Vedlegg	
			1	Jordbruksforhandlingene 2015 Sluttprotokoll fra forhandlingsmøte 15. mai mellom staten og Norges Bondelag	94
			2	Jordbrukets forhandlingsutvalg Arbeidsdokument av 8. mai 2015 ..	114
			3	Referat fra forhandlingsmøte 15. mai kl. 14:15	115
			4	Nasjonal jordvernstrategi	117

DET KONGELIGE
LANDBRUKS- OG MATDEPARTEMENT

Prop. 127 S

(2014–2015)

Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)

Jordbruksoppgjøret 2015 – endringer i statsbudsjettet 2015 m.m.

*Tilråding fra Landbruks- og matdepartementet 29. mai 2015,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Solberg)*

1 Innledning

Regjeringen legger med dette fram en proposisjon om jordbruksavtalen for 2015–2016, inngått mellom staten og Norges Bondelag 15. mai, etter at Norsk Bonde- og Småbrukarlag brøt forhandlingene. Jordbruksoppgjøret gjelder bevilgninger over kap. 1150 for kalenderåret 2016 og om-disponeringer innenfor vedtatt budsjett for 2015. Videre omfatter oppgjøret målpriser for perioden 1. juli 2015 til 30. juni 2016 og enkelte andre bestemmelser. I kapittel 1-5 gjennomgås det politiske grunnlaget og en del utviklingstrekk som bakgrunn og ytre rammer for oppgjøret. Kapittel 6 gjengir hovedtrekkene i oppgjøret, og kapittel 7 går nærmere inn på noen sentrale politikkområder. Kapittel 8 omtaler overførte og innsparte midler og om-disponeringer av disse, samt detaljer om bevilgninger til de enkelte ordningene i 2016.

I vedlegg 4 følger forslag til nasjonal jordvernstrategi, jf. vedtak nr. 393, 8. april 2014: «Stortinget ber regjeringen i egnet form fremme forslag for Stortinget om jordvernstrategi». Anmodningsved-

taket ble vedtatt av Stortinget som en følge av et representantforslag fra stortingsrepresentantene André N. Skjelstad, Pål Farstad, Ola Elvestuen og Abid Q. Raja om en helhetlig jordvernplan, jf. Dokument 8:13 S (2013–2014) og Innst. 149 S (2013–2014). Anmodningen ble oversendt Landbruks- og matdepartementet for oppfølging.

Viktige tiltak og virkemiddel som er nevnt i innstillingen fra næringskomiteen er vurdert i strategien.

1.1 Grunnlaget for jordbruksforhandlingene 2015

Det mest sentrale grunnlaget for oppgjøret er Regjeringens politiske plattform og Stortingets behandling av kap. 1150 og 4150 *Til gjennomføring av jordbruksavtalen m.m.* i Innst. 285 S (2013–2014) og avtalen mellom regjeringspartiene og samarbeidspartiene av 28. mai 2014.

1.2 Regjeringens politiske plattform

I Politisk plattform for Regjeringen heter det om landbruksområdet:

«Norsk landbruk har en sterk tilknytning til verdier som respekten for privat eiendomsrett, frihet til å drive næringsvirksomhet samt vern om kultur og natur. Eiendomsretten er en grunnleggende rettighet. Regjeringen vil styrke bondens rett til fritt å disponere sin egen eiendom. Høyre og Fremskrittpartiet vil arbeide for å oppheve odelsbestemmelsen i Grunnloven. Regjeringen vil skape et levedyktig landbruk ved å styrke mulighetene for verdiskaping. Jord- og skogbrukernes stilling som selvstendig næringsdrivende skal styrkes. Regjeringen vil opprettholde avtaleinstituttet i jordbruket, og legge vekt på forutsigbarhet og reformer som kan gi økt lønnsomhet, jf. samarbeidsavtalen. Norske matprodusenter skal ha konkurransedyktige rammebetingelser for etablering og produksjon.

Landbruket er viktig for mat- og planteproduksjon, bosetting og kulturlandskap i Norge. Beitedyr bidrar positivt til å opprettholde kulturlandskapet. Landbruket viderefører lange mattradisjoner, og skal ha som hovedoppgave å levere trygg kvalitetsmat. Norsk landbruksproduksjon tåler konkurranse på kvalitet fra andre land. Et importvern er viktig for lønnsomheten i norsk landbruk, men hensynet til norske forbrukere og norsk matvareindustri tilsier at tollmurene bør reduseres.

Regjeringen ønsker et tydeligere skille mellom landbrukspolitikk og distriktspolitikk. Hovedformålet med landbrukspolitikken skal være en kostnadseffektiv matproduksjon. Regjeringen vil derfor innrette de statlige overføringene slik at de bidrar til økt produksjon. Det bør satses på alternativ næringsutvikling for å gi grunnlag for en mer robust og fremtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet.

Regjeringen vil styrke landbruket gjennom forenkling av lover, regler og støtteordninger. Det vil styrke kapitalsituasjonen, øke omsetningen og bedre rekrutteringen. Kvotebegrensninger og konsesjonsgrenser som hindrer utnyttelse av kapasitet i enkeltbruk og samdrifter må i størst mulig grad oppheves. Takene for maksimal produksjon heves først. Disse endringene må skje gradvis. I takt med dette skal nivået på overføringene reduseres.

Regjeringen ønsker sterkere konkurranse i næringsmiddelindustrien, og vil derfor gjøre

markedsregulatorordningen mer uavhengig av samvirkeorganisasjonene.

Regjeringen vil:

- Forenkle støttestrukturen.
- Gjøre budsjettstøtten mer produksjons- og mindre arealavhengig innenfor rammene av internasjonale regelverk. Det vil også komme heltidsbønder til gode.
- Gjennomgå konsesjoner, kvoteordninger og differensiering av tilskuddssatser i jordbruket.
- Gjøre jordbruket mindre avhengig av statlige overføringer, redusere jordbrukets kostnadsnivå og gi bonden nye og bedre inntektsmuligheter.
- Bruke målrettede skatteendringer for å styrke bondens økonomiske stilling.
- Arbeide for en høyest mulig selvforsyning av mat av beredskapshensyn.
- Arbeide for å sikre forutsigbarhet for norsk matproduksjon dersom nye internasjonale handelsavtaler gjør det nødvendig med større omlegginger av jordbrukspolitikken.
- Gi den enkelte bonde større råderett over egen eiendom ved å oppheve konsesjonsloven, boplikten, delingsforbud og priskontroll.
- Utrede praktiseringen og effekten av driveplikten, og vurdere en oppheving.
- Åpne for bruk av aksjeselskap som selskapsform i landbruket.
- Redusere skattesatsen på gevinst ved salg av virksomheter i jordbruket til ordinær kapitalbeskatning.
- Åpne for en fondsordning i jordbruket etter modell av skogbruket.
- Ta vare på god matjord, men balansere jordvernet mot storsamfunnets behov. Regjeringen vil foreta en gjennomgang av leiejordsproblematikken og agronomien i norsk landbruk med tanke på bedre avkastning på eksisterende arealer.
- Gjennomføre forenklinger og reduksjon av landbruksbyråkratiet.
- Legge til rette for kompetanseutviklende tiltak i landbruket.
- Åpne for produktprøver og begrenset alkohalsalg direkte fra nisjeprodusenter og om nødvendig jobbe for å endre EU-lovgivningen på feltet.

Skognæringen er viktig for Norge. Mange mennesker har hatt en trygg arbeidsplass i næringen, og potensialet for verdiskaping er stort. Norske skogeiere har lange og gode tra-

disjoner for bærekraftig forvaltning av skogressursene. Skognæringen har betydelig vekstpotensial og bør derfor stimuleres til å utvikle nye markedsområder.

Regjeringen vil:

- Utarbeide en helhetlig strategi for verdikjeden knyttet til skogbruket.
- Legge til rette for å øke avvirkningen av skog.
- Redusere skattesatsen på gevinst ved salg av virksomheter i skogbruket til ordinær kapitalbeskatning.
- Styrke det private skogbruket ved å selge arealer fra Statskog tilsvarende det Statskog har kjøpt de siste årene.
- Legge større vekt på klimapolitiske målsettinger i forvaltningen av norske skoger.
- Tilpasse transportbestemmelsene for tømmer, så langt det er mulig, i møte med konkurransen fra våre handelspartnere.
- Søke å etablere nye kapitalkilder for utvikling og lønnsom produksjon av nye trebaserte produkter, eksempelvis ved å åpne for at skogfondet kan brukes til investeringer i industriformål.»

1.3 Innst. 285 S (2013–2014)

Ved behandlingen av Prop. 106 S (2013–2014) *Jordbruksoppjøret 2014 – endringer i statsbudsjettet 2014 m.m.* uttalte en samlet Næringskomité blant annet følgende:

«K o m i t e e n viser for øvrig til merknadene til landbruksmeldingen Meld. St. 9 (2011–2012) om landbruks- og matpolitikken, jf. Innst. 234 S (2011–2012), og de mange merkna-dene en samlet komité sluttet seg til i Innst. 8 S (2013–2014).»

Videre sier Næringskomiteens flertall blant annet følgende:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, viser til avtale mellom Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre av 28. mai 2014 om jordbruksoppjøret 2014. Flertallet viser til at man der gav uttrykk for at samarbeidspartiene ønsker et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet norsk landbruk med både store og små bruk i hele landet. Det er et mål at norsk landbrukspolitik skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om

økt selvforsyning, blant annet av hensyn til norske forbrukere og av beredskapshensyn. Vil-kårene for jordbruksdrift er forskjellige i ulike deler av landet, og jordbruket bidrar også til andre viktige samfunns-goder enn mat, slik som ivaretagelse av norsk kulturlandskap, reiseliv og spredt bosetting. Flertallet mener det må opprettholdes en differensiering i virkemidlene, som legger til rette for en variert bruksstruktur og sikrer bærekraftig produksjon på jordbruksarealene i hele landet. Flertallet mener matproduksjon er jordbrukets hovedoppgave. Flertallet er enige om å sikre en hensiktsmessig bruk av statlige overføringer, redusere kostnadsnivået og gi bonden nye og bedre inntektsmuligheter. For flertallet er eien-domsretten og bøndenes rammevilkår til å drive næringsvirksomhet viktig.

Flertallet mener at avtalen om jordbruksoppjøret 2014 markerer et viktig skritt i samarbeidspartienes arbeid for å legge til rette for et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet landbruk med både store og små bruk i hele landet.»

«Komiteen mener det er avgjørende at landbrukspolitikken som føres gir trygg og sikker mat, landbruk over hele landet, økt verdiskaping og ei bærekraftig næring. «

Om utviklingen i jordbruket sier komiteen blant annet:

«Komiteen mener det er avgjørende at utø-verne i landbruket skal kunne ha en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper slik Stortinget har forutsatt.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Arbeiderpartiet og Senterpartiet, er enig i at regjeringens forslag til Stortinget sikrer jordbruket en gjennomsnittlig inntektsvekst på linje med andre grupper fra 2014/2015, og er i tråd med gjeldende inntektsmålsetting.»

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, har funnet grunn til ytterligere forbedringer i inntektsmulighetene for årets jordbruksopp-gjør, for blant annet å styrke grunnlaget for rekruttering til næringen og økt matproduksjon.»

Om bærekraftig utvikling – miljø og klima sier komiteen:

«K o m i t e e n er enige om at klimaforliket skal styrkes og at klimagassreduserende tiltak i landbruket, som blant annet fremkommer i Klimakur, følges opp.»

Om næringsmiddelindustrien uttaler komiteen blant annet at:

«Komiteen viser til at det er et gjensidig avhengighetsforhold mellom norsk næringsmiddelindustri og norsk landbruk, og komiteen er opptatt av å sikre verdiskaping og lønnsomhet i hele kjeden. Komiteen ser det som viktig å opprettholde norsk matproduksjon som kan sikre tilgang på norske råvarer til næringsmiddelindustrien over hele landet, for å sikre at norske forbrukere får den maten de etterspør.»

Om forenkling sier flertallet, bestående av regjeringspartiene, V og KrF blant annet:

«Flertallet viser til at det over tid har vært utviklet et komplisert virkemiddelsystem, og at det som en følge av avtalen mellom samarbeidspartiene 2014 gjennomføres 26 forenklingstiltak. Flertallet ønsker å forenkle virkemiddelapparatet både av hensyn til effektivitet, forvaltning og oversiktighet, og også av hensyn til en åpen og forståelig debatt om politikken på et viktig samfunnsområde.»

Om korn, kraftfôr og mel sier en samlet komité blant annet:

«Komiteen viser til at når nivået på kornprisene skal vurderes, må en legge til grunn et verdikjedeperspektiv. Førkornprisene må fastsettes i avveininger mellom lønnsomhet i førkornproduksjonen på den ene siden og hensynet til kostnadene i husdyrholdet på den andre.»

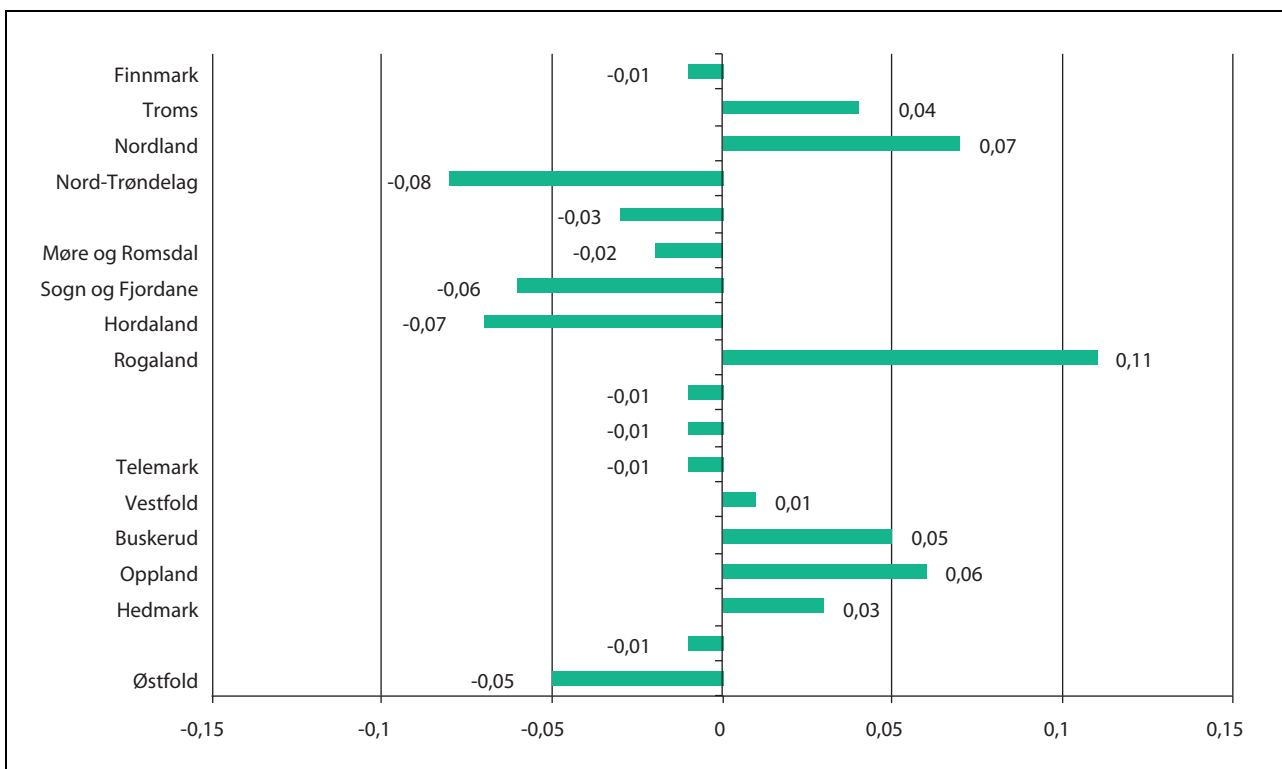
1.4 Evaluering av oppgjøret i 2014

I Innst. 285 S (2014–2015) skriver flertallet, bestående av regjeringspartiene, V og KrF:

«Flertallet viser til at samarbeidspartiene mener virkningen av politikken som nå vedtas bør være gjenstand for en grundig evaluering, og at det i jordbruksoppgjøret for 2015 gjøres rede for konsekvenser som er synlige på kort sikt.»

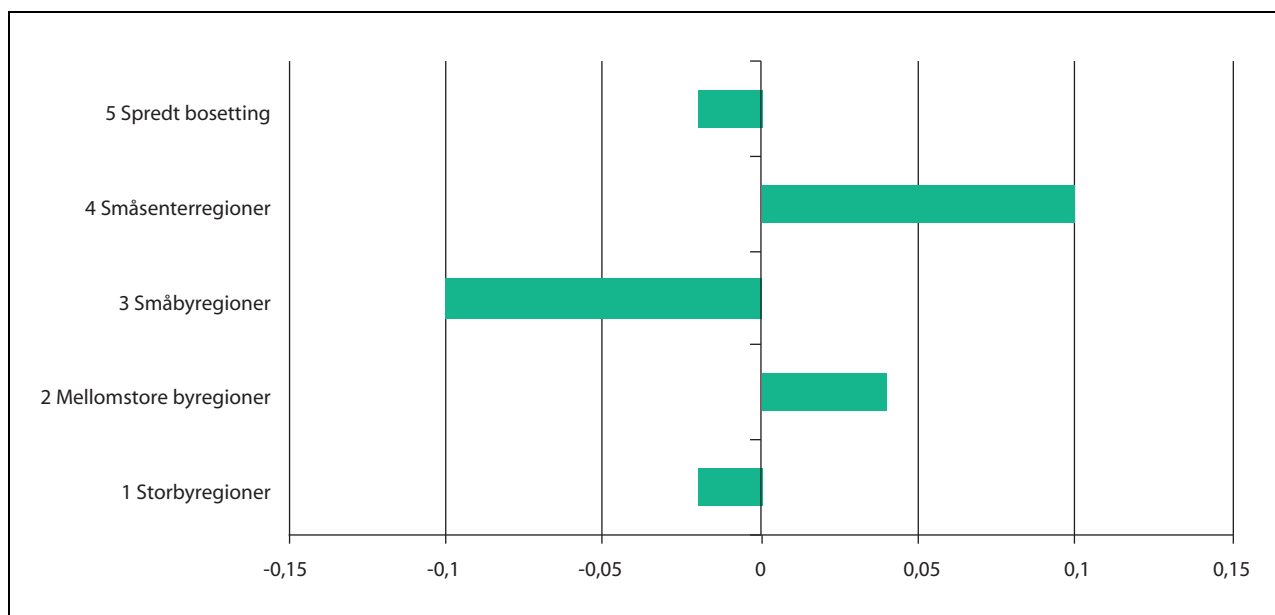
Landbruksdirektoratet har, på oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet, gjennomført en evaluering av kortsiktige effekter. Evalueringen følger denne proposisjonen som uttrykt vedlegg.

Fjorårets oppgjør ga som resultat at målprisene ble økt på noen varer fra 1. juli 2014, med helårseffekt i 2015. Innretningen av budsjettstøtten ble endret innenfor uendret total bevilgningsramme for kalenderåret 2015. Distriktstilskuddene ble videreført uendret. Tilskuddsprofili-

Figur 1.1 Endring i tilskuddsandel i fylkene, som følge av jordbruksoppgjøret i 2014. Prosentpoeng.

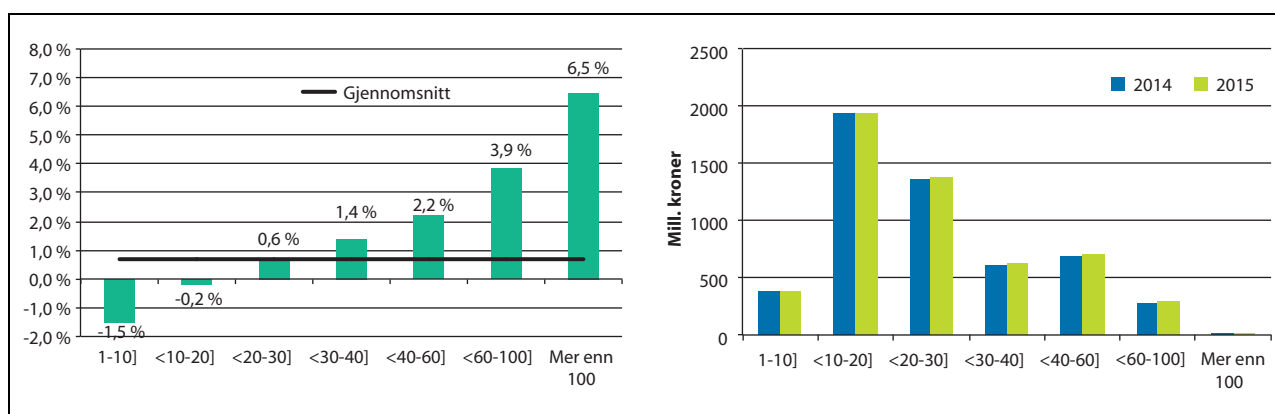
Figur 1.2 Endring i tilskuddsandel i bo- og arbeidsmarkedsregionene, som følge av jordbruksoppjøret i 2014. Prosentpoeng.

len, med avtakende støttesatser ved økende drifts- omfang, ble flatet ut og takene på tilskudd ble hevet for tilskudd til husdyr og opphevet for areal- tilskudd. Dette medførte at de største produsentene fikk en noe større andel av budsjettstøtten enn tidligere. Utflatingen i tilskuddenes struktur- profil påvirker også fordelingen av tilskudd ut fra et distriktsperspektiv, bl.a. som følge av at størrelsen på foretakene varierer mellom fylker.

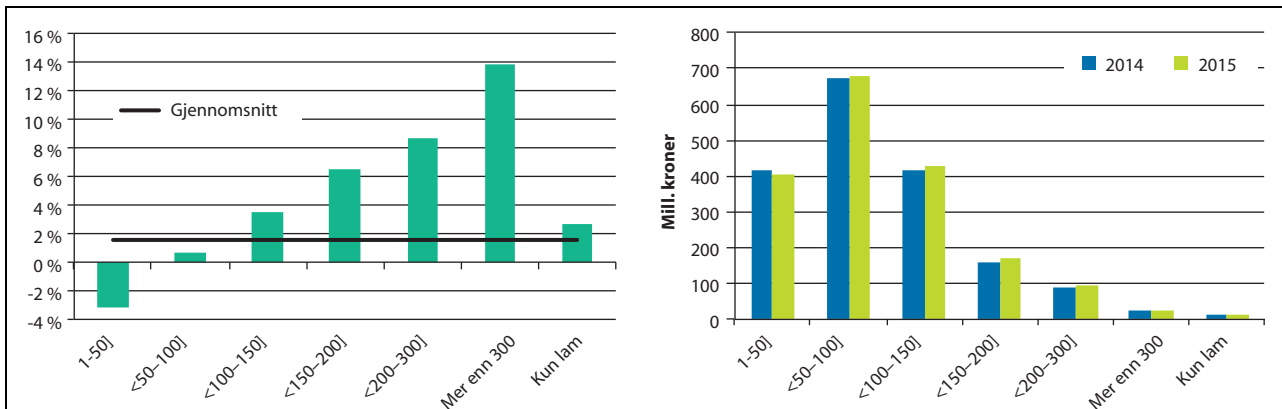
Landbruksdirektoratet har analysert endringer i tildelingen av tilskuddsmidler, inndelt etter fylker, etter bo- og arbeidsmarkedsregionene og etter struktur for grasbaserte produksjoner. Endringene i tilskuddsutmålingen gir svært små og usystematiske endringer mellom fylkene og bo- og arbeidsmarkedsregionene.

Figur 1.1 viser endring i tilskuddsandel i fylkene. Rogaland, Nordland og Oppland har den største økningen i tilskuddsandel. Endringen utgjør hhv. 0,11, 0,07 og 0,06 prosentpoeng. Den største reduksjonen er i Nord-Trøndelag, Hordaland og Sogn og Fjordane, som får en reduksjon i tilskuddsandelene på henholdsvis -0,08, -0,07 og -0,06 prosentpoeng.

Figur 1.2 viser tilsvarende endring i tilskuddsandel i bo- og arbeidsmarkedsregionene. Sone 1, sone 3 og sone 5 får redusert sin andel av den totale budsjettstøtten fra 2014 til 2015. Reduksjonen varierer fra -0,02 til -0,1 prosentpoeng. Sone 4 Småsenterregioner får en økning i tilskuddsandel på 0,1 prosentpoeng. Områder som Trysil, Alvdal, Ringeby, Rennebu og Bals-

Figur 1.3 Endring i budsjettstøtte, og total budsjettstøtte for melkeproduksjonsforetak i 2014 og 2015, sortert på intervaller for antall melkekyr.

Figur 1.4 Endring i budsjetttøtte, og total budsjetttøtte for foretak med sauehold i 2014 og 2015, sortert på intervaller for antall sauer over 1 år.

fjord ligger i sone 4. Sone 2 får en økning i tilskuddsandelen på 0,04 prosentpoeng.

Figur 1.3 viser endringen i budsjetttøtte, og totalt beregnet budsjetttøtte i 2014 og 2015, for melkeproduksjonsforetak, sortert på intervaller for antall melkekyr. Den største delen av budsjetttøtten til melkeproduksjon går til besetninger med 10–20 melkekyr, med i overkant av 1,9 mrd. kroner både i 2014 og 2015. Disse får imidlertid redusert sin andel av budsjetttøtten med 0,31 prosentpoeng i 2015, sammenlignet med 2014. Besetninger under 30 melkekyr får også en relativt sett mindre del av budsjetttøtten i 2015 enn tidligere. Størst økning i andel får besetninger med 61–100 kyr, med en økning på 0,17 prosentpoeng.

Figur 1.4 viser endringen i budsjetttøtte, og totalt beregnet budsjetttøtte i 2014 og 2015 for foretak med sau, sortert på intervaller for antall sauer over 1 år. Foretak med mindre enn 50 sauer, vil få redusert budsjetttøtten som følge av oppjøret med 3,1 pst. Tilskuddsandelen reduseres med 1,06 prosentpoeng. Foretak med mellom 100 og 200 sauer får en økning i andelen på 0,45 prosentpoeng, mens foretak mellom 200 og 300 sauer får en økning på 0,35 prosentpoeng.

Nivåtallene viser små endringer i tilskuddsutbetaling, også etter struktur. Selv om den prosentvise *endringen* i tilskudd er relativt stor for de største foretakene, som følge av at antallet foretak i disse størrelsene er lavt.

Samlet mener Regjeringen at oppjøret i 2014 vil virke positivt for økt produksjon og verdiskaping, og nøytralt for målene om bærekraftig landbruk og landbruk over hele landet. Samtidig ble virkemiddelsystemet forenklet og mulighetene for kontroll av tilskuddsutbetalingene forbedret.

1.5 Den økonomiske politikken og utviklingen i norsk økonomi

1.5.1 Den økonomiske utviklingen

Verdensøkonomien har hentet seg noe inn siden finanskrisen i 2008 og 2009, men oppgangen har vært ujevnt fordelt mellom landene. I mange land er utnyttelsen av produksjonskapasiteten lavere og arbeidsledigheten vesentlig høyere enn før krisen. I enkelte gjeldstyngede land i Sør-Europa er verdiskapingen fortsatt nær eller lavere enn før krisen. Utviklingen i investeringene har vært svak i de tradisjonelle industrilandene. Særlig i Europa har mange land slitt med å rette opp ubalanser som bygget seg opp i forkant av og under krisen. Etter to år med fall var det imidlertid en moderat oppgang i den økonomiske aktiviteten i euroområdet i fjor. Det var også god vekst i amerikansk og britisk økonomi, mens veksten i framvoksende økonomier har avtatt de siste årene.

Det kraftige fallet i oljeprisen har negative følger for mange oljeproduiserende land. Likevel vil lavere oljepriser gi høyere vekst i verdensøkonomien sett under ett. Lave renter, særlig i de tradisjonelle industrilandene, bidrar også til å understøtte den økonomiske aktiviteten. Informasjon gjennom våren tyder på at den moderate oppgangen i euroområdet har fortsatt så langt i år. I USA bidro uvanlig kaldt vær til å dempe veksten i 1. kvartal. I Kina gikk veksten noe tilbake i fjor sammenliknet med året før, og veksten i 1. kvartal i år var den svakeste siden finanskrisen.

I mange land er situasjonen i arbeidsmarkedet fremdeles vanskelig. I euroområdet tok sysselsettingen seg noe opp gjennom fjoråret, men ledigheten er fremdeles på et høyt nivå. Høy ledighet

over tid har ført til at mange har mistet fotfestet i arbeidsmarkedet. I USA og Storbritannia er veksten i sysselsettingen sterk, og ledigheten har falt betraktelig de siste to årene. Fallet i den registrerte ledigheten gjenspeiler økt økonomisk aktivitet, men særlig i USA er nedgangen tilsynelatende forsterket ved at mange i arbeidsdyktig alder faller ut av arbeidsstyrken.

Siden årtusenskiftet er etterspørselen etter varer og tjenester i norsk fastlandsøkonomi blitt løftet av store inntekter fra olje- og gassvirksomheten. Fram til utgangen av 2013 bidro økte priser på olje og gass, og lave priser på importerte varer, til å løfte Norges bytteforhold overfor utlandet. Det trakk veksten i reallønningene opp og bidro sammen med lave renter til økt etterspørsel etter varer og tjenester fra husholdningene. Høy aktivitet og høyt lønnsnivå har gitt stor tilstrømming av arbeidskraft utenfra.

Oljeprisen har falt markert siden sommeren 2014. Det meste av inntektstapet treffer staten, men også oljeselskaperens inntekter har falt. Etter å ha ligget på et nivå litt under det historiske gjennomsnittet i 2013 og 2014, trekker løpende statistikk i retning av at veksten i fastlandsøkonomien er noe dempet så langt i 2015.

Arbeidsmarkedet har blitt gradvis mindre stramt i løpet av de siste to årene. Sysselsettingen økte med om lag 30 000 personer (1,1 pst.) gjennom fjoråret, som er om lag på samme nivå som året før, men lavere enn tidligere år. Tall fra SSBs arbeidskraftundersøkelse (AKU) tyder på at sysselsettingen falt i 1. kvartal i år. Tallene er imidlertid basert på en utvalgsundersøkelse og er usikre. Nedgangen i sysselsettingen i 1. kvartal i år må dessuten ifølge AKU sees i sammenheng med forholdsvis sterk vekst i sysselsettingen mot slutten av fjoråret. I 1. kvartal var det sysselsatt 8 000 flere personer enn i gjennomsnitt i fjor når det justeres for normale sesongvariasjoner. Arbeidsledigheten er lav i et internasjonalt perspektiv. Målt ved AKU har ledigheten økt gjennom høsten og vinteren til 4,1 pst. i 1. kvartal i år. Dette er 0,6 prosentenheter over gjennomsnittet for fjoråret. Den registrerte ledigheten har imidlertid ligget stabilt på 2,8 pst. av arbeidsstyrken gjennom store deler av fjoråret og til og med mars i år.

I årets lønnsoppgjør har LO og NHO kommet til enighet uten meklings. På bakgrunn av vurde-

ringer gjort av NHO, i forståelse med LO, anslås årslønnsveksten i industrien samlet (arbeidere og funksjonærer) i NHO-området til 2,7 pst. i 2015. I andre oppgjør i privat sektor som er forhandlet ferdig, har partene gjennomgående kommet til enighet innenfor rammen til industrien. I offentlig sektor har oppgjøret i staten endt med tilsvarende ramme.

1.5.2 Den økonomiske politikken

Norge er et land med store muligheter. Vi har en åpen økonomi, en høyt utdannet befolkning og store naturressurser. På lang sikt er det særlig vekstevnen i fastlandsøkonomien som bestemmer velferdsutviklingen i Norge. Da er det en utfordring at mange står utenfor arbeidslivet og at veksten i produktiviteten er lavere enn før. Regjeringen vil derfor særlig prioritere tiltak som fremmer verdiskaping og økt produktivitet i norsk økonomi.

Regjeringen vil styrke arbeidslinjen og satse på kunnskap. Regjeringen vil føre en politikk som gir næringslivet økt konkurransekraft og dermed mulighet til å skape større verdier og trygge arbeidsplasser for fremtiden. Regjeringen vil arbeide for at næringslivet skal få gode generelle rammebetingelser, et forutsigbart skattesystem, bedre infrastruktur, en kompetent arbeidsstyrke og tilgang på kapital.

Skatter og avgifter skal finansiere velferdsordningene mest mulig effektivt. Regjeringen vil redusere det samlede skatte- og avgiftsnivået for å gi mer maktspredning, øke verdiskapingen og gi større frihet for familier og enkeltmennesker. Det skal lønne seg mer å jobbe, spare og investere. Skatter og avgifter skal også stimulere til mer miljøvennlig adferd.

Regjeringen vil føre en ansvarlig økonomisk politikk basert på handlingsregelen for bruk av oljepenger. Budsjettpolitikken må innrettes slik at den styrker grunnlaget for et vekstkraftig næringsliv og gjør offentlig virksomhet mer effektiv. Den offentlige pengebruken skal innenfor handlingsregelens rammer tilpasses situasjonen i økonomien. Regjeringen vil legge til grunn et generasjonsperspektiv i den økonomiske politikken.

2 Gjennomføringen av forhandlingene

Jordbrukets krav ble lagt fram 24. april. Statens tilbud ble lagt fram 5. mai. Den 8. mai meddelte jordbruket at de ville gå i forhandlinger. 14. mai la Statens forhandlingsutvalg fram et revidert tilbud som grunnlag for en sluttløsning. Den 15. mai valgte Norsk Bonde- og Småbrukarlag å bryte forhandlingene. Staten og Norges Bondelag inngikk senere samme dag jordbruksavtale for 2015–2016.

2.1 Jordbrukets krav

Jordbrukets forhandlingsutvalg viste i kravet særlig til en flertallsmerknad, bestående av representantene fra Ap, Sp, KrF og V, fra Innst. 285 S (2013–2014) om at reell økt selvforsyningsgrad skal være med grunnlag i norske ressurser.

Jordbrukets overordnede prioriteringer i kravet var økt inntekt, økt matproduksjon på norske ressurser og bærekraftig klimavennlig matproduksjon. De ville særlig (1) prioritere bærekraftig landbruk med variert bruksstruktur i hele landet, (2) styrke kornøkonomien, (3) styrke økonomien i grovførbaserte produksjoner, (4) styrke virkemidler mot et mer klima- og miljøtilpasset jordbruk, (5) øke investeringsmidlene og tilpasse dem bedre til ressursgrunnlaget, (6) sikre avsetningen av norske råvarer i det norske markedet.

Jordbruket krevde en netto inntektsøkning på 24 200 kroner per årsverk (7,2 pst.), og mente at kravet var moderat. Kravet hadde en økonomisk ramme på 950 mill. kroner. Det var finansiert med 380 mill. kroner i økte målpriser, 490 mill. kroner i økt budsjettstøtte, samt 25 mill. kroner i overførte midler og en beregnet økt verdi av jordbruksfradraget på 55 mill. kroner.

Jordbruket frarådet å endre dagens produksjonsregioner for melk (fylker) og skrev at temaet må behandles i kommende stortingsmelding. De foreslo å gjeninnføre et tak på hvor mange dyr eller dekar et enkelt foretak kan få tilskudd til. De krevde å innføre avtrappende andel tilskudd ved økende størrelse på investeringer, og foreslo å doble tilskuddssatsen for drenering av jord. De viste til forslag fra en arbeidsgruppe om forenkling, men ønsket ikke å følge opp dennes forslag

om å avvikle rentestøtteordningen og tilskudd til vinterskadd eng. De la også vekt på at det måtte innføres et nytt driftsvansketilskudd basert på en driftsvanskeindeks for hvert enkelt foretak. For øvrig ble det foreslått en rekke mindre justeringer i virkemiddelbruken.

2.2 Statens tilbud

Statens forhandlingsutvalg viste i tilbudet til flertallsmerknaden fra H, FrP, V og KrF, i Innst. 285 S (2013–2014) om inntektsmålet for jordbruket, jf. kap 1.3. I den skriver samarbeidspartiene at proposisjonen om jordbruksoppgjøret i 2014 var i tråd med gjeldende inntektsmålsetting. I Prop. 106 S (2013–2014) var det lagt opp til samme prosentvise inntektsvekst som for andre grupper.

Statens forhandlingsutvalg viste til at grunnlagsmaterialet fra Budsjettnemnda for jordbruket viste at jordbruket ligger an til å få en vesentlig sterkere inntektsvekst enn andre grupper fra 2014 til 2015. Statens forhandlingsutvalg viste videre til at moderasjon har preget årets lønnsoppgjør. På dette grunnlaget ble jordbruket tilbudt en inntektsvekst fra 2015 til 2016 på 1 ¾ pst., tilsvarende en inntektsvekst på 10 ½ pst. fra 2014 til 2016.

Med nær identiske tekniske forutsetninger som Jordbrukets forhandlingsutvalg hadde benyttet i kravet, hadde tilbudet en ramme på 90 mill. kroner. Det var finansiert med 190 mill. kroner i økte målpriser, en reduksjon i bevilgningen over statsbudsjettet på 110 mill. kroner og 30 mill. kroner i overført beløp fra 2014. I tillegg ble det beregnet at verdien av jordbruksfradraget ville bli redusert med 20 mill. kroner, fordi mye av inntektsveksten kommer fra prognosert rentereduksjon, som ikke påvirker grunnlaget for jordbruksfradrag.

Statens forhandlingsutvalg viste til at forskjellen mellom norske og internasjonale priser øker, og at dette påvirker konkurransekräften til norsk jordbruk og næringsmiddelindustri. Staten tilbød en økning i målprisene på korn tilsvarende en økning i bruttoinntektene på 67 mill. kroner, og la

samtidig vekt på at råvarer til kraftfôr ikke skulle bli dyrere som følge av oppgjøret. Statens forhandlingsutvalg foreslo videre en inndeling i 7–9 produksjonsregioner for melk, som et grunnlag for å finne en samlende løsning. Statens forhandlingsutvalg viste til satsingen på tiltak som kan bidra til å redusere utslipp av klimagasser til jordbruket. Det ble videre foreslått 14 tiltak for forenkling, herunder alle forslagene i delrapporten fra en arbeidsgruppe.

2.3 Det videre forløpet av forhandlingene

Den 8. mai meddelte Jordbrukets forhandlingsutvalg i plenums møte at de ville starte forhandlinger. De forventet at det ble vist betydelig forhandlingsvilje, som ville være helt avgjørende for å komme fram til en jordbruksavtale. De overleverte samtidig et arbeidsdokument, jf. vedlegg 2.

Det ble avholdt forhandlingsmøter i perioden 9.–11. mai, hvor partene gikk grundig gjennom krav og tilbud og utdypet standpunktene. I forhandlingsmøte 14. mai kl. 20 la Statens forhandlingsutvalg fram et revidert tilbud. Det reviderte tilbudet hadde en økonomisk ramme på 295 mill. kroner. Det ble foreslått å videreføre bevilgningen

over kapittel 1150 uendret fra 2015 til 2016. Det var videre finansiert med 265 mill. kroner i økte målpriser og 30 mill. kroner av overførte midler. Verdien av jordbruksfradraget var beregnet til å bli uendret fra 2015. I det reviderte tilbudet hadde Statens forhandlingsutvalg kommet jordbruket i møte på flere viktige punkter, bl.a. ble det foreslått å videreføre dagens 18 produksjonsregioner for melk.

Jordbrukets forhandlingsutvalg ønsket å forhandle videre med grunnlag i statens reviderte tilbud. Forhandlingene fortsatte med sonderinger på lederplan fredag 15. mai. I plenums møte kl. 14:15 meddelte Norsk Bonde- og Småbrukarlag at de valgte å bryte forhandlingene. De overleverte en ensidig dagsprotokoll, jf. vedlegg 3. Norges Bondelag meddelte at de ønsket å forhandle videre og inngå avtale med grunnlag i informasjonen som var gitt på lederplan.

I plenums møte kl. 18:30 gjennomgikk Statens forhandlingsutvalg og Norges Bondelags forhandlingsutvalg sluttprotokollen fra forhandlingene. Statens forhandlingsleder konstaterte at det var inngått jordbruksavtale mellom staten og Norges Bondelag og sluttprotokollen ble underskrevet. Protokollen følger proposisjonen som vedlegg 1. Norges Bondelag meddelte 20. mai at organisasjonens styre har godkjent avtalen.

3 Utviklingen i jordbruket

Dette kapitlet belyser utviklingen i jordbruket i forhold til de mål og retningslinjer Stortinget har fastsatt. For jordbrukere som selvstendig næringsdrivende er det mange forhold, også utenfor forhandlingene, som påvirker inntektene og den løpende tilpasningen det enkelte år. Næringen vil oppleve årlige svingninger, f.eks. av markedsmessig art, også under ellers stabile politiske rammer. Videre er jordbruket en kapitalintensiv næring med langsiktige tilpasninger. Derfor vil det ofte kunne ta flere år før en ser målbare resultater som følge av justeringer i politikk og virkemidler. På denne bakgrunn må virkninger av den løpende politikken og endringer i virkemiddelbruken, vurderes over tid. Videre bør utviklingen i jordbruket vurderes opp mot helheten i virkemiddelbruken.

Norsk landbruk består av om lag 180 000 landbrukseiendommer og om lag 42 000 jordbruksbedrifter. Utviklingen for gårdsbruk med ganske like muligheter, vil variere. Dette skyldes at bøndene, som selvstendig næringsdrivende, og deres familier treffer sine valg ut fra en helhetlig vurdering av hvilke muligheter landbruket har, og hvilke andre muligheter som synes attraktive for den enkelte gårdbruker. Landbrukspolitikken må til enhver tid ta hensyn til kostnader og konkurransekraft, både for jordbruket og matindustrien. Alle ledd i verdikjeden er viktige for å oppnå et godt samlet resultat.

Grunnlagsmaterialet

Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) har som hovedoppgave å legge fram og bearbeide et grunnlagsmateriale for jordbruksoppgjøret. Materialet består av følgende tre rapporter:

- Totalkalkylen for jordbruket: Jordbrukets totalregnskap og budsjett. Beregningene viser registrerte og normaliserte tall for inntekter, kostnader, arbeidsforbruk, vederlag til arbeid og kapital og vederlag til arbeid og egenkapital.
- Referansebruksberegninger: Beregningene er basert på Norsk institutt for landbruksøkonomisk forsknings (NILF) driftsgranskninger, og brukes til å vurdere utslag av et oppgjør for

ulike produksjoner, distrikter og bruksstørrelser.

- Resultatkontrollen for gjennomføringen av landbrukspolitikken.

For mer utfyllende statistikk vises det til disse publikasjonene.

Inntektsutviklingen for jordbruket vurderes i avtalesammenheng med utgangspunkt i normaliserte regnskaper i Totalkalkylen, inkl. inntektsverdien av jordbruksfradraget ved ligningen. Totalkalkylen omfatter inntekter fra jord- og hagebruk, og inkluderer effekten av strukturerendringer. Inntekter, kostnader og arbeidsforbruk knyttet til skogbruk og en del tilleggsnæringer er ikke med i Totalkalkylen, med unntak av kjøreinntekter der det er brukt maskiner som er kostnadsført i totalregnskapet. Totalkalkylen gir derfor ikke et fullstendig bilde av utviklingen i landbruksbefolkningens samlede næringsinntekter.

Totalkalkylen er et sektorregnskap for selvstendige næringsdrivende, og kan ikke ha samme presisjonsnivå som lønnsstatistikk. Data på foretaksnivå viser at det er betydelig variasjon rundt gjennomsnittet, også innen produksjoner og mellom bruk med likeartede forhold og forutsetninger. I tillegg kan revisjon av dataserier med grunnlag i nye data og endring av beregningsprinsipper, gjøre at både beregnet inntektsnivå og inntektsutvikling endres mellom beregningsår. I årets beregninger har BFJ skiftet datagrunnlag for hagebruksstatistikken. Det har gjort at nettoinntekten i kalkylen ligger på et litt høyere nivå for de siste årene. I tillegg er det gjort noen mindre endringer.

Premissgrunnlaget og rapportering

Rapporteringen tar utgangspunkt i Regjeringens Sundvolden-plattform, avtalen med samarbeidspartiene av 28. mai 2014, Stortingets behandling av jordbruksoppgjøret i 2014, jf. Innst. 285 S (2013–2014), og Prop. 1 S (2014–2015).

Flere resultatindikatorer er relevante for flere mål. Det må videre gjøres løpende avveininger

mellom kryssende hensyn. Det er derfor fortsatt nødvendig å gjøre en samlet vurdering av utviklingen i næringen. Utformingen av virkemidler og forvaltningen av dem må skje gjennom en organisering med god styring og kontroll, og der målretting og forenkling av virkemidlene er viktig.

3.1 Matsikkerhet – nasjonal matproduksjon

I Innst. 285 S (2013–2014) sier komiteens flertall, bestående av medlemmene fra Høyre, Framskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, at:

«Det er et mål at norsk landbrukspolitikkk skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om økt selvforsyning, blant annet av hensyn til norske forbrukere og av beredskapshensyn.»

3.1.1 Produksjons- og markedsutvikling

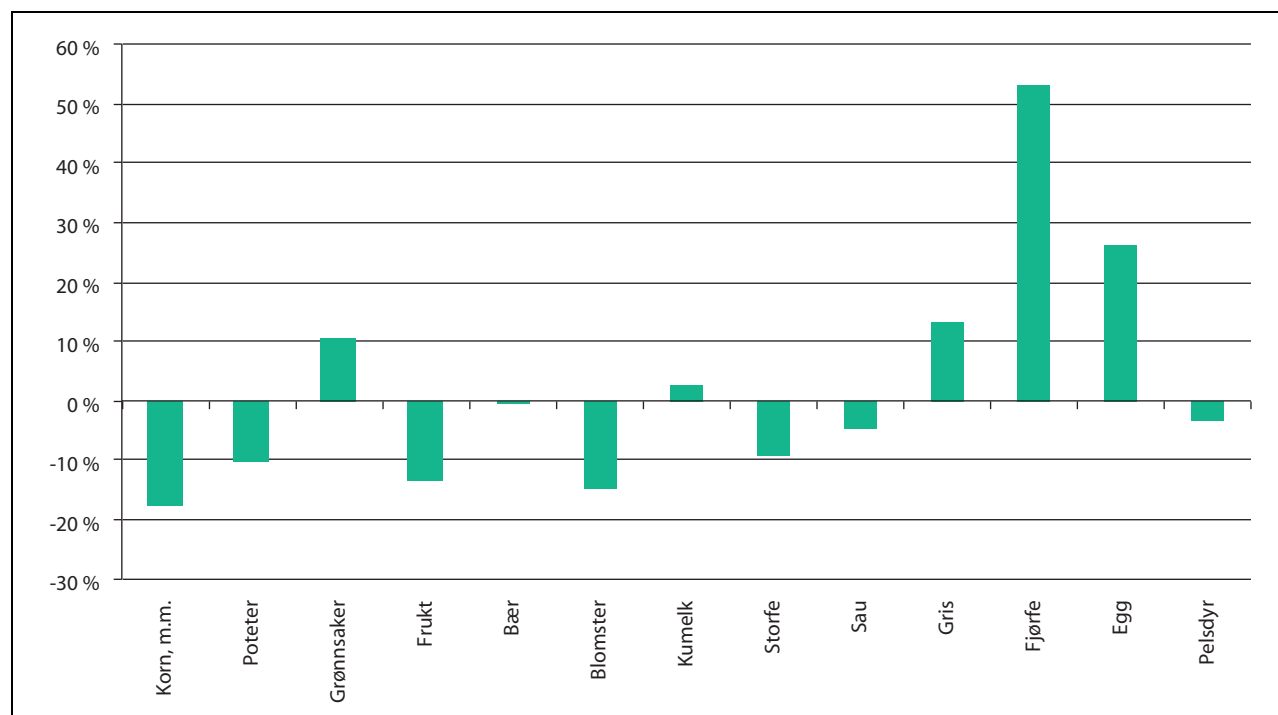
Det siste tiåret har det samlede produksjonsvolumet i jordbruket målt i faste kroner, økt med ca. 2 ½ pst. Produksjonen av husdyrprodukter har økt med ca. 6 ½ pst., mens produksjonen av planteprodukter har falt med vel 7 pst.

Det er særlig det kraftfôrbaserte husdyrholdet som har økt, jf. figur 3.1. I det grovfôrbaserte husdyrholdet ligger produksjonen av kumelk relativt

stabil. Produksjonen av storfekjøtt er redusert med i overkant av 9 pst., men reduksjonen i morderdyrtallet er i ferd med å flate ut. Produksjonen av sau og lammekjøtt har gått ned med 4 ½ pst., perioden sett under ett, men antallet vinterfôrede sauer er nå økende og produksjonstrenden er positiv.

Produksjonen har også falt det siste tiåret for korn, frukt, poteter og blomster. For korn skyldes produksjonsreduksjonen både redusert areal og svak avlingsutvikling knyttet til dårlige værforhold. Avlingsåret 2014 var godt, men avlingsøkningen var ikke tilstrekkelig til å snu den negative avlingstrenden. Produksjonen av grønnsaker har økt med 10 ½ pst., og fruktproduksjonen er redusert med ca. 13 ½ pst. Produksjonen av bær er om lag uendret, perioden sett under ett, men produksjonen har økt de siste årene. I grøntsektoren har markedsforholdene vært ustabile både pga. nasjonale forhold og importkonkurransen. Målprisene oppnås i varierende grad. Redusert produksjon av blomster skyldes særlig at snittblomster mister markedsandeler til import. Samlet sett er det markedsmuligheter for økt planteproduksjon.

Det er jordbrukets økonomiske ansvar å holde råvaremarkedene i balanse. Det er variasjon i markedsbalansen mellom de ulike sektorene. For storfekjøtt, korn og i grøntsektoren er det udekede markedsmuligheter for norskprodusert vare. For egg, og særlig for svin, har det vært mar-

Figur 3.1 Endring i produksjonsvolum fra 2006 til 2015, iflg. normalisert regnskap.

Kilde: BFJ

Tabell 3.1 Norsk andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent.

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Karbohydrat	82	89	77	78	68	65	61
Fett	87	62	50	52	41	46	45
Protein	37	16	17	6	7	8	6
Totalt	75	76	65	62	55	50	46
Kraftfôr, 1000 tonn	1 581	1 697	1 817	1 822	1 944	1 963	1 991

Kilde: Landbruksdirektoratet

kedsoverskudd de siste årene. For 2015 har BFJ imidlertid ikke beregnet noe pristap som følge av markedsoverskudd for svin. Fjørfekjøttmarkedet har økt sterkt i mange år. Produksjonen økte med 70 pst. fra 2006 til 2014. Som følge av blant annet oppmerksomhet rundt antibiotikaresistente bakterier i fjørfeproduksjonen, sank imidlertid salget av fjørfe kraftig mot slutten av 2014. For 2015 har BFJ budsjettert med en reduksjon i produksjonen på 14 pst.

Selvforsyningsgraden beskriver hjemmemarkedets andelen målt på energibasis, dvs. hvor mye av det vi spiser som er produsert i Norge. Selvforsyningsgraden for varer produsert i jordbruket, varierer med værforholdene. Den er gjennomgående høy for husdyrprodukter, og klart lavere, og fallende, for planteprodukter. Fra 2005 til 2013 ble den redusert fra 52 til 47 pst., særlig som følge av redusert matkornproduksjon.

Selvforsyningsgraden sier ikke noe om opprinnelsen til innsatsvarene i produksjonen. Mange av jordbrukets produksjonsmidler importeres. Av det totale fôrbehovet (grovfôr og kraftfôr) er vel 20 pst. importerte råvarer. Av flere grunner er andelen norske råvarer i kraftfôret redusert. Norskandelen er særlig redusert for fett- og proteinfraksjonen, som bl.a. henger sammen med forbud mot bruk av kjøttbeinmel og fiskemel. Bruken av norsk korn i kraftfôr avhenger av værforholdene. Krav til energi- og proteininnhold i kraftfôret gjør at andelen karbohydrater reduseres. Etter flere dårlige avlingsår var andelen norske råvarer i kraftfôret 46 pst. i 2014, jf. tabell 3.1.

De siste 25 årene er samlet kutall redusert med 15 pst., mens antall vinterfødrede sauer samlet sett har økt svakt, jf. figur 3.2. På første halvdel av 90-tallet ble prisen på kraftfôr til drøvtyggere redusert med om lag 30 pst. nominelt. Fra 2007 har kraftfôrprisen økt igjen, men er i 2015 fortsatt rundt 5 pst. lavere enn i 1990, målt i nominelle

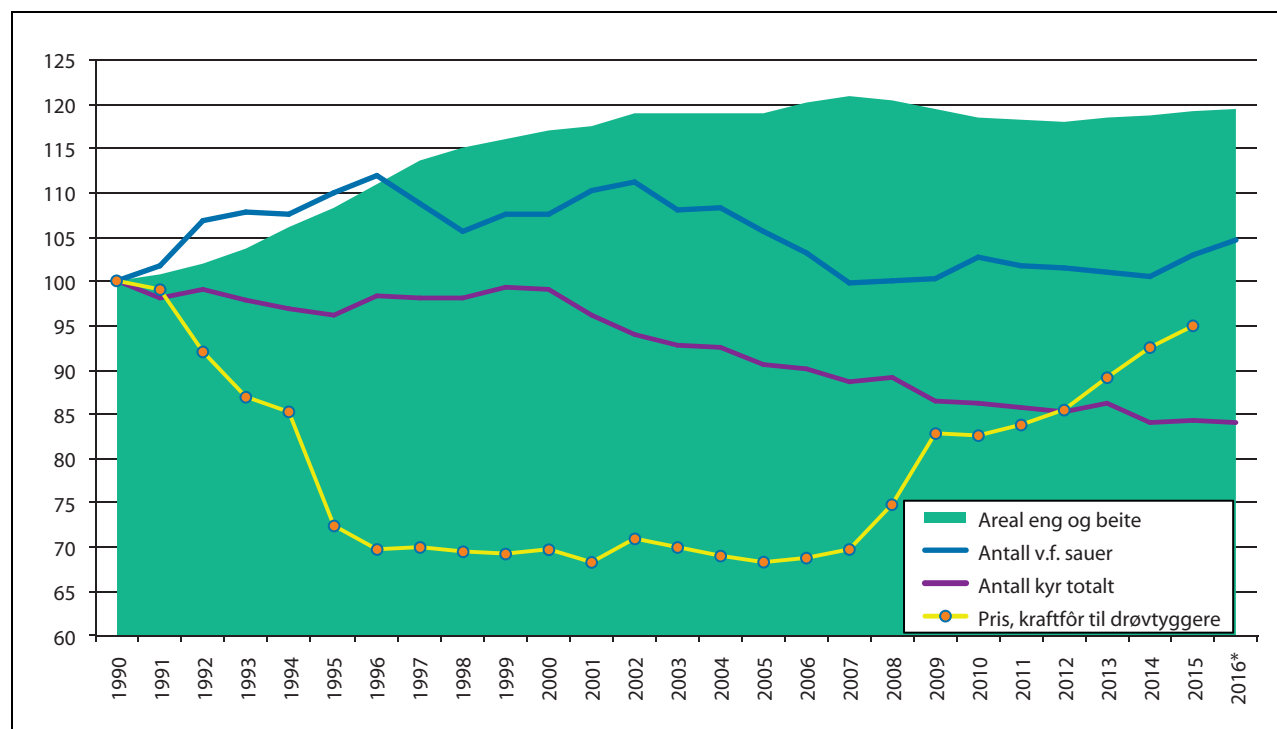
kroner. I samme periode har bruken av kraftfôr til drøvtyggere økt med 11 pst. Likevel har arealet av eng og beite økt med 20 pst., hvorav fulldyrket eng har økt med 10 pst. Tallene tyder på en sterk ekstensivering av driften av grasarealene, og at marginalkostnaden ved økt grovfôrproduksjon mange steder tilsvarende variable kostnader, som er under en tredel av kraftfôrprisen. Det betyr at kostnaden ved å øke grovfôrproduksjonen er lavere enn å kjøpe kraftfôr.

Budsjettmyndens tall viser også at ytelsen i melkeproduksjonen ikke ble påvirket av den sterke reduksjonen i kraftfôrprisen tidlig på 90-tallet. Fra årtusenskiftet begynte ytelsen per ku i melkeproduksjonen å øke, i stor grad ved økt bruk av kraftfôr. Ytelsesøkningen har fortsatt til tross for sterk økning i kraftfôrprisen de siste 8 årene. Samlet tyder disse tallene på at andre forhold enn kraftfôrprisen er viktige for tilpasningen i det grasbaserte husdyrholdet. Antagelig er høye byggekostnader en vesentlig faktor for en tilpasning med færre dyr med høyere ytelse og høyere andel kraftfôr.

3.2 Landbruk over hele landet

I behandlingen av jordbruksoppjøret 2014, uttalte en samlet næringskomité at det er avgjørende at landbrukspolitikken som føres gir trygg og sikker mat, landbruk over hele landet, økt verdiskaping og en bærekraftig næring. Produktivitetutviklingen i jordbruket har i mange år vært større enn i andre næringer som følge av økt avling og ytelse per enhet, og gjennom redusert arbeidsinnsats som følge av teknologiske forbedringer og strukturendringer etc. Når markedet i hovedsak er avgrenset til innenlands forbruk, betyr det at samlet sysselsetting går ned. I Innst. 285 S (2013–2014) heter det bl.a. at:

Figur 3.2 Grasbasert husdyrhold og nominell pris på kraftfôr til drøvtyggere.

* Prognosert.

Kilde: BFJ

«(...) Det skal satses på alternativ næringsutvikling for å gi grunnlag for en mer robust og fremtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet.»

Måloppnåelsen for landbruk over hele landet belyses gjennom følgende parametere:

- arealutvikling og -fordeling
- geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk
- rekruttering og næringsutvikling i landbruket

3.2.1 Arealutvikling og -fordeling

I perioden fra 2008–2013 ble over 94 000 daa areal godkjent til nydyrking. Omdisponeringen av dyrka mark er nå på det laveste registrerte nivået de siste 30 årene. I 2004 ble det satt et nasjonalt mål om at den årlige omdisponeringen skulle bli redusert til under 6 000 daa. Dette målet ble nådd i 2013 og for 2014 viser foreløpige tall at omdisponeringen er ytterligere redusert, til et nivå på 5 050 daa.

I perioden 1979–1999 økte det registrerte jordbruksarealet med 8,2 pst. I perioden 1999–2014 er det estimert en reduksjon i totalt jordbruksareal på ca. 5 pst., jf. tabell 3.2. Registrert totalareal var

på sitt høyeste i 1998. Nedgangen i jordbruksareal skyldes i all hovedsak reduksjon i arealet med åpen åker og hage.

Fra 2005 har nytt digitalt kartgrunnlag vært tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstilskudd. Overgangen er nå fullført. Tall fra Landbruksdirektoratet viser at innføringen av det nye kartverket i perioden 2005–2013 har gitt en reduksjon i arealet på ca. 3,3 pst. Effekten av nytt kartverk kan både skyldes mer nøyaktige målinger og at endringer som har skjedd over tid først fanges opp når nytt kartverk tas i bruk.

Reduksjonen i jordbruksareal i drift i perioden 1999–2014 har først og fremst skjedd på Vestlandet, i Agder-fylkene og i Nord-Norge. De foreløpige tallene for 2014 viser en liten økning i totalt areal for Østlandet, Agder-fylkene og Telemark. På landsbasis har andelen fulldyrket jord blitt redusert, mens andelen av eng og beite har økt. De siste ti årene er arealet av åpen åker på Østlandet redusert med om lag 250 000 daa, mens arealet av eng og beite har økt med om lag 160 000 daa. Dette er delvis en ønsket utvikling som følge av behov for å redusere avrenning til vassdrag, og delvis som følge av økt hold av ammeku og sau som har vært prioritert i flere av de siste jordbruksavtalene.

Tabell 3.2 Utviklingen i jordbruksareal, 1000 daa.

	1979	1989	1999	2012	2013	2014*	Endring 1999–2014
Åker og hage	4 146	4 402	3 995	3 434	3 351	3 321	-17 %
Fulldyrket eng og beite	4 211	4 443	4 876	4 729	4 757	4 783	-2 %
Sum fulldyrket jord	8 358	8 846	8 871	8 163	8 108	8 104	-9 %
Annen eng og beite	1 239	1 096	1 511	1 765	1 763	1 756	16 %
Jordbruksareal i drift i alt	9 597	9 941	10 384	9 929	9 871	9 860	-5 %
Jordbruksareal i daa/innbygger	2,36	2,35	2,34	1,99	1,95	1,93	-17 %

Kilde: BFJ

3.2.2 Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk

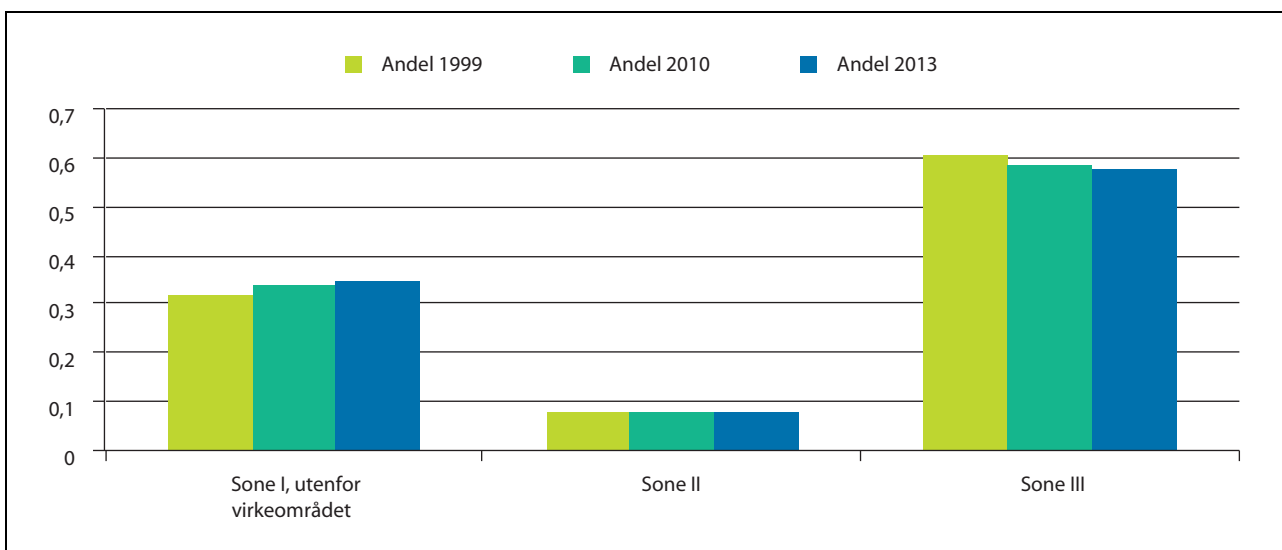
Når det gjelder produksjonsutviklingen er hovedbildet at økningen i produksjoner med vekst kommer i mer sentrale områder. Den sterke produksjonsøkningen av kylling har først og fremst kommet i Trøndelag, Rogaland og på Østlandet. I Trøndelag har eggproduksjonen økt betydelig, mens den er relativt stabil i andre områder. Veksten i grønnsaker på friland har kommet på Østlandet. Veksten i svinekjøttproduksjonen har i størst grad kommet i Rogaland, men også i Nord-Norge har produksjonen økt noe.

For de grasbaserte produksjonene har produksjonen av storfekjøtt gått noe ned det siste tiåret. Den største reduksjonen har vært i Rogaland, Vestlandet og Trøndelag, mens produksjo-

nen har økt på Østlandet. Produksjonen av sau og lam øker mest på Østlandet. Den øker også i Trøndelag, mens den har falt noe i øvrige landsdeler.

For perioden 1999–2013 er arbeidsforbruket redusert med knapt 40 pst. Størst har nedgangen vært i Agder-fylkene og Telemark, med en nedgang på 46,8 pst., mens Rogaland og Østlandet har den laveste reduksjonen i arbeidsforbruk, med henholdsvis 30,1 pst. og 34,9 pst.

Endring i fordelingen av arbeidsforbruket inndelt etter virkeområdet for de distriktpolitiske virkemidlene, påvirkes sterkt av endringer i melkeproduksjonen. Til tross for omfattede bruk av virkemidler har reduksjonen i registrert arbeidsforbruk i jordbruket det siste tiåret vært minst utenfor virkeområdet (35 pst. i sone 1), mens reduksjonen i de to øvrige sonene har vært hen-

Figur 3.3 Andel av totalt arbeidsforbruk i jordbruket i sonene for distriktpolitiske virkemidler i 1999, 2010 og 2013.

Kilde: BFJ

holdsvis 37 og 43 pst. Figur 3.3 viser andelen av arbeidsforbruket i jordbruket som foregikk innenfor de ulike sonene i 1999, 2010 og 2013.

3.2.3 Rekruttering og næringsutvikling

Flere virkemidler over jordbruksavtalen skal bidra til næringsutvikling, rekruttering og likestilling i landbruket. Virkemidlene er hovedsakelig finansiert innenfor Landbrukets utviklingsfond (LUF). Regionale bygdeutviklingsprogram synliggjør de regionale prioriteringene i virkemiddelbruken.

3.2.3.1 Fylkesvise midler til næringsutvikling (BU-midler)

De fylkesvise midlene til næringsutvikling har et todelt formål. De skal bidra både til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseieendommen, og til utvikling og modernisering av landbruket generelt.

I 2014 innvilget Innovasjon Norge støtte til 1 308 søknader. Antall innvilgede søknader er noe lavere enn i 2013, og skyldes delvis at prosjektene har blitt større, at kronetaket på investeringsstøtte er hevet, og at det var mindre overførte midler fra 2013 til 2014 enn tidligere år. Samlet tilsagnssum for tilskudd var i overkant av 508 mill. kroner. Om lag 74 pst. av tilskuddene ble gitt til jord- og hagebruk, 20 pst. til andre bygdenæringer og om lag 6 pst. til bioenergitiltak. Gjennomsnittlig beløp for tilskudd var 388 500 kroner. Avslagsprosenten hos Innovasjon Norge i 2014 for landet totalt var på 7 pst. Innovasjon Norge har registrert at ca. 21 pst. av støtten til investeringer innenfor det tradisjonelle landbruket gikk til tiltak med miljøretting. Kategoriene dette er registrert innenfor er hovedsakelig forbedring av kvalitet på produkter/prosesser, miljøeffektiv energiomlegging og kulturminner/kulturmiljø.

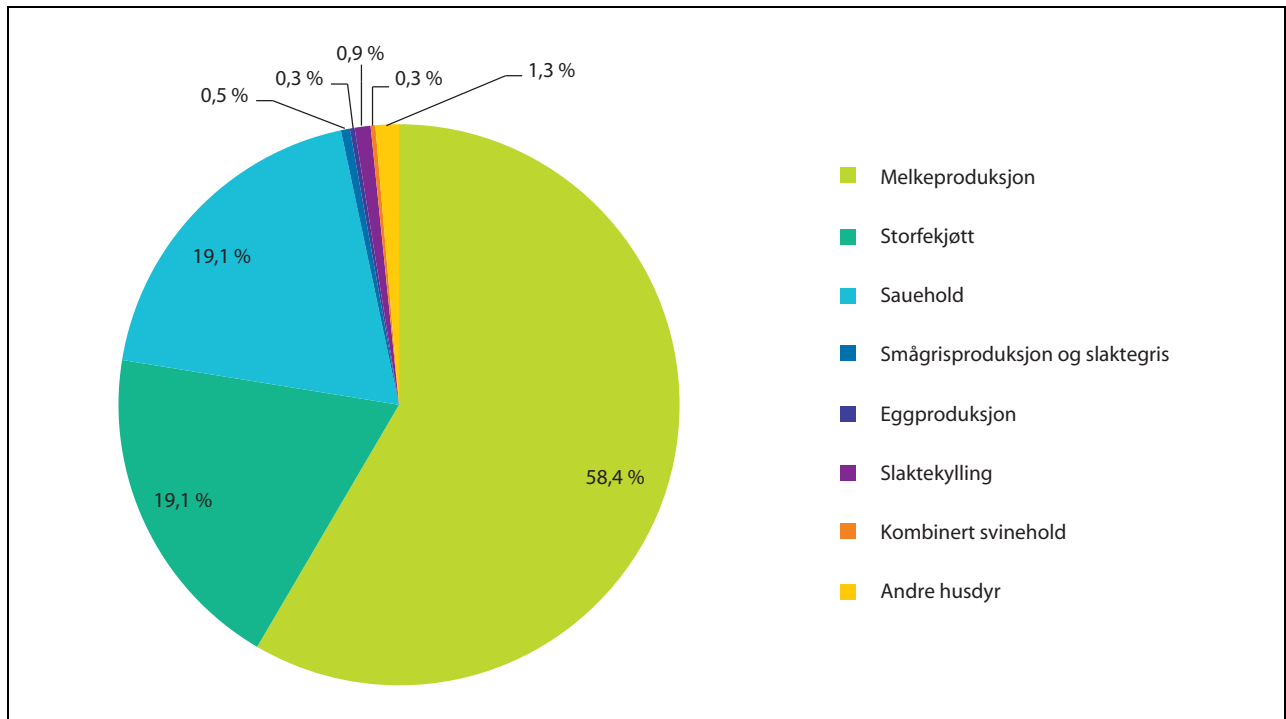
Det er stor etterspørsel etter investeringsvirkemidler i landbruket. Mange av søknadene gjelder midler til effektivisering av produksjonsapparatet. I Innovasjon Norges årsrapport, herunder rapportering basert på resultatindikatorerne i selskapets MRS-system, vises det til at de fleste saker gjelder innovasjon på bedriftsnivå. De bedriftsrettede BU-midlene er i betydelig grad utløsende for realisering av prosjektene og bidrar til kompetanseheving.

Investeringsstøtte til jord- og hagebruk skal tilpasses de nasjonale markedsforholdene. I 2014 ble om lag 84 pst. av BU-tilskuddene innenfor jord- og hagebruk gitt til investeringer innenfor

husdyrproduksjon. Innovasjon Norge viser til at 82 pst. av tiltakene som mottar investeringsstøtte innenfor husdyrproduksjon også får en økning i produksjonsomfanget. Figur 3.4 gir en oversikt over fordeling av tilskudd til ulike husdyrproduksjoner i 2014. Andel av investeringstilskudd som gikk til investeringer innen melkeproduksjon og grøvforbasert kjøttproduksjon (sau, geit og storfe) utgjør nærmere 97 pst. av alle tilskudd innen husdyrproduksjon. Dette henger bl.a. sammen med et stort investeringsbehov i melkeproduksjonssektoren som følge av kravet om løsdriftsfjøs fra 2024, samt markedssituasjonen for fjørfe, konsumegg og svin. Videre at Innovasjon Norge fra mai 2013 ikke lenger deltar i finansiering av nyetableringer eller utvidelser av disse produksjonene. Andel investeringstilskudd til storfekjøttproduksjon økte med om lag 4 prosentpoeng fra 2013.

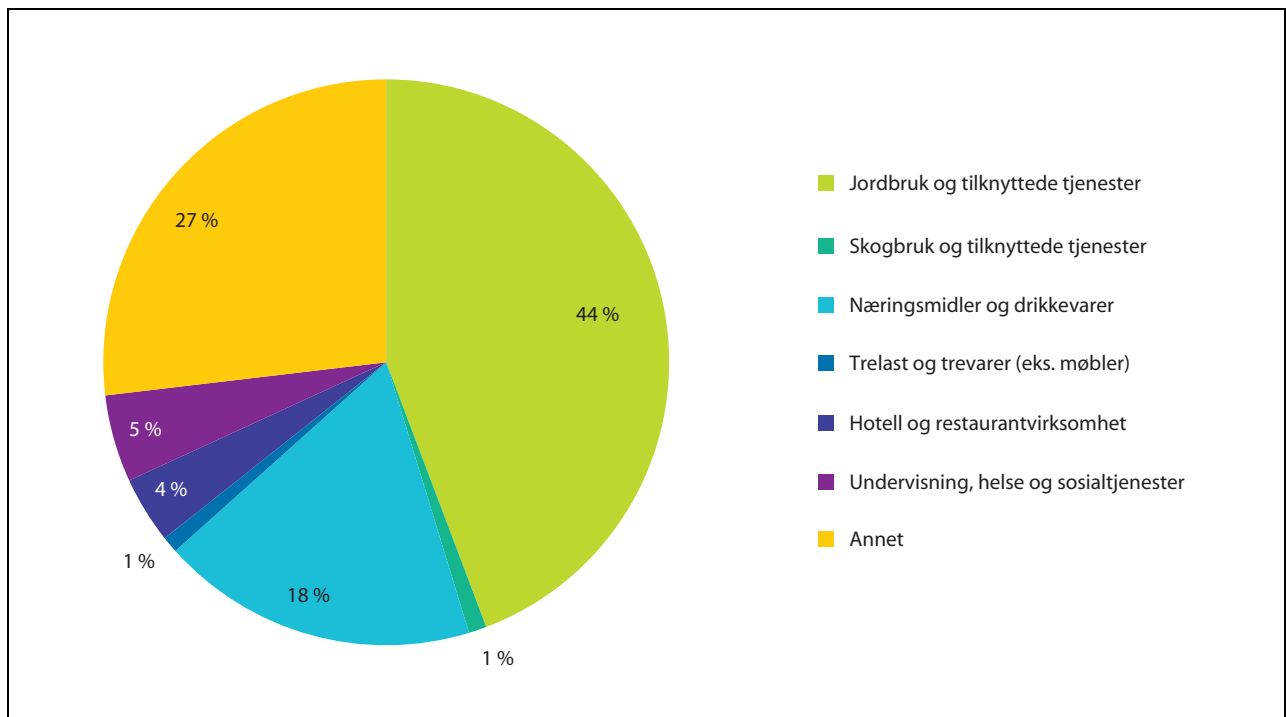
For etablering av næringsbedrifter i landbruket utenom tradisjonelt jord- og skogbruk, er det en klar politisk målsetting at midlene skal bidra til økt sysselsetting og etablering av nye, lønnsomme arbeidsplasser. Innovasjon Norges rapport om bruk av bygdeutviklingsmidler i 2014 anslår en gjennomsnittlig forventet sysselsettelseffekt per innvilget søknad på omlag 1,4 årsverk. Dette er på samme nivå som foregående år. Figur 3.5 gir en oversikt over fordelingen av tilskudd i 2014 til andre næringer i tilknytning til landbruket fordelt på bransjer. Fordelingen tar utgangspunkt i SSBs standard for næringsgruppering. Den største endringen fra 2013 er innenfor gruppen «næringsmidler og drikkevarer», med en økning i tilskuddsandel på 5 prosentpoeng. Prosjekter innen gruppen «hotell og restaurantdrift», i hovedsak landbrukstilknyttede overnattingsbedrifter, viser en markant tilbakegang på 7 prosentpoeng. En årsak til dette er at Innovasjon Norge i mindre grad prioriterer støtte til rene overnattingsbedrifter. Det har også vært en økning i andel tilskudd til prosjekter innenfor gruppen «undervisning, helse- og sosialtjenester».

Fylkesmennene har i 2014 innvilget totalt 72,3 mill. kroner i BU-midler til 642 utrednings- og tilretteleggingstiltak. Disse midlene blir ofte brukt i en tidlig fase for utvikling av landbruksbaserte næringer, og i samfinansiering med andre lokale og regionale aktører. Tiltakene omfatter næringsutviklings- og mobiliseringsprosjekter, reiseliv og opplevelsesproduksjon, rekrutteringstiltak, tiltak for økt matproduksjon, Inn på tunet, økologisk landbruk, skogbruk, bioenergi, FoU-virksomhet, praktikantordningen m.v. Departementets gjennomgang av Fylkesmannens rapportering for 2014

Figur 3.4 Andel BU-tilskudd (kr) til husdyrproduksjon fordelt på ulike produksjoner (2014). Prosent.

Kilde: Innovasjon Norge

Figur 3.5 Andel BU-tilskudd (kr) til andre landbruksbaserte næringer fordelt på bransjer (2014)¹. Prosent.

¹ Tilskudd til Inn på tunet inngår i grupperingen undervisning, helse og sosialtjenester. I kategorien «Annet» inngår f.eks. reiselivsrelaterte prosjekter innenfor opplevelsesvirksomhet.

Kilde: Innovasjon Norge

på bruken av midlene, viser at midlene innrettes i tråd med de regionale næringsprogrammene, og at det regionale partnerskapet er godt involvert i prioriteringen av bruken av midlene. Gjennomgangen viser ellers at det er stor variasjon mellom type tiltak som er prioritert i fylkene, antall prosjekter og størrelse på tilskudd som blir gitt.

Rentestøtte

Rentestøtte er en del av BU-ordningen, og reguleres av forskrift om midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket. Støtten innvilges i forkant av investeringen og utbetales hvert halvår fra investeringen er ferdigstilt og i 15 år framover. Det kan gis rentestøtte til lån innenfor en låneramme på totalt 1 mrd. kroner. Det ble i 2014 gitt rentestøtte til en låneramme på i alt 1 009 mill. kroner (inkl. overføring av ramme fra tidligere år).

Risikolån

Det ble åpnet for å sette av midler til et taps- og rentestøttefond innenfor rammen av de fylkesvise BU-midlene fra og med 2006. Avsetningen i 2014 var på 7,2 mill. kroner.

3.2.3.2 Sentrale bygdeutviklingsmidler

De sentrale BU-midlene brukes til prosjektrettet virksomhet og tiltak av landsomfattende karakter. Rammen for de sentrale BU-midlene i 2014 var på 17 mill. kroner. Av midlene ble 8 mill. kroner forvaltet av Innovasjon Norge, mens 9 mill. kroner ble disponert av Landbruks- og matdepartementet (LMD).

Av midlene LMD disponerte ble det bevilget støtte til prosjekter innen matpolitikk, kompetanse, rekruttering og likestilling, skogpolitikk, lokalmat og grønt reiseliv og omdømmetiltak.

Midlene forvaltet av Innovasjon Norge ble benyttet til bedriftsovergripende utviklingsprosjekter, og særskilt til produksjoner uten sterk felleskapsorganisering og felleskapsøkonomi, som f.eks. frukt, bær, grøntområdet og Inn på tunet. Ordningen med sentrale BU-midler forvaltet av Innovasjon Norge ble i jordbruksoppkjøret 2014 vedtatt avvirket fra 2015.

3.2.3.3 Områderettet innsats

Fjellandbruket

I jordbruksoppkjøret 2013 ble det satt av 6 mill. kroner per år i tre år fra 2014 til fjellandbruket.

Målet er å styrke grunnlaget for bærekraftig verdiskaping i fjellområdene gjennom økt vare- og tjenesteproduksjon basert på landbrukets ressurser, både innenfor tradisjonelt landbruk og annen landbruksbasert næringsutvikling. Ordningen inkluderer 6 fylker, der 4 mill. kroner er fordelt til Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag, Oppland og Hedmark, og 2 mill. kroner er fordelt til Buskerud og Telemark. Fylkesmannen i Sør-Trøndelag og Fylkesmannen i Telemark har et koordinerende ansvar opp mot andre aktører.

Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Hedmark og Oppland har lagt vekt på å styrke melke- og kjøttproduksjonene. Rekruttering, desentralisert agromotdannning, kompetanseutvikling og mobilisering for styrking av produksjonsmiljøene, har vært prioritert i 2014. 20 prosent av midlene er avsatt til felles forsknings- og utviklingsprosjekter som skal gi fjellandbrukerbonden kunnskap for å bedre resultatene på eget bruk. Telemark og Buskerud har i sin helhet valgt å rette midlene mot tiltak på det enkelte gårdsbruk innen områdene *Ungdom som vil satse, Beitebruk i inn og utmark, Kunnskap og produsentmiljø* og *Samarbeid*. Midlene har vært prioritert til tiltak i næringa, og av i alt 29 søknader, fikk 16 tildelt midler i 2014. Produktsatsing med kobling til mat, kunnskap, opplevelse og reiseliv i tilknytning til stølsdrift inngår i 7 av prosjektene, mens øvrige prosjekt er knyttet til produktutvikling og verdiskaping med utgangspunkt i fjellandbrukets ressurser.

Arktisk landbruk

Bevilgningen til arktisk landbruk hadde siste utlysning i 2014. I perioden 2012–2014 har det vært satt av 9 mill. kroner til arktisk landbruk over jordbruksavtalen. Formålet med midlene har vært å bidra til utvikling og økt utnyttning av arktisk kvalitet som konkurransefortrinn for landbruket i nordområdene. Midlene har vært forvaltet som en felles programsatsing i samarbeid mellom de tre fylkesmannsembetene i Nord-Norge, Sametinget, næringsorganisasjonene i landsdelen, samt Nordland fylkeskommune. Tildeling av midler har vært basert på Utviklingsprogrammet for arktisk landbruk, utarbeidet av Nordnorsk landbruksråd, med merkevare og marked, basisproduksjon, FoU og kompetanse som prioriterte områder. I 2014 ble det innvilget 6,25 mill. kroner til 16 nye prosjekter, og i alt er 24 prosjekter tildelt midler til arktisk landbruk.

Det er lagt vekt på å styrke produksjoner som er typisk for det arktiske landbruket, og som kan inngå i en felles arktisk merkevare. Prosjektene

Arktisk kjekjøtt, Arktisk grønnsaksproduksjon, Hagebær i arktis, Nye potetsorter for arktisk potetproduksjon, Økt produksjon av storfekjøtt i Nord-Norge og Utprøving av jordbærsorter er eksempler på dette. Reindrift er innarbeidet i satsingen. Utvikling av arenaer for samordning/samhandling om satsing på arktisk landbruk er også vektlagt. Arbeidet skal bygge på kunnskap og kompetanse i alle ledd, noe prosjekter som *Arktisk fagskole, FoU nett Barents* og *Kompetanselandbruk* vektlegger.

3.2.3.4 Rekrutteringsprosjekt og evaluering av landbruksutdanning

I jordbruksoppkjøret 2010 ble det avsatt 4,5 mill. kroner til prosjektet *Velg Landbruk*, som ble avsluttet våren 2014. Prosjektets formål var å styrke rekrutteringen til landbruksutdanning på alle nivå. Prosjektansvar og -sekretariat var lagt til Norges Bondelag. Det er lagt vekt på omdømmebygging av landbruk som yrkesveg og landbruksutdanning som en allsidig utdanning med mange muligheter. Rekrutteringsverktøy som er utviklet i prosjektet skal være ressursbank og et faglig nettverk å bruke videre i rekrutteringsarbeid.

3.2.3.5 Fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving i landbruket

Fylkeskommunene ble tildelt 20 mill. kroner til arbeid på landbruks- og matområdet i 2014, fordelt etter samme fordelingsnøkkel som de fylkesvise bygdeutviklingsmidlene. Målet for ordningen er å bidra til rekruttering og kompetanseheving av næringsutøvere som kan ivareta og styrke verdiskapingen i landbruket. Ordningen skal tilpasses regionale utfordringer knyttet til rekruttering og kompetanseheving innen tradisjonelt landbruk og andre landbrukstilknyttede næringer.

Fylkeskommunene rapporterer om god samhandling med andre offentlige instanser, spesielt fylkesmennenes landbruksavdelinger og Innovasjon Norge, og med landbruksnæringens organisasjoner. Det er gitt tilskudd til en rekke tiltak innen kompetanse og rekruttering, og en del av rekrutteringstiltakene har også et likestillingsformål. Det er stor etterspørsel etter kompetansetiltak og etter- og videreutdanningstiltak både for utøvere som er etablert i næringen og for utøvere som er på vei inn i næringen. En betydelig andel av midlene er derfor brukt til samlings- eller nettbasert etter- og videreutdanning tilsvarende videregående nivå, ofte kalt «voksenagronom».

3.2.3.6 Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL)

KIL-midlene forvaltes av Matmerk og skal bidra til kompetanseutvikling for yrkesutøvere innen primærlandbruket, eller tilleggsnæringer til primærlandbruket. Kurstilbud som gjøres tilgjengelig i hele, eller aktuelle deler av landet, og som har potensial til å bli et tilbud til en stor del av produsentene innen den aktuelle produksjonen, blir prioritert. I 2014 ble 13 søknader om støtte innvilget. Til sammen ble det gitt tilsagn om tilskudd på 5,85 mill. kroner. Prioriterte fagtema var styrking og utvikling av produksjonene og arbeidsledelse med fokus på arbeidsdeling, opplæring og HMS. Det er gitt støtte til bl.a. digital kunnskapsbase i landbrukets foretaksøkonomi, økt storfeproduksjon i Sør-Trøndelag, kompetanseutvikling i Inn på tunet og på hest, HMS-studie landbruk, videreutvikling av agronomutdanning for voksne, fagskoletilbud innen skogsdrift og økonomi, og driftsledelse i svineproduksjon.

3.2.3.7 Forskning

Forskningsmidlene over jordbruksavtalen forvaltes av et eget styre oppnevnt av avtalepartene. Formålet med midlene er å bidra til å dekke opp jordbrukets behov for forskning med hovedvekt på anvendt kunnskap. Avgjørende for bruken av midlene er prosjektsøknadens faglige kvalitet og relevans. Midlene disponeres i hovedsak til prosjekter etter åpen utlysning, enten som egen utlysning eller som fellesutlysning med programmer i Norges forskningsråd. Det kan også gis midler til utredningsprosjekter innen midlenes prioriterte områder.

I 2014 var det satt av 53 mill. kroner til forskningsmidler over jordbruksavtalen. Tematiske prioriteringer var økt matproduksjon og verdiskaping basert på norske ressurser, trygg norsk mat med høy kvalitet, konkurransekraft i hele verdiskjeden gjennom utvikling og bruk av teknologi for norske forhold. Overordnet for utlysningen var at forskningen skulle bidra til økt verdiskaping og bærekraft, og klimatilpasset matproduksjon. Med overførte midler fra tidligere år var det en ramme på 56,4 mill. kroner for innvilgning i 2014. Det ble for 2014 innvilget 53,8 mill. kroner til pågående og nye prosjekter både innenfor forskning og utredning.

3.2.3.8 Stiftelsen Matmerk

Stiftelsen Matmerk har som formål å styrke konkurransevnen til norsk matproduksjon og å styrke omdømmet til norske matprodukter hos norske forbrukere. Dette skjer gjennom arbeid med kvalitetsstyring, kompetanse og synliggjøring av norske konkurransefortrinn og norsk opprinnelse overfor forbrukere, matprodusenter og marked. Matmerk administrerer og videreutvikler Kvalitetssystem i landbruket (KSL), godkjennings- og merkeordningen for Inn på tunet, merkeordningene *Nyt Norge*, *Beskyttede betegnelser* og *Spesialitet*, samt KIL, generisk markedsføring av økologisk mat og enkelte andre prosjekter.

KSL skal være et styrings- og kvalitetssystem for den enkelte bonde og dokumentere for forbrukerne, varekjedene og myndighetene hvordan produksjonen på norske gårdsbruk foregår. Mattilsynet har fått innsyn i databasen, for å bidra til et bedre risikobasert tilsyn. I 2014 gjennomførte Mattilsynet 5 782 eksterne revisjoner, en økning på 225 fra forrige år. HMS med ulykkesregistrering og hest i næring er utviklet som egne standarder. Sjekkliste for miljøplan er fra 2014 integrert i KSL-standard, og Landbruksdirektoratets sjekkliste er avviklet fra 2015. Totalt 363 Inn på tunet-tilbydere var godkjent ved årsskiftet 2014/2015, og om lag 100 er under godkjenning.

Nyt Norge er et viktig virkemiddel i konkurransestrategien for norsk matproduksjon. I 2014 var arbeidet konsentrert om å øke antall produkter og antallet som har *Nyt Norge*-merket. Ved utgangen av 2014 var 61 virksomheter og 2 172 produkter godkjent for *Nyt Norge*-merket, en netto vekst på 122 nye produkter siden 2013. En utvidet kommunikasjonsplattform for *Nyt Norge* er utviklet og forankret hos merkebrukerne, og ny finansieringsmodell for 2014–2017 er iverksatt. Kjennskapen til merket hos forbruker er høy, og forbrukernes holdning til merket har en god fremgang.

Ved utgangen av 2014 er totalt 23 produkter godkjent under ordningen *Beskyttede Betegnelser*, av disse var det ingen nye produkter i 2014. 244 produkter fra 58 produsenter var godkjent for bruk av *Spesialitetsmerket* i 2014. Omsetningen av lokalmat i dagligvarehandelen var på 3,5 mrd. kroner med en vekst på 16,5 pst. i 2014. Arbeidet med en lokalmatdatabase basert på KSL og samarbeid mellom lokalmatprodusenter, dagligvarehandel og HORECA ble påbegynt i 2014.

3.2.3.9 Utviklingsprogrammet for lokalmat og grønt reiseliv

Utviklingsprogrammet samler og integrerer satsingen som tidligere lå i Utviklingsprogrammet for lokalmat og grønt reiseliv og i Reinprogrammet. Målet med programmet er å øke verdiskapingen for primærleddet, øke kunnskapen om lokalmat og regionale konkurransefortrinn, og bidra til økt vektlegging av kvalitet. På matsiden er innsatsen i første rekke rettet inn mot finansierings tiltak, kompetansetiltak og omdømmetiltak. Reiselivssatsingen over programmet består i stor grad av omdømmeaktiviteter og store temakampanjer. Budsjettrammen for utviklingsprogrammet for lokalmat og grønt reiseliv var på 66 mill. kroner i 2014, mens rammen for Reinprogrammet var 8,2 mill. kroner (bevilget over Reindriftsavtalen).

I Innovasjon Norges årsrapport, herunder rapportering basert på resultatindikatorer i selskaps MRS-system, er hoveddelen av prosjektene vurdert til å bidra med innovasjon på nasjonalt og regionalt nivå (52 pst.). En liten andel av prosjektene er vurdert til å bidra til innovasjon på internasjonalt nivå (7 pst.), mens 12 pst. vurderes til å bidra til innovasjon på bedriftsnivå. Andel saker med middels og høy addisjonalitet er stabilt høy, dvs. at Utviklingsprogrammet i betydelig grad er utløsende for realisering av prosjektene. Virkemiddelets bidrag til kompetanse ser ut til å ha en positiv utvikling. Når det gjelder driftsrisiko til bedriftene, er andelen som tar høy risiko økt. Dette kan tilskrives økende andel vekst- og nettverkssaker.

Etterspørselen etter finansieringstiltak både til vekstbedrifter og til forpliktende produsentnettverk økte kraftig i 2014. Vekstordningen er tilrettelagt for bedrifter med mål om 30 pst. vekst og som omsetter for minimum 1 mill. kroner. Bedriftsnettverk med minimum 3 bedrifter skal bidra til etablering av kommersielt og strategisk samarbeid mellom bedrifter for å utvikle markedsmuligheter.

Kompetanse er sentralt for å bidra til den enkelte bedriftens suksess. Programmet har derfor et bredt kompetansetilbud, både matfaglig, gjennom kompetansenettverkene, og i form av generelle forretningsrelaterte tilbud.

Omdømmesatsingen er en integrert del av den totale satsingen over Utviklingsprogrammet for lokalmat og grønt reiseliv, nasjonalt som internasjonalt. Midlene forvaltes i all hovedsak av Innovasjon Norge, kun en liten andel ble forvaltet av LMD. Midlene brukes til å synliggjøre og profilere norske råvarer og matkultur nasjonalt, og

internasjonalt. Hensikten er å styrke omdømmet til norsk mat og landbruk. I tillegg stimulerer midlene til ny næringsutvikling i skjæringspunktet mellom mat- og reiselivsområdet.

Matstreif og deltagelsen på Internationale Grüne Woche (IGW) i Berlin er de to viktigste omdømmeprosjektene i programmet. Gjennom Matstreif profileres lokalmatprodusenter fra hele landet på Rådhusplassen i Oslo. IGW er et samarbeid mellom LMD og Innovasjon Norge, med bidrag fra Utenriksdepartementet. Begge disse hovedsatsingene scorer høyt som omdømmesatsinger, og som kompetansearenaer.

Bygdeturismekampanjen ble videreført også i 2014. Den skal bidra til å øke kjennskapen og kunnskapen om mulighetene og mangfoldet i tilbudene innenfor bygdeturisme. Den er en viktig markedsføringskanal for de små reiselivsbedriftene. Temamarkedsføring internasjonalt for vandring, sjøfiske og sykkel blir også finansiert over Utviklingsprogrammet.

3.2.3.10 Bioenergiprogrammet

Satsingen på bioenergi gjennom Bioenergi-programmet skal bidra til mer miljøvennlige energiløsninger både i landbruket og i andre sektorer, og samtidig gi mulighet for økt verdiskaping for skogeiere. Det er også et mål å skape aktivitet i hele landet. I 2014 var det en betydelig økning i samlet planlagt energiproduksjon for prosjektene som fikk støtte sammenlignet med 2013. Økningen var på 56 pst., eller 15 GWh–42 GWh, til tross for lave strømpriser. Det ble innvilget støtte til i underkant av 200 prosjekter. Dette er omtrent like mange saker som i 2013. Samlet tilsagn var på 65 mill. kroner fra bevilgningen over LUF.

Gårdswarmeanlegg utgjorde det dominerende antallet prosjekter med om lag 140 anlegg. Dette er en liten økning fra 2013. Videre ble det gitt investeringsstøtte til 22 anlegg for varmesalg, en økning med 9 anlegg fra 2013. Dette er den viktigste forklaringen på økningen i planlagt energiproduksjon.

I Innovasjon Norges årsrapport vises det til at hoveddelen av prosjektene er vurdert til å bidra med innovasjon på bedriftsnivå. Prosjektene har økt som følge av lavere konkurrerende energipriser. Dette har medført at bedriftene må ta høyere driftsrisiko. Addisjonaliteten til ordningen har økt jevnt fra 83 pst. i 2010 til opp mot 100 pst. i 2013.

3.2.3.11 Skogbruk

Skogbruk og trebasert industri er en viktig verdikjede i Norge. Skogbruket og trebasert industri

hadde en samlet omsetning på 43 mrd. kroner og sysselsatte i underkant av 24 000 personer i 2012. Av disse er rundt 6 800 sysselsatt i skogbruket.

Stående kubikkmasse i den norske skogen er på om lag 900 mill. m³ og den årlige tilveksten er på om lag 25 mill. m³. I 2014 var avvirkningen til industri på i underkant av 10 mill. m³. Dette er den høyeste avvirkningen siden 1990-tallet, og er en økning på 10 pst. fra 2013.

Innvilgningsrammen til skogbruk over Landbrukets utviklingsfond var i 2014 på 204 mill. kroner. Gjennom ordningen for tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK) ble det i 2014 avsatt totalt 161 mill. kroner. Fordelingen framgår av tabell 3.3.

Av det totale beløpet til NMSK ble det bevilget 89 mill. kroner til veibygging, taubane mv. i 2014. Det ble bygget og ferdigstilt i overkant av 70 km med nye skogsbilveier og ombygget i underkant av 370 km med eksisterende skogsbilveier. I tillegg ble det bygget om lag 175 km med nye traktorveier og nesten 70 km ble ombygget. Totalt ble det investert i underkant av 150 mill. kroner i skogsbilveier, og i underkant av 40 mill. kroner i traktorveier.

I 2014 ble det satt ut i underkant av 29 mill. skogplanter i Norge, noe som er det høyeste registrerte nivået de siste ti årene. Arealene med ungskogpleie, nyplanting og markberedning var på henholdsvis omlag 270 000 daa, 160 000 daa og 70 000 daa, som er en oppgang på 3 pst. for ungskogpleie, en økning på 4 pst. for planteaktiviteten, og en liten nedgang i markberedning på 2 pst. sammenlignet med 2013.

Det ble bevilget 25 mill. kroner til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer i 2014, og det ble avsluttet taksering av om lag 4 mill. daa. Det rapporteres om 19 mill. daa under arbeid. Fordi disse prosjektene går over flere år, svinger tallene for både ferdigstilt areal og areal under arbeid fra år til år, og det samme vil utbetalingene gjøre.

Skogbruksplan med miljøregistreringer gir skogeier et grunnlag for å planlegge effektiv drift av skogen gjennom hogst, planting og andre skogbrukstiltak, og for å ivareta hensyn til miljøverdier. Nettstedet Kilden viser MiS-figurer (Miljøregistreringer i skog), sammen med annen miljøinformasjon, og bidrar med kunnskap for å sikre en bærekraftig skogforvaltning. Dette gjelder også informasjon fra Artsdatabanken, Riksantikvaren og Miljødirektoratet. Dette er i tråd med krav i sertifiseringsordningen for Norsk PEFC Skogstandard og forskrift om bærekraftig skogbruk. Skogeierne har hittil satt til side MiS-figurer

Tabell 3.3 Fordeling av innvilgningsramme skogbruk i perioden 2012–2014, mill. kroner.

	2012	2013	2014
Nærings- og miljøtiltak i skogbruket	141	151	161
<i>Veibygging, taubane o.a.</i>	66	69	89
<i>Skogkultur, miljøtiltak og andre tiltak</i>	75	82	72
Kystskogbruket	10	10	5
Skogbruksplanlegging med miljøregistreringer	29	29	25
Kompetansetiltak	14	14	13
Totalt	194	204	204

Kilde: Landbruksdirektoratet

for frivillige miljøhensyn, i hovedsak ikke-hogst, som utgjør 2–3 pst. av det produktive arealet som er kartlagt til nå.

Skogbruk i kyststrøkene har særskilte utfordringer knyttet til bl.a. lav skogsveidekning, høy andel vanskelig terreng, eiendomsstruktur m.v. Kystskogbruket omfatter kystfylkene fra Vest-Agder til Finnmark. Disse fylkene har betydelige skogressurser. Det er blitt gitt midler til bl.a. utredninger om behov for og lokalisering av kaier og skogsbilveier.

Kunnskap er avgjørende for å skape en konkurransedyktig og bærekraftig trebasert verdikjede i Norge. Skogbrukets Kursinstitutt (Skogkurs) er en sentral aktør når det gjelder å utvikle og gjennomføre kompetansetiltak på skog- og utmarksområdet, rettet mot veiledningsapparat, og skogeiere, skogsarbeidere og entreprenører over hele landet. Skogkursserien Aktivt skogbruk er et eksempel på denne aktiviteten, og det ble gjennomført nesten 500 slike kurs i 2014.

3.2.3.12 Friskere geiter – kompensasjonstilskudd

Målet med prosjektet «Friskere geiter» er å få kontroll med CAE (Caprin Artritt Encephalitt), byllesjuka og paratuberkulose hos geit, og dermed sikre friske dyr, bedre dyrevelferd og bedre produkter fra geit. Prosjektet har gitt et løft for geiteholdet som har slitt med sykdommer som er svært smittsomme og smertefulle, og som går utover både melkeproduksjon og dyras velferd. De siste saneringene ble gjennomført i 2013. Det kan gis kompensasjonstilskudd inntil 3 år etter sanering. Derfor vil det bli gitt tilskudd til og med 2016. Etter 2014 har all foredlet geitemelk fra TINE kommet fra sanerte besetninger.

3.2.3.13 Sametingets midler til næringsformål og konfliktforebyggende tiltak jordbruk – reindrift

4 mill. kroner av avsetningen over LUF ble overført til Sametingets midler til næringsformål i 2014. Midlene skal stimulere til næringsutvikling i landbruket i samiske områder, og skal brukes til investerings- og utviklingstiltak av mer varig karakter. Inkludert avsetningen over Reindriftsavtalen på 2 mill. kroner, og egne midler, tildelte Sametinget 8,8 mill. kroner til investeringer og utviklingstiltak innen jordbruket. Deler av bevilgningen ble nyttet innenfor satsingen på Arktisk landbruk. Avsetningen til Sametinget ble ikke videreført i 2015.

Det ble også avsatt 1,5 mill. kroner til konfliktforebyggende tiltak mellom jordbruk og reindrift i 2014. I tillegg ble det avsatt 1,45 mill. kroner til samme formål over reindriftsavtalen. Midlene er f.o.m. 2014 forvaltet av Fylkesmannen i Sør-Trøndelag og nyttes hovedsakelig til gjerdebygging, men også til nødløsninger for ekstra gjeting, føring og beiteundersøkelser. Det ble i 2014 tildelt i overkant av 2,8 mill. kroner fra ordningen til 10 prosjekter i fylkene Finnmark, Troms, Sør-Trøndelag og Hedmark.

3.3 Økt verdiskaping – inntekts- og kostnadsutviklingen

3.3.1 Inntektsutvikling

Gode inntektsmuligheter er en forutsetning for økt matproduksjon og at dyktige næringsutøvere, og ikke minst ungdom, skal se på jordbruk som en interessant arbeidsplass for framtida. I Innst. 285 S (2013–2014) sier komiteen:

Tabell 3.4 Utviklingen i inntekter og kostnader, samt vederlag til arbeid og egenkapital i flg. BFJs normaliserte regnskaper.

	2013	2014*	2015**	14/13	15/14
				Pst.	Pst.
Produksjonsinntekter	29 134	30 533	31 153	4,8 %	2,0 %
Direkte tilskudd	10 612	10 767	10 871	1,5 %	1,0 %
Sum inntekter, mill. kr	39 745	41 299	42 024	3,9 %	1,8 %
Driftskostnader	18 364	19 118	19 376	4,1 %	1,3 %
Kapitalkostnader	8 927	8 966	8 606	0,4 %	-4,0 %
Sum kostnader, mill. kr	27 291	28 085	27 982	2,9 %	-0,4 %
Vederlag arbeid og egenkapital, mill. kr	12 454	13 215	14 042	6,1 %	6,3 %
Antall årsverk	48 100	47 000	45 900	-2,3 %	-2,3 %
Kroner per årsverk	258 900	281 200	305 900	8,6 %	8,8 %
Verdi skatteordning, kr. per årsverk	30 000	29 700	31 900		
Totalt, kr. per årsverk	288 900	310 900	337 800	7,6 %	8,7 %

* Foreløpig regnskap.

** Budsjett.

Kilde: BFJ

«K o m i t e e n mener gode inntektsmuligheter er en forutsetning for økt matproduksjon. Gode inntektsmuligheter er nødvendig for at næringen skal rekruttere kompetent arbeidskraft, og at unge mennesker skal finne en fremtid innen jordbruket.»

Fra 2013–2015 er bruttoinntektene i jordbruket beregnet å øke med ca. 2,3 mrd. kroner, mens kostnadene (inkl. realrentekostnaden) øker med i underkant av 0,7 mrd. kroner. *Vederlag til arbeid og egenkapital* for jordbrukssektoren øker dermed med 1,6 mrd. kroner fra 2013–2015.

Tabell 3.4 viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital fra 2013 til budsjetterte tall for 2015 ifølge BFJs normaliserte regnskaper. Tabellen viser også resultat per utført årsverk i sektoren, og resultat inkl. verdien av jordbruksfradraget ved ligningen.

Årets beregninger viser en økning i vederlag til arbeid og egenkapital fra 2013 til 2014 på 7,6 pst., eller 22 000 kroner per årsverk. Fra 2014 til 2015 budsjetteres det med en økning på 8,7 pst., tilsvarende 26 900 kroner per årsverk. Inntektsveksten per årsverk fra 2013 til 2014 er noe svakere enn det som ble lagt til grunn i fjor. Det er budsjettert med en økning fra 2014 til 2015, som er klart sterkere enn for gjennomsnittet av lønns-

mottakerne. De viktigste enkeltårsakene til inntektsveksten er økte inntekter fra melk og kjøtt, herunder bedre markedsbalanse for svin og fall i rentekostnaden i 2015.

Referansebrukene

Referansebrukene er basert på NILFs driftsgranskinger, som gir data på foretaksnivå. Beregningsprinsippene er forskjellige fra Totalkalkylen på noen områder, bl.a. føres avskrivningene etter historisk kostnad og lånt kapital godtgjøres med betalt nominell rente. I Totalkalkylen inflasjonsjusteres kapitalsaldoen før beregning av kapitalslit, og lånt kapital godtgjøres med normalisert realrente. Dette gir ulik utvikling i kapitalkostnadene mellom enkeltår. Samtidig er inntektsnivået høyere i referansebrukene. Det henger sammen med at deltagerbrukene er rekruttert blant de om lag 70 pst. av jordbruksforetakene som har størst driftsomsfang.

Tabell 3.5 viser BFJs beregninger av vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk, inkl. virkningen av jordbruksfradraget, for referansebrukene i årene 2013–2015.

Med unntak av korn, egg/planteprodukter og fjørfekjøtt/planteprodukter, viser alle referansebrukene en økning i inntekter både fra 2013 til

Tabell 3.5 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk på referansebrukene. Inntektsverdi av jordbruksfra-
draget ved ligningen er lagt til.

	2013	2014	2015	13 til 14	14 til 15	13 til 15
1 Melk. 25 årskyr	304 800	336 800	375 900	10,5 %	11,6 %	23,3 %
2 Korn. 375 dekar	215 300	213 300	189 100	-0,9 %	-11,3 %	-12,2 %
3 Sau. 155 vinterfôra	213 900	234 000	256 400	9,4 %	9,6 %	19,9 %
4 Melkegeit. 125 årsgeiter	280 400	304 400	333 500	8,6 %	9,6 %	18,9 %
5 Svin/korn. 47 avlssvin	199 200	211 800	305 600	6,3 %	44,3 %	53,4 %
6 Egg/planteproduksjon 6 600 høner	356 800	315 700	286 600	-11,5 %	-9,2 %	-19,7 %
7 142 daa poteter + 423 daa korn	420 900	438 000	455 300	4,1 %	3,9 %	8,2 %
8 30 ammekyr	235 700	259 100	288 100	9,9 %	11,2 %	22,2 %
9 49 dekar frukt og bær	288 800	292 000	283 300	1,1 %	-3,0 %	-1,9 %
10 Fjørfeslakt og planteprodukter	694 800	688 000	439 900	-1,0 %	-36,1 %	-36,7 %
11 Økologisk melk. 23 årskyr	301 400	317 900	357 700	5,5 %	12,5 %	18,7 %

Kilde: BFJ

2014 og fra 2014 til 2015. Referansebruksberegningene for perioden 2013–2015 viser også at større bruk har større inntekt, målt per årsverk, enn mindre bruk, og at inntektsveksten per årsverk øker med økende bruksstørrelse. Inntektsveksten i hele perioden er stor for det grasbaserte husdyrholdet. Som i Totalregnskapet er fallende rente en viktig årsak til inntektsvekst i 2015.

Det er budsjettert med en sterk inntektsreduksjon på referansebruket med fjørfekjøtt, med grunnlag i at produksjonen prognoseres å bli redusert med 14 pst. Dette har BFJ innarbeidet på referansebruket. Inntektsreduksjonen for foretaket med eggproduksjon skyldes særlig overproduksjon. Inntektsreduksjonen for kornbrukene skyldes bl.a. økt gjødselkostnad, og at BFJ budsjetterer med samme pris i 2015 som i 2014. Volumframregningen for korn er for øvrig usikker og resultatet svinger fra år til år.

I perioden fra 2013–2015 er det referansebruket med svin og korn som har størst inntektsøkning. Det skyldes særlig den klart forbedrede markedsbalansen for svinekjøtt.

Det vil også være stor variasjon rundt gjennomsnittet i de enkelte produksjoner, bl.a. som

følge av investeringstidspunkt, ulike driftsmåter, omfang av leasing osv.

Lønnsutvikling for andre grupper

Tabell 3.6 viser årslønnsveksten for alle grupper lønsmottagere, ifølge Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppkjørene, t.o.m. inntektsåret 2014. Det er lagt til grunn en inntektsvekst på 2,7 pst. for 2015, og 3,1 pst. for 2016. Blant annet i lys av LO/NHO- og statsoppkjøret for 2015 kan dette nå synes noe høyt.

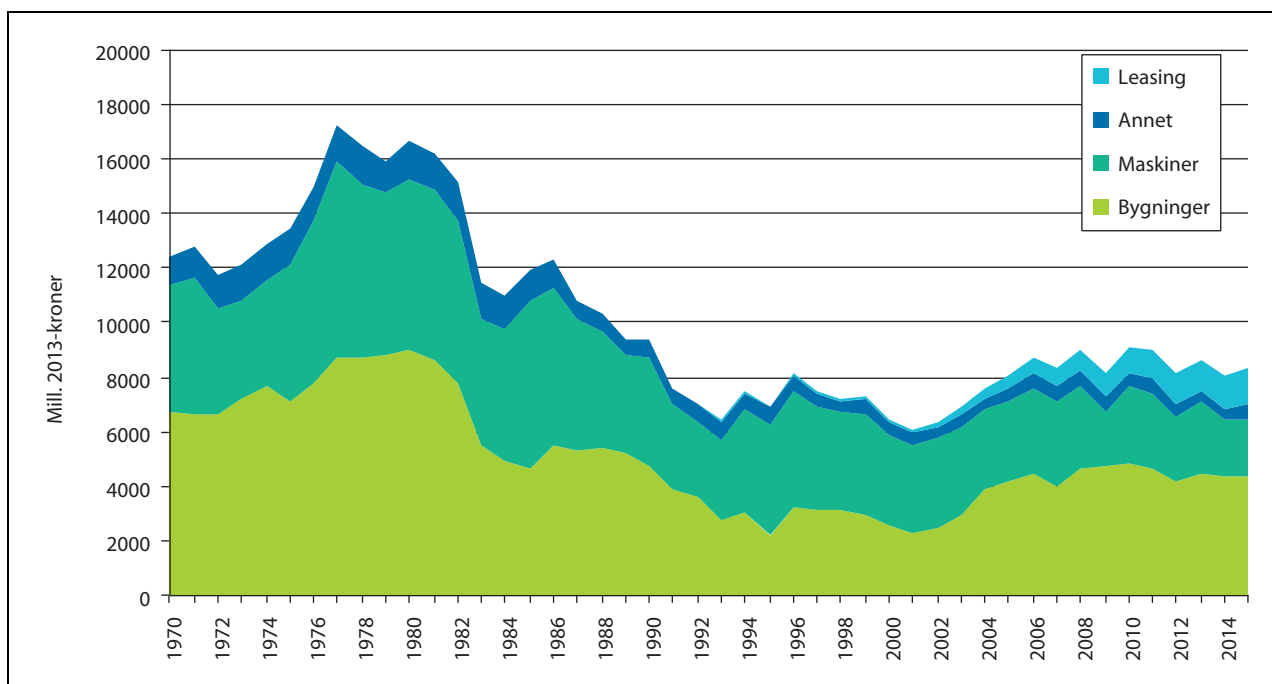
3.3.2 Kostnadsutvikling og investeringer

Som det framgår av tabell 3.4, økte kostnadene med 2,9 pst. fra 2013 til 2014. Driftskostnadene økte med 4,1 pst. Den relativt sterke økningen skyldes særlig økning i kostnadene til gjødsel, kraftfôr og plantevernmidler. Kapitalkostnadene økte lite, som følge av rentereduksjon.

Fra 2014 til 2015 regner BFJ med en samlet kostnadsreduksjon på -0,4 pst. Driftskostnadene er budsjettert å øke med 1,3 pst., eller 258 mill. kroner. Kostnadsveksten, målt i absolutte tall, er

Tabell 3.6 Lønnsutviklingen for alle grupper lønsmottakere.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Alle grupper	6,3 %	4,2 %	3,7 %	4,2 %	4,0 %	3,9 %	3,1 %	2,7 %	3,1 %

Figur 3.6 Utvikling i bruttoinvesteringer, faste priser. Mill. kroner.

Kilde: BFJ

størst for kraftfôr, som budsjetteres å øke med 177 mill. kroner, eller 2,5 pst. Energikostnadene er ventet å gå ned med i underkant av 100 mill. kroner, mens gjødselkostnadene øker med 111 mill. kroner, eller 6,7 pst. Kapitalkostnadene, inkl. realrente, er budsjettert å gå ned med 4,0 pst. eller 360 mill. kroner fra 2014 til 2015. Kapitalslit og leasingkostnadene øker, men den forventede reduksjonen i realrentekostnaden er så stor at kapitalkostnadene samlet sett reduseres sterkt.

De siste ti årene har bruttoinvesteringene i jordbruket økt med om lag 35 pst. i nominelle verdier. BFJ prognoserer en økning på 5,0 pst. i investeringene, inkl. nye leasingkontrakter i 2015. Nemnda regner med vekst både for bygninger, maskiner og grøfting. Målt i faste priser (volum) nådde investeringene sitt laveste nivå etter opptrappingen på 70-tallet i 2001. Investeringsvolumet har deretter økt, og har de siste ti årene variert rundt et nivå på 8,5 mrd. 2013-priser. Figur 3.6

viser utviklingen i bruttoinvesteringene og inn-gåtte leasingkontrakter i faste priser etter 1970.

3.3.3 Utvikling i sysselsetting

Jordbruket stod for 1,9 pst. av samlet sysselsetting i Norge i 2014, mot 4,1 pst. i 1999. I tillegg leverer mange foretak varer og tjenester til landbruket, og det er omfattende virksomhet knyttet til foredling og omsetning av landbruksvarer.

Tabell 3.7 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter i drift og antall årsverk siden 1989. På 2000-tallet var den gjennomsnittlige årlige nedgangen i antall årsverk 4,1 pst. Etter 2010 har den årlige nedgangen vært klart lavere. Det regnes nå med en årlig reduksjon i arbeidsforbruket på 2,2 pst. Med disse forutsetningene er nedgangen i arbeidsforbruk anslått til i underkant av 1 100 årsverk per år fra 2011–2016. Reduksjonen i antall jordbruksbedrifter er avtagende, og er nå på om lag 2 pst. per år.

Tabell 3.7 Antall jordbruksbedrifter og årsverk i 1 000 stk. 1989–2016.

År	1999	2005	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
Antall jordbruksbedrifter	70,7	53,0	45,6	44,8	43,7	42,9	42,0	41,1
Antall årsverk	81,6	63,5	50,3	49,2	48,1	47,0	45,9	44,9

* Foreløpige tall.

Kilde: BFJ

3.3.4 Strukturutvikling

Antall jordbruksbedrifter er redusert med 22,5 pst., eller om lag 11 000 bedrifter, fra 2005–2015. Gjennomsnittlig areal per jordbruksbedrift har økt fra 195 daa i 2005 til 230 daa i 2014.

Det har vært en vesentlig strukturendring i alle produksjoner. I 2014 var det 9 097 jordbruksforetak med melkeproduksjon, når samdrifter regnes som ett foretak. Dette innebærer en reduksjon i antall bedrifter med melkeproduksjon på 42,8 pst. i perioden 2005–2014. Gjennomsnittlig antall melkekyr per melkebruk har økt fra 17 i 2005 til 24,6 i 2014, en økning på 47,3 pst.

Antallet samdrifter med melkeproduksjon økte raskt fram til 2008, for så å gå ned. Nedgangen skyldes i all hovedsak innføringen av kvoteleie fra 1. mars 2009. I 2008 var det registrert 2 068 samdrifter, mens det i 2014 var registrert 1 185 samdrifter. Antall foretak som leier inn kvote har i perioden 2009–2014 økt fra 746 til 1 630. I jordbruksoppjøret 2014 ble særreglene for samdrift fjernet, og samdrifter fjernet som foretaksform i kvote- og produksjonstilskuddsregelverket.

Antall daa korn per bedrift med kornproduksjon økte fra 194 daa i 2005 til 250 daa i 2014. I samme periode økte gjennomsnittlig potetareal fra 28 til 60 daa, og gjennomsnittlig grønnsaksareal fra 45 til 88 daa per foretak. Gjennomsnittlig sauebesetning økte fra 55 til 62 sauer. Antallet verpehøner

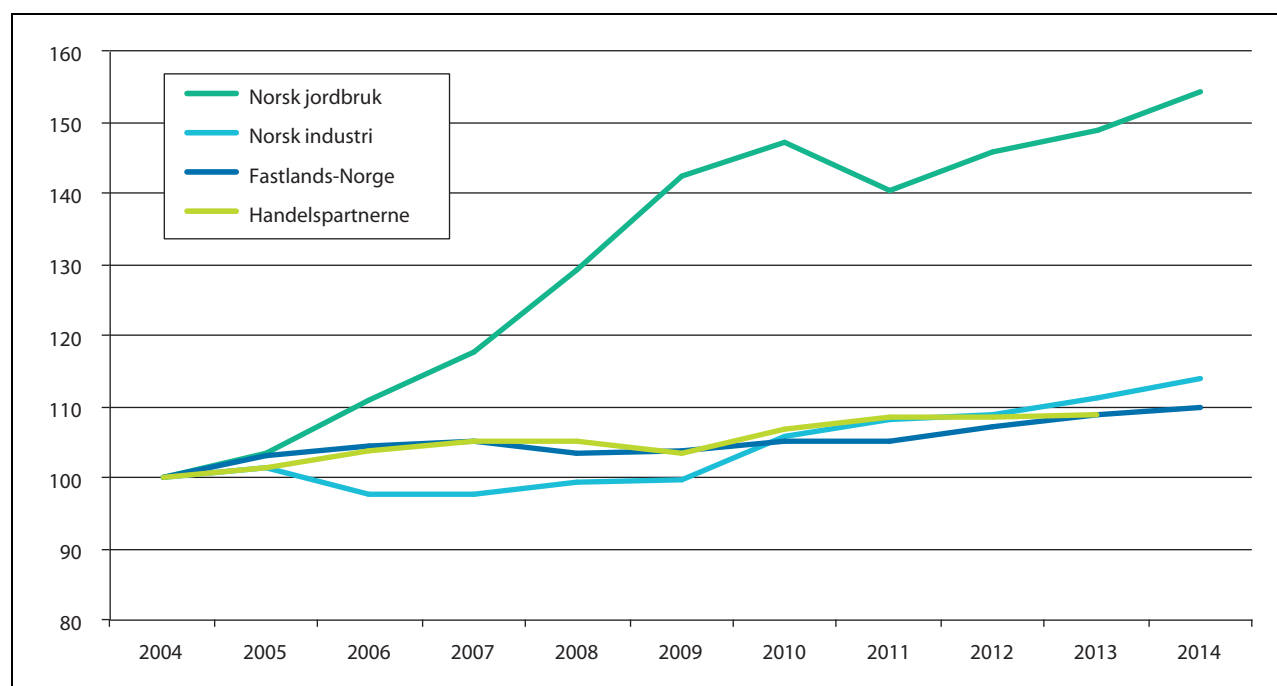
per bedrift økte fra ca. 4 000 til 7 400, når bedrifter med under 500 høner holdes utenfor. Gjennomsnittlig besetningsstørrelse for jordbruksbedrifter med purker økte fra 47 til 78 purker per bedrift i samme periode. Gjennomsnittstall for antall dyr eller daa preges av at mange bedrifter har flere produksjoner, hvor noen er mer typiske tilleggproduksjoner. Strukturutviklingen innebærer likevel generelt at bedriftene spesialiseres.

Arealet til jordbruksbedrifter som går ut av drift, overtas i stor grad av andre jordbruksbedrifter og i hovedsak ved leie. Statistikken viser imidlertid betydelig regional variasjon. Andelen leid areal er i gjennomsnitt om lag 44 pst.

3.3.5 Produktivitet

Produktivitetsveksten i jordbruket er høy. Jordbrukssektoren har, de siste 10 årene, hatt en vekst i brutto arbeidsproduktivitet på 4,4 pst. hvert år. Tallgrunnlaget indikerer at produktivitetsveksten har vært mindre de siste årene enn tidligere i perioden. Tilsvarende produktivetsmål for norsk industri (bruttoprodukt per timeverk) viser en gjennomsnittlig årlig vekst på 1,6 pst. de siste ti år, ifølge det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppjørene. Gjennomsnittlig vekst i Fastlands-Norge var 1,1 pst., jf. figur 3.7.

Total faktorproduktivitet i jordbruket har økt med 2,8 pst. per år de siste 10 årene. I industrien

Figur 3.7 Utvikling i brutto arbeidsproduktivitet.

Kilde: BFJ og Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppjørene

Tabell 3.8 Gjennomsnittlig PSE for Norge og andre land.

	1986–88	2011–13	2011	2012	2013
OECD-gjennomsnitt	37	18	18	19	18
EU	39	19	18	20	20
Norge	70	57	58	60	53
Sveits	78	53	54	56	49
Island	77	44	44	47	41
Japan	64	54	51	55	56
Sør-Korea	70	52	53	50	52

Kilde: OECD (2013), Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2013

økte totalproduktiviteten med 1,5 pst., mens den i andre vareproduserende næringer i Fastlands-Norge økte med 1,2 pst. per år, iflg. Statistisk sentralbyrå.

3.3.6 Overføringene til jordbruket

OECDs PSE-analyser (Producer Support Estimate) viser næringsstøttens andel av jordbrukets samlede brutto inntekt. Beregningene omfatter både budsjettstøtte og virkning av importvernet (skjermingsstøtte), dvs. forskjellen mellom verdensmarkedspris og norsk pris. Beregningene skal i prinsippet gi et totalmål for støtten til produsentene. For Norges del er jordbruksfradraget i skatteligningen eksempel på avgiftslettelse som også inkluderes i beregningene. PSE-prosentsen gir med andre ord en indikasjon på støttenivået. Den gir ikke grunnlag for en nøyaktig sammenligning mellom land, fordi det varierer hvor stor andel av jordbruksproduksjonen og hvilke virkemidler som er inkludert.

Netto overføringer i faste kroner var høyest i siste halvdel av 1980-årene, og har deretter hatt en nedadgående trend. Etter 2007 har det vært en viss økning i realverdien av totaloverføringene, ifølge OECD. Norge har, sammen med Sveits, Sør-Korea, Japan og Island, den mest omfattende jordbruksstøtten blant OECD-landene.

Støttenivået i Norge målt ved PSE-prosentsen har i gjennomsnitt vært om lag 57 de siste årene. Prosentsen har variert en del fra år til år, særlig pga. svingninger i verdensmarkedspriser på en rekke landbruksprodukter. PSE-prosentsen i gjennomsnitt for OECD-land var 18 i 2013. Endringer i PSE-prosentsen kan skyldes både endringer i det interne støttenivået og valutakurser. Endringer i verdensmarkedspriser vil ha særlig stor betyd-

ning. Tabell 3.8 gir en oversikt over PSE for Norge og sammenlignbare land.

OECDs system for støtte målt i PSE kan ikke sammenlignes direkte med WTOs inndeling av internstøtte, bl.a. fordi WTO-beregningene benytter administrerte priser og verdensmarkedspriser fra 1986–1988 til å beregne «skjermingsstøtten». WTO-beregningene angir derfor ikke et lands oppdaterte skjermingsstøtte. Når det gjelder Norges forpliktelser på internstøtte, vises det til kapittel 5.2.

CSE (Consumer Support Estimate) er et uttrykk for den implisitte skatt som pålegges forbrukerne som følge av landbrukspolitikken (negativ verdi fordi det er en overføring fra forbrukerne). Norges prosentvise CSE var i 2012 på -30 pst. I gjennomsnitt for OECD-land var CSE på -8 pst.

3.4 Bærekraftig utvikling – miljø og klima

3.4.1 Miljø og klima

I dette kapitlet rapporteres det på målsettingen om bærekraftig landbruk. Det vises for øvrig til rapportene *Miljøstatus i landbruket 2014*, *Produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer 2014* utgitt av Landbruksdirektoratet og SSB-rapporten *Jordbruk og miljø – Tilstand og utvikling 2014*.

Norsk landbruk har lange tradisjoner for bærekraftig forvaltning som tar hensyn til miljø, kulturlandskap og biologisk mangfold. Utvikling i kunnskap og virkemidler har bidratt til at aktiviteten på mange områder er mer miljøvennlig i dag enn for 20–30 år siden.

Reduksjon av vannforurensning (avrenning av næringsstoff og plantevernmidler) er en viktig del

av miljøarbeidet. Samlet gjennomføring av ulike jordarbeidingstiltak i kornområdene har redusert erosjonsrisikoen på de dyrkede arealene, men ikke tilsvarende det som har vært forventet effekt av tiltakene. Effektene nedstrøms er også påvirket av andre prosesser, som spredt avløp fra husholdningskloakk og værforhold. I følge Bioforsk har mer nedbør og ustabile vintre gitt økt avrenning og kamuflerer effekten av iverksatte tiltak. Etter vannforskriften skal alle vannforekomster ha god økologisk status innen 2021. Forvaltningsplaner for vannområdene skal godkjennes ved årsskiftet 2015–2016. Vannforskriften forutsetter vassdragsvis forvaltning og lokal tilnærming til utfordringene.

All matproduksjon starter med fotosyntesen, i utgangspunktet er derfor alt jordbruk basert på opptak av karbondioksid (CO₂). Jordbruksaktiviteter og særlig husdyrhold er imidlertid også opphav til utslipp av klimagasser, hovedsakelig i form av metan (CH₄) og lystgass (N₂O). Jordbrukets utslipp av klimagasser var i 2013 på 4,7 mill. tonn CO₂-ekvivalenter og utgjorde ca. 8,7 pst. av de totale norske utslippene. Jordbrukets utslipp har blitt redusert med 14,4 pst. fra 1990 til 2013, mens det er en liten økning på 0,2 pst. fra 2012 til 2013. Redusert bruk av gjødsel og færre storfe er hovedårsakene til nedgangen i utslipp.

Jordbrukslandskapets mangfold og kombinasjon av natur- og kulturverdier er en karakteristisk og viktig del av landskapet i Norge.

3.4.1.1 Nasjonalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og å sikre at et bredt utvalg av landskapstyper og særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer ivaretas og skjottes. Satsingen skal også bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer til luft og vann.

Programmet består av både tilskuddsordninger og miljøkrav i forskrift om produksjonstilskudd. Til og med 2014 var også forskrift om miljøplan en del av programmet. Nasjonalt miljøprogram ble revidert i 2012 med ny virkningsperiode fra 2013 til 2016 og inneholder retningslinjer for utformingen av regionale miljøprogram.

Areal- og kulturlandskapstilskuddet og tilskudd til dyr på beite

De store ordningene over nasjonalt miljøprogram er areal- og kulturlandskapstilskuddet og tilskudd til dyr som beiter på innmark og utmark. Kultur-

landskapet er landskap påvirket av menneskelig aktivitet. Virkemidlene skal bl.a. stimulere til et åpent og variert kulturlandskap og bevaring av det biologiske mangfoldet i jordbrukets kulturlandskap. Endringer i jordbruksareal i drift er omtalt i kapittel 3.2.1.

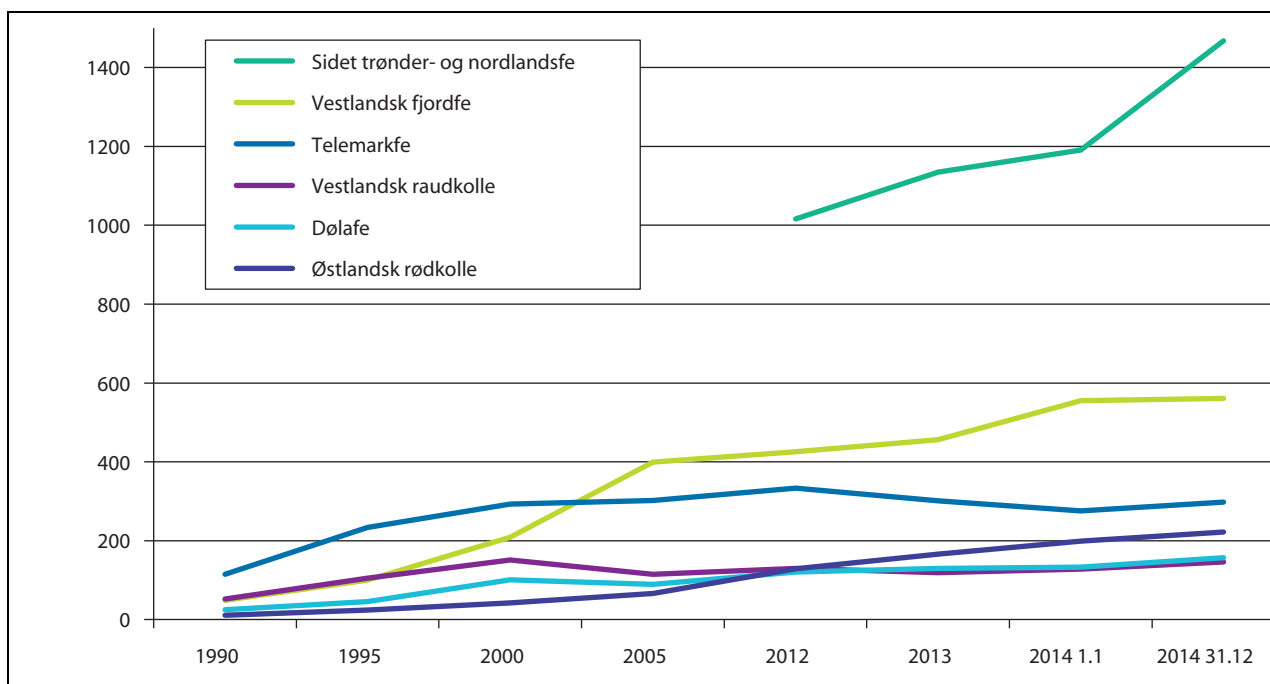
Beiting er viktig for å ivareta kulturlandskapet og for mange plante-, sopp- og dyrearter. De ulike dyreslagene har ulik innvirkning på naturmangfoldet, og det er derfor behov for at både storfe, geit og sau er på beite. Det var registrert om lag 2,2 mill. beitedyr i utmark i 2014. Det ble registrert en nedgang i antall sau på beite i utmark sammenliknet med 2013 (2 800 færre), mens det var en økning i antall geiter og antall storfe på beite i utmark (ca. 1 600 flere for hvert dyreslag).

Genetiske ressurser – Bevaringsverdige storferaser

Rundt 1990 begynte registreringsarbeidet av bevaringsverdige storfe. Den nasjonale tilskuddsordningen for bevaringsverdige storferaser ble etablert i 2000. Som bevaringsverdige storferaser regnes sidet trønder- og nordlandsfe, østlandsk rødkolle, dølafe, vestlandsk rødkolle, vestlandsk fjordfe og telemarkfe. Figur 3.8 viser at det har vært en økning i antall dyr for alle rasene siden registreringsarbeidet begynte, med unntak av telemarksfe, som har hatt negativ utvikling de siste årene. Denne trenden har snudd i 2014. Alle rasene er likevel fremdeles regnet som truet, og fire er kritisk truet etter FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO) sine definisjoner.

Klima- og miljøprogrammet

Klima- og miljøprogrammet skal bidra til å oppnå landbrukspolitikkenes målsettinger på klima- og miljøområdet gjennom utredninger og informasjonstiltak. Programmet skal bidra til praktisk og næringsrettet kunnskap om klima- og miljøutfordringer som raskt kan formidles til landbruket. I 2014 ble 6 mill. kroner fordelt til fylkesvise tiltak og 12 mill. kroner til sentrale tiltak. Av de sentrale tiltakene ble det innvilget støtte til 25 prosjekter innen fagområdene klimatilpasning, klimagassutslipp/karbonbinding, forurensing og kulturlandskap/biologisk mangfold. Eksempler på nasjonale prosjekter som fikk innvilget støtte i 2014 var *Klimasmart landbruk – kurs og informasjonspakke for bønder, Redusert jordtap ved ekstremvær, Klimavennlig gjødsling, og Helhetlig informasjon om betydning av jordarbeiding i korn for agronomi, miljø og klima.*

Figur 3.8 Utviklingen i antall avlshunndyr fra 1990–2014, registrert i Kuregisteret. Norsk genressurscenter endret i 2014 tellingsdato fra 1.1. i tellingsåret til 31.12.

Kilde: Norsk genressurscenter

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og Verdensarvområdene

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket består av 22 områder som representerer variasjoner av jordbrukets prioriterte kulturlandskap med spesielle verdier knyttet til biologisk mangfold og kulturminner og kulturmiljøer. Aktiv landbruksproduksjon danner grunnlaget for gjennomføring av tiltakene. De viktigste miljøtiltakene som gjennomføres er ivaretagelse av kulturminner, biologisk mangfold og landskapskjøtsel. Finansieringen av ordningen er en samfinansiering mellom LMD (8 mill. kroner i 2014) og Klima- og miljødepartementet (6 mill. kroner i 2014).

For 2014 ble det avsatt 3 mill. kroner til satsingen i verdensarvområdene Vestnorsk Fjordlandskap og Vegaøyan. Klima- og miljødepartementet har bevilget tilsvarende sum. Verdiene i områdene er knyttet til varierte kulturlandskap og er avhengige av aktiv jordbruksdrift. Jordbruket i områdene er i tilbakegang, og det er behov for å stimulere til aktiv drift og utvikling slik at kulturlandskapsverdiene blir ivarettatt for framtiden.

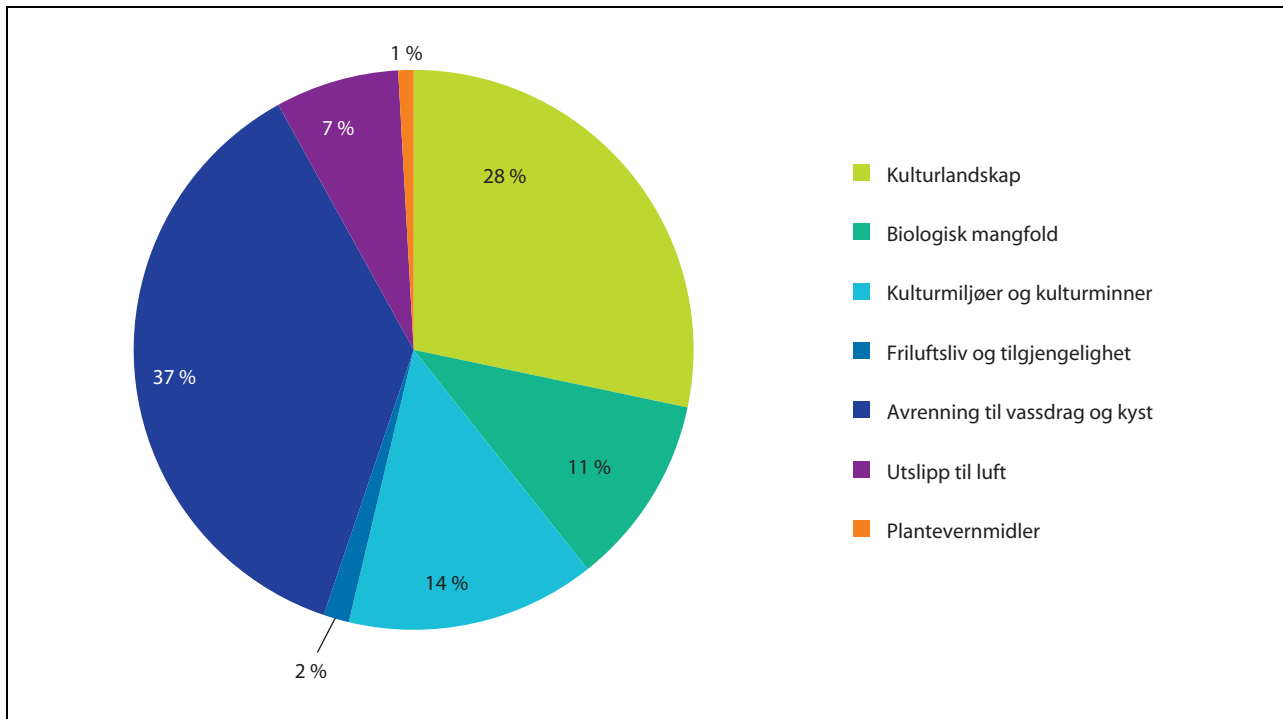
Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler

Formålet med Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler (2010–2014) har vært å redusere risikoen for helse og miljø ved bruk av plantevernmidler og redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler. Planperioden utløp i 2014. Prosjekter finansiert med handlingsplanmidler har gitt konkrete resultater som benyttes for å bedre risikovurdering av plantevernmidler, gitt produsentene bedre beslutningsverktøy for når, og mot hvilke skadegjørere, det bør sprøytes, samt bidratt til at produsenter har fått mer kunnskap om alternativer til kjemisk bekjemping og om integrert plantevern. Prosjekter har også avdekket at det fortsatt er utfordringer, samt at mange områder kan forbedres og arbeides videre med.

3.4.1.2 Regionale miljøprogram

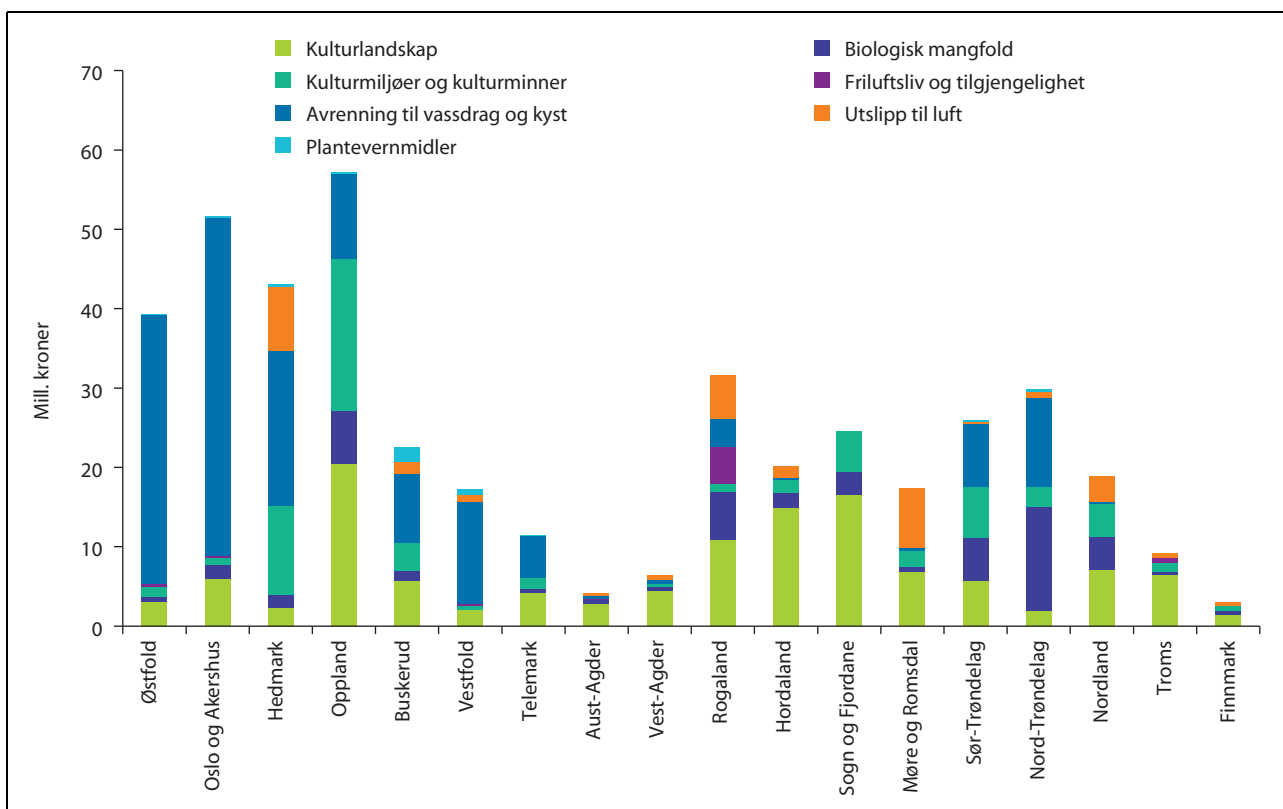
De regionale miljøprogrammene (RMP) omfatter en sentral del av de miljørelaterte tiltakene og virkemidlene over jordbruksavtalen. Formålet er bevaring og kjøtsel av spesielle kulturlandskap og redusere forurensing til vann og luft. I 2013 ble de regionale miljøprogrammene rullert med ny virkningsperiode til og med 2016. Ordningene ble

Figur 3.9 RMP-midler fordelt på miljøtema i 2014.

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 3.10 Fylkesvis fordeling av miljøtema i RMP 2014.

Kilde: Landbruksdirektoratet

gjennomgått for å bedre miljøeffekten av tiltakene og det ble fastsatt en nasjonal meny av tiltak som fylkene kan velge fra, basert på sine største miljøutfordringer. Menyen sikrer harmonisering og til en viss grad mer miljøretting av ordningene. I tillegg ble nytt elektronisk kartbasert søknads- og saksbehandlingssystem (eStil) tatt i bruk ved søknadsomgangen høsten 2013. Totalt 65 pst. søkte elektronisk det første året med eStil. I 2014 var andelen 75 pst. Det nye systemet innebærer en bedre og mer enhetlig rapportering og mer effektiv forvaltning av ordningen.

I 2014 ble det utbetalt nær 426 mill. kroner i tilskudd til 22 100 foretak for gjennomførte tiltak innenfor de regionale miljøprogrammene i vekstsesongen 2013. Figur 3.9 viser den totale fordelingen av tiltak per hovedområde. De største tiltaksområdene var avrenning til vassdrag og kyst (37 pst.), og kulturlandskap (28 pst.).

Det er stor variasjon i prioriteringer av tiltak mellom de ulike fylkene, som vist i figur 3.10. Fylker med stor andel korndyrking bruker en betydelig andel av midlene til tiltak for å redusere erosjon og næringsstoffavrenning, mens de øvrige fylkene vektlegger tiltak som hindrer gjengroing og ivaretar verdifulle kulturlandskap og naturtyper. Den ulike prioriteringen av tiltak mellom fylker viser behovet for å kunne tilpasse innretningen av miljøvirkemidlene til regionale utfordrin-

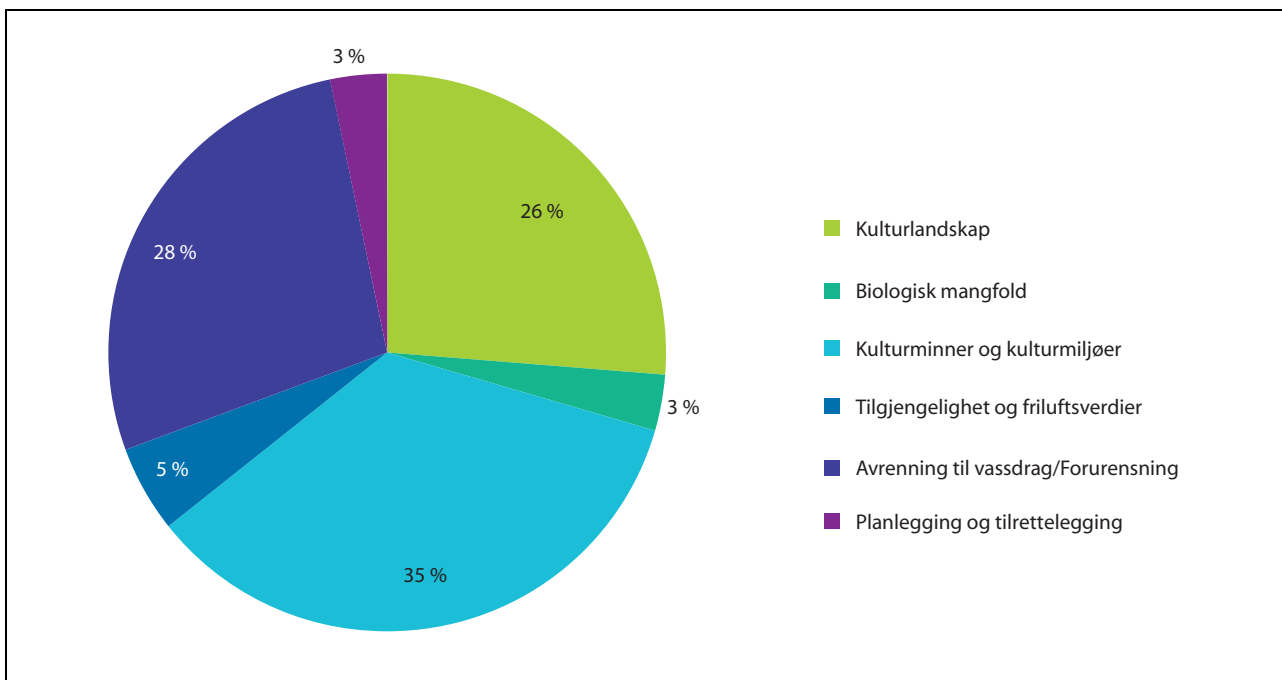
ger, noe som er i tråd med intensjonen for ordningen.

3.4.1.3 Miljøvirkemidler i Landbrukets utviklingsfond

Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og tilskudd til drenering

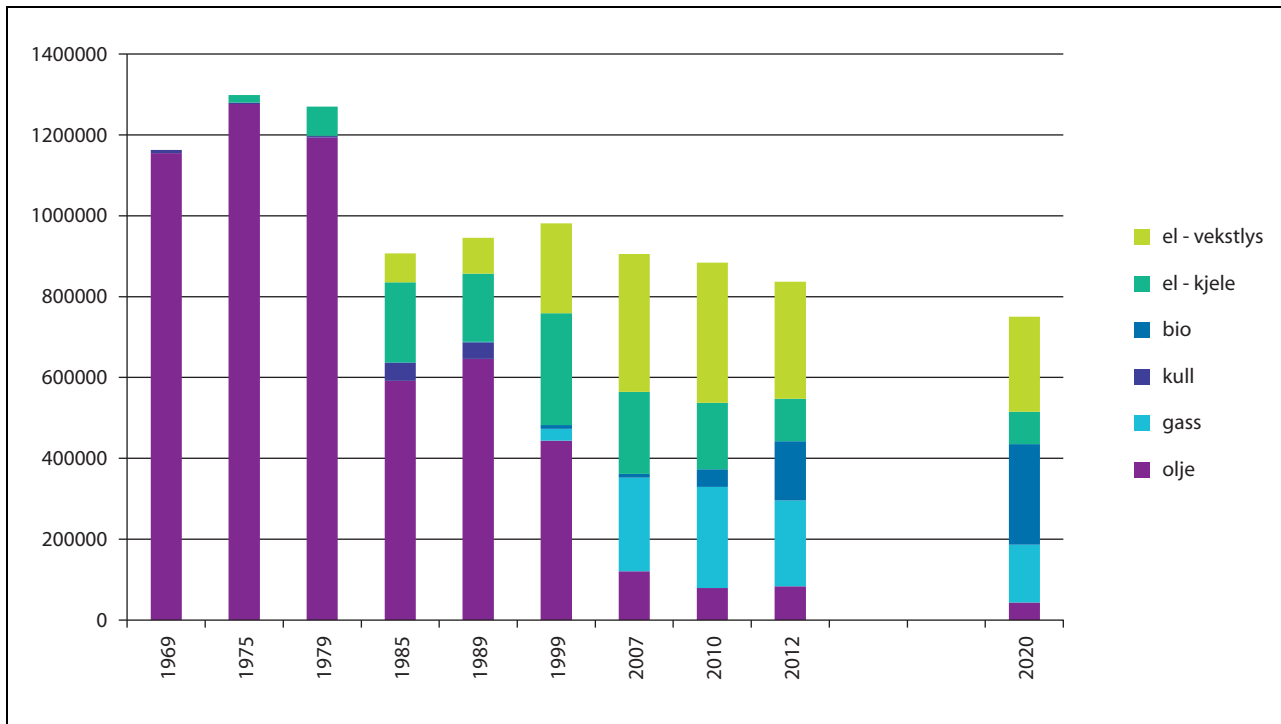
Formålet med Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) er å ivareta natur- og kulturminneverdiene i kulturlandskapet, samt redusere forurensingen fra jordbruket. Et viktig formål med ordningen er å få til mer målrettet innsats med utgangspunkt i lokale behov, utfordringer og målsettinger.

Ordningen forvaltes av kommunene og bevilgningen for 2014 var på 225 mill. kroner, herav 100 mill. kroner øremerket dreneringsordningen. Det ble tilbakeført midler på SMIL-ordningen pga. utgåtte arbeidsfrister. Totalt ble det i 2014 innvilget midler til over 3 800 prosjekter med samlet tilsgagn på 167 mill. kroner. Det gis tilskudd på inntil 70 pst. av kostnadsoverslag. Om lag 64 pst. av midlene gikk i 2014 til investeringstiltak for å fremme verdier i kulturlandskap, kulturmiljøer og biologisk mangfold, mens 28 pst. av midlene gikk til tiltak for å redusere forurensing til vann, jf. figur 3.11. Freda og verneverdige bygninger og gammel kulturmark er de største postene når det

Figur 3.11 SMIL-midler fordelt på hovedområder i 2014.

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 3.12 Energiforbruk (1000 kWh) fordelt på kilder i veksthussektoren i perioden 1969–2012, og målet veksthusnæringen har satt for 2020.

Kilde: Norsk gartnerforbund

gjelder bevaring av kulturlandskap, mens hydro-tekniske anlegg er den viktigste gruppen av tiltak innen forurensning.

Forskrift om Tilskudd til drenering av jordbruksjord trådte i kraft i juni 2013. Det ble satt av 100 mill. kroner til tilskudd til drenering for 2014, men kun innvilget søknader for 62 mill. kroner. Det er til sammen for årene 2013 og 2014 innvilget tilskudd for systematisk drenering på om lag 220 000 dekar, i tillegg er det innvilget tilskudd til usystematisk grøfing og omgraving/profilering på om lag 20 000 dekar berørt areal. Ordningen har hatt lavere oppslutning enn forventet, men gjeninnføring av tilskuddet har medført noe høyere grøfteaktivitet enn tidligere. Det foregår også noe grøfteaktivitet uten at det søkes om tilskudd. Godt drenert jord gir bedre utnyttelse av næringsstoffer, reduserer faren for jordpakking og reduserer faren for lystgassutslipp. God drenering bedrer også muligheten for produksjon og innhøsting i perioder med ekstremvær.

Støtte til organisert beitebruk

Det er et mål å legge til rette for økt beitebasert kjøttproduksjon og vedlikehold av kulturlandskap. Det gis fylkesvis driftsstøtte til 750 beitelag fra RMP og dette omfatter 75 pst. av sau og 30 pst. av

storfe på utmarksbeite. Støtte til investeringstiltak i beiteområder i utmark ses i sammenheng med midler til forebyggende og konfliktdependende tiltak mot roviltskader over Klima- og miljødepartementets budsjett.

Energieffektivisering i veksthussektoren

I jordbruksoppjøret 2012 ble det igangsatt et 3-årig prosjekt i regi av Norsk gartnerforbund: Energieffektivisering og redusert klimautslipp i veksthussektoren. Prosjektet har hatt en ramme på 1 mill. kroner per år fra 2013–2015. Sektoren har hatt en betydelig reduksjon i energiforbruk de senere år, og en betydelig overgang fra fossile til mer miljøvennlige energikilder, jf. figur 3.12. Resultatet av spart energi eller konvertert energi er 141 625 000 kWh. Veksthusnæringens mål for reduksjon i det totale energiforbruket er 25 pst. fra 1990 til 2020.

3.4.2 Økologisk produksjon og forbruk

Det er et mål at 15 pst. av matproduksjonen og matforbruket skal være økologisk i 2020. Det legges vekt på at satsingen skal bidra til balanse mellom produksjon og etterspørsel.

Tabell 3.9 Prosentvis andel økologiske varer av total omsetning i dagligvarehandelen (i verdi) i 2014 og prosentvis endring fra 2013 til 2014.

Økologiske varer	Omsetning i mill. kroner i 2014	Andel økologisk målt i pst. av total- omsetning i 2014	Endring i pst. fra 2013 til 2014
Barnemat	272,9	36,2	35,4
Egg	136,3	7,0	25,8
Grønnsaker	395,8	3,4	46,2
Meieriprodukter	308,4	1,7	12,0
Kornprodukter og bakervarer	138,9	1,0	9,9
Frukt, bær og nøtter	157,4	1,7	69,0
Kjøtt	60,1	0,3	13,3
Øvrige matvarer (krydder, kaffe, pålegg, soya- og rismelk mm.)	269,7	_*	_**
Sum	1 739,5	1,45	28,9

* Varierer fra 0,1 pst. til 33,4 pst. (soya- og rismelk).

** Varierer fra -0,8 pst. til 48,4 pst.

Kilde: Nielsen

3.4.2.1 Markedsutvikling

Samlet for alle produktgrupper økte omsetningen av økologiske produkter i dagligvarehandelen med 26 pst. fra 2013 til 2014. De sterkeste driverne til veksten var økt salg av grønnsaker, frukt og barnemat. Omsetningsstatistikken skiller ikke mellom norskproduserte og importerte varer. Det produseres imidlertid ikke økologisk barnemat i Norge. Det er grunn til å tro at den økte omsetningen av frukt og grønt også i stor grad er basert på import. Tabell 3.9 viser andel økologiske varer av total omsetning i 2014 og endring fra 2013.

Totalt ble det omsatt økologiske matvarer for ca. 1,74 mrd. kroner i 2014, tilsvarende 1,45 pst. av totalmarkedet. Utover dette utgjorde 349 mill. kroner omsetning i andre markedskanaler enn dagligvarehandelen, dvs. storhusholdninger, spesialbutikker, Bondens marked, bakerier og abonnementssalg. I tillegg kommer salg gjennom helsekostforretninger (232 mill. kroner). Omsetningen i salgskanaler utenom dagligvare utgjorde ca. 25 pst. av det totale markedet for økologiske produkter i Norge.

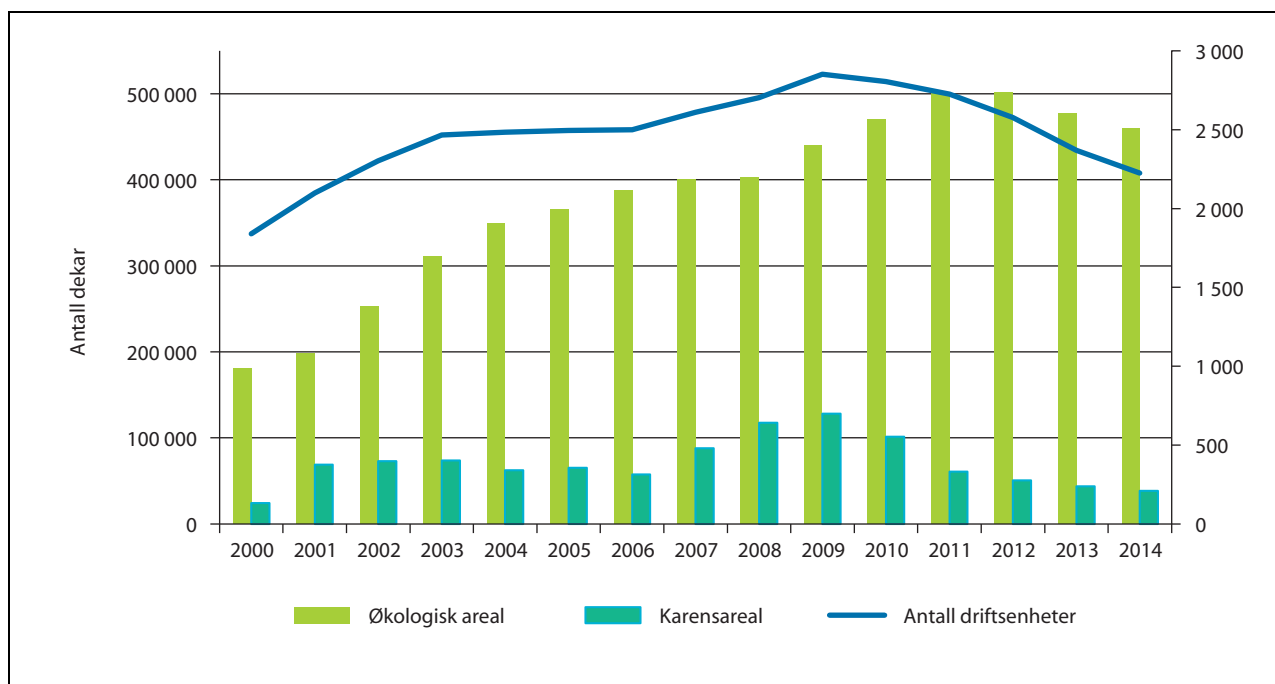
3.4.2.2 Areal – og produksjonsutvikling

Figur 3.13 viser utvikling i økologisk drevet areal og areal under omlegging (karensareal) samt

antall økologiske driftsenheter for perioden 2000–2014. De økologiske arealene i 2014 var på 461 000 daa, og utgjorde om lag 4,7 pst. av det totale jordbruksarealet (medregnet karensareal er andelen 5,1 pst.). Dette er en reduksjon på 3,5 pst. sammenliknet med 2013. Det var nedgang i de fleste typer økologiske arealer, med unntak av arealer med økologisk hvete. Arealer med økologiske grønnsaker gikk tilbake med 18 pst., mens det økologiske kornarealet hadde en nedgang på 1,5 pst. 2014 var imidlertid en god vekstsesong, og produksjonen av økologisk korn økte med 29 pst. sammenliknet med 2013. Karensarealer økte fra 2007–2009, men har de siste årene gått tilbake.

Husdyr i økologisk driftsform utgjør foreløpig en liten andel av det totale antall husdyr i Norge. Fra 2013 til 2014 var det en økning i antall dyr for alle dyreslag utenom storfe. Antall økologisk sau og lam utgjør 4,5 pst., mens økologisk storfe utgjør 3,3 pst. av totalt antall storfe. Når det gjelder produsert vare, økte den økologiske produksjonen av egg med hele 23 pst. og produksjon av kjøtt (storfe, sau/lam, svin og geit) økte med 2,9 pst. Produksjon av økologisk melk og fjørfe gikk noe tilbake i 2014, med henholdsvis -4,9 pst. og -2,4 pst.

Tabell 3.10 viser andel økologisk areal av totalt jordbruksareal for et utvalg av land i Europa. Som det framgår av tabellen, er Norge på nivå med

Figur 3.13 Utvikling i økologisk areal og karensareal samt økologiske driftsenheter, 2000–2014.

Kilde: Debio

flere land i Europa når det gjelder andel økologisk jordbruksareal og høyere enn i Frankrike og Storbritannia.

3.4.2.3 Utviklingsmidler

Det ble satt av 32 mill. kroner for 2014 til utviklingsprosjekter innen økologisk landbruk. Midlene ble delt mellom foregangsfylkesatsingen og utviklingsprosjekter i hovedsak innen kategoriene markedsadgang og informasjon til forbruker. Foregangsfylkene skal stimulere til velfungerende verdikjeder for økologiske pro-

dukter som kan produseres i Norge, og jobber innenfor temaområdene jordkultur, frukt og bær, grønnsaker, melk, korn og forbruk/storhusholdning. I 2014 fikk foregangsfylkene et utvidet nasjonalt ansvar og utarbeidet nye 4-årige planer. Foregangsfylkene har en viktig rolle som formidlere av kunnskap og erfaring, særlig mot produsentmiljøene.

I tillegg ble det satt av 2 mill. kroner til generisk markedsføring over Matmerks bevilgning til informasjonsarbeid om økologiske produksjonsformer og produkter.

Tabell 3.10 Økologisk areal (inkl. karens) og prosentandel av totalt jordbruksareal i 2013.

Land	Hektar	Pst. økologisk
Danmark	169 298	6,4
Frankrike	1 060 756	3,9
Tyskland	1 060 669	6,4
Norge	51 662	4,7
Sverige	500 996	16,3
Storbritannia	567 751	3,3

Kilde: www.organic-world.net

3.4.3 Andre politikkområder

3.4.3.1 Kompetanseutvikling og rådgiving

Norsk Landbruksrådgiving

Norsk Landbruksrådgiving driver faglig utvikling og uavhengig rådgiving i landbruket gjennom lokale rådgivingsenheter, og er viktig for å utvikle god agronomi og økt kompetanse i næringen. Det ble satt av 82,5 mill. kroner til Norsk Landbruks-

rådgiving i 2014, til blant annet drift av rådgivingsaktiviteten, byggteknisk planlegging, maskinteknisk rådgiving, rådgiving om økologisk produksjon og rådgiving innen grøntsektoren. Fra 2014 ble Norsk Landbruksrådgiving slått sammen med Landbrukets HMS-tjeneste, og har dermed også ansvar for rådgiving innen helse, miljø og sikkerhet.

4 Utvikling i foredlings- og omsetningsledd

4.1 Innledning

Foredling og omsetning av jordbruksvarer ligger i hovedsak utenfor jordbruksavtalens virkeområde. Jordbruks- og handelspolitiske forhold, markedsordninger og prisutvikling på råvarer har likevel stor betydning både for næringsmiddelindustri og omsetning. Landbrukspolitikken, og utformingen av virkemidlene i jordbruksavtalen, må som følge av dette ha alle ledd i kjeden fra jord til bord som perspektiv.

Produksjonsverdien i nærings- og nytelsesmiddelindustrien i 2014 var ifølge SSB om lag 185 mrd. kroner (inkl. fisk, drikkevarer og tobakk). Økningen fra 2013 var på 7,7 pst. Næringsmiddelindustrien bidro med 42,4 mrd. kroner i verdiskaping i 2014, ifølge SSB. Målt i faste priser økte bruttoproduktet med 2,3 pst. fra 2013 til 2014.

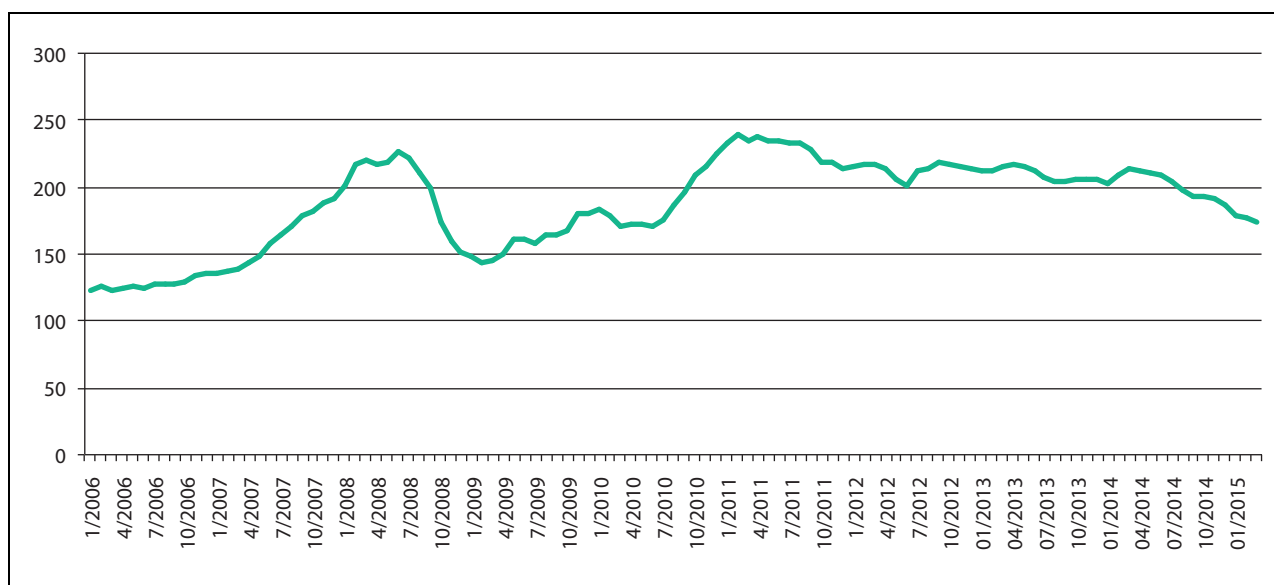
Betydelige deler av næringsmiddelindustrien foredler norskproduserte råvarer, samtidig som den i økende grad er eksponert for internasjonal konkurranse. Importen av næringsmidler øker, men det gjør også den totale omsetningen av matvarer i Norge. Norsk næringsmiddelindustri (ekskl. fiskevarebransjen) har fått redusert sin

hjemmemarkedsandel de siste årene. Hjemmemarkedsandelen målt i verdi er anslått til om lag 80 pst., mens den i 1995 utgjorde 89 pst. (NILF, Mat og industri 2014).

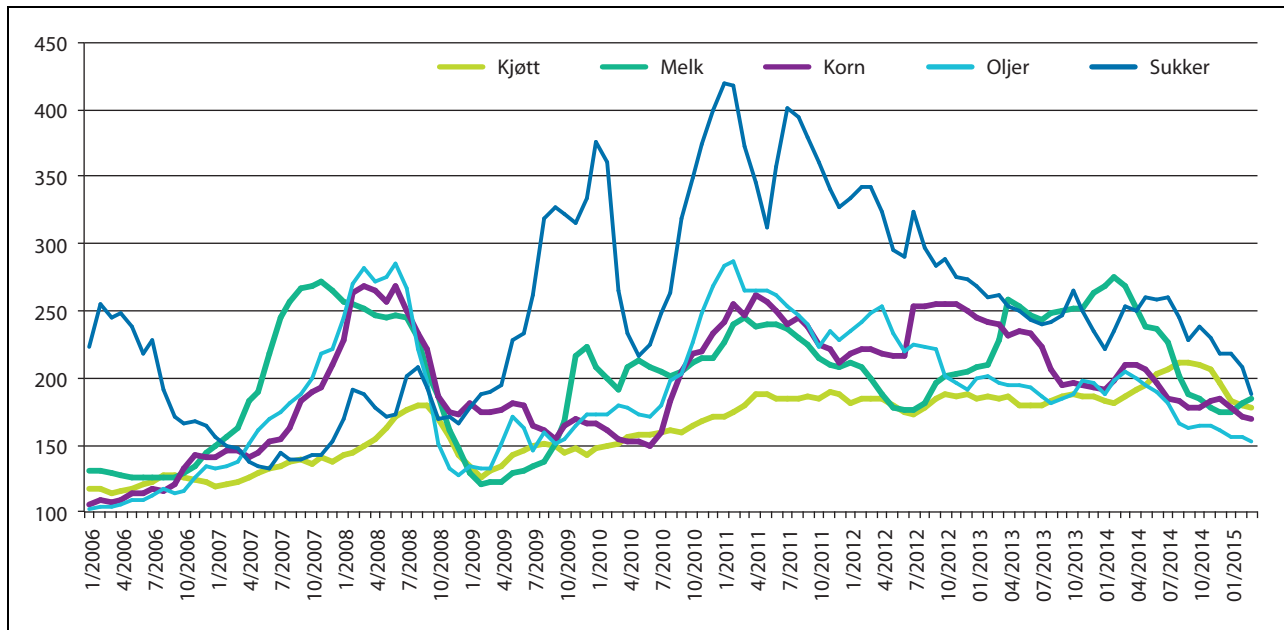
4.2 Utviklingen i internasjonale matvaremarkeder

De internasjonale råvaremarkedene har vært turbulente de siste årene. Etter den internasjonale matkrisen i 2008, nådde FAOs prisindeks for råvarer et nytt rekordnivå i februar 2011. Figur 4.1 viser utviklingen i FAOs matprisindeks, som et gjennomsnitt. De siste 12 mnd. er indeksen redusert med 18,7 pst. Prisfallet har vært størst for meierivarer, med en reduksjon på 31 pst. Prisene har falt klart minst for kjøtt, med en reduksjon på 4,6 pst., jf. figur 4.2.

Prisene for korn har falt like mye som gjennomsnittet av FAO-indeksen de siste 12 mnd., dvs. 18,7 pst. Kornprisene ligger igjen klart under norske engrospriser, som har tollvern. Siden mai 2012 har prisene på soya internasjonalt vært så høye at det ikke har vært ilagt prisutjevnings-

Figur 4.1 FAOs prisindeks for matråvarer. Gjennomsnitt 2002–2004=100.

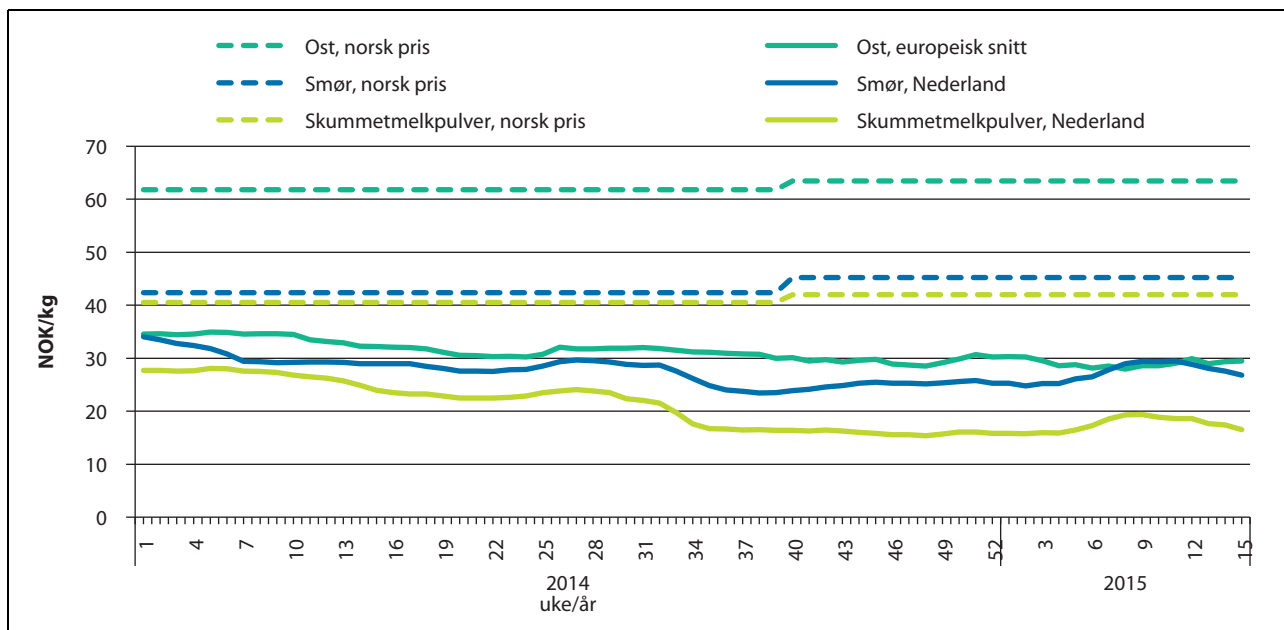
Figur 4.2 FAOs prisindeks for grupper av matvarer. Gjennomsnitt 2002–2004=100.

beløp, og internasjonale priser påvirker dermed norske fôrkostnader direkte. Derfor avgjør utviklingen i engrosprisene på norsk korn utviklingen i råvarekostnadene til mel- og karbohydratkildene til kraftfôr, som utgjør om lag 70 pst. av samlet kraftfôrvolum.

Prisutviklingen internasjonalt varierer. For den norske RÅK-industrien er prisutviklingen i EU-markedet mer relevant enn verdensmarkedsprisen.

Figur 4.3 viser prisutviklingen i EU-markedet for sentrale meierivarer.

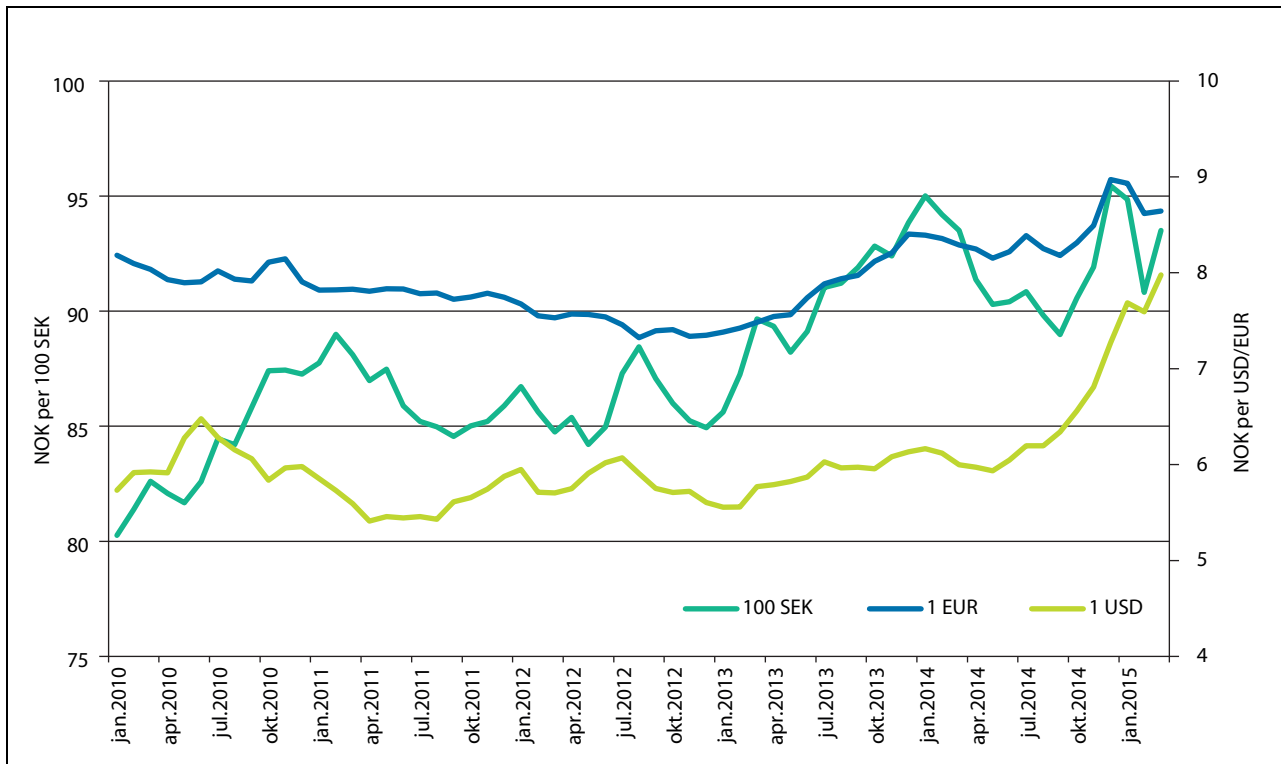
I tillegg til internasjonal prisutvikling, har endringer i valutakurser stor betydning for norsk jordbruk og matindustri. Den norske krona er svekket det siste året, jf. figur 4.4. Det har, isolert sett, styrket konkurransekraften til norsk matsektor på hjemmemarkedet. Samtidig bidrar det til at viktige innsatsvarer i jordbruket, og matvarer som importeres, blir dyrere. I økonomiske analyser

Figur 4.3 Utviklingen i priser på sentrale meierivarer i EU-markedet.

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 4.4 Månedlig utvikling i kronekursen mot sentrale valutaer.

Kilde: Norges Bank

prognoserer SSB at kronen vil styrke seg mot euro i 2016.

4.3 Prisutviklingen på matvarer

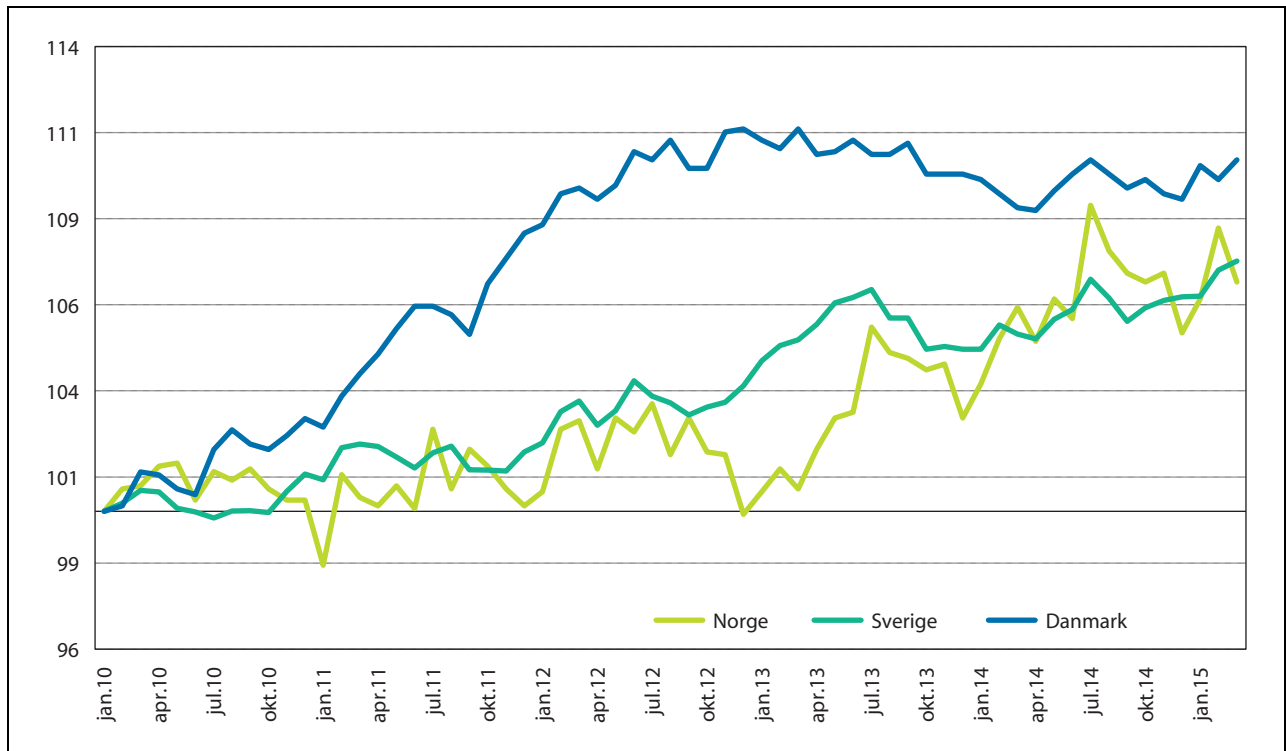
Pga. importvernet for sentrale produkter fra det norske jordbruket, påvirkes forbrukerprisene for mat i Norge mindre av internasjonale prissvingninger enn i mange andre land. Forbrukerprisene på mat i Norge var nominelt forholdsvis stabile fra sommeren 2009 til januar 2013, ifølge SSBs konsumprisindeks. Siden da har forbrukerprisene i Norge steget klart mer enn i Sverige og Danmark, jf. figur 4.5. Isolert sett ga målprisøkningene i jordbruksoppjøret i 2014 grunnlag for en økning i matprisindeksen på ¼ prosentpoeng. De siste tolv månedene (fra mars til mars) har forbrukerprisene økt med 0,7 pst. i Norge, med 2,0 pst. i Sverige og 1,3 pst. i Danmark. Som følge av prisvariasjon, endres tolv månedersveksten en del fra måned til måned.

Figur 4.6 viser utviklingen i forbrukerprisene fra januar 2010. Prisveksten har vært størst for fisk, mens kjøttvarene har blitt vel 5 pst. billigere. De siste tolv månedene har prisene i Norge økt mest for fisk og frukt og grønt, mens kjøtt,

egg og særlig meierivarer har blitt billigere, i følge SSB.

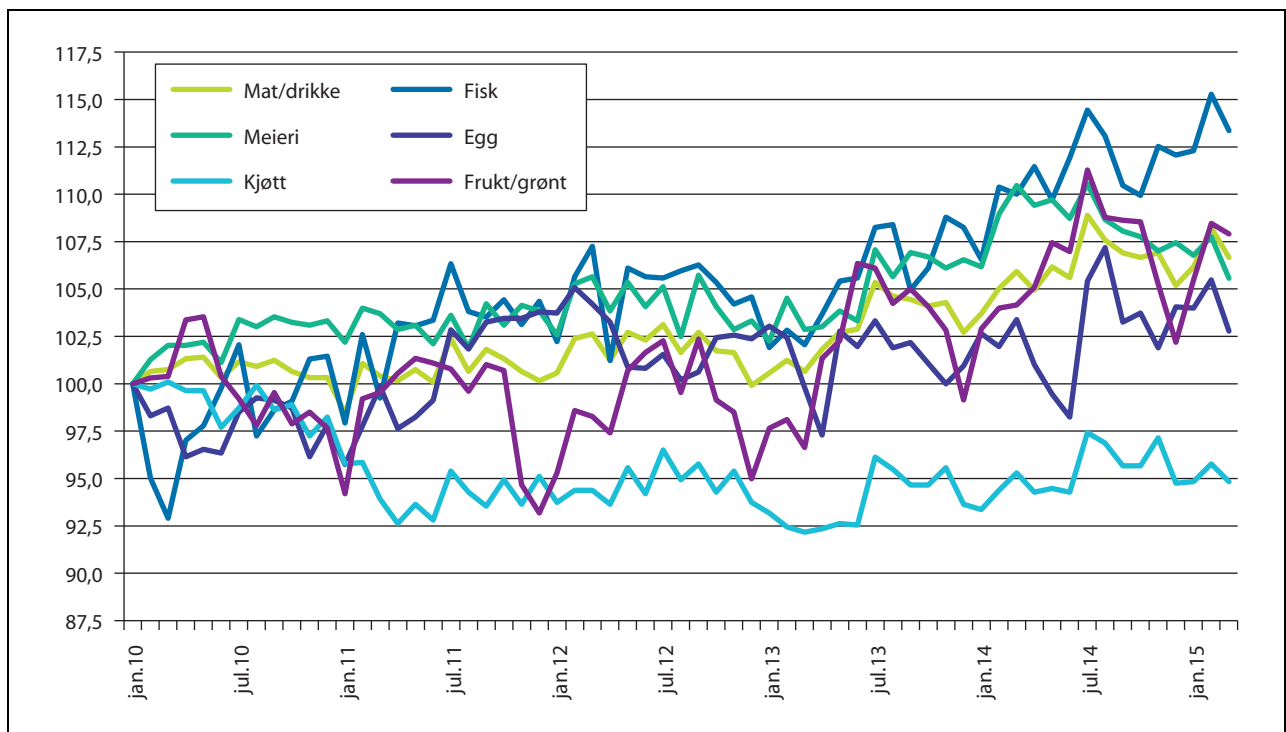
Husholdningenes andel av utgifter til mat og alkoholfrie drikkevarer har vært fallende over lang tid. Den nyeste forbruksundersøkelsen (2012) viste at 11,8 pst. av husholdningenes konsum gikk til mat- og alkoholfrie drikkevarer. Det er samme konsumandel som i forrige forbruksundersøkelse (2007–2009).

Til tross for en lav konsumandel sammenlignet med andre land, er det likevel et høyt prisnivå for matvarer i Norge sammenlignet med andre europeiske land og våre naboland. Det skyldes bl.a. pris-, kostnads- og lønnsnivå, kostbar distribusjon, konkurranseforhold og at norske råvarepriser er høyere enn i nabolandene. Ifølge Eurostats prisnivåindekser lå prisnivået på matvarer i Norge 75 pst. over gjennomsnittet for EU28 i 2013. Prisnivået på alle varer og tjenester til konsum i husholdningene var 55 pst. høyere enn gjennomsnittet i EU28. Prisnivåjustert personlig konsum var 67 pst. høyere. Blant matvarene er det varegruppene melk, kjøtt og kornprodukter som, relativt sett, er dyrest i Norge. Statistikken viser også at prisnivået på mat i Norge i 2013 var 11 pst. høyere enn i Danmark, og 19 pst. høyere enn i Sverige.

Figur 4.5 Prisutvikling på matvarer i Norge, Sverige og Danmark i nasjonal valuta. Indekser, jan 2010=100.

Kilde: De statistiske sentralbyråene i respektive land

Figur 4.6 Prisutvikling på grupper av matvarer i Norge. Indekser, jan 2010=100.

Kilde: NILF og SSB

Absolutte prisforskjeller til omverdenen på råvarer og forbruksvarer har betydning for sektorens konkurransekraft. SSBs grensehandelsundersøkelse anslår at nordmenn totalt handlet for 14 mrd. kroner i forbindelse med dagsturer til utlandet i 2013. Grensehandelen økte med 5 pst. fra året før.

4.4 Industri og konkurranseforhold

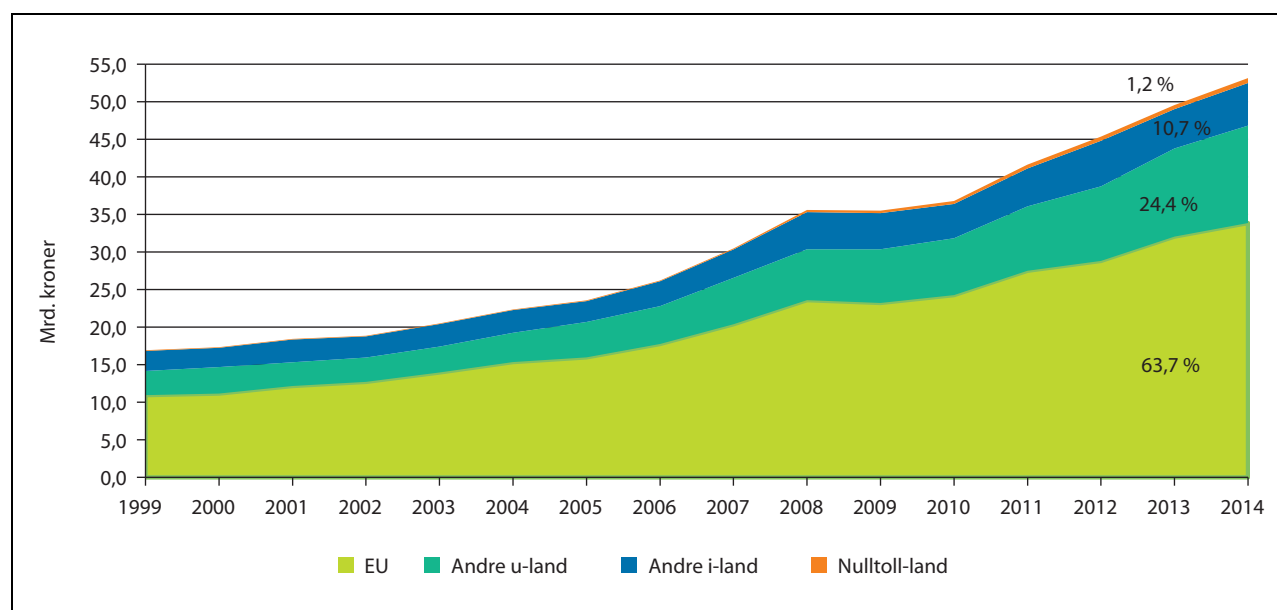
Produksjonen i norsk jordbruk og næringsmiddelindustri har vært jevnt økende over tid. Den samlede norske produksjonen av kjøtt (storfe, svin, fjørfe og sau) sank imidlertid med 0,3 pst. i 2014. På grunn av opparbeidet reguleringslager og synkende etterspørsel gikk importen av storfekjøtt til nedsatt toll ned for andre år på rad i 2014, og markedsandelen for norsk storfekjøtt økte fra 86 til 87 pst. Engrossalget av lam sank med 1,7 pst. fra det høye nivået i 2013, samtidig som produksjonen økte, slik at behovet for import av lamme-kjøtt gikk ned. Forbruket av kylling har økt sterkt de siste årene og produksjonskapasiteten er utvidet. Stor svikt i etterspørselen gjør at produsentenes kontrakter nå er redusert med 14 pst. i gjennomsnitt for 2015. I eggsektoren er det fortsatt en krevende markedssituasjon med overskudd som følge av store investeringer de siste årene. Etter flere år med overskudd, markedsregulerende tiltak og lave priser i svinesektoren, bedret mar-

kedssituasjonen for svin seg i 2014 og det prognoseres balanse i 2015.

Importen av meieriprodukter økte med ca. 9 pst. i 2014, og importen av yoghurt økte relativt sett sterkest. Forbruket av drikkemelk per innbygger synker, og i 2014 gikk det totale forbruket av drikkemelk ned med 0,5 pst. Forbruket av rømme økte med 2,4 pst. i 2014, mens forbruket av fløte sank med 2,9 pst. Totalt økte produksjonen av norsk ost med 1,7 pst., mens importen av ost økte med 5 pst.

Til tross for høy norsk produksjon fortsetter importen av landbruksvarer å øke, og importkonkurransen er krevende for næringen. Utviklingen i import av landbruksvarer i mrd. kroner fordelt etter opprinnelse er vist i figur 4.7.

Som vist i figur 4.7 ble det i 2014 importert landbruksvarer til en verdi av 53,2 mrd. kroner, en økning på 7 pst. sammenlignet med 2013. Verdien på norsk eksport av landbruksvarer var til sammenligning på 8,3 mrd. kroner. Deler av økningen i importverdien i 2014 skyldes at den norske kronen ble svekket mot euro og dollar. Viktige importvarer er råvarer til kraftfôr (til husdyr og fisk), vin, bakervarer, oljer og sjokolade. Av de importerte fôrråvarene utgjør råvarer til fiskefôr 63 pst. og råvarer til husdyrfôr 37 pst. Litt under halvparten av importen av landbruksvarer er import av matvarer (ikke dyre- og fiskefôr) som er i direkte konkurranse med norsk produksjon. Importen av slike varer økte med i underkant av 4 pst. fra 2013 til 2014.

Figur 4.7 Utviklingen i importverdi av landbruksvarer, fordelt på forskjellige grupper opprinnelsesland. Mrd. kroner

Kilde: Landbruksdirektoratet

EU står for om lag 64 pst. av landbruksvareimporten, med Danmark og Sverige som de to største eksportlandene. Om lag 24 pst. av importen kommer fra GSP-land (u-land), der Brasil er dominerende, og der viktige produkter er soyabønner og andre proteinråvarer til fiskefôr. Av importen kommer 1,2 pst. fra de fattigste 59 landene i verden, som har tollfri og kvotefri markedsadgang til Norge. Viktige importvarer fra disse landene er blomster, kaffe og honning.

Bearbeidede landbruksprodukter som omfattes av ordningen med råvarepriskompensasjon (RÅK), er spesielt utsatt for økt importkonkurranse. Importen er økende, og i 2014 ble det importert RÅK-varer til menneskemat til en verdi av 10,1 mrd. kroner. Dette er en økning på 10 pst. fra 2013. Verdien av norsk eksport av RÅK-varer økte med 360 mill. kroner til 2 mrd. kroner i 2014. Målt i kvantum økte den norske eksporten av RÅK-varer med 7,4 pst.

For norsk næringsmiddelindustri er det en utfordring å beholde eller øke markedsandelen innenfor det voksende markedet for bearbeidede landbruksvarer. Framtidig utvikling i industrien avhenger av både nasjonale rammebetingelser (råvarepriser, kronekurs og rentenivå) som industrien opererer under, internasjonal konkurranse og industriens egen evne til effektivisering og omstilling.

Primærproduksjonen er avhengig av en konkurransedyktig næringsmiddelindustri som kundebase, og næringsmiddelindustrien er avhengig av råvarer som er konkurransedyktige med hensyn til både pris og kvalitet. Rundt 70 pst. av matkornet, 20 pst. av bær- og fruktproduksjonen og 14 pst. av melkeproduksjonen inngår i produksjonen av RÅK-varer.

Prisutvikling råvarer

For de råvarene og ferdigvarene som omfattes av RÅK-ordningen, blir råvareprisforskjeller mellom norsk og internasjonal pris kompensert med utbetaling av tilskudd der tollsatsen alene ikke kompenserer for råvareprisforskjellen. Prisutjevning skjer i form av prisnedskrivning av innenlandske jordbruksvarer som nyttes til framstilling av ferdigvarer, og som tilskudd ved eksport av ferdigvarer (eksportrestitusjon). Satsene fastsettes normalt årlig.

Rundt 90 pst. av RÅK-vareimporten til Norge kommer fra EU, og da i særlig grad fra våre nærmeste naboland. Utviklingen i råvareprisene i Norge sammenlignet med EU er således et sentralt element i konkurransevilkårene for indus-

trien, og for avsetning av norske jordbruksprodukter.

Utvikling i matvarekjeden

Dagligvaremarkedet har de siste tiårene vært preget av en økende vertikal integrasjon, noe som påvirker konkurranseforholdene for matindustrien. Det er utviklet nye grossist- og distribusjonsløsninger, og dagligvarekjedene kontrollerer i dag en svært stor andel av distribusjonen av dagligvarer.

Andelen av dagligvarehandelens egne merkevarer (EMV) er i jevn vekst og utgjør nå i gjennomsnitt 13,9 pst. av samlet omsetning i dagligvaremarkedet. EMV-andelen er raskt økende i enkelte varekategorier, og er størst innen ferskvarer som egg, fjørfekjøtt, kjøttpålegg og brød.

Dagligvarekjedene satser også på oppkjøp av industri og har etablert seg innen bl.a. bakeri, grønt- og kjøttsektoren. Vertikal integrasjon sammen med stor markedskonsentrasjon i alle tre salgskanaler for mat (dagligvare, storhusholdning og bensin, kiosk og servicehandel), er samlet med på å gi dagligvarekjedene økt kontroll i verdikjeden.

Den største endringen i dagligvaremarkedet det siste året, er Coops oppkjøp av ICA Norge, noe som har medført at det nå er tre store dagligvarekjeder som kontrollerer om lag 96 pst. av markedet. Bunnpriskjeden, som har om lag 3 pst. av markedet, har innkjøps- og distribusjonsavtale med REMA 1000. For matindustrien betyr dette at det nå bare er tre alternative salgskanaler å forholde seg til.

Det er bred faglig og politisk enighet om at virksom konkurranse i alle ledd i verdikjeden er nødvendig for at norske forbrukere skal ha både kvalitetsmessig god mat, et størst mulig vareutvalg og lavest mulig priser. Samtidig har det vært debatt om hvilke tiltak som bør iverksettes for å sikre konkurransen og en effektiv verdikjede, til beste for forbrukerne.

4.5 Matpolitikken

All mat som blir omsatt i Norge skal være trygg, og uten farlige smitte- og fremmedstoffer. Mattryggheten sikres gjennom tiltak langs hele produksjonskjeden fra jord og fjord til bord. Sammenlignet med andre land, har Norge lite forekomst av matbåren sykdom. Forekomsten av smittestoffer i mat er relativt lav.

God plante- og dyrehelse er viktig for mattrygghet, kostnadseffektivitet og en langsiktig og bærekraftig matproduksjon. Norsk dyre- og plantehelse er blant verdens beste. Det er også en stabil og begrenset forekomst av sykdommer hos husdyr som kan overføres til mennesker, direkte eller gjennom mat. Dette er fordelaktig både for folkehelsen og konkurranseevnen i husdyrnæringene. Forhold som medvirker til vår gode mattrygghetsstatus er kaldt klima, geografi, lite livdyrimport og et mangeårig og godt samarbeid mellom myndigheter og næring.

Antibiotikabruken i norsk husdyrhold er svært lav i internasjonal sammenheng. Dyktige og ansvarsbevisste bønder og veterinærer, og et godt samarbeid mellom næringen og myndighetene, er avgjørende faktorer for den gode situasjonen i Norge. Det er likevel nødvendig med en rekke tiltak både nasjonalt og internasjonalt for å håndtere utfordringene knyttet til antibiotikaresistens. I

2014/2015 er det påvist LA-MRSA (dyreassosierte methicillinresistente *Staphylococcus aureus* – bakterier) i enkelte grisebesetninger i Norge. Det er også funnet antibiotikaresistente tarmbakterier (ESBL-produserende og kinolinresistente *E. coli*) i norsk fjørfe og fjørfekjøtt.

Matpolitikken skal også fremme andre forbrukerhensyn enn helse og mattrygghet. Oppmerksomheten om dyrevelferd er stor i befolkningen. Norge har en moderne og oppdatert lovgivning på området og dyrevelferden er gjennomgående god, selv om det er utfordringer både i enkelte produksjoner og hos enkeltprodusenter.

Merking av mat er viktig for at forbrukerne skal få riktig informasjon om matvarene. Oppmerksomheten om sporbarhet/opprinnelse, sammensetning og næringsinnhold i mat er økende. Gjennom et nytt regelverk for merking av mat, som trådte i kraft i Norge i desember 2014, er kravene til opprinnelsesmerking skjerpet.

5 Importvernet og internasjonale forhold

5.1 Importvernet for landbruksvarer

Handel er grunnleggende for økonomisk vekst og utvikling. Internasjonalt utvikles et stadig mer omfattende handelssamarbeid mellom land. Utviklingen går i retning av reduserte handelsbarrierer og økt handel. Importen av landbruksvarer til Norge er mer enn fordoblet de siste 10 årene.

Regjeringen vil balansere ulike hensyn i den nasjonale forvaltningen av importvernet, og i internasjonale handelsforhandlinger om landbruksvarer. For forbrukerne vil økt handel med landbruksvarer kunne gi et bedre vareutvalg og lavere matvarepriser. Regjeringen vil avveie ulike hensyn mot hverandre i samsvar med Regjeringens mål for landbrukspolitikken, der også hensynet til forutsigbarhet for næringen tillegges vekt.

5.2 WTO Landbruksavtalen og nye forhandlinger

Uruguay-runden, med multilaterale forhandlinger om regelverk knyttet til handel, resulterte i opprettelsen av *Verdens Handelsorganisasjon* (World Trade Organisation – WTO) 1. januar 1995. Samtidig ble det etablert egne avtaler om landbruk (*Landbruksavtalen*) og om sanitære og plantesanitære forhold (*SPS-avtalen*). Landbruksavtalen legger viktige rammebetingelser for den nasjonale landbrukspolitikken gjennom forpliktelser og rettigheter på de tre områdene markedsadgang, internstøtte og eksportsubsidier. Norge er bundet av disse forpliktelsene inntil en ny landbruksavtale kommer på plass.

Markedsadgang

Norges forpliktelser når det gjelder øvre tillatte tollsatser og importkvoter framgår av Norges bindingsliste til WTO (vedlegg til St.prp. nr. 65 (1993–94)). Norge har notifisert bruk av importkvoter til og med 2013.

Internstøtte

WTOs landbruksavtale skiller mellom støtte som i Uruguayrunden ble underlagt reduksjonsforpliktelser (såkalt gul støtte) og støtte som ikke ble underlagt slike forpliktelser (såkalt blå og grønn støtte). For den sistnevnte kategorien støtte eksisterer det ingen øvre beløpsbegrensning, men støtteordningene må oppfylle visse kriterier for å være unntatt fra beløpsbegrensningen.

Grønn støtte har liten eller ingen innvirkning på produksjon og handel, og var unntatt reduksjonsforpliktelser i Uruguayrunden. For Norges del omfatter denne kategorien støtte bl.a. til miljøprogrammer og velferdsordninger. I 2013 var notifisert grønn støtte på 7,8 mrd. kroner.

Blå støtte er ordninger under produksjonsbegrensende programmer basert på faste arealer eller avlinger, eller på et fast antall dyr. Blå støtte var unntatt fra reduksjonsforpliktelsene i Uruguayrunden. I 2013 var notifisert blå støtte på 4,9 mrd. kroner.

Samtlige interne støttetiltak til fordel for jordbruksprodusenter som ikke er omfattet av ett av unntakene, er underlagt reduksjonsforpliktelsene. Reduksjonsforpliktelsene er uttrykt ved hjelp av et samlet mål for støtte, AMS (Aggregate Measurement of Support), også omtalt som gul støtte. Gul støtte er verdien av differansen mellom norske målpriser og faste referansepriser fra perioden 1986–88 multiplisert med tilhørende volumer, i tillegg til prisstøtte over budsjett, fratrukket særavgifter. Norges maksimalt tillatte gule støtte er på 11,449 mrd. kroner. Ved siste notifikasjon i 2013 var det notifiserte nivået i gul boks 9,9 mrd. kroner.

Eksportstøtte

Landbruksavtalen begrenser bruken av eksportsubsidier målt i både verdi og volum. Norges maksimalt tillatte nivåer framgår av Norges bindingsliste til WTO (vedlegg til St.prp. nr. 65 (1993–94)). Norge har notifisert bruk av eksportsubsidier til og med 2013, og notifisert

støttenivå var på til sammen 264 mill. kroner (svinekjøtt, egg og eggprodukter, ost og bearbejdede landbruksvarer). Dette utgjør 54 pst. av maksimalt tillatt norsk bruk av eksportstøtte.

Landbruksforhandlingene

Landbruksforhandlingene er en del av den brede forhandlingsrunden som ble vedtatt på WTOs ministerkonferanse i Doha i 2001. 1. august 2004 ble det vedtatt et rammeverk som la føringer for de videre forhandlingene for landbruksvarer, industrivarer inkl. fisk, tjenester og forenkling av handelsprosedyrer. Dette rammeverket lå til grunn for ministererklæringen som ble vedtatt i desember 2005. Det innebar også et skritt videre i forhandlingene ved at en kom til enighet om en del elementer, som skal ligge til grunn for en forhandlingsløsning på landbruk. Dette inkluderer bl.a. eliminering av eksportstøtte, bedret markedsadgang for de minst utviklede landene (MUL) inn på i-landenes markeder og rammer for reduksjon av tollsatser og intern støtte. Disse elementene inngår i en bred forhandlingspakke som skal vedtas samlet.

På bakgrunn av ministererklæringen fra 2005 ble det forhandlet fram avtaletekster for landbruk og industrivarer, inkl. fisk. Forhandlinger på ministermøtet i juli 2008 om ferdigstilling av disse tekstene stoppet da det viste seg at avstanden mellom enkelte av aktørene, på sentrale punkter, var for stor. Den videre forhandlingsprosessen etter 2009 lyktes ikke i å oppnå betydelig framgang på de uløste spørsmålene i forhandlingstekstene fra 2008.

På ministerkonferansen i desember 2013 oppnådde WTOs 160 medlemsland enighet på flere områder, blant annet om handelsforenkling. På landbruksområdet ble det enighet om ministerbeslutninger vedrørende tollkvoteadministrasjon og matvaresikkerhet for utviklingsland, i tillegg til en ministererklæring om å utvise tilbakeholdenhet i bruken av alle former for eksportstøtte i påvente av en endelig avtale der eliminering av slike støtteordninger inngår. Videre vedtok ministrene at det i løpet av 2014 skulle utarbeides et arbeidsprogram for de videre forhandlingene. Resultatet på ministerkonferansen åpner muligheten for å gjenoppta forhandlingene om kjerneområdene i Doha-runden; markedsadgang for landbruksvarer, industrivarer, fisk og tjenester, subsidier og oppdatering av WTO-regelverket.

Forhandlingsprosessen i 2014 og 2015 har vært preget av begrenset framgang. Avtalen om

handelsforenkling kom på plass i november 2014, fire måneder på overtid. Ferdigstilling av arbeidsprogrammet for avslutning av Doharunden ble utsatt til juli 2015. Det er likevel tegn til en mer omfattende forhandlingsprosess, særlig på landbruksområdet.

5.3 Import fra u-land

Verdien av importen av landbruksvarer fra alle u-land utgjorde 13,6 mrd. kroner i 2014, tilsvarende om lag 25 pst. av totalimporten. U-landsimporten er klart størst fra Brasil med en importverdi på 4,6 mrd. kroner. Toll- og kvotefri markedsadgang for alle produkter fra MUL-landene er et sentralt tiltak i norsk utviklings- og handelspolitikk. Alle land på FNs offisielle MUL-liste og alle lavinntektsland med mindre enn 75 mill. innbyggere, til sammen 59 land, omfattes i dag av ordningen. Andre u-land får også vesentlige tollreduksjoner ved eksport til Norge. Namibia, Botswana og Swaziland har særskilte eksportmuligheter for storfekjøtt og sauekjøtt til Norge innenfor årlige indikative tak på 3200 tonn for storfekjøtt og 400 tonn for sauekjøtt.

Importen fra de fattigste landene har relativt sett økt betydelig for enkelte varer de siste årene, f.eks. blomster fra Kenya og honning fra Etiopia og Zambia. Likevel utgjorde importen fra de fattigste landene (nulltoll-land) bare 1,2 pst. av den totale importen av landbruksvarer i 2014.

5.4 EUs felles landbrukspolitikk og forhandlinger med EU

5.4.1 Utviklingen i EUs felles landbrukspolitikk (CAP)

Landbrukspolitikken er ikke en del av EØS-avtalen, men utviklingen av EUs felles landbrukspolitikk har likevel betydning for norsk landbruk og næringsmiddelindustri. Prisutviklingen på landbruksproduktene i EU påvirker omfanget av grensehandelen og konkurransekraften til næringsmiddelindustrien.

Landbrukspolitikken i EU (CAP) gjennomgikk en stor reform i 2003. Etter noen års erfaring med den nye landbrukspolitikken, ble det vedtatt en ny reform i 2013. Denne reformen innebærer i betydelig grad en videreføring av tidligere reformer, men med justeringer av virkemiddelbruken. Reformen gjennomføres fra 2015.

Ved reformen av landbrukspolitikken i 2003 ble det gjort flere grunnleggende endringer.

Blant de viktigste var en omlegging fra direkte arealstøtte og støtte per dyr til produksjonsuavhengig støtte per bruk. Denne støtteformen videreføres i reformen fra 2013. Mer enn 80 pst. av støtten til landbruket i EU er nå produksjonsuavhengig støtte. Det er fortsatt store ulikheter i støttenivå mellom land, og innen land i EU. Den nye reformen tar sikte på å jevne ut disse forskjellene.

Den nye reformen introduserer støtte til miljøtiltak som en del av den direkte støtten (pilar 1 i CAP). Av tildelingen av midler til medlemslandene skal 30 pst. av den direkte støtten gå til miljøformål (permanente grasarealer, varierte driftsformer, økologisk jordbruk). Koplingen til regelverket for miljø og dyrevelferd for å motta direkte støtte beholdes («cross-compliance»).

Reformen introduserer videre et tilskudd til gårdbrukere under 40 år. Disse vil motta en tilleggssøtte på 25 pst. av den direkte støtten de første 5 årene etter overtakelsen av bruket. Mindre gårdsbruk har også muligheter for spesielle tiltak. Dette er valgfrie tiltak for medlemslandene. Menyen av virkemidler tilgjengelig for bygdeutvikling (pilar 2 i CAP) er omfattende, bl.a. støtte til innovasjon, modernisering og styrket konkurranseevne.

Produsentorganisasjoner som nå dekker alle de viktige jordbruksproduksjonene, styrkes ytterligere i den siste landbruksreformen. Produsentorganisasjonene gis en sterkere rolle i forhandlingene om leveringskontrakter for ulike landbruksvarer. Produksjonskvoter for melk ble avskaffet i EU fra 1. april 2015. Etter planen skal produksjonskvoter for sukker avskaffes i 2017.

Europakommisjonen og den europeiske investeringsbanken (EIB) har nylig lansert en modell for å øke tilgangen til kapital i landbruket i EU. Modellen skisserer forbedret mulighet for medlemslandene til å etablere finansielle instrumenter som en del av medlemslandenes planer for bygdeutvikling. Lånegarantier er et aktuelt virkemiddel.

Reformen i EUs felles landbrukspolitikk som gjennomføres fra i år, øker fleksibiliteten for medlemslandene i gjennomføringen av landbrukspolitikken. Det vil derfor bli betydelig variasjon mellom medlemsland i bruken av virkemidler. EUs felles landbrukspolitikk blir mindre felles og mer fleksibel med de endringene som nå er gjennomført.

EU er verdens største importør – og verdens største eksportør – av landbruksvarer. Reformen legger opp til fortsatt styrking av konkurransevnen for landbruket i EU.

5.4.2 Importrestriksjoner for landbruksvarer til Russland

I august 2014 innførte Russland importrestriksjoner for enkelte landbruksvarer og fiskeprodukter fra EU, Norge, USA, Canada og Australia. Russland var EUs nest viktigste eksportmarked for landbruksvarer i 2013 med en eksportverdi på 11 mrd. EUR. Importrestriksjonene rammet eksporten av landbruksvarer til en samlet verdi av vel 5 mrd. EUR. Uroen i EU-markedet forplantet seg i noen grad til omkringliggende markeder.

Kommisjonen etablerte tidlig ekstraordinære markedstiltak for de delene av landbruket som ble særlig rammet av restriksjonene. Det ble etablert ulike tiltak for frukt- og grøntsektoren, støtte til privat lagring for ost og skummetmelkpulver og videre økte bevilgninger til tiltak for markedsføring av landbruksvarer fra EU. Senere ble det også gitt mulighet for støtte til privat lagring av svinekjøtt. De ekstraordinære tiltakene ble etter hvert justert for å virke mer målrettet, til hjelp for de medlemsland som er særlig hardt rammet av importrestriksjonene, i første rekke Polen, Finland og Baltikum.

Importrestriksjonene til Russland var også en medvirkende årsak til at melkesektoren i EU opplevde en sterk nedgang i pris til produsent i løpet av andre halvår 2014. Prisen var i gjennomsnitt 18 pst. lavere i desember 2014 sammenliknet med desember 2013. I første halvår 2015 har prisnedgangen snudd til en svak oppgang. Markedsutviklingen for meieriprodukter i EU blir fulgt svært nøye framover etter at kvoteordningen for melk ble avskaffet fra 1. april 2015.

Importrestriksjonene til Russland rammet norsk landbruk i liten grad. Årlig eksportverdi av meieriprodukter til Russland var rundt 25 mill. kroner før restriksjonene.

5.4.3 Forhandlinger med EU

I henhold til EØS-avtalens artikkel 19 skal EU og Norge søke å gradvis liberalisere handelen med basislandbruksvarer innenfor rammen av partenes landbrukspolitikk, og på en gjensidig fordelaktig måte.

Norge og EU har inngått to artikkel 19-avtaler som trådte i kraft henholdsvis 1. juli 2003 og 1. januar 2012. På EØS-rådsmøtet høsten 2013 ble det enighet mellom EU og Norge om å starte forhandlinger om en ny artikkel 19-avtale. Som grunnlag for forhandlingene har Norge og EU gjennomgått utviklingen i handelen med landbruksvarer. Første forhandlingsmøte mellom

Norge og EU om en ny artikkel 19-avtale ble gjennomført i februar 2015.

5.5 Forhandlinger om EFTA-handelsavtaler

Norge har gjennom det europeiske frihandelsforbundet EFTA, som omfatter Sveits, Liechtenstein,

Island og Norge, iverksatt 25 handelsavtaler. I tillegg har EFTA forhandlet ferdig handelsavtale med Guatemala. Handelsavtalen med India er langt på vei ferdigforhandlet, men ikke implementert. EFTA forhandler nå om handelsavtaler med Filippinene, Indonesia, Malaysia, Vietnam, og skal videre innlede forhandlinger med Georgia.

Nye handelsavtaler forelegges Stortinget før iverksettelse.

6 Hovedtrekk i avtalen

6.1 Innledning

I utformingen av avtalen har partene særlig lagt vekt på avtalen mellom regjeringspartiene og samarbeidspartiene av 28. mai 2014 og Stortingets behandling av jordbruksoppgjøret i 2014, jf. Innst. 285 S (2013–2014).

Moderasjon

Mens inntektsveksten i jordbruket i 2015 er beregnet til 8,7 pst., har moderasjon preget årets lønnsoppgjør. En lønns- og inntektsutvikling mer i tråd med utviklingen hos våre handelspartnere er nødvendig i den omstillingen av økonomien som er påbegynt. Bedre konkurransekraft er avgjørende for å sikre arbeidsplasser og utvikle ny framtidsrettet næringsaktivitet i Fastlands-Norge.

Lønnsveksten i Norge er på vei nedover. LO/NHO-oppgjøret og statsoppgjøret ga enighet om en ramme på 2,7 pst. for 2015. Det er lavere enn SSBs anslag for lønnsveksten så sent som midt i mars. Det er grunn til å tro at utviklingen med lavere lønnsvekst enn tidligere fortsetter i 2016, som årets jordbruksoppgjør i hovedsak dreier seg om.

Konkurransekraft

Internasjonale forhold påvirker i økende grad rammebetingelsene for jordbruket og matindustrien. Importen av jordbruksprodukter er økende. Internasjonalt faller prisene på jordbruksprodukter. Det gjør at forskjellen mellom norske og internasjonale priser øker, selv om det varierer mellom produkter og markeder. Dette påvirker konkurransekraften, effekten av importvernet svekkes og behovet for råvareprisutjevning for RÅK-industrien øker.

Matsektorens konkurransekraft må være en viktig premiss for utformingen av jordbruksavtalene, både på kort og lengre sikt. Det er avgjørende for å opprettholde en høy hjemmemarkedsandel og målet om økt matproduksjon i Norge. Hensynet til matsektorens konkurransekraft, markedssituasjonen og behovet for prisned-

skrivingsordninger over budsjettet, tilsier tilbakeholdenhet med prisøkninger. Internasjonalt pågår det forhandlingsprosesser om liberalisering av handel og begrensning av subsidier. Nasjonale rammebetingelser må utformes slik at jordbruket gradvis blir bedre i stand til å møte utfordringene.

Målene for politikken

I Sundvolden-plattformen sier Regjeringen bl.a. at hovedformålet med landbrukspolitikken skal være en kostnadseffektiv matproduksjon. Landbruket skal levere trygg kvalitetsmat. Virkemidlene skal innrettes slik at de bidrar til økt produksjon, og det skal arbeides for en høyest mulig selvforsyning av mat av beredskapshensyn. Videre sier Regjeringen at den vil gjøre jordbruket mindre avhengig av statlige overføringer, redusere jordbrukets kostnadsnivå og gi bonden nye og bedre inntektsmuligheter. Det skal satses på alternativ næringsutvikling for å gi grunnlag for en mer variert og framtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Landbruket skal styrkes gjennom forenkling av lover, regler og støtteordninger og oppheve begrensninger som hindrer effektiv utnyttning av kapasiteten på enkeltbruk. Politikken skal innrettes på en slik måte at landbrukets sektoransvar for klima og miljø blir ivare tatt.

I avtalen har partene lagt vekt på avtalen mellom regjeringspartiene og samarbeidspartiene om de overordnede føringene for jordbrukspolitikken. I Innst. 285 S (2013–2014) skriver samarbeidspartiene bl.a.:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, viser til avtale mellom Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre av 28. mai 2014 om jordbruksoppgjøret 2014. Flertallet viser til at man der gav uttrykk for at samarbeidspartiene ønsker et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet norsk landbruk med både store og små bruk i hele landet. Det er et mål at norsk landbrukspolitikk skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om

økt selvforsyning, blant annet av hensyn til norske forbrukere og av beredskapshensyn. Vilkårene for jordbruksdrift er forskjellige i ulike deler av landet, og jordbruket bidrar også til andre viktige samfunns-goder enn mat, slik som ivaretagelse av norsk kulturlandskap, reiseliv og spredt bosetting. Flertallet mener det må opprettholdes en differensiering i virkemidlene, som legger til rette for en variert bruksstruktur og sikrer bærekraftig produksjon på jordbruksarealene i hele landet.»

En samlet komité viser til at:

«...når nivået på kornprisene skal vurderes, må en legge til grunn et verdikjedeperspektiv. Førkornprisene må fastsettes i avveininger mellom lønnsomhet i førkornproduksjonen på den ene siden og hensynet til kostnadene i husdyrholdet på den andre.»

Et jordbruk med høyere produktivitet og lavere kostnader er et mer konkurransedyktig jordbruk som på en bedre måte kan møte framtida. Det er et viktig grunnlag for et fortsatt sterkt jordbruk over hele landet. De offentlige rammebetingelsene må utformes slik at bøndene kan utnytte produksjonskapitalen mer effektivt. I dimensjoneringen av de økonomiske virkemidlene mener Regjeringen det er viktig å prioritere bruk som har ressursgrunnlag til å være heltidsbruk og en arbeidsplass for profesjonelle utøvere.

Forenkling av virkemidlene

Regjeringen vil prioritere å styrke landbruket gjennom forenkling av lover, regler og støtteordninger. Det er nødvendig å forenkle systemet både av hensyn til effektivitet, legitimitet, forvaltning og oversiktighet, men også av hensyn til en åpen og forståelig debatt om politikken. Det ble gjennomført 26 større og mindre forenklinger i fjorårets jordbruksoppgjør. I den inngåtte avtalen gjennomføres det ytterligere 14 forenklingstiltak.

Inntektsutvikling som andre grupper

Gode inntektsmuligheter er et viktig virkemiddel for å sikre tilstrekkelig rekruttering og å nå de landbrukspolitiske målene over tid. Jordbruksavtalen påvirker direkte bare en del av bøndenes inntektsdannelse. Nettoresultatet på hvert bruk er i stor grad resultat av aktiviteter og beslutninger hver enkelt bonde foretar. Inntektsutviklingen i

jordbruket måles i forhandlingssammenheng ved at sektorinntekten i Totalkalkylen, normalisert regnskap, divideres på antall årsverk, og verdien av det særskilte jordbruksfradraget ved ligningen legges til. Totalkalkylen er ikke egnet til å måle inntektsnivå i jordbruket. Inntekten er beregnet med grunnlag i registrerte størrelser (uten noen effektivitetsnormer) og er resultat av en rekke beslutninger de næringsdrivende selv rår over. Totalkalkylen er imidlertid egnet til å måle inntektsutviklingen over tid.

Inntektsutviklingen har alltid hatt avgjørende betydning for rammen i jordbruksoppgjørene. I sluttprotokollen viser partene til Innst. 285 S (2013–2014), hvor flertallet presiserer inntektsmålet:

«Komiteen mener det er avgjørende at utøverne i landbruket skal kunne ha en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper slik Stortinget har forutsatt.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Arbeiderpartiet og Senterpartiet, er enig i at regjeringens forslag til Stortinget sikrer jordbruket en gjennomsnittlig inntektsvekst på linje med andre grupper fra 2014/2015, og er i tråd med gjeldende inntektsmåling.

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, har funnet grunn til ytterligere forbedringer i inntektsmulighetene for årets jordbruksoppgjør, for blant annet å styrke grunnlaget for rekruttering til næringen og økt matproduksjon.»

Årets tall viser en inntektsutvikling fra 2014 til 2015 som er klart sterkere enn avtalen med samarbeidspartiene la til grunn, bl.a. som følge av vesentlig sterkere reduksjon i rentekostnadene enn prognosert. Det gir en god illustrasjon på at et jordbruksoppgjør ikke kan bedømmes ut fra rammens størrelse isolert. Den underliggende kostnads- og produksjonsutviklingen, og prisutviklingen i sektorer som ikke lenger har målpris, har også vesentlig betydning for inntektsutviklingen. Det brukes også budsjettmidler over avtalen til kostnadsenkende tiltak, infrastruktur- og utviklingstiltak m.v., som ikke inntektsføres direkte i totalregnskapet. Noen av disse midlene har likevel stor direkte, og indirekte, betydning for inntektene på kort sikt. Andre har stor betydning for utviklingen over tid, og for måloppnåelsen i landbrukspolitikken.

6.2 Grunnlagsmaterialet

Utviklingen i viktige indikatorer fra Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) er gjengitt i kapittel 3. Produksjonen i jordbruket har økt med 2 ½ pst. fra 2006–2015, iflg. Normalisert regnskap. Produksjonen av husdyrprodukter har økt med 6 ½ pst., mens produksjonen av planteprodukter er redusert med 7 pst. Fra 2014 til 2015 budsjetterer Budsjettnemnda med uendret produksjonsvolum samlet sett, bl.a. som følge av svikt i etterspørselen etter kylling.

Importen av landbruksvarer økte med vel 7 pst. fra 2013 til 2014, til et nivå på 51,3 mrd. kroner. Import som er i direkte konkurranse med norsk matproduksjon er imidlertid under halvparten av dette, og økte med 3,8 pst. i 2014. Det er fortsatt underdekning av norsk storfekjøtt, lam, korn og i grøntsektoren, men overskudd av egg og overkapasitet i kyllingproduksjon etter svikt i etterspørselen. Etter flere år med markedsoverskudd på svin, regnes det med markedsbalanse i 2015. Av samlet fôrbehov er i underkant av 80 pst. norskprodusert, mens importen av fôrråvarer er økende.

Siden 2006 er jordbruksarealet redusert med om lag 5 pst., hvorav 3,3 prosentpoeng kan knyttes til forbedret registrering som følge av overgang til digitale kart. Arealreduksjonen gjelder særlig korn og andre planteprodukter til menneskemat. De siste ti årene er arealet av åpen åker på Østlandet redusert med om lag 250 000 daa, mens arealet av eng og beite har økt med om lag 160 000 daa. En del følger av økt hold av ammeku og sau, en del produserer grovfôr for salg, og en del omlegging til gras har vært nødvendig for å redusere avrenning til vassdrag. Flere av disse tilpasningene kommer som resultat av prioriteringer i de siste årenes jordbruksavtaler.

Etter opptrappingen på 70-tallet nådde investeringsvolumet sitt laveste nivå tidlig på 2000-tallet. De siste 10 årene har investeringsvolumet variert rundt 8,5 mrd. 2013-kroner, med en budsjettert økning på 3,5 pst. fra 2014 til 2015. Jordbrukssektoren har i samme periode hatt en vekst i bruttoprodukt per timeverk på 4,4 pst. per år. Iflg. Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene viste tilsvarende produktivitetsmål for norsk industri en gjennomsnittlig årlig vekst på 1,6 pst. de siste 10 år. Gjennomsnittlig vekst i Fastlands-Norge var 1,1 pst.

Inntektsutviklingen

Totalkalkylen er et sektorregnskap som viser totalverdiene som skapes i norsk jordbruk ved utnyttelse av jordbrukets produksjonsressurser. Siden dette er tall fra et sektorregnskap for selvstendig næringsdrivende, hvor inntektene varierer, er det behov for å vurdere inntektsutviklingen over noe tid.

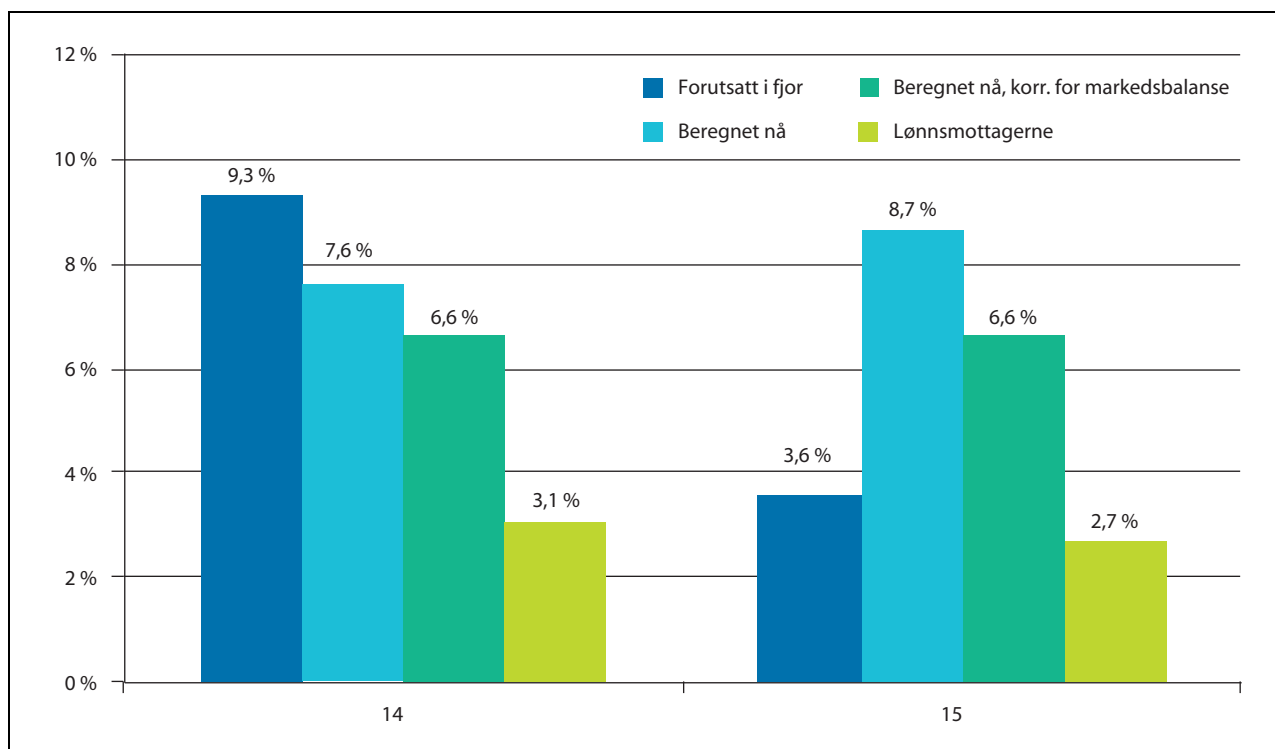
Årets Totalkalkyle viser at sektorens gjennomsnittlige *Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk* økte med 7,6 pst. i 2014. For 2015 budsjetterer BFJ med en økning på 8,7 pst. Økte inntekter fra melk og kjøtt, pluss sterk reduksjon i rentekostnaden, er vesentlige årsaker til økningen. I flere år har det vært overproduksjon av svinekjøtt. For 2015 er det budsjettert med markedsbalanse. Iht. avtalesystemet har jordbruket det økonomiske ansvaret for overproduksjon for målprisprodukter, og i forhandlingsammenheng må det korrigeres for den klart forbedrede markedsbalansen i svinekjøttmarkedet. Korrigert for dette forholdet øker inntekten med 6,6 pst. både i 2013 og 2014, jf. figur 6.1.

Figur 6.1 viser inntektsutviklingen for jordbruket og gjennomsnittlig vekst i årslønn for lønns-mottagere. Årslønnsveksten i 2014 er hentet fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene. For 2015 er forutsetningen fra LO/NHO- og statsoppgjøret på 2,7 pst. lagt til grunn. Det er to tideler lavere enn SSBs prognose i mars. Inntektsutviklingen i jordbruket fra 2014 til 2015 er klart sterkere både enn forutsatt i fjor, og i forhold til andre grupper.

Referansebrukene

Referansebrukene bygger på regnskapstall fra 2013 i NILFs driftsgranskinger, som Budsjettnemnda har regnet fram til 2015. Driftsgranskingsbrukene er valgt ut blant foretak over en minstegrense, mht. økonomisk driftsomfang, jf. kap. 3. Til forskjell fra Totalkalkylen, er avskrivningene i NILFs driftsgranskinger beregnet etter historiske kostnader, og lånt kapital godtgjøres med betalt nominell rente. I NILFs driftsgranskinger føres også etterbetalingen fra TINE på melkeprisen på utbetalingsåret, mens de i Totalkalkylen føres på produksjonsåret. Dette er to, av flere, årsaker til at en vil finne avvik i inntektsutviklingen mellom de to beregningssystemene.

Referansebrukene viser, i gjennomsnitt, en enda sterkere inntektsvekst fra 2013 til 2014, og fra 2014 til 2015 enn Totalkalkylen. Særlig sterk er inntektsveksten for det grasbaserte husdyrholdet, poteter/

Figur 6.1 Inntektsutvikling for jordbruket og årslønn for andre grupper, prosentvis endring fra året før, forutsatt i fjor og beregnet i år.

Kilde: BFJ, DTBU og LO/NHO-oppjøret 2015

korn og kombinasjonen korn/svin, hvor bedre markedsbalanse i svineholdet har stor betydning for resultatforbedring. Inntektsutviklingen er klart svakere for korn og kombinasjonene korn/egg og planteprodukter/fjørfekjøtt. For de to siste betyr negativ markedsbalanse/markedsutvikling mye for resultatutviklingen. Volumframregningen for korn er usikker og resultatet svinger fra år til år. Landbruksdirektoratets regnskap og prognoser for utbetaling av tilskudd har de siste årene vist en avgang av foretak/ areal/dyr. Dette har frigjort midler som har kommet enkeltforetak til gode innenfor samme bevilgning. Redusert bruksavgang, og økning i dyretall, gjør at det i 2016 i mindre grad frigjøres midler innenfor en gitt bevilgning.

Jordbruksfradraget

Avtalepartene er enige om å inkludere verdien av jordbruksfradraget ved vurdering av inntektsutviklingen i jordbruket. Budsjettnemnda har beregnet inntektsverdien før skatt av jordbruksfradraget de siste årene som vist i tabell 6.1.

Budsjettnemndas anslag, basert på selvangivelser for 2013, viser at jordbruket sparte 881 mill. kroner i skatt pga. jordbruksfradraget. Det utgjør 1 444 mill. kroner omregnet til verdi før skatt. Fra 2012 ble jordbruksfradraget utvidet som delkompensasjon for økt folketrygdavgift. For 2015 har BFJ beregnet at jordbruksfradraget har en verdi før skatt på 31 900 kroner per årsverk. Med

Tabell 6.1 Virkningen av jordbruksfradraget ved ligningen. Normalisert regnskap. Mill. kroner og kroner per årsverk.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Spart skatt, Mill. kr	849	816	917	881	859	902
Verdi før skatt, mill. kr	1 327	1 275	1 503	1 444	1 394	1 465
Inntektsverdi, kr/årsverk	25 800	25 300	30 600	30 000	29 700	31 900
Utnyttingsgrad	45,8 %	45,0 %	44,0 %	43,4 %	44,5 %	47,9 %

Kilde: BFJ

grunnlag i tallene fra SSB/BFJ har avtalepartene lagt til grunn at 28 pst. av en økning i «Vederlag til arbeid og kapital» per jordbruksbedrift, vil gi grunnlag for økt fradrag.

6.3 Rammen

6.3.1 Oppbygging av rammen

Jordbrukets brutto inntekter består av inntjening fra markedet og overføringer fra staten. Oppbyggingen av rammen er basert på anslag for utviklingen i jordbrukets produksjon, kostnadsutvikling, arbeidsforbruk og anslag på lønnsvekst for andre grupper, jf. tabell 6.2. For de makroøkonomiske størrelsene har partene i stor grad lagt til grunn SSBs prognoser i Økonomisk utsyn. Fra 2014 til 2015, er det lagt til grunn en årslønnsvekst for lønsmottagere på 2,7 pst. For 2016 har partene benyttet 3,1 pst., som SSB anslo i mars. I lys av LO/NHO- og statsoppgjøret for 2015, kan det nå synes noe høyt. I halvårsrapporten fra DNB Markets 28. april anslås lønnveksten i 2016 til 2,5 pst.

Avtalepartene har lagt følgende tekniske forutsetninger for rammen:

- Økning i produksjonsvolumet på 0,5 pst. fra 2015 til 2016.
- Prisøkning på 2,2 pst. i gjennomsnitt for inntektsposter som ikke er avtaleregulert. Disse utgjør om lag 38 pst. av brutto markedsinntekter.
- Vekst i volumet av ikke-varige driftsmidler med 0,1 pst. fra 2015 til 2016.
- Prisøkning på jordbrukets ikke-varige driftsmidler på 2,5 pst. fra 2014 til 2015.

- Kapitalslit og leasing er beregnet av Budsjett-nemndas sekretariat med grunnlag i samme investeringsnivå i 2015 som i 2014, generell prisvekst på 2,0 pst., og 0,3 prosentpoeng reduksjon i bankenes utlånsrente.
- Normalisert rentekostnad er beregnet med samme forutsetninger og økning i lånemassen til en samlet næringsgjeld på 57 mrd. kroner.
- 2,2 pst. reduksjon i arbeidsforbruk, som prognosert av Budsjett-nemnda.
- 2,7 pst. lønnsøkning for andre grupper fra 2014 til 2015 og 3,1 pst. fra 2015 til 2016.

Totalt gir disse anslagene en prognosert økning i brutto inntekter som følge av økt produksjon og prisøkning i sektorer uten målpris på 405 mill. kroner. Prognosert kostnadsvekst blir 580 mill. kroner.

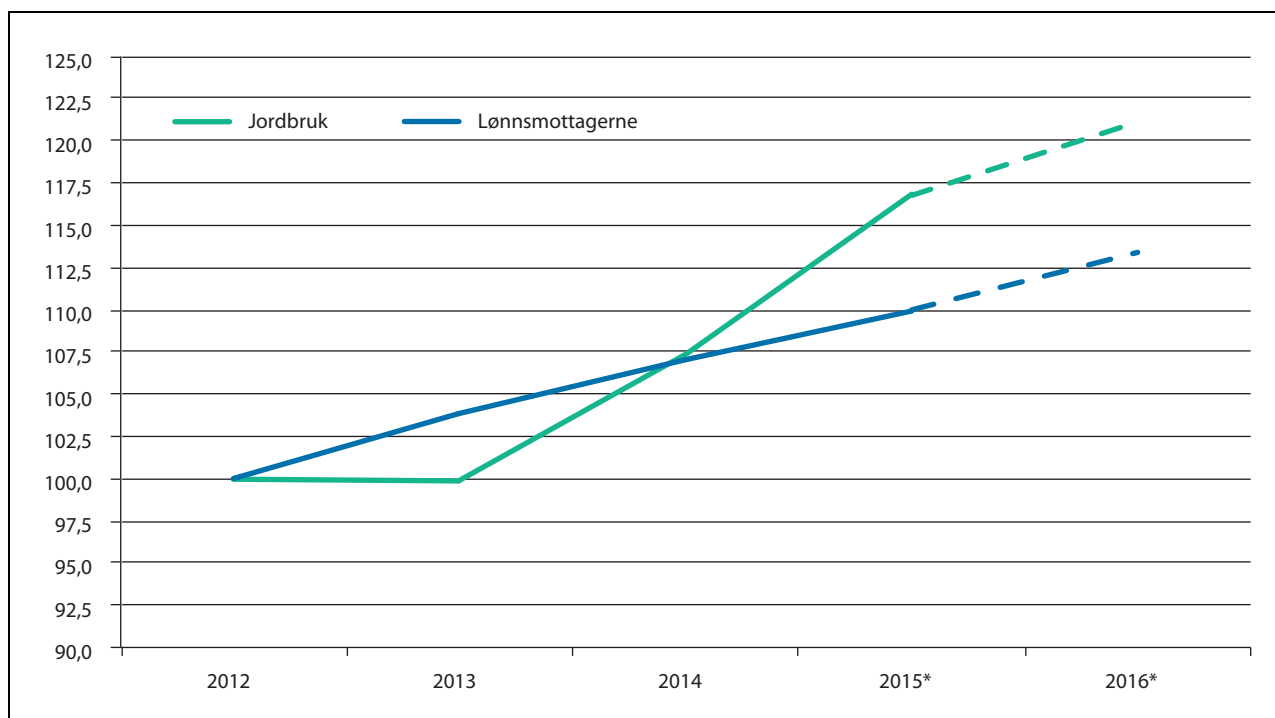
Rammen

Totalkalkylen viser at jordbrukets inntekter er budsjettert å øke med 8,7 pst. fra 2014 til 2015. Korrigert til samme markedsbalanse i svinholdet begge år, er inntektsveksten beregnet til 6,6 pst. Det betyr at inntektsveksten i 2015 ligger an til å bli om lag 3 prosentpoeng høyere enn forutsatt i 2014, og nesten 4 prosentpoeng større enn for andre grupper.

I den inngåtte avtalen er partene enige om en ramme for oppgjøret på 400 mill. kroner, med grunnlag i prognoser for kalenderåret 2016, for endringer i inntekts- og kostnadsposter som ikke er avtalebestemt, jf. tabell 6.2.

Tabell 6.2 Oppbygging av økonomisk ramme for avtalen, mill. kroner.

	Grunnlag	Volum	Pris	
	Mill. kr			Mill. kr
1. Økt produksjonsvolum	31 153	0,50 %		155
2. Prisøkning på varer uten målpris	11 530		2,2 %	250
3. Driftskostnader	19 376	0,10 %	2,5 %	500
4. Kapitalslit og leasing	7 910			210
5. Normalisert realrentekostnad	695			-130
6. Arbeidsforbruk	14 042	-2,2 %	3,1 %	120
A. Sum, forutsatt lik prosentvis vekst som andre grupper				295
B. Nivåheving ut over lik prosentvis vekst				105
SUM, ramme, mill. kr.				400

Figur 6.2 Inntektsutviklingen i jordbruket og gjennomsnittslønn for lønsmottagere, inkl. prognose for 2016 og den inngåtte jordbruksavtalen. Indekser, 2012=100.

Partene er enige om en finansiering av rammen som vist i tabell 6.3. Det gjennomføres målprisøkninger fra 1. juli 2015 med en årsvirkning på 315 mill. kroner. Bevilgningene til gjennomføring av jordbruksavtalen økes med 45 mill. kroner i 2016, og det disponeres 30 mill. kroner i overførte midler. Rammen og forutsetningene i tabell 6.2 gjør at utnyttningen av jordbruksfradraget vil øke med om lag 10 mill. kroner.

Rammen legger grunnlag for en inntektsøkning per årsverk på 3 ¾ pst. fra 2015, før oppgjør, til 2016. Dette tilsvarer om lag 13 000 kroner per årsverk. Økningene i målpriser vil få inntektseffekt fra 1. juli 2015. Forutsatt at prisøkningen realiseres fullt ut, vil inntekten i 2015 øke med om lag 1 ¾ pst. i 2015 og ytterligere 2 pst. i 2016. Avtalen legger til rette for en inntektsvekst per årsverk på

12 ¾ pst. fra 2014–2016. Korrigert for bedret markedsbalanse for svin blir inntektsveksten om lag 10 ½ pst. fra 2014–2016.

I figur 6.2 er inntekten i jordbruket og for lønsmottagerne satt til 100 i 2012, og figuren viser den prosentvise inntektsutvikling til prognosen for 2016, inkl. den inngåtte avtalen.

6.4 Fordeling på priser og tiltak

6.4.1 Økning i målprisene

Foreslåtte endringer i målprisene er vist i tabell 6.4. Målprisene økes innenfor en samlet ramme på 315 mill. kroner.

Næringsmiddelindustrien

Avtalepartene legger vekt på at næringsmiddelindustriens konkurransekraft skal opprettholdes. Bevilgningen til råvareprisordningen (post 70.12) skal ta hensyn til svingninger i volumer, endringer i internasjonale priser, endringer i målpriser og tilskuddsendringer som påvirker råvareprisene til industrien, samt virkninger som følge av mulige svingninger i valutakurser. Med nåværende prisbilde i Europa, spesielt for melkeprodukter, har Landbruksdirektoratet prognosert et økt behov på nesten 65 mill. kroner i 2016. Videre prisutvik-

Tabell 6.3 Økonomisk ramme for avtalen.

	Mill. kroner
Endring i målpriser fra 1.7.2015	315
Endret bevilgning på kap. 1150 i 2016	45
Overførte midler fra 2014	30
Endret verdi av jordbruksfradraget	10
SUM	400

Tabell 6.4 Målprisendringer fra 1. juli 2015.

Produkt	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Endring, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1 567,7	5,20	0,08	125,4
Gris	131,6	31,64	0,70	92,1
Poteter	185,7	4,24	0,15	27,9
Grønnsaker og frukt	2 218,5		2,2 %	49,6
Norsk matkorn	225,4	2,98	0,09	20,0
Sum målprisendringer				315,0

ling er imidlertid usikker. I avtalen er partene enige om å øke bevilgningen med 37,5 mill. kroner i 2016 for å ta høyde for mulig behov i første halvår. Ved behov vil bevilgningen bli justert i neste års oppgjør.

Målprisene for mathvete økes med 10 øre per kg, rug holdes uendret, mens målprisene på bygg og havre foreslås økt med henholdsvis 8 og 6 øre per kg. Prisnedskrivningstilskuddet til alt norsk korn økes tilsvarende økningen for fôr-korn, slik at råvareprisene for kraftfôr holdes uendret. Tilskuddet til norsk matkorn økes med 1 øre per kg.

I prisutjevningsordningen for melk er partene enige om å be Landbruksdirektoratet redusere avgiftene i prisgruppe 1 (sure smakstilsette flytende melkeprodukter, dagligvaremarkedet) og prisgruppe 4 (ferske oster unntatt mysoster, dagligvaremarkedet) med 45 øre per liter. Landbruks-

direktoratet bes om å finne en balansert finansiering av de reduserte avgiftene.

6.4.2 Endring i bevilgninger over avtalen

Bevilgningene på kapittel 1150, *Til gjennomføring av jordbruksavtalen*, foreslås endret som vist i tabell 6.5. Satsendringer på de enkelte ordningene går fram av vedlegg til sluttprotokollen. Tilpasning av virkemiddelbruken er nærmere omtalt i kapittel 7.

Omdisponering i 2015

Partene er enige om å disponere 50,1 mill. kroner til prisnedskrivning av norsk korn i 2015. Dette finansieres gjennom:

- 21,5 mill. kroner fra ledige midler
- engangsoverføring på 28,6 mill. kroner fra bevilgningen til Landbrukets utviklingsfond

Tabell 6.5 Endringer i bevilgninger til gjennomføring av jordbruksavtalen. Mill. kroner

Post	Budsjett 2015	Endring 2016
01 Driftskostnader, utredninger og evalueringer	12,500	-12,500
21 Spesielle driftsutgifter (kan overføres)		12,500
50 Fondsavsetninger	1 205,653	-2,600
70 Markedsregulering (kan overføres)	256,500	35,100
71 Tilskudd til erstatninger m.m. (overslagsbevilgning)	49,100	-6,100
73 Pristilskudd (overslagsbevilgning)	2 500,607	89,000
74 Direkte tilskudd (kan overføres)	8 421,110	-38,900
77 Utviklingstiltak (kan overføres)	263,080	-16,200
78 Velferdsordninger (kan overføres)	1 597,754	-15,300
SUM KAP. 1150	14 306,304	45,000
KAP. 4150 Post 80	30,000	0,000

Tabell 6.6 Beregnet helårsvirkning på referansebrukene av pris- og tilskuddsendringer, inkl. anslåtte kostnadsendringer til 2016, men uten volumendringer fra 2015 til 2016. Kroner per årsverk og kroner per foretak¹.

		Årsverk	2015 før oppgjør	Endring fra 2015 til 2016	2016 kroner per foretak ¹
1	Melk. 25 årskyr, landet	1,96	375 900	8 100	751 900
2	Korn. 375 dekar, landet	0,42	189 100	12 300	84 000
3	Sau. 155 vinterfôra, landet	1,30	256 400	5 100	338 900
4	Melkegeit. 125 årsgeiter, landet	1,77	333 500	4 700	599 300
5	Svin/korn. 47 avlssvin, landet	1,64	305 600	23 300	538 700
6	Egg/planteprod. 6.600 høner, landet	1,48	286 600	400	424 500
7	142 daa poteter + 423 daa korn, landet	1,77	455 300	21 800	845 400
8	30 ammekyr, landet	1,22	288 100	10 000	363 100
9	49 dekar frukt og bær, landet	1,76	283 300	4 400	506 600
10	Fjørfe-slakt og planteprodukter, landet	0,92	439 900	-18 600	388 400
11	Økologisk melk. 23 årskyr, landet	2,05	357 700	4 300	741 700
12	Melk. 14 årskyr, landet	1,64	326 400	3 900	540 700
13	Melk. 38 årskyr, landet	2,24	410 000	12 400	946 600
14	Melk. 54 årskyr, landet	2,44	520 300	18 000	1 311 300
15	Melk. 28 årskyr, Østlandets flatbygder	2,05	402 600	9 200	845 800
16	Melk. 23 årskyr, Østlandet andre bygder	1,94	403 100	6 800	796 400
17	Melk. 34 årskyr, Agder/Rogaland Jæren	1,82	396 500	14 100	745 600
18	Melk. 21 årskyr, Agder/Rog. andre bygder	1,81	350 100	8 000	648 900
19	Melk. 22 årskyr, Vestlandet	1,88	344 800	6 600	660 300
20	Melk. 27 årskyr, Trøndelag	2,12	361 800	8 800	784 900
21	Melk. 23 årskyr, Nord-Norge	1,97	409 500	8 700	824 300
22	Korn. 231 daa, Østlandet	0,33	97 700	9 100	35 500
23	Korn. 815 daa, Østlandet	0,68	344 700	15 700	245 100
24	329 dekar korn + 26 avlssvin, Trøndelag	1,00	365 700	20 600	384 800
25	Sau. 130 vinterfôra, Vestlandet	1,38	194 100	4 000	273 000
26	Sau. 158 vinterfôra, Nord-Norge	1,20	331 500	6 100	403 400
27	Sau. 270 vinterfôra, landet	1,79	337 000	6 700	615 900
28	Samdrift melk. 45 årskyr, landet	2,65	479 900	12 100	1 304 800

¹ Kostnader til leid arbeid er ikke trukket fra.

6.4.3 Utslag på referansebrukene

Budsjettnemndas sekretariat har beregnet det isolerte utslaget av pris- og tilskuddsendringer i avtalen, jf. tabell 6.6. Beregningen inkluderer forutsetninger om pris- og kostnadsendringer, og økt utnytting av jordbruksfradraget, tilsvarende forutsetningene for rammen, jf. tabell 6.2.

Beregningen inkluderer ikke volumendringer fra 2015 til 2016. I det grasbaserte husdyrholdet har BFJ beregnet en effekt av volumendringer fra 2 200 til 9 600 kroner per årsverk. For korn er det beregnet en gjennomsnittlig inntektsvekst pga. volumendringer på 4 500 kroner per årsverk. For korn er volumframregningen usikker og varierer fra år til år. Budsjettnemnda har beregnet at volumendringer vil gi negative inntektsbidrag for de kraftfôrbaserte produksjonene. Endringer i volum og kapitalslit må legges til dersom beregningene skal kunne leses som en prognose på inntektssending fra 2015 til 2016.

Høyre kolonne i tabell 6.6 viser beregnet inntekt per foretak i 2016 (ikke per årsverk), inkl. effekt av avtalen. Kolonnen viser vederlag til egenkapital og *alt* arbeid, inkl. det leide arbeidet. Kostnaden til leid arbeid er altså ikke trukket fra. Eksempelvis har gjennomsnittsbruket med 25 melkekyr en kostnad til leid arbeid på 140 000 kroner. Tallene viser derfor ikke hva brukerfamilien tjener, men foretakets avkastning til egenkapital og *alt* utført arbeid.

6.5 Andre hovedpunkter

Avtalens fordelingsprofil har grunnlag i prioriteringene som er omtalt i kapittel 6.1. Det ble gjennomført omlegging av en del virkemidler i fjorårets oppgjør. Distrikts- og strukturprofilen er i stor grad opprettholdt.

6.5.1 Korn og kraftfôr

For å styrke kornøkonomien økes målprisene på korn slik at bruttoinntektene i kornproduksjonen vil øke med vel 79 mill. kroner ved normalårsavlinger. Målprisen på mathvete økes med 10 øre per kg, bygg og havre med henholdsvis 8 og 6 øre per kg. Kraftfôrkostnaden er allerede høy, og kraftfôr er klart dyrere enn å øke grovfôrproduksjonen. Av hensyn til kostnadene i husdyrholdet, legger avtalen vekt på at råvarer til kraftfôr ikke skal bli dyrere. Derfor økes prisnedskrivningstilskuddet til norsk korn innenfor en ramme på vel 70 mill. kroner.

6.5.2 Melk, sau og storfekjøtt

Arbeidsgruppen som utredet tilpasninger i produksjonsregionene for å gi produsentene mer likeverdige utviklingsmuligheter, ga en enhetlig analyse. Det var enighet i gruppa om at økonomiske virkemidler er avgjørende for stabilitet i den geografiske produksjonsfordelingen, og at tendenser til konsentrasjon av produksjonen i sterke produksjonsmiljøer skjer uavhengig av naturgitte produksjonsbetingelser. Analysene i rapporten viser at det ikke er noen systematisk flyt av kvote mot kornområdene. Det er store variasjoner mellom fylker, og innad i hvert fylke. Representantene i gruppa ga likevel ulike anbefalinger om endringer i regioninndelingen.

Regjeringen legger vekt på at det ikke bør legges unødvendige begrensninger på næringsutøvernes handlefrihet, og at andre virkemidler er avgjørende for den geografiske produksjonsfordelingen, som er viktig både for landbruk over hele landet og samlet produksjonsvolum. Inndelingen i produksjonsregioner kan likevel være et supplementende virkemiddel. I avtalen er partene enige om å videreføre dagens 18 produksjonsregioner for kumelk.

Målprisen for melk økes med 8 øre per liter. Driftstilskudd til melk og ammekyr økes tilsvarende 10,6 mill. kroner. Kvalitetstilskuddet til storfeslakt økes tilsvarende 13,5 mill. kroner. Grunnstilskuddet til geitmelk økes med 10 øre per liter, og for å tilpasse produksjonen til behovet holdes geitemelkkvote som selges til staten i omsetningsrunden 2015 tilbake.

Saueholdet har en god utvikling. I avtalen økes tilskuddet til sau over 1 år innenfor en ramme på vel 20 mill. kroner, begrenset til de første 100 dyr per foretak. Øvrige ordninger videreføres med uendret bevilgningsnivå, men kvalitetstilskuddet til lammeslakt skal betales ut sammen med slakteoppgjøret. Fordelen med omleggingen er at bonden slipper å søke tilskudd. Forutsatt at sauenæringen produserer like mange lammeslakt framover som i dag, vil total utbetaling være uendret ved uendret sats.

6.5.3 Grøntsektoren og poteter

Importkonkurransen begrenser mulighetene for prisøkninger i grønntsektoren. Målprisene for frukt og grønnsaker økes innenfor en ramme på 2,2 pst. Målprisen på matpoteter økes med 15 øre per kg. Bevilgningen til prisnedskrivningstilskudd til potetstivelse reduseres med 2,4 mill. kroner. Arealtilskuddet til økologisk produksjon av grønnt-

saker, frukt og bær økes med 275 kroner per dekar.

6.5.4 Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Rammen for innvilgning av tilskudd fra LUF reduseres med 6,3 mill. kroner, bl.a. med bakgrunn i en del udisponerte midler. Bevilgningen til fondet reduseres med 2,6 mill. kroner. Det legges også opp til å benytte vel 28,6 mill. kroner fra fondet i 2015 til å øke prisnedskrivningen til norsk korn.

Forslaget innebærer bl.a. følgende:

- Rammen for bedriftsrettede midler til investering og utvikling økes med 20 mill. kroner.
- Det etableres en ny ordning for rydding av kulturlandskap, veikanter og utsiktspunkt av særlig verdifull karakter sett fra landbrukets og reiselivsnæringens side, innenfor en ramme på 20 mill. kroner, i Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal. Prosjekter kan støttes med inntil 70 pst. av godkjente kostnader.
- Bevilgningen til bioenergiprogrammet økes med 7 mill. kroner.
- Fylkesvise utviklings- og tilretteleggingsmidler reduseres med 7 mill. kroner, med bakgrunn i udisponerte midler.
- Avsetningen til drenering reduseres med 20 mill. kroner, pga. stort underforbruk.
- Midlene til utviklingsprogrammet, skogbruk, Matmerk, forskning, og klima- og miljøprogrammet videreføres uendret.

6.5.5 Miljø og klima

Miljø og klimavirkemidlene forslås videreført innenfor en samlet ramme på 4,7 mrd. kroner. Bevilgningen til regionale miljøprogram tilpasses behovet ved gjeldende satser på 428,5 mill. kroner. I tråd med forslag fra arbeidsgruppa om miljø, avvikles 3 delordninger under RMP og midlene skal disponeres til tiltak som stimulerer til reduserte utslipp til luft og vann.

Som nevnt under LUF innføres en ordning for utsiktsrydding i særlig verdifullt kulturlandskap og bevilgningen til bioenergiprogrammet økes med 7 mill. kroner.

Det settes ned en partssammensatt arbeidsgruppe som skal utforme et oppdrag for evaluering av areal- og kulturlandskapstilskuddet, og følge opp NIBIOs arbeid med evaluering.

Avtalen innebærer følgende satsing på tiltak som kan bidra til reduserte utslipp av klimagasser fra jordbruket, jf. kapittel 7:

- doble satsen for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg
- øke bevilgningen til bioenergiprogrammet med 7 mill. kroner
- øremerke midler til forskning og utredning til klimaformål
- avsette midler til drenering av jordbruksjord

6.5.6 Forenkling

Det ble i oppgjøret i 2014 gjennomført 26 større og mindre forenklinger. Bl.a. med grunnlag i forslag fra to arbeidsgrupper er partene i årets avtale enige om:

1. å avvikle tilskudd til reparasjon av vinterskadd eng
2. å avvikle tilskudd ved tap av bifolk
3. å utbetale kvalitetstilskuddet til lammeslakt sammen med slakteoppgjøret
4. å avvikle rentestøtteordningen under LUF
5. å avvikle omdømmemidlene under LUF
6. å avvikle produksjonstilskudd til hester
7. å avvikle tilskudd til utjevning av kostnadene til frakt av pelsdyrfôr
8. å avvikle tre delordninger innenfor regionale miljøprogram
9. å slå sammen tilskudd til bevaringsverdige husdyr på nasjonalt og regionalt nivå
10. å avvikle distriktstilskudd til fjørfekjøtt
11. å avvikle distriktstilskudd til egg i Trøndelag
12. å avvikle kravet til permanent gjerde mellom innmarks- og utmarksbeite
13. å slå sammen ordningene utvalgte kulturlandskap og verdensarvsatsingen
14. å slå sammen avsetningstiltak hagebruk med kollektiv dekning av omsetningsavgift

6.5.7 Produksjonstilskudd og velferdsordninger

I avtalen settes det av nødvendige midler til å fornye fagsystemet *Saturn* og videreføre arbeidet med nytt IKT-system for produksjonstilskudd; *eStil*. Det legges opp til å ta i bruk kart i søknadsprosessen i det nye systemet. Virkemidlene skal fortsatt kunne differensieres regionalt, samtidig som forvaltningen av produksjonstilskudd og RMP innenfor *eStil* så langt som mulig skal samordnes.

Partene er enige om:

- at å bedre kontrollmulighetene er en viktig begrunnelse for å endre systemet, samtidig som det også vil kunne oppnås forvaltningsmessige forenklinger

- at hele utbetalingen gjennomføres samlet i januar/februar
  - å etablere et system med én søknadsomgang og to registreringsdatoer
  - at nytt forvaltningssystem settes i drift fra søknadsomgangen 2017. Digital kartløsning og eventuell samordning av søknadsprosessen med RMP settes i drift fra søknadsomgangen 2018
- at Landbruks- og matdepartementet inviterer jordbrukets organisasjoner til møte for å diskutere videre utforming av forvaltningssystemet
- Avtalen viderefører i stor grad bevilgningsnivå og innretning for viktige tilskuddsordninger. Satsene i tilskudd til avløsning ved ferie og fritid økes med 1 pst. og maksimal utbetaling per foretak økes til 74 200 kroner.

7 Nærmere om viktige politikkområder

7.1 Tilskudd til erstatninger med mer

Hovedformålet med erstatningsordningene er å redusere økonomiske tap som oppstår ved produksjonssvikt forårsaket av klimatiske forhold det ikke er mulig å sikre seg mot.

Regnskapstallene for 2013 og 2014 viser høye utbetalinger både over ordningen med erstatning for avlingssvikt og tilskudd til reparasjon av vinterskadd eng. Dette skyldes flere påfølgende år med betydelige avlings- og vinterskader. I 2014 var skadeomfanget som i et normalår. Forbruksprognosen for 2016 er i samsvar med budsjett 2015 og bygger på normalårs forutsetninger både i 2015 og 2016, da utbetalingene for erstatninger vil omfatte skader i begge disse årene. Bevilgningsbehovet i 2016 blir 43 mill. kroner.

Avvikling av tilskudd til reparasjon av vinterskadd eng og erstatning for tap av bifolk

Det vises til delrapporten fra arbeidsgruppa som vurderer forenklinger av virkemidlene på jordbruksavtalen. I delrapporten til årets forhandlinger anbefaler en samlet arbeidsgruppe å avvikle ordningene med tilskudd til vinterskadd eng og tilskudd ved tap av bifolk.

I enkelte år kan noen oppleve at betydelige engarealer ødelegges av isbrann. Dersom enga tilsås så tidlig som mulig på våren med ettårig rai-gras e.l., vil foretaket likevel kunne høste en bruk-

bar fôravling samme år. Formålet med ordningen er å stimulere til tidlig reparasjon, og dermed redusere grunnlaget for ev. erstatning for avlingsskade på høsten. I vilkåret for erstatning for avlingsskader heter det bl.a. at erstatningen skal avkortes dersom foretaket ikke har drevet forsvarlig eller gjort det som normalt kan forventes for å forebygge tap. Derfor er i prinsippet tidlig reparasjon av vinterskadd eng på våren uansett et krav for å være berettiget erstatning for avlingsskade. Kostnaden ved å reparere eng varierer betydelig avhengig av reparasjonsmetode, og en erstatningsordning med standardiserte satser vil derfor gi en varierende grad av kompensasjon.

Erstatning for tap av bifolk er en ordning som erstatter bifolk som ikke overlever vinteren. Ordningen har et begrenset omfang med et budsjett på 0,3 mill. kroner.

For begge ordninger er det forholdsvis store forvaltnings- og kontrollressurser sammenlignet med de beløp som utbetales. Det er også en forvaltningsmessig utfordring at kravet til ressurser og kompetanse på disse områdene varierer betydelig mellom år.

Partene er enige om å avvikle ordningene med tilskudd til reparasjon av vinterskadd eng og erstatning for tap av bifolk. Partene er enige om å øke arealtilskudd grovfôr i sone 6 (Nordland og store deler av Troms) med 4 kroner per daa, for å kompensere for bortfall av tilskudd til reparasjon av vinterskadd eng i landsdelen.

Tabell 7.1 Post 71 Tilskudd til erstatninger m.m., overslagsbevilgning. Mill. kroner.

Ordning	Regnskap 2013	Regnskap 2014	Budsjett 2015
Erstatning for avlingssvikt i planteproduksjon	51,789	68,579	40,500
Tilskudd til reparasjon av vinterskadd eng	26,071	18,000	5,800
Tilskudd ved tap av bifolk	0,633	0,014	0,300
Erstatning ved tap av sau på beite ¹⁾	2,177	1,941	
Erstatning ved svikt i honningproduksjon	0,605	1,329	2,500
Tilskudd til erstatninger m.m.	81,275	84,278	49,100

¹⁾ Avviklet f.o.m. 2015.

7.2 Landbrukets utviklingsfond

Ordningene under Landbrukets utviklingsfond (LUF) omfatter virkemidler innenfor næringsutviklings- og miljøtiltak, herunder bl.a. tilskuddsordninger, programmer og prosjekter, samt utviklingsmidler. I Meld. St. 14 (2014–2015) Kommunerereformen – nye oppgaver til større kommuner, foreslår Regjeringen å overføre forvaltning av nærings- og miljøtiltak i skogbruket, utvalgte kulturlandskap i jordbruket, verdensarvområdene og til tiltak i beiteområder, fra fylkesmannen til kommunene. Oppgaveoverføringen forutsetter større og mer robuste kommuner, og må ses i sammenheng med Stortingets behandling av meldingen våren 2015.

7.2.1 Økonomisk oversikt over fondet

LUF hadde per 31. desember 2014 en egenkapital på 2 028 mill. kroner. Av dette var 1 617,5 mill. kroner inntående i Norges Bank, inkl. a konto i Innovasjon Norge. 410 mill. kroner var utestående investeringslån forventet tilbakebetalt innen 2020. Tabell 7.2 viser kapitalstatusjonen i LUF, herunder

endring i egenkapital og likviditet¹. Fondet har også et ansvar i form av innvilgede, men ikke utbetalte tilskudd.

Ansvar per 31. desember 2014 var på 2 248 mill. kroner. Det totale ansvaret på LUF har økt betydelig etter innføring av rentestøtteordningen i 2003. Mens de fleste andre tilsagn kommer til utbetaling i løpet av en 5-årsperiode, har rentestøtteordningen en planlagt utbetalingsperiode på 15 år. De faktiske utbetalingene fra rentestøtteordningen er avhengig av rentenivået.

Partene er enige om at bevilgningen til fondet for 2016 reduseres med 2,6 mill. kroner til 1 203,1 mill. kroner. Partene er videre enige om at vel 28,6 mill. kroner av bevilgningen for 2015 overføres til post 73 for å bidra til finansiering av prisnedskrivning korn. Dette medfører endrede prognoser for fondet sammenlignet med Landbruksdirektoratets statusrapport for LUF i tilknytning til jordbruksoppgjøret 2015.

Fondets resultat i 2016 blir prognosert til -220,8 mill. kroner. Endring i disponibel likviditet for

¹ Regnskap og prognoser for fondet er basert på tall hentet fra Landbruksdirektoratets rapport nr. 10/2015

Tabell 7.2 Framføring av kapitalstatusjonen i LUF for 2014–2016 etter årets jordbruksoppgjør med basis i regnskap for 2014 og prognoser over framtidige utbetalinger. Mill. kroner.

	2014	2015	2016 etter oppgjør
Bevilgning	1 190,7	1 205,7	1 203,1
Engangsoverføring ¹	110,9	-28,6	
Renteinntekter	22,2	19,3	19,4
Andre inntekter	22,1	12,0	12,0
Sum tilførsel	1 345,9	1 208,3	1 234,5
Utbetaling av tilskudd ekskl. rentestøtte	1 317,5	1 350,9	1 395,8
Andre kostnader, administrasjon	4,8	3,5	3,5
Endring i innvilgningsramme ekskl. rentestøtte			-4,0
Rentestøtte- utbetalinger	58,1	60,0	60,0
Sum utbetalinger	1 380,5	1 414,4	1 455,3
Resultat- endring i egenkapital	-34,6	-206,1	-220,8
Likviditet, Inntående i Norges Bank, inkl. a konto IN	1 617,5	1 495,0	1 351,4
Utestående investeringslån	410,0	326,4	249,2
Egenkapital LUF per 31.12	2 027,5	1 821,4	1 600,6

¹ 28,6 mill. kroner av bevilgningen for 2015 foreslås overført til post 70.3 for å bidra til finansiering av prisnedskrivning korn.

Tabell 7.3 Innvilgningsramme for LUF. Mill. kroner.

Ordning	2015	2016	Endring 2015–2016
Bedriftsrettede midler til investering og utvikling	528,00	548,00	20,00
Tilrettelegging for næringsutvikling og verdiskaping			
<i>Utrednings- og tilretteleggingsmidler (fylkesvise)</i>	67,00	60,00	-7,00
<i>Omdømmemidler (nasjonale)</i>	4,00	0,00	-4,00
<i>Områderettet innsats¹</i>	6,00	6,00	0,00
Rekruttering og kompetanse i landbruket ²	30,00	26,00	-4,00
Forskning	53,00	53,00	0,00
Matmerk	52,00	52,00	0,00
Utviklingsprogram for landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping	90,00	90,00	0,00
Bioenergiprogrammet	60,00	67,00	7,00
Skogbruk	214,00	214,00	0,00
Friskere geiter- kompensasjonstilskudd ³	15,00	0,00	-15,00
Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift	1,50	1,50	0,00
Utsiktsrydding	0,00	20,00	20,00
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) ⁴	195,00	175,00	-20,00
Investeringsstøtte organisert beitebruk	9,00	9,00	0,00
Klima- og miljøprogram	18,00	18,00	0,00
Biogass	2,00	2,00	0,00
Støtte til verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap	9,00	9,00	0,00
Spesialrådgiving energi veksthusnæringen ⁵	1,00	0,00	-1,00
Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	30,00	30,00	0,00
SUM innvilgningsramme	1 384,50	1 380,50	-4,00
Rentestøtte – utbetalinger ⁶	62,30	60,00	-2,30
SUM innvilgningsramme inkl. utbetalinger rentestøtte	1 446,80	1 440,50	-6,30

¹ Avsetningen i 2016 går i sin helhet til satsingen på fjellandbruket.

² Reduksjon i avsetningen til rekruttering og kompetanse i landbruket for 2016 skyldes at det i 2015 ble avsatt 4 mill. kroner i engangsbevilgning til en fleråring satsing på rekruttering og gründerskap. Arbeidet igangsettes i 2015. Avsetningen for 2016 omfatter 20 mill. kroner til fylkesvise midler til rekruttering og kompetansheving, og 6 mill. kroner til KIL.

³ Det avsettes ikke midler til ordningen i 2016 ettersom det står igjen ubenyttede midler for ordningen fra 2014 og det ventes et mindreforbruk på midlene avsatt i 2015.

⁴ 80 mill. kroner av ordningen er øremerket tilskudd til drenering.

⁵ Bevilgningen videreføres over avsetningen til Bioenergiprogrammet.

⁶ Prognose for 2015 er basert på Statusrapport for Landbrukets utviklingsfond 2014 og avviker derfor noe fra tilsvarende prognose i tabell 7.1 som er basert på statusrapport for 2015 med oppdatert prognose.

2016 prognoseres til -143,6 mill. kroner. Erfarings-tall viser at den faktiske utviklingen kan avvike noe fra prognosene, bl.a. som følge av frafall i ansvar. Kapitalsituasjonen og likviditetsutviklingen for LUF må holdes under oppsyn. Med utgangspunkt i den negative prognosen for årsresultat for fondet vil departementet gå gjennom ordninger med store ubenyttede rammer og vurdere om disse midlene skal inndras ved årsskifte.

7.2.2 Innvilgningsramme for LUF

Tabell 7.3 viser innvilgningsramme for LUF i 2015, samt endring i innvilgningsramme fra 2015 til 2016. Avtalen innebærer at innvilgningsrammen for tilskudd fra fondet for 2016 settes til totalt 1 440,5 mill. kroner, inkl. rentestøtte.

Regjeringen vil skape et levedyktig landbruk ved å styrke mulighetene for verdiskaping. Regjeringsplattformen signaliserer også at det bør satses på alternativ næringsutvikling for å gi grunnlag for en mer framtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Investeringsvirkemidlene og næringsutviklingsprogrammene i landbruket er viktige for å oppnå disse målene. Regjeringen vil om kort tid legge fram en melding til Stortinget om vekst og gründerskap innen landbruksbasert næringsutvikling.

En vesentlig del av innvilgningsrammen for LUF for 2016 er avsatt til ordninger som skal stimulere til næringsutvikling i landbruket, herunder særskilt midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket, og Utviklingsprogrammet for landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping. Ordninger knyttet til klima- og miljøtiltak utgjør en annen sentral del av innvilgningsrammen til fondet. Tiltak som kan bidra til reduserte klimagassutslipp fra jordbruket prioriteres i 2016.

7.3 Rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket

Økt verdiskaping er et av hovedmålene for landbruks- og matpolitikken, og flere av virkemidlene over LUF skal bidra til lønnsom utnyttelse av gårdens samlede ressurser. For ordningene som forvaltes av Innovasjon Norge er målsettingene om flere gode gründere, flere vekstkraftige bedrifter og flere innovative næringsmiljøer sentrale. Gode investeringsordninger er nødvendig for å få en mer konkurransedyktig og framtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Investeringsordningene skal også bidra til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommene,

med mål om økt sysselsetting. Gjennom investeringer og moderniseringer i driftsapparatet og bruk av ny teknologi, oppnås økt effektivisering og produktivitet i landbruket. Det er særlig viktig for unge bønder som skal ta over drifta at det er mulighet for å fornye og modernisere. Ordningene er derfor sentrale for rekrutteringen til landbruket. Midlene til investeringer og bedriftsutvikling i landbruket er bl.a. innrettet for å avhjelpe investeringsutfordringer i forbindelse med generasjonsskifte. I tillegg er ungdom særskilt prioritert i andre deler av regelverket. I forbindelse med Stortingets behandling av jordbruksoppkjøret 2014 jf. Innst. 285 S (2013–2014) er det oppnevnt et utvalg som skal se på rekrutteringsutfordringene i landbruket. Utvalget leverer sin rapport innen utgangen av 2015.

Regionale bygdeutviklingsprogram bestående av regionale næringsprogram, regionale miljøprogram og regionalt skog- og klimaprogram, synliggjør regionale prioriteringer og tilpasninger av virkemiddelbruken innenfor regional næringsutvikling.

7.3.1 Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket

Midlene til investering og bedriftsutvikling i landbruket har et todelt formål; å bidra til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommene, med mål om økt sysselsetting, og å bidra til utvikling og modernisering av det tradisjonelle landbruket, med særskilt mål om økt effektivisering av produksjonen.

Investeringsbehovet i landbruket er stort, og investeringsvirkemidlene er et viktig risikoavlastende bidrag for å stimulere til økte investeringer. Partene er enige om at avsetningen til investering og bedriftsutvikling økes med 20 mill. kroner i 2016 og settes til totalt 548 mill. kroner. Maksimal prosentsats for tilskudd til investeringer videreføres med inntil 33 pst. av kostnadsoverslaget for investeringen. Skal målet om økt produksjon nås, er det viktig å støtte opp om de som ønsker å vokse. Støtte til investeringsprosjekt som gir økt matproduksjon skal prioriteres. Lønnsomhetsvurdering av prosjektene skal ligge til grunn for tildeling av midler. Ulike eierformer skal likestilles ved prioritering av søknader. Nye krav til dyrevelferd, herunder kravet om løsdriftsfjøs, og fornyelse av driftsapparatet skal vektlegges. Energihensyn og miljøvennlig teknologi skal inngå i vurderingen av søknader om tilskudd der det er relevant. Ordningen med risikolån videreføres innenfor rammen av denne ordningen.

Ny forskrift som regulerer bruken av midlene trådte i kraft 1. januar 2015. I denne forskriften er tiltaksområdet «andre tiltak» fjernet, og det er ikke lenger en klar hjemmel i forskriften til å gi støtte til investeringer i konvensjonelle frukttrefelt. Det er enighet om at det presiseres i forskriften at det også kan gis støtte til enkelte investeringer innenfor frukt- og bærproduksjon. I ny forskrift er det videre et krav om at tiltak ikke kan være påbegynt før skriftlig søknad er sendt. Av hensyn til forutsigbarhet for søkerne, er Innovasjon Norge gitt anledning til å praktisere regelverket etter gammel føring ut 2015.

Dagens fordelingsmodell for midlene har ikke vært oppdatert siden 2005. Departementet vil se på fordelingsmodellen i etterkant av jordbruksoppjøret. Det vil bli tatt utgangspunkt i Notat 2014-1 fra NILF om forslag til fordelingsmodell, der objektive kriterier er vektlagt. Eventuelt forslag til ny fordelingsmodell basert på mer objektive kriterier drøftes mellom avtalepartene.

Tilskudd til nedskrivning av lån – rentestøtteordningen

Partene er enige om å avvikle ordningen med rentestøtte, som er en del av ordningen med investerings- og bedriftsutviklingsmidler i landbruket. Dette er i tråd med den enstemmige anbefalingen i delrapport fra arbeidsgruppen som ser på forenklinger i jordbruksavtalen. Formålet med ordningen kan i stor grad dekkes innenfor de ordinære tilskuddene gitt over ordningen. Størrelsen på framtidige utbetalinger er avhengig av renteutviklingen, og arbeidsgruppen peker på at det er uheldig at staten bindes til å utbetale midler fra ordningen i framtidige budsjettår. I 2014 ble det gitt 507 tilsagn om rentestøtte. Et tilsagn om rentestøtte genererer 30 utbetalinger over 15 år, og har således også en ikke utbetydelig transaksjonskostnad. I tillegg er dette en ordning som krever særskilt kundeoppfølging over lang tid knyttet til utbetalinger. Ved avvikling vil det ikke bli gitt nye tilsagn om rentestøtte fra 1. januar 2016. Staten vil likevel være forpliktet til å utbetale rentestøtte for alle avtaler om tilsagn gitt før denne datoen.

7.3.2 Tilrettelegging for næringsutvikling og verdiskaping

Norske primærprodusenter har lite produksjonsomfang, og kan i begrenset grad selv forestå utviklingsarbeid og FoU i tilknytning til sin landbruksbaserte virksomhet. For å stimulere til næringsutvikling på bedrifts nivå er det derfor behov for virkemidler som kan mobilisere og

gjøre landbruket konkurransedyktig, framtidsrettet og nyskapende. Tilretteleggingsmidlene bidrar til dette. Det er et nødvendig samspill mellom tilretteleggingsmidlene og de bedriftsrettede virkemidlene.

Fylkesvise midler til utrednings- og tilretteleggingstiltak

De fylkesvise midlene til utrednings- og tilretteleggingstiltak forvaltes av fylkesmannen og har som formål å bidra til utvikling og fornying av det tradisjonelle landbruket og å understøtte utvikling av andre landbruksbaserte næringer. Midlene blir ofte brukt i en tidlig fase for utvikling av landbruksbaserte næringer, og i samfinansiering med andre lokale og regionale aktører. Dette kan både dreie seg om økt kunnskap om hvordan bonden kan utvikle næringsvirksomhet tilknyttet egen gårdsdrift, og om å motivere og mobilisere bønder til å utvikle prosjekter og tiltak innen andre landbruksbaserte næringer.

Partene er enige om at avsetningen til utrednings- og tilretteleggingstiltak reduseres til 60 mill. kroner i 2016. Ved årsskifte 2014/2015 hadde ordningen en god del ubenyttede midler, og rammen for 2016 anses derfor som tilstrekkelig for å opprettholde god aktivitet på området. Det forutsettes at den strategiske innretningen på bruken av midlene er godt samordnet med innretningen på de bedriftsrettede virkemidlene regionalt.

Omdømmemidler til nasjonale tiltak

Partene er enige om at ordningen med omdømmemidler til nasjonale tiltak forvaltet av Landbruks- og matdepartementet, avvikles. Dette er i tråd med anbefalingene i delrapport fra arbeidsgruppen som ser på forenklinger i jordbruksavtalen.

Områderettet innsats – fjellandbruket

Som et ledd i en områderettet innsats ble det i jordbruksoppjøret i 2013 satt av 6 mill. kroner årlig til en treårig satsing på fjellandbruket fra 2014. Satsingen er avgrenset til to samarbeidsprosjekter som inkluderer seks fylker i fjellområdene, hvorav 4 mill. kroner er fordelt til fylkene Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag, Oppland og Hedmark, og 2 mill. kroner er fordelt til fylkene Buskerud og Telemark. Et overordnet mål med satsingen er å styrke grunnlaget for bærekraftig verdiskaping i fjellområdene gjennom økt vare- og tjenesteproduksjon basert på landbrukets ressurser, både

innenfor tradisjonelt landbruk og andre landbruksbaserte næringer. Partene er enige om at satsingen videreføres med 6 mill. kroner i 2016.

7.3.3 Fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving

God agronomisk kompetanse og god kunnskapsbasert driftsledelse er viktig for et bærekraftig landbruk og for å nå målet om økt matproduksjon. Fylkeskommunene forvalter virkemidler til styrking av innsatsen innenfor rekruttering, likestilling og kompetanseheving i landbruket. Dette ansvaret må sees i sammenheng med fylkeskommunenes ansvar som skoleeiere og regionale utviklingsaktører. De videregående skolene med utdanningsprogram naturbruk er viktige for å rekruttere rett kompetanse til landbrukssektoren. Naturbruksskolene er også en viktig ressurs for etter- og videreutdanningstilbud i landbruket.

Partene er enige om å videreføre avsetningen til ordningen med en ramme på 20 mill. kroner for 2016 til fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving. Prioriterte områder for ordningen er tiltak for å øke kompetansen i landbruket, herunder støtte til etter- og videreutdanningstilbud for yrkesutøvere i landbruket.

7.3.4 Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket

Stiftelsen Matmerk forvalter Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL). Programmet skal bidra til kompetanseutvikling for yrkesutøvere innen primærlandbruket eller innenfor andre næringer i tilknytning til landbruket, gjennom utvikling av kompetansetilbud. Partene er enige om at rammen på 6 mill. kroner til KIL videreføres for 2016.

7.3.5 Forskning

Forskningsmidler over jordbruksavtalen skal bringe fram kunnskap som bygger opp under de landbruks- og matpolitiske målene.

Partene er enige om at midlene i større grad prioriteres til å styrke kunnskap om prosesser og tiltak i jordbruket som bidrar til bedre karbonbalanse og redusert klimabelastning, eksempelvis bedre kunnskap om reduserte utslipp av klimagasser fra matproduksjon og jord som lagringsmedium for karbon. Forskning som fremmer mattrygghet, god dyrehelse og god dyrevelferd, er også et prioritert område. Ny kunnskap på disse områdene er viktig for å ivareta bærekraftig jord-

bruksdrift, mattrygghet, sikre kostnadseffektiv produksjon og for å imøtekomme forbrukerens krav til norsk matproduksjon.

For å sikre en effektiv ressursutnyttelse må disponering av midlene ses i sammenheng med Fondet for forskningsavgift på landbruksprodukter og programmene i Norges forskningsråd. Avsetningen til forskning i 2016 videreføres med 53 mill. kroner.

7.3.6 Matmerk

Stiftelsen Matmerk har som formål å styrke konkurranseevnen til norsk matproduksjon og å skape preferanse for norsk produsert mat. Det skjer gjennom arbeid med kvalitetssikring, kompetanse og synliggjøring av norske konkurransefortrinn og opprinnelse overfor matprodusenter, handel og forbrukere. Stiftelsen har i oppgave å administrere og videreutvikle Kvalitetssystem i landbruket (KSL), godkjennings- og merkeordningen for Inn på tunet, merkeordningene Nyt Norge, Beskyttede betegnelser og Spesialitet, Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL), samt generisk markedsføring av økologisk mat og enkelte utviklingsprosjekter. Stiftelsen har også en viktig oppgave i å bidra til profilering og markedsadgang for norske matspesialiteter og drifte det nasjonale nettstedet for Inn på tunet.

Partene er enige om at avsetningen til Matmerk videreføres i 2016 med 52 mill. kroner. Avtalen innebærer videre at Matmerk gis anledning til å omdisponere 2 mill. kroner i ubenyttede midler fra 2014 til oppgaver i 2015 og 2016. Det legges til grunn at Matmerk prioriterer arbeidet med å etablere en database for lokalmatprodusenter, samt følger opp Inn på tunet- arbeidet i tråd med Handlingsplan for Inn på tunet, innenfor denne rammen. Etablering av database for lokalmatprodusenter forutsetter samfinansiering med bl.a. dagligvarehandelen og HORECA (Hotell, restaurant og catering). Etableringen av lokalmatdatabasen vil være et viktig bidrag til å lette markedsadgangen for produsenter og øke tilgangen på lokalmatprodukter for forbrukerne.

7.3.7 Utviklingsprogrammet – landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping

Utviklingsprogrammet er et sentralt virkemiddel for å bidra til næringsutvikling basert på landbrukets ressurser.

Det er et rammeprogram med tiltak og virkemidler som skal bidra til næringsutvikling basert på landbrukets ressurser og til økt vekst og verdi-

skaping. Virkemidlene i programmet skal særlig bidra til å få opp flere gode gründere og vekstkraftige bedrifter. Programmet tilbyr tilpassede kompetansetiltak til bedriftene, finansiering til bedrifter som ønsker å vokse og støtte til etablering av økonomisk forpliktende produsentnettverk. Programmet skal også bidra til å skape nettverk for utvikling av innovasjon og kompetanse og til omdømmeaktiviteter.

Programmet forvaltes av Innovasjon Norge og er en videreutvikling av Lokalmatprogrammet og utviklingsprogrammene for innlandsfiske, grønt reiseliv og rein. Programmet omfatter også andre næringer basert på landbrukets ressurser, herunder Inn på tunet.

Innsatsen styres av en styringsgruppe med representanter fra faglagene i jordbruket, HANEN, Norske reindriftssamers landsforbund, Fylkesmannen, fylkeskommunen og Landbruks- og matdepartementet. Matmerk er observatør.

I jordbruksoppkjøret 2014 ble innvilgningsrammen til Utviklingsprogrammet økt med i overkant av 36 pst. Partene er derfor enige om at den samlede avsetningen til Utviklingsprogrammet holdes uendret på 90 mill. kroner i 2016. Det arbeides videre med å utvikle programmet i tråd med føringene fra fjorårets jordbruksoppkjøret, samt styringsgruppas signaler.

I tråd med føringene i Reindrifftsavtalen 2015/2016 avsettes det 8,2 mill. kroner fra reindrifftsavtalen til Utviklingsprogrammet. Reinprogrammets innretning og satsingsområder videreføres i Utviklingsprogrammet jf. føringer i Prop. 68 S (2014–2015) reindrifftsavtalen 2015/2016.

7.3.8 Bioenergiprogrammet

Økt produksjon av biobrensel og leveranser av biovarme fra landbruket gir økt verdiskaping og bidrar til å nå Regjeringens mål i klima- og energipolitikken.

Det er gjennomført to evalueringer av henholdsvis varmesalg-sanlegg i 2012 og gårdsanlegg i 2013, som viser gode resultater.

Utviklingen av gårdsbaserte biogassanlegg har også vært et prioritert område innenfor Bioenergi-programmet og den nasjonale klimapolitikken. Biogassprosjektene skal vurderes med utgangspunkt i de vanlige energi- og lønnsomhetskriteriene.

Partene er enige om at avsetningen til Bioenergi-programmet økes med 7 mill. kroner, til 67 mill. kroner for 2016. Det legges opp til å videreføre gjeldende målområder og prioriteringskriterier. Norsk Gartnerforbund tildeles midler for å stimulere til fortsatt satsing på klimavennlig pro-

duksjon innenfor avsetningen til Bioenergi-programmet.

7.3.9 Skogbruk

Skogressursene er en viktig kilde til fornybar energi og til produksjon av trematerialer som erstatter mer klimabelastende materialer. Samtidig utgjør skogene et stort karbonlager, som kan opprettholdes gjennom en aktiv, bærekraftig skogpolitikk. Det totale nettoopptaket av karbon i skogen i Norge er på om lag 26 millioner tonn CO₂-ekvivalenter. Dette tilsvarer om lag halvparten av utslippene fra andre sektorer.

Regjeringen vil legge større vekt på klimapolitiske målsettinger i forvaltningen av norske skoger. For å sikre overgangen til et lavutslipps-samfunn, både i Norge og andre land, må opptak av CO₂ i skog og på andre arealer som ikke skyldes nye tiltak, komme i tillegg til utslippsreduksjoner i andre sektorer. Her bør det ses på tiltak som kan ivareta eller styrke skogens karbonlager, og tiltak som gjør at trevirke kan erstatte mer utslippsintensive materialer, samt at fornybar bioenergi fra skogen kan erstatte fossil energi. For å bidra til økt bruk av tre ønsker Regjeringen å legge til rette for å øke avvirkingen av skog.

Et velfungerende skogsveinett er avgjørende for lønnsom skogsdrift, og for utvikling av skogens positive nærings-, klima- og energibidrag. Investeringsnivået til vei har økt de siste årene, med både offentlige og private midler. Skognæringen har i forbindelse med strategiarbeidet SKOG22 beregnet at investeringene i skogsveinettet må økes betydelig, både for å få tilgang til høstbare skogressurser og for nødvendig modernisering av veinettet.

Bærekraftig skogbruk krever et godt kunnskapsgrunnlag for å gjøre avveinger mellom økonomi og miljø. Eventuell økt aktivitet i skogbruket kombineres med styrket ivaretagelse av miljøhensyn. Det er viktig at beslutninger gjøres med grunnlag i kunnskap som gir dokumenterbar og etterprøvable informasjon om de naturressursene som skal forvaltes. En viktig kilde til denne kunnskapen er Landsskogtakseringen.

Skogbruksplanlegging med miljøregistrering er et sentralt virkemiddel for skogbrukets miljøarbeid. Gjennom dette arbeidet kan skog-eierne selv gjøre riktige avveinger mellom bruk og vern i sine prioriteringer.

Kompetansehevede tiltak er sentralt for gjennomføringen av skogpolitikken. Skogbrukets Kursinstitutt (Skogkurs) er en sentral aktør i

denne sammenheng, som retter seg mot både offentlig og privat veiledningsapparat, skogeiere, skogsarbeidere og entreprenører over hele landet. Løpende kompetanseheving er en avgjørende forutsetning for skogeierens muligheter til selv å kunne legge til rette for økt verdiskaping med basis i eiendommens ressurser.

Bevilgningen til skogbruk ble økt med 10 mill. kroner i jordbruksoppgjøret 2014. Partene er derfor i år enige om at bevilgningen til skogbruk over jordbruksavtalen videreføres med 214 mill. kroner i 2016. Fordelingen mellom de ulike virkemidlene vil gjøres etter drøftinger mellom avtalepartene på et drøftingsmøte der også skogbrukets næringsorganisasjoner inviteres til å delta.

7.3.10 Friskere geiter – kompensasjonstilskudd

For de besetningene som har deltatt i saneringsprosjektet Friskere geiter har det blitt gitt kompensasjon for bortfall av produksjonstilskudd innenfor en maksimal periode på tre år etter gjennomført sanering. De siste saneringene i prosjektet ble gjennomført i 2013, og det er derfor fremdeles besetninger innenfor ordningen som er berettiget et slikt kompensasjonstilskudd. Samlet utbetaling i 2014 var på 11 mill. kroner. Ordningen hadde et mindreforbruk på 8 mill. kroner ved årsskiftet 2014/2015, og det ventes et mindreforbruk på avsatte midler til formålet i 2015. På denne bakgrunn er det ikke behov for å bevilge mer midler til ordningen. Partene er enige om at ubenyttede midler på ordningen kan benyttes til utbetaling av kompensasjonstilskudd for 2016.

7.3.11 Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift

Partene er enige om å videreføre avsetningen til konfliktforebyggende tiltak mellom jordbruk og reindrift med 1,5 mill. kroner i 2016. Denne avsetningen er på nivå med tilsvarende avsetning over reindriftsavtalen. Midlene fra de to næringsavtalene forvaltes samlet av Fylkesmannen i Sør-Trøndelag.

7.4 Miljø og klima

Miljøsatsingen skal bidra til å opprettholde kulturlandskapet og til å redusere miljøbelastningen fra jordbruket, herunder utslipp til luft og vann. Flere av miljøordningene bidrar også til bedre agronomi og vil ha positiv påvirkning på produksjonen. Det

legges opp til en økt satsing på tiltak som kan bidra til reduserte utslipp av klimagasser fra jordbruket, jf. Innst. 285 S (2013–2014).

7.4.1 Miljøsatsing i jordbruksavtalen

Ordningene som er gjengitt i tabell 7.4, angir virkemidlene innenfor jordbruksavtalen på miljøområdet. Areal- og kulturlandskapstilskudd og beitetilskuddene går til de aller fleste jordbruksforetak og danner grunnlaget for å opprettholde et variert og levende kulturlandskap i hele landet. De øvrige ordningene er innrettet for å møte spesielle miljøutfordringer. Det avsettes nær 4,9 mrd. kroner til ordninger med klima- og/eller miljøformål i 2016.

7.4.2 Helhetlig utredning av miljøvirkemidlene i jordbruket

I jordbruksoppgjøret 2014 ble det nedsatt en partssammensatt arbeidsgruppe som skulle utrede virkemidlene under miljøprogramsatsingen i jordbruket, med sikte på å oppnå bedre måloppnåelse for miljø, forenklinger for næring og forvaltning, reduksjon i antall støtteordninger og økt formålseffektivitet ved virkemiddelbruken. Arbeidsgruppen leverte sin rapport 23. februar 2015. Virkemidlene er gjennomgått enkeltvis og vurdert i sammenheng. Gjennomgangen viste at graden av måloppnåelse varierer. Dette betyr ikke nødvendigvis at miljøvirkemidlene i jordbruket ikke virker etter hensikten, men at de kan være utilstrekkelige til å oppveie andre drivere som vanskeliggjør måloppnåelse, f.eks. klimaendringer. Gjennomgangen viste videre at det er potensial for å bedre målrettingen av enkelte ordninger og at andre ordninger kan forenkles. Arbeidsgruppen anbefalte å gjøre endringer i virkemidlene både på kort og lang sikt.

7.4.3 Nasjonalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram skal bidra til å målrette miljøarbeidet i jordbruket, synliggjøre jordbrukets samlede miljøinnsats og sikre forankring av miljøarbeidet både regionalt og lokalt.

Evaluering av areal- og kulturlandskapstilskuddet (AK)

Arealtilskudd ble særlig tatt i bruk fra starten på 1990-tallet, som et ledd i å følge opp internasjonale anbefalinger om å redusere produksjonsavhengige ordninger og omdisponere midlene til produksjonsnøytrale ordninger. Hensikten var å bidra

Tabell 7.4 Oversikt over ordninger på jordbruksavtalen med klima- og/eller miljøformål. Mill. kroner.

Post	Virkemiddel	Bevilgning 2016
<i>Nasjonalt miljøprogram</i>		
Post 74.14	Tilskudd til bevaringsverdige storferaser	5,9
Post 74.16	Tilskudd til dyr på beite	790,1
Post 74.17	Areal- og kulturlandskapstilskuddet	3 204,4
Post 74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	107,2
Post 77.15	Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler	9
	Sum nasjonalt miljøprogram	4 116,6
<i>Regionale miljøprogram (RMP)</i>		
Post 74.19	Regionale miljøprogram	428,5
<i>Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)</i>		
Post 50	Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) ¹	175
Post 50	Investeringsstøtte til organisert beitebruk	9
Post 50	Klima- og miljøprogrammet	18
Post 50	Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og Verdensarvområdene	9
Post 50	Utsiktsrydding i kulturlandskapet	20
Post 50	Biogass	2
Post 50	Bioenergiprogrammet	67
Post 50	Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	30
	Sum miljøvirkemidler over LUF	330
	<i>Sum miljøvirkemidler over jordbruksavtalen</i>	<i>4 875,1</i>

¹ Av SMIL-midlene er 80 mill. kroner øremerket tilskudd til drenering.

til å redusere miljøbelastningen og intensiteten i produksjonen, opprettholde jordbruksarealene i drift, og sikre andre miljøverdier gjennom miljøkrav knyttet til tilskuddene.

Partene er enige om å gjennomføre en evaluering av areal- og kulturlandskapstilskuddet. Tilskuddet er ikke tidligere evaluert og arbeidsgruppa som utredet miljøvirkemidlene anbefaler å gjøre dette.

Evalueringen skal belyse effektene av tilskuddene, herunder i hvilken grad tilskuddene kan sies å bidra til ordningens formål:

- Bidra til et aktivt jordbruk over hele landet, og til å styrke og utjevne inntekter mellom ulike produksjoner og mellom distrikt.
- Skjømte, vedlikeholde og utvikle kulturlandskapet gjennom aktiv drift, og å holde jordbruksareal i drift i samsvar med gjeldende landbrukspolitiske mål.

Evalueringen skal også vurdere hvordan areal- og kulturlandskapstilskuddet virker sammen med, og forskjellig fra, andre typer virkemidler med hensyn til å holde arealer i drift og å sikre miljøverdier, herunder redusere næringsstofftap til omgivelsene. Evalueringen skal videre vurdere om det er hensiktsmessig innretning og omfang av miljøkravene i areal- og kulturlandskapstilskuddet.

Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) gis i oppdrag å gjennomføre evalueringen. Frist for å levere endelig evalueringsrapport er 31. oktober 2016, med sikte på behandling i jordbruksoppjøret 2017.

Det etableres en partssammensatt arbeidsgruppe som skal utforme oppdraget for evalueringen og følge opp NIBIOs arbeid. Økonomisk ramme for gjennomføring av evalueringen er 0,8 mill. kroner og dekkes over kap. 1150 post 21 Spesielle driftsutgifter.

Bevaringsverdige husdyraser

Som en del av ansvaret for å ivareta biologisk mangfold har landbruket ansvar for bevaring av genetisk variasjon hos husdyr. En bevaringsverdig husdyrrase i Norge er en rase som nasjonalt regnes å ha en truet eller kritisk truet populasjonsstørrelse. Kriteriene er utarbeidet av Norsk genressurscenter i samarbeid med Genressursutvalget for husdyr.

Antall foretak med bevaringsverdige storferaser og antall storfe har økt siden 1990, med sterkere økning etter år 2000 da produksjonstilskudd for bevaringsverdige storferaser ble innført. I 2014 økte tallet avlsdyr og besetninger innen samtlige seks storferaser som er definert som bevaringsverdige. Alle rasene regnes imidlertid fortsatt som truet etter FAOs definisjon (færre enn 3 000 hunndyr i avl) og status er spesielt alvorlig for de fire minste populasjonene med under 300 avlskyr per rase.

Avtalepartene vektlegger betydningen av dette arbeidet og øker tilskuddet med 200 kroner til 2200 kroner per dyr i 2016. Det gir en økning på om lag 0,5 mill. kroner på ordningen (post 74.14). Det finnes trolig et marked, særlig innenfor restaurantbransjen, for produkter fra disse rasene som produsentene bør kunne utnytte.

Ny tilskuddsordning til bevaringsverdige husdyraser

Det gis også tilskudd til bevaringsverdige husdyraser gjennom Regionalt miljøprogram (RMP), totalt 4,5 mill. kroner i 2014, bl.a. for å bidra til tradisjonell skjøtsel av kulturlandskapet. Arbeidsgruppen som har utredet miljøvirkemidlene, foreslår som et forenklingstiltak å samorde RMP-tilskuddet med den nasjonale ordningen med tilskudd til bevaringsverdige storferaser.

I tråd med dette er partene enige om å utvide den nasjonale tilskuddsordningen for bevaringsverdige storferaser til også å omfatte småfe og hest. Landbruksdirektoratet gis i oppgave å utforme utkast til forskrift for tilskuddsordningen i samarbeid med Norsk Genressurscenter, slik at den kan iverksettes fra søknadsåret i 2016 med utbetaling i 2017. Tiltaket skal dermed ikke inngå i RMP fra søknadsåret 2016.

Ny handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler

Formålet med Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler er å redusere risikoen for helse og miljø ved bruk av plantevern-

midler og redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler. Det pågår en prosess for å innlemme *Direktiv om bærekraftig bruk av pesticider* i EØS-avtalen. Direktivet legger blant annet til grunn at landene har en handlingsplan for å redusere risikoen knyttet til plantevernmidler og redusere avhengigheten av slike midler. Arbeidsgruppen har startet arbeidet med utforming av en ny handlingsplan med sikte på ferdigstillelse av et utkast innen høsten 2015.

Det er behov for et kontinuerlig arbeid med å redusere avhengighet og risiko ved bruk av plantevernmidler, blant annet i lys av at plantevernmidler gjenfinnes i uønskede konsentrasjoner i miljøet, forventede klimaendringer og resistensproblematikk. Arbeidsgruppen har vurdert egenevalueringssrapportene fra aktørene som har mottatt midler over Handlingsplanen. Gruppen mener at det er behov for videre innsats på en rekke områder, herunder integrert plantevern, informasjonstiltak, riktig bruk og testing av spredeutstyr, plantevernmiddelresistens og miljøeffekter av plantevernmidler under norske forhold.

Bevilgningen på 9 mill. kroner for oppfølging av handlingsplanen videreføres i 2016. Inntil 1,5 mill. kroner kan benyttes til styrking av datagrunnlaget for plantevernmidler som kan være aktuelle å benytte i småkulturer. Arbeidsgruppen som følger opp handlingsplanen vil foreslå fordeling av midlene. Landbruks- og matdepartementet omtaler den endelige fordelingen av midler i Prop. 1 S om Statsbudsjettet for 2016.

7.4.4 Regionale miljøprogram

De regionale miljøprogrammene skal gi en målretting av miljøinnsatsen i jordbruket ut over det som er mulig gjennom generelle nasjonale ordninger. Det er egne 4-årige program i hvert fylke som dekker en rekke miljøområder. Nytt elektronisk kartbasert søknadssystem ble tatt i bruk i 2013. Dette systemet medfører forenkling for næringen og spesielt for forvaltningen.

Arbeidsgruppen som avleverte rapporten *Helhetlig gjennomgang av miljøvirkemidlene i jordbrukspolitikken* foreslo at enkelte tiltak i RMP kan avvikles med hensikt å bedre målrettingen av virkemidlene, og å oppnå bedre og enklere struktur i RMP.

Partene er enige om å avvikle følgende tiltak i RMP fra søknadsåret 2016 med utbetaling i 2017:

- Tilskudd til lett høstharving
- Tilskudd til ingen/utsatt jordarbeiding i erosjonsklasse 1 og 2 innen nedbørfelt der vassdraget ikke er prioritert

Tabell 7.5 Fylkesvis fordeling av midler til regionale miljøprogram for søknadsomgangen 2015 med utbetaling 2016. Mill. kroner.

Fylker		Fylker	
Østfold	41,2	Rogaland	32,0
Akershus/Oslo	51,0	Hordaland	20,0
Hedmark	42,3	Sogn og Fjordane	23,7
Oppland	53,3	Møre og Romsdal	17,4
Buskerud	22,3	Sør-Trøndelag	25,6
Vestfold	17,2	Nord-Trøndelag	29,1
Telemark	11,4	Nordland	18,9
Aust-Agder	4,2	Troms	9,3
Vest-Agder	6,4	Finnmark	3,2
		Sum post 74.19	428,5

- Tilskudd til stubb i områder med jordtap (egen ordning i Nordland)

Frigjorte midler som følge av dette skal disponeres til tiltak som stimulerer til reduserte utslipp til luft og vann. Grunnet utviklingen av eStil som forvaltningssystem for produksjonstilskudd og arbeidet med samordning med RMP, forlenges inneværende RMP-periode (2013–2016) til å gjelde ut 2017.

Bevilgning til regionale miljøprogram (RMP)

Partene er enige om å videreføre satsingen på regionale miljøprogram med en avsetning på 428,5 mill. kroner i 2016. Reduksjonen på 8 mill. kroner fra 2015 er kun en justering med utgangspunkt i behov for søknadsomgangen 2014, med utbetaling i 2015.

7.4.5 Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Utsiktsrydding i kulturlandskapet

Gjengroing av kulturlandskap og veikanter er en økende utfordring mange steder i Norge. Gjengroing er en ulempe for landbruket, og vil svekke grunnlaget for blant annet reiselivet som er næring i vekst. I et forskningsprosjekt om reiseliv, kulturminner og gjengroing utført av Norsk institutt for skog og landskap og Bygdeforskning fra 2012, ble det blant annet konkludert med at der-

som kontrastene og variasjonen i landskapet forsvinner, sammen med spor etter folk og bosetting, da forsvinner også store deler av det turistene refererer til som det særegne med det norske kulturlandskapet.

I 2009 ble det iverksatt en ettårig ordning for rydding av trevirke og kratt langs vei, utsiktspunkter og veinært kulturlandskap. Ordningen ble godt mottatt hos fylker og kommuner, og en streng prioritering mellom mange prosjekter bidro til gode resultater.

Partene er enige om å etablere en ny ordning for rydding av kulturlandskap, veikanter og utsiktspunkt av særlig verdifull karakter sett fra landbrukets og reiselivsnæringens side. Hovedformålet med ordningen skal være å bidra til utsyn og fremme verdier knyttet til kulturlandskapet, samt å gi klimagevinster ved at rydningsvirket skal brukes til bioenergiformål der dette er mulig.

Det avsettes 20 mill. kroner til tiltaket for 2016 og ordningen avgrenses til fylkene Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal. Landbruksdirektoratet fordeler midler til fylkesmannen basert på aktuelle innmeldte prosjekter i fylkene. Fylkesmannen får vedtaksmyndighet for de konkrete prosjektene innenfor de tildelte rammene fra direktoratet. Samarbeid og samfinansiering er en forutsetning for å få innvilget tilskudd. Prosjekter kan støttes med inntil 70 pst. av godkjente kostnader. Fylkesmannen må sørge for at det opprettes avtaler med berørte grunneiere og Statens vegvesen som grunneier og sektoransvarlig for vei og veitrafikk. I gjennomføringen av ryddingen må det

tas hensyn til eventuelle utfordringer knyttet til erosjon, vannkvalitet og andre miljøhensyn.

For øvrig er det viktig å bygge på erfaringene fra ordningen i 2009. Følgende kriterier skal legges til grunn:

- Større prosjekter hvor flere aktører inngår samarbeid, for eksempel grunneiere, reiselivsaktører, fylker, kommuner og veimyndigheter
- Prosjekter som omfatter områder nær nasjonale turistveier eller andre veistrekningsområder som er viktige for turister
- Prosjekter hvor rydningsvirket kan benyttes til bioenergiformål
- Prosjekter hvor arealene senere vil bli vedlikeholdt ved beiting
- Prosjekter som kan igangsettes raskt

Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) – inkl. tilskudd til drenering

Formålet med SMIL-ordningen er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen fra jordbruket utover det som kan forventes gjennom vanlig jordbruksdrift. Tiltakene som bidrar til å redusere forurensning under SMIL-ordningen kan også bidra til bedre agronomisk driftspraksis. SMIL-ordningen forvaltes av kommunene og tilskudd gis som engangsstøtte til investeringer og vedlikehold.

Forskrift om tilskudd til drenering av jordbruksjord trådte i kraft i juni 2013. God drenering er avgjørende for å kunne øke matproduksjonen i årene som kommer. Det er også et viktig ledd i å tilpasse jordbruket til et endret klima med mer nedbør. God dreneringstilstand i jorda motvirker jordpakking, gir lavere risiko for utslipp av lystgass og gir høyere avlingsnivå. Drenering bidrar også til å gjøre arealene bedre rustet til perioder med ekstremvær.

Bevilgning og endringer i virkeområder

Partene er enige om at muligheten for å gi tilskudd over SMIL-ordningen til freda bygninger avvikles. Dette er en oppfølging av anbefaling fra gruppen som utredet miljøvirkemidlene. Dette antas å ha minimale budsjettmessige konsekvenser. Bevilgningen til SMIL-ordningen videreføres med 95 mill. kroner ekskl. drenering i 2016.

Det er 87 mill. kroner i ubenyttede midler på dreneringsordningen. Partene er derfor enige om at bevilgningen reduseres derfor med 20 mill. kroner, til 80 mill. kroner i 2016, uten at dette vil medføre konsekvenser for satsingen. Fylkesmennene

har en viktig rolle når det gjelder å formidle informasjon og veiledning om ordningen.

Investeringsstøtte til tiltak i beiteområder (organisert beitebruk)

Ordningen stimulerer til effektivt samarbeid mellom dyreeiere og realisering av nødvendig infrastruktur for næringsutvikling i husdyrproduksjoner basert på utmarksbeiteressursene. Det kan gis tilskudd til investeringer i fysiske anlegg i beiteområder, elektronisk overvåkingsutstyr og til planleggings- og tilretteleggingsprosjekter.

Avsetningen videreføres med 9 mill. kroner i 2016.

Klima- og miljøprogrammet – bærekraftig jordbruk gjennom god agronomi

Klima- og miljøprogrammet skal gjennom utredninger og informasjonstiltak bidra til å oppnå landbrukspolitikkenes målsettinger på klima- og miljøområdet. Økt kunnskap om utfordringer og tiltak, effektive virkemidler for næringsutøverne, god kunnskapsoverføring fra forskning til praktisk jordbruk og oppdatert rådgiving overfor næringsutøverne innenfor temaene klimagassutslipp, klimatilpasning, vannmiljø og kulturlandskap, er sentrale elementer. Ny kunnskap i prosjektene skal raskt implementeres i praktisk jordbruk.

Partene er enige om å videreføre bevilgningen til Klima- og miljøprogrammet på 18 mill. kroner i 2016. Prosjekter som har som formål å bidra til reduserte klimagassutslipp, kunnskap om klimatilpasning, samt rådgiving og informasjon om klimasmart landbruk på gårdsnivå skal prioriteres i 2016. Innenfor bevilgningen skal det avsettes midler til å utvikle et system for energi- og utslippsregnskap på gårdsnivå og Norsk Landbruksrådgiving skal tildeles midler for å iverksette «Gratis første råd for klimatiltak på gårdsnivå», for å følge opp igangsatt arbeide.

Sammenslåing av Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og Verdensarvsatsingen

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket er en satsing for å ivareta et representativt utvalg av verdifulle norske jordbrukslandskap. I dag har 22 områder status som utvalgt kulturlandskap. Midlene går til tiltak for å ta vare på variasjonen i jordbrukets kulturlandskap, det biologiske mangfoldet og ivareta status for kulturminner og kulturmiljøer. Frivillige avtaler er sentrale for å nå målene. Landbruksdirektoratet koordinerer arbeidet, i nært samarbeid

beid med Miljødirektoratet og Riksantikvaren, og i kontakt med regional landbruks-, natur og kulturminneforvaltning, kommunen, grunneiere og landbruksforetak.

Formålet med verdensarvsatsingen er å styrke landbruket i verdensarvområder på UNESCOs liste, blant annet gjennom tiltak som ivaretar kulturlandskapet. Midlene går til å sikre fortsatt drift og skjøtsel av de to verdensarvområdene Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen, der jordbruk spiller en vesentlig rolle.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og Verdensarvsatsingen er begge sektorovergrepene basert på midler fra både Jordbruksavtalen og Klima- og miljødepartementets budsjett. Det er god måloppnåelse og erfaring med disse helhetlige områdesatsingene. Det er naturlig å se satsingene i sammenheng, og de slås derfor sammen til en ordning.

Landbruksdirektoratet får et koordineringsansvar for forvaltningen som skal gjennomføres sammen med Miljødirektoratet og Riksantikvaren. Landbruksdirektoratet gis i oppdrag å utforme forskrift for ordningen som skal gjelde fra 2016.

Partene er enige om at avsetningen på til sammen 9 mill. kroner videreføres i 2016. Det forutsettes at Klima- og miljødepartementet viderefører sine bevilgninger.

Biogass

I 2014 utgjorde utslipp fra jordbruket om lag 8,7 pst. av Norges samlede klimagassutslipp, av dette utgjorde metangass 45 pst. Utslipp av metan fra jordbruket kommer i all hovedsak fra husdyrhold. Behandling av husdyrgjødsel i biogassanlegg reduserer metanutslipp. I jordbruksoppgjøret 2012 vedtok Stortinget å innføre et pilotprosjekt hvor det gis tilskudd på 15 kroner per tonn husdyrgjødsel som jordbruksforetaket leverer til et biogassanlegg. Satsen ble økt til 30 kroner per tonn i jordbruksoppgjøret 2013. Forskriften ble først virksom i desember 2014, og forsinkelsen har ført til at ordningen har 5 mill. kroner i ubrukte midler. Satsen for levering av husdyrgjødsel dobles til 60 kroner per tonn i 2016 for å stimulere ytterligere til økt oppslutning om ordningen. Partene er enige om at avsetningen på 2 mill. kroner videreføres i 2016. Ordningen skal evalueres i 2019.

7.5 Økologisk produksjon og forbruk

Stortinget har fastsatt et mål om at 15 pst. av matproduksjonen og matforbruket skal være økolo-

gisk i 2020. Dette innebærer at det skal drives økologisk produksjon på 15 pst. av det samlede norske jordbruksarealet og at 15 pst. av det samlede husdyrholdet skal være økologisk innen 2020. Målet om at 15 pst. av matforbruket skal være økologisk måles i forhold til mat- og drikkevarer som finnes som både konvensjonelle og økologiske, og sammenlignet med omsetning i kroneverdi. Både norske og importerte varer inngår i målsettingen.

Økologiske driftsmåter kan bidra med mer kunnskap om og erfaringer med mer miljøvennlige produksjonsmetoder, samtidig som økologiske produkter representerer et mangfold som forbrukerne etterspør. Markedets etterspørsel må være styrende for den økologiske produksjonen og det bør tilstrebes balanse mellom produksjon og forbruk. Det er også et mål at størst mulig andel av den økologiske produksjonen omsettes som økologisk vare.

7.5.1 Økologisk produksjon og markedsutvikling

Økologisk produksjon utgjør små andeler av den totale produksjonen innen de ulike produksjonsområdene. Nedgangen i økologiske arealer fortsatte i 2014. Det er også en nedgang i arealer under omlegging. De økologiske arealene utgjorde 5,1 pst. av totalt jordbruksareal i 2014. Et godt avlingsår i 2014 gav en økning i økologisk kornproduksjon sammenliknet med året før. Fra 2013 til 2014 var det en økning i antall økologiske husdyr for alle dyreslag utenom storfe.

NILFs driftsgranskninger viser at økonomien i økologisk melke- og storfekjøttproduksjon er minst på høyde med tilsvarende konvensjonell produksjon. Det er imidlertid variasjoner mellom år.

Samlet for alle produktgrupper var det sterk økning (26 pst.) i omsetningen av økologiske produkter i dagligvarehandelen fra 2013 til 2014, noe som bidro til at andelen omsatt økologisk vare av total omsetning økte fra 1,2 pst. til 1,45 pst. i samme periode. Den sterkeste veksten skjedde gjennom økt salg av grønnsaker, frukt og barnemat. Omsetningsstatistikken skiller ikke mellom norskproduserte og importerte varer. Det produseres imidlertid ikke økologisk barnemat i Norge. Det er grunn til å tro at den økte omsetningen av frukt og grønt også i stor grad er basert på import. Dette gjelder også produkter det er grunnlag for å produsere i Norge.

Det er viktig med stabilitet og forutsigbarhet knyttet til tilskuddsordningene for økologisk drift.

Dette er særlig viktig i en situasjon der det økologiske arealet går tilbake.

For å stimulere til økt satsing på produksjon av økologiske grønnsaker, frukt og bær er partene enige om at arealtilskuddene for disse produksjonene økes med 275 kr per dekar. Ny sats blir 1275 kr per dekar. Øvrige tilskuddssatser holdes uendret og total avsetning til økologisk produksjon for 2016 blir på 122,7 mill. kroner, jf. tabell 7.6. Dette inkluderer et anslått beløp til prisnedskrivning for økologisk korn på om lag 15,5 mill. kroner for kornåret 2015–2016.

7.5.2 Utviklingsmidler

Generisk markedsføring i regi av Matmerk

Ansvar for generisk markedsføring av økologisk mat har de siste årene vært lagt til Matmerk. Arbeidet videreføres med 2 mill. kroner i 2016, jf. kapittel 7.3.7. Satsingen skal bidra til å ivareta statens ansvar for forbrukerrettet informasjonsvirksomhet om økologiske produksjonsformer og produkter.

Utviklingsmidler forvaltet av Landbruksdirektoratet

Utviklingsmidlene går til foregangsfylkesatsingen og prosjektmidler forvaltet av Landbruksdirektoratet. Satsingen videreføres med 30 mill. kroner i 2016. Foregangsfylkene arbeider med utvikling av økologisk produksjon og marked, og har ansvar for hvert sitt hovedområde. Det arbeides innen de seks områdene jordkunnskap og jordkultur, frukt og bær, grønnsaker, korn, melk samt forbruk av økologisk mat i storhusholdning. Det er opparbeidet mye kompetanse, faglig sam-

arbeid og nettverk mellom foregangsfylkene som etterspørres både av produsentene og veiledningsapparatet. Satsingen på foregangsfylkene videreføres på samme nivå i 2016.

De øvrige prosjektmidlene har de siste årene hatt en dreining mot færre og større nasjonale og/eller flerårige prosjekter. Dette skal følges opp videre i 2016. Dette er også i tråd med anbefalinger fra delrapporten fra arbeidsgruppa som skal se på forenklinger av jordbruksavtalens virkemidler.

Den sterke omsetningsveksten viser at det er et potensial for økt produksjon av økologiske produkter. Det er nødvendig å rekruttere nye økologiske produsenter. Norsk Landbruksrådgiving har allerede en viktig oppgave i å veilede produsenter før, under og etter omlegging til økologisk produksjon. For å bidra til å styrke den økologiske produksjonen, skal Norsk Landbruksrådgiving intensivere innsatsen for å rekruttere nye økologiske produsenter innenfor gjeldende bevilgning, jf. omtale i kapittel 7.12.2. Innsatsen bør gjøres på basis av markedsbehov og -muligheter. Landbruksdirektoratet får i oppdrag å se nærmere på utfordringene innen produksjon og marked for økologisk frukt, bær og grønnsaker. Utredningen skal ferdigstilles til jordbruksoppkjøret 2016. Det avsettes 0,5 mill. kroner til utredningen innenfor bevilgningen.

Videre oppfølging av fordeling av utviklingsmidlene vil bli gjort i dialog med avtalepartene.

7.5.3 Bevilgning til økologisk produksjon og utviklingstiltak

Samlet avsetning til økologisk jordbruk for 2016 blir på 154,7 mill. kroner, jf. tabell 7.6.

Tabell 7.6 Tilskudd for å øke økologisk produksjon og forbruk. Mill. kroner.

	Budsjett 2015	Prognose 2015	Budsjett 2016
Omleggingstilskudd	5,0	7,0	1,0
Arealtilskudd	38,0	38,0	42,2
Husdyrtilskudd	65,2	62,0	64,0
Prisnedskrivning økologisk korn	14,3	14,3	15,5
Totalt produksjonstilskudd til økologisk produksjon	122,5	121,3	122,7
Markedsføring og informasjonstiltak i Matmerk ¹	2,0	2,0	2,0
Utviklingsmidler ²	30,0	-	30,0
Sum	154,5		154,7

¹ Over Matmerk sin bevilgning fra LUF.

² Forvaltes av Landbruksdirektoratet.

7.6 Korn, kraftfôr og mel

Kornproduksjonen er viktig både for det samlede produksjonsvolumet, for selvforsyningsgraden og for bruken av jordbruksarealer over hele landet. Etter flere år med reduksjon i kornproduksjonen, som følge av redusert areal og dårlige avlinger, ga 2014 den største kornavlingen siden 2008.

På Østlandet er en del kornareal lagt om til grasproduksjon, delvis som følge av økt hold av ammeku og økt sauekjøttproduksjon. Å øke disse produksjonene har vært prioritert i flere av de foregående års jordbruksavtaler. I tillegg har økt salg av grovfôr til hest betydning. Mange steder er dette marginale kornarealer. De ligger ofte i små skifter, som blir tunge å drive med moderne maskinelt utstyr. Ofte er fôrproduksjonen på slike arealer større i gras enn i fôrkornproduksjon. Omlegging fra korn til gras har i enkelte områder også vært nødvendig for å redusere avrenning.

Økt arealproduktivitet vil ha stor betydning for å dekke hjemmemarkedets etterspørsel etter mat- og fôrkorn. Sorter og dyrkingsteknikker må forbedres. Og det må investeres i produksjonsgrunnlaget med økt drenering. Kornområdene er prioritert i tildeling av tilskudd til drenering, men mange steder er midlene ikke brukt opp. Veiledningstjenesten må øke innsatsen for å bedre jordas yteevne og gjøre produksjonen mindre sårbar for variasjon i været. Det vil være viktige bidrag til økt lønnsomhet.

Norske bønder selger korn og oljefrø for 2,6 mrd. kroner og kjøper kraftfôr for 7,6 mrd. kroner. Prisen på norsk fôrkorn har stor betydning for kraftfôrprisen, selv om protein- og fettråvarer nå importeres uten toll eller prisutjevningssbeløp. Det vises til merknaden fra en samlet næringskomité, som sier at når nivået på kornprisene skal vurderes, må en legge til grunn et verdikjedeperspektiv. Fôrkornprisene må fastsettes i avveinger mellom lønnsomhet i fôrkornproduksjonen på den ene siden og hensynet til kostnadene i husdyrholdet på den andre. Matkornprisene må fastsettes i avveinger mellom lønnsomhet i matkornproduksjonen sett opp mot hensynet til konkurranse-situasjonen for bakerbransjen.

Målpriser, prisnedskrivningstilskudd, matkorntilskudd og kraftfôrpris

Partene er enige om at målprisen for hvete økes med 10 øre per kg. Det foreslås ingen endring i målprisen på rug som følge av overskudd i marke-

det. Målprisene for bygg og oljefrø foreslås økt med 8 øre per kg og havre foreslås økt med 6 øre per kg. Det legges til grunn at prisen på fôrhvete og fôrrug endres i samsvar med prisen på bygg. Prisnedskrivningstilskuddet til norsk korn økes med 7,3 øre per kg med virkning fra 1. juli 2015, slik at råvarekostnaden i produksjon av kraftfôr ikke økes som følge av avtalen.

Partene er enige om at tilskudd til norsk matkorn økes med 1 øre per kilo.

7.7 Frukt, grønt og poteter

Det er potensial for økt norsk produksjon av frukt, bær og grønnsaker, og det bør legges til rette for at produsentene kan satse på en trygg og effektiv produksjon.

7.7.1 Endringer i målpris

Partene er enige om å øke målprisene for frukt, bær og grønnsaker innenfor en ramme på 2,2 pst., og å øke målprisen for potet med 15 øre per kilo, jf. fordelings skjema.

7.7.2 Post 70.11 Avsetningstiltak hagebruk

Ordningen Avsetningstiltak hagebruk består av to delordninger: Kollektiv dekning av omsetningsavgift hagebruk og Avsetningstiltak for hagebruk og potet. Partene er enige om å slå ordningene sammen, og videreføre dagens bevilgning. Dette er i tråd med forslaget i forenklingsgruppas delrapport til årets jordbruksforhandlinger. Omsetningsrådet får myndighet til å forvalte den samlede bevilgningen.

7.7.3 Avsetningstiltak potet

Partene er enige om at bevilgningen til prisnedskrivningstilskudd til potetstivelse reduseres med 2,4 mill. kroner, og utbetales med en maksimalsats på 3,50 kroner per kilo potetstivelse innenfor rammen på 20 mill. kroner.

Det kan utbetales prisnedskrivningstilskudd til potetstivelse og potetsprit der råvaren er: avrens, potet som er regulert ut av matpotetmarkedet, reststivelse og overskuddspotet fra industrien, usolgte poteter i slutten av sesong og poteter fra egne produsenter. Det kan ikke utbetales prisnedskrivningstilskudd til potetstivelse og potetsprit basert på importert råvare.

7.8 Melk

7.8.1 Kvoteordningen for melk

Produksjonsregioner for melk

I Innst. 285 S sier flertallet, bestående av H, FrP, V og KrF:

«Flertallet viser til at det skal nedsettes en partssammensatt arbeidsgruppe som skal se på omsetningsområder for melkekvoter.»

Etter jordbruksoppkjøret 2014 ble det derfor nedsett en arbeidsgruppe som skulle utrede endringer i produksjonsregionene for å gi likere utviklingsmuligheter for alle produsenter, samtidig som mandatet pekte på hensynet til kostnads-effektiv matproduksjon og landbruk over hele landet. Arbeidsgruppen hadde medlemmer fra jordbruksorganisasjonene, meieriene og staten. Det var enighet i arbeidsgruppen om blant annet følgende vurderinger:

«Lønnsomhet vil være den viktigste driveren for investeringsbeslutninger hos enkeltprodusenter.(...)»

«Analysene i rapporten viser at det er en tiltagende konsentrasjon av melkeproduksjonen i form av klyngedannelse. Dette skjer innenfor alle landets regioner, uavhengig av naturgitte produksjonsbetingelser. Dette tyder på at allerede sterke produksjonsmiljøer, i form av produsentklynger, tiltrekker seg kvote og vil ventelig gjøre det også fremover. (...)»

I dag er det etterspørselsunderskudd etter kvote i noen regioner og etterspørselsoverskudd i andre regioner. Dette medfører at pris på privat omsatt kvote varierer sterkt mellom regionene, og at produsentene i ulike regioner har ulike forutsetninger for å kunne få kjøpt kvote. Større produksjonsregioner vil utvide markedet for omsetning og leie av melkekvoter, noe som vil gi mer velfungerende kvotemarkeder, og større likhet i pris og tilgjengelig volum for melkeprodusenter i hele landet.

Analysene i rapporten fra arbeidsgruppen viser at det ikke er noen systematisk flyt av kvote mot områdene med de beste produksjonsbetingelsene. Det er store variasjoner mellom fylker, og innad i hvert fylke. En samlet arbeidsgruppe mener dette avkrefter hypotesen om at områder med de relativt sett beste produksjonsbetingelsene innenfor hver region, tiltrekker seg kvote. Representantene i gruppa ga likevel ulike anbefalinger om endringer i regioninndelingen.

Partene er enige om å videreføre dagens 18 produksjonsregioner for kumelk.

Avsetting av kvote til driftsomstilling grunnet rovvilt

Tilskudd til driftsomstilling grunnet rovvilt forvaltes av Miljødirektoratet med bakgrunn i forskrift 2. desember 2015 nr. 158. Forskriften trådte i kraft 12. februar 2015, og ordningen har en ramme på 7 mill. kroner i inneværende år. I 2015 gikk all støtte til fire produsenter i Nord-Trøndelag som legger om fra sau til kjøttfeproduksjon. I forskriftens § 5 heter det at:

«I den grad nødvendig kvote er avsatt i jordbruksoppkjøret kan brukere i tilsagn om omstillingsmidler til melkeproduksjon tilbys å kjøpe inntil 1 000 liter kumelkkvoter per avls-søye tatt ut av beiteområdet, til prisen for statlig omsatt kvote.»

Det går frem av kommentarene til forskriften at Miljødirektoratet skal gjennomføre søknadsprosessen. I revidert forskrift om kvoteordning for melk, som ble vedtatt i desember 2011, ble regelverket for tildeling av kvote ved omlegging fra sauehold i særlig rovdrytsatte områder flyttet fra kvoteforskriften for melk til jordbruksavtaleteksten.

Partene er enige om at:

- totalt inntil 500 000 liter kumelkkvoter årlig kan selges foretak som har fått tilskudd til driftsomstilling grunnet rovvilt
- kvoten som selges til dette formålet hentes ved å utvide den totale kvotemengden

Geitemelkproduksjon

Grunnet overproduksjon av geitemelk drøftet faglagene og LMD i kvotedrøftingene i 2014 at kvote som selges gjennom den statlige omsetningsordningen ikke bør videreselges, og ble enige om at dette følges opp i jordbruksoppkjøret i 2015. Partene er enige om at kvote som selges gjennom den statlige omsetningsordningen i 2015 ikke videreselges.

7.8.2 Teknisk justering av kravspesifikasjonen for melk

Kravspesifikasjonen for melk ble fastsatt av Omsetningsrådets arbeidsutvalg i 2003, og videreført i 2010. Spesifikasjonen angir hvilket innhold av fett og protein melken som leveres under forsyningsplikten skal ha. I tillegg har den betydning

Tabell 7.7 Definisjon av melk iht. gjeldende kravspesifikasjon

		Minimum %	Maksimum %
Kumelk	Fett	3,7	4,1
	Protein	2,9	3,3
Geitemelk	Tørrstoff	9,9	11,5

for målpris, siden representantvaren for melk er definert å være melk som er innenfor kravspesifikasjonen. Definisjonen av melk iht. gjeldende kravspesifikasjon går frem av tabell 7.7.

Tall fra Landbruksdirektoratet viser at den gjennomsnittlige årlige protein- og fettprosenten har ligget over øvre grense i kravspesifikasjonen siden henholdsvis 2005 og 2009. Dette er sannsynligvis et resultat av at markedet gradvis har tilpasset seg en endret etterspørselssituasjon, mens kravspesifikasjonen ikke har blitt oppdatert.

Tallgrunnet tilsier at det er nødvendig å endre kravspesifikasjonen slik at den blir mer tilpasset dagens etterspørsel og praksis. Dette kan gjøres på flere måter, blant annet ved å heve intervallet, fjerne den øvre grensen eller definere målpris ved en bestemt kvalitet og i større grad la markedet styre tillegg og trekk for fett og protein. Det forutsettes at justeringen ikke medfører økte kostnader i sektoren. Uavhengig av hvilken løsning som velges, forutsetter en endring forankring hos alle aktører. Det er Omsetningsrådet som må vedta endringer i kravspesifikasjonen for melk. Prinsipielt vil endringer i kravspesifikasjonen føre til behov for teknisk endring av målprisen.

Partene er enige om at Landbruksdirektoratet i samarbeid med markedsaktørene utreder teknisk justering i kravspesifikasjonen for melk frem mot jordbruksoppkjøret i 2016.

7.8.3 Prisetjvningsordningen for melk – høring av satser

Stortinget ba i mars 2015 Regjeringen komme tilbake til Stortinget på egnet måte med en helhetlig gjennomgang og vurdering av markedsordningen for melk, herunder med en særskilt gjennomgang og vurdering av prisetjvningsordningen, og der målet må være å legge til rette for økt konkurranse innenfor den norske melke- og meierivaresektoren. I denne gjennomgangen bør en også vurdere hvordan norske aktører kan møte den internasjonale konkurransen. Landbruks- og matdepartementet vil komme tilbake til Stortinget med denne saken.

Landbruksdirektoratet har sendt forslag til satser i prisetjvningsordningen for melk for kommende avtaleperiode på høring, jf. høringsbrev fra Landbruksdirektoratet av 25. mars 2015. Satsene i prisetjvningsordningen fastsettes av Landbruksdirektoratet etter ordinære forvaltningsmessige prosedyrer, men avtalepartene i jordbruksoppkjøret kan gi føringer.

Partene er enige om at avgiftene i prisgruppe 1 (sure smakstilsatte flytende melkeprodukter, dagligvaremarkedet) og prisgruppe 4 (ferske oster unntatt mysoster, dagligvaremarkedet) reduseres med 45 øre per liter. Landbruksdirektoratet bes om å finne en balansert finansiering av de reduserte avgiftene. Partene har utover dette ikke merknader til høringsforslaget fra Landbruksdirektoratet.

7.9 Kjøtt og egg

7.9.1 Distriktstilskudd egg og fjørfekjøtt

Distriktstilskuddene til kraftfôrbasert husdyrproduksjon ble innført for å jevne ut inntektsmulighetene mellom landsdeler på grunn av ulikheter i produksjonsforhold og slakteristruktur, og geografisk variasjon i produktpriser og kraftfôrpris. De kraftfôrbaserte husdyrproduksjonene er i stor grad arealavhengige, og ulikhet mellom distrikter i klimatiske forhold mv. har derfor begrenset innvirkning på disse produksjonene. Sammenslåing av slakterisamvirket til ett konsern, og fusjoner innen Felleskjøpet, har bidratt til stor grad av prisetjvning. Det har redusert grunnlaget for distriktstilskuddene.

Lokalisering av kraftfôrbasert husdyrhold i grasområder innebærer at korn/kraftfôr må fraktes fra korn- til grasområdene. I tillegg kommer lang innfrakt av dyr til slakteriene, kombinert med lang transport av ferdigprodukter til de store forbrukerområdene.

Eggproduksjonen er restrukturert etter omlegging til løsdrift/miljøbur i 2012. Produksjonskapasiteten er stor og sektoren sliter med overproduksjonsproblemer. Det er få kyllingpro-

duserter lokalisert i områdene med distriktstilskudd for fjørfeslakt, og fjørfeslakteriene har fastsatt krav til maksimal avstand mellom produsent og slakteri. Fjørfekjøttproduksjonen er styrt gjennom kontrakter for kjøp av livdyr og kontrakter med råvarekjøperne.

På bakgrunn av dette er partene enige om å avvike distriktstilskuddet på 20 øre per kg for kylling og kalkun. Videre er partene enige om å avvike distriktstilskudd på 22 øre per kg for egg i Trøndelag. Endringene gjennomføres fra 1. januar 2016.

7.9.2 Omlegging av tilskudd til lammeslakt fra produksjonstilskudd til pristilskudd

Tilskudd til lammeslakt kan gis for slakt av kvalitet O eller bedre. Tilskuddet utbetales som et produksjonstilskudd etter søknad, med grunnlag i antall dyr solgt til slakteri foregående år. Søknadsfristen for tilskuddet er 20. januar. Omsøkt dyretall kontrolleres maskinelt mot leveransedata fra slakteriene. For søknadsomgangen i januar 2013 ble det funnet avvik mellom det omsøkte dyretallet og tallgrunnlaget fra slakteriene i 26 pst. av søknadene. Tilskuddet er derfor krevende å forvalte.

Partene er enige om å endre forvaltningen av tilskudd til lammeslakt fra å være et produksjonstilskudd til å bli utbetalt sammen med slakteoppkjøret. Tilskuddet vil da bli beregnet ut fra registrert antall leverte lam hos slakteriet, og bli utbetalt løpende sammen med slakterienes oppgjør for mottatt vare fra jordbruksforetakene. Dette tilsvare forvaltningsmodellen som ble valgt for kvalitetstilskuddet for storfekjøtt da det ble innført ved jordbruksoppkjøret i 2013.

Partene er enige om at i omleggingsåret 2016 utbetales lammeslaktstilskuddet med halv sats knyttet til leveransene i 2015. For dyr levert til slakteriene fra og med januar 2016 og ut året utbetales tilskuddet med halv sats.

Fordelen med omleggingen er at produsentene slipper å søke tilskudd. Forutsatt at sauene samlet produserer like mange lammeslakt framover som i dag, vil total utbetaling være uendret ved uendret sats. For bruk med stabil produksjon, vil utbetalingene hvert år være like store i ny og gammel ordning. Nye saueprodusenter og de som øker produksjon, vil få en gevinst ved omleggingen, mens de som reduserer eller avviker produksjonen vil få et tap. De årlige utbetalingene fra ordningen vil etter omleggingen være like store som tidligere.

Omleggingen av tilskuddforvaltningen skal også omfatte kjeslakt og tillegget for økologiske lammeslakt av kvalitet O eller bedre.

Tilskudd til lammeslakt utbetales for lam av kvalitet O eller bedre etter klassifisering av godkjent klassifisør. Slakterier som slakter færre enn 2 000 sau/lam per år kan få unntak fra kravet til bruk av godkjent klassifisør. Etter omleggingen av ordningen skal tilskuddssatsen per lammeslakt ved disse slakteriene, bli forhåndsfastsatt ved jordbruksoppkjøret foregående år, med grunnlag i tidligere års gjennomsnittlige kvalitetsklassifisering.

7.9.3 Kvalitetstilskudd til storfekjøttproduksjon

For å gi sterkere insentiv til stofekjøttproduksjon av god kvalitet, er partene enige om å øke satsen for kvalitetstilskuddet for storfekjøtt med 30 øre per kg.

7.9.4 Svinekjøttproduksjon

Det er nå balanse i markedet for svinekjøtt, etter flere år med stor overproduksjon. For å håndtere overproduksjonen, har det de siste årene vært satt i verk flere markedsbalanseringstiltak. Det er viktig å unngå og stimulere til ny overproduksjon.

Partene er enige om å øke målprisen for gris med 70 øre per kg. Partene er videre enige om å redusere satsene for tilskudd husdyr til avlsgris og slaktegris, jf. vedlegg 1 (fordelingsskjemaet). Pris på råvare til kraftfôr øker ikke som følge av avtalen. Innovasjon Norges begrensninger i investeringsstøtte til svineprodusenter videreføres.

7.9.5 Innføring av frakttilskudd for mobile slakterier i jordbruket

Frakttilskudd slakt gis for transport av husdyr fra jordbruksforetak til slakteri. Det gis ikke tilskudd for frakt innenfor en nullsone på 50 km rundt hvert slakterianlegg. For små slakterianlegg, med årlig slaktevolum under 1 500 tonn, gjelder i hovedsak de samme utmålingskriteriene som for de store slakteriene. Men nullsonebegrensningen gjelder ikke de små anleggene, noe som medfører at de får fastsatt høyere tilskuddssatser per dyr i forhold til innfraktavstanden. Mobile slakterier har også transportkostnader, men faller i dag utenfor tilskuddsordningen fordi det er slakteriet som blir transportert og ikke dyrene. På samme måte som små lokale slakterier, som kan motta frakttilskuddet, kan mobile slakterier bidra til særskilte tilpassede lokale driftsformer i husdyrproduksjonen og være viktig i utviklingen av regionale matspesialiteter. For å oppnå større grad av

likebehandling mellom små slakterier og mobile slakterier, er partene enige om at også mobile slakterier skal kunne motta frakttilskudd slakt.

For å få en enkel forvaltning av frakttilskuddet til mobile slakterier, utmåles tilskuddet med grunnlag i gjennomsnittet av satsene som gis til de små slakterianleggene.

7.10 Produksjonstilskudd

7.10.1 Nytt forvaltningssystem for produksjonstilskudd

Det skal innføres et nytt forvaltningssystem for produksjonstilskudd og tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Dette skal bygge videre på forvaltningssystemet eStil, som er tatt i bruk i forvaltningen av regionale miljøprogram. Bruk av eStil vil gi et mer effektivt og driftssikkert system, og muligheter for innsparinger i forvaltningen.

I forbindelse med jordbruksoppgjøret i 2014 fikk Landbruksdirektoratet i oppdrag å legge fram en rapport om videreutvikling av eStil fram til jordbruksoppgjøret i 2015.

Det vises til Rapport nr. 3/2015 fra Landbruksdirektoratet om «Endringer i forvaltningsregimet for produksjonstilskudd». En hovedkonklusjon der er at «én søknadsomgang gir effektivisering av forvaltningen og reduserte IT-kostnader». Det skisseres flere modeller med bare én søknads- og utbetalingsomgang per år, med alternative løsninger når det gjelder registrering av utmålingskriterier og utbetalingstidspunkt.

Jordbruksforetakene bruker i dag lite tid på selve søknadsprosessen. Selv om det gjennom endringer i regelverket kan oppnås forenklinger som foretakene får nytte av, er det lite forenklingspotensial for foretakene når det gjelder selve søknaden om produksjonstilskudd. Valg av forvaltningsmodell vil derfor i liten grad kunne begrunnes med hensynet til forenkling for brukerne. Derimot er det flere forhold ved dagens system som gjør kontrollen vanskelig. Det gjelder blant annet kontroll av antall dyr på beite, telledatoproblematikk og disponering av arealene. Å bedre kontrollmulighetene er derfor en viktig begrunnelse for å endre systemet, samtidig som det også vil kunne oppnås forvaltningsmessige forenklinger.

Hele utviklingen av forvaltningssystemet eStil har en kostnadsramme på 30 mill. kroner. Det ble gjort en ekstra avsetning i 2014 på 5 mill. kroner på post 01/21, finansiert med ledige midler, for oppstart av prosjektet høsten 2014. For 2015 ble det avsatt 10 mill. kroner. Oppstart av prosjektet tok noe lengre tid enn beregnet, slik at bare en

mindre del av bevilgningen på 5 mill. kroner kom til utbetaling i 2014. I forbindelse med saldert budsjett 2014 godkjente Stortinget at 4,3 mill. kroner av bevilgningen på kap. 1150 post 01 ble flyttet til post 21 «Spesielle driftsutgifter», som er en overførbar bevilgning. Til disposisjon for eStil i 2015 er derfor et overført beløp på 4,3 mill. kroner på post 21, samt den opprinnelige bevilgningen på 10 mill. kroner på post 01.

7.10.1.1 Vurdering

Partene er enige om:

- at å bedre kontrollmulighetene er en viktig begrunnelse for å endre systemet, samtidig som det også vil kunne oppnås forvaltningsmessige forenklinger
- at hele utbetalingen gjennomføres samlet i januar/februar
- å etablere et system med én søknadsomgang og to registreringsdatoer
- at nytt forvaltningssystem settes i drift fra søknadsomgangen 2017. Digital kartløsning og eventuell samordning av søknadsprosessen med RMP settes i drift fra søknadsomgangen 2018
- at Landbruks- og matdepartementet inviterer jordbrukets organisasjoner til møte for å diskutere videre utforming av forvaltningssystemet.

7.10.2 Produksjonstilskudd til melke- og ammekyr

Både melke- og ammekyr kan gi grunnlag for utbetaling av tilskudd husdyr og driftstilskudd, henholdsvis driftstilskudd til melkeproduksjon og driftstilskudd til spesialisert storfekjøttproduksjon. Gjeldende tilskuddsregelverk og -satser for melke- og ammekyr har blitt utviklet over en rekke år, og har ulik innretning. Flere momenter kan tilsi at det bør gjennomføres en samlet gjennomgang av tilskuddsgrunnlaget for melke- og ammekyr:

- Det er stor forskjell i strukturen i satser og intervaller mellom ammekyr og melkekyr i både tilskudd husdyr og driftstilskuddene. Med samme besetningsstørrelse blir sum produksjonstilskudd høyere for ammekuproduksjon enn melkecuproduksjon ved 32 kyr.
- Tilskuddregelverket reduserer insentivene for produsentene til å innrette sin produksjon best mulig, fordi dette kan gi stor reduksjon i tilskuddsutbetalingen.
- Jordbruksforetak med kumelkproduksjon kan få tilskudd til ammeku for kyr som er av minst

50 pst. kjøttferase. For andre kyr som ikke er melkekyr, gis det tilskudd som for øvrige storfe. I slike foretak gir ammekyr som ikke er av minst 50 pst. kjøttferase, heller ikke grunnlag for driftstilskudd. For produsenter med melkeproduksjon og ammekyr av NRF-rase gir dette derfor en vesentlig lavere tilskuddstilDELing. Dette kan gi insentiv til oppsplitting av jordbruksforetak for å oppnå tilskudd til ammeku for ammekyr av NRF-rase (melkeku-rase).

En harmonisering av tilskuddene til ammeku og melkeku, dvs. at man tilskuddsmessig ikke lenger skiller mellom ammeku og melkeku, kan gi mer forutsigbarhet i tilskuddsutmålingen og færre insentiver til eventuell tilskuddsmotivert tilpasning i melke- og ammekuproduksjon. Harmonisering vil også gjøre det mulig å fjerne kravene til å ha spesielle kjøttferaser for å kunne oppnå tilskuddene. Omfanget av problemer knyttet til forvaltningen av tilskuddsordningene inkl. kontroll, vil kunne bli vesentlig redusert. Samlet kan en slik harmonisering gi en betydelig forenklingseffekt for både produsent og forvaltning, lette kontrollarbeidet og øke legitimiteten for tilskuddssystemet. Harmonisering vil imidlertid kunne gi en betydelig omfordeling av tilskudd, og redusere muligheten for å målrette tilskuddene særskilt mot én produksjon.

Partene er enige om at Landbruksdirektoratet til jordbruksoppkjøret 2016 skal utrede en harmonisering av tilskuddssatser og -regelverk for produksjonstilskuddene og avløsertilskudd ferie/fritid for melke- og ammekuproduksjon. I utredningen skal Landbruksdirektoratet:

- vurdere utfordringer med dagens system
- foreslå alternative tilskuddmodeller der tilskuddene er harmoniserte, inkl. vurdering av overgangsperiode
- vurdere utslag av de foreslåtte tilskuddsmodellene
- vurdere forvaltningsmessige effekter, inkl. tilrettelegging for kontroll
- vurdere muligheten for særskilt prioritering av spesialisert storfekjøttproduksjon.

7.10.3 Tilskudd til innmarksbeiter

Fylkesmannens adgang til å dispensere fra kravet om at alt innmarksbeiteareal skal ha permanent gjerde mot utmark, ble opphevet med virkning fra 2015. Den tidligere dispensasjonsadgangen har blitt tolket ulikt i ulike deler av landet, og i noen områder er det gitt et generelt unntak fra denne

regelen. Den 18. mars 2015 hadde avtalepartene møte om gjerdekravet for innmarksbeitetilskuddet og dispensasjonspraksis for dette. Partene ble etter dette enige om at gjeldende krav i teknisk jordbruksavtale 2014–2015 kapittel 7.8.2 om permanent gjerde mot utmark skulle suspenderes, og at spørsmålet skulle vurderes i forbindelse med årets jordbruksoppkjøret.

Tilskudd til innmarksbeiteareal utmåles med samme sats per dekar som for tilskudd til fulldyrka og overflatedyrka grovfôrareal, men først etter at foretakets tilskuddsberettigede innmarksbeiteareal er multiplisert med faktor på 0,6. Det er også særskilte regler knyttet til avkorting av tilskuddsberettiget innmarksbeiteareal ut fra antall grovfôrspisende dyr foretaket disponerer.

Det opprinnelige kravet om permanente gjerder mot utmark ble innført som et tiltak for å begrense en utvikling der betydelige utmarksarealer ble ryddet og omklassifisert til innmarksbeite, i større omfang enn utviklingen i antall beitedyr skulle tilsi. Samtidig ble også omregningsfaktoren redusert fra 0,7 til 0,6. Med dagens digitaliserte kartgrunnlag av jordbruksarealene, er arealklassifiseringen tydeligere definert enn tidligere. Partene er på bakgrunn av dette enige om at kravet om at innmarksbeiteareal skal ha permanente gjerder mot utmark fjernes. Partene er videre enige om at omregningsfaktoren for innmarksbeite videreføres med 0,6.

Det legges til grunn at forvaltningen fører en streng praksis med henblikk på å godkjenne nye innmarksbeitearealer.

7.10.4 Tilskudd til husdyr

Tilskudd til avlsgris og slaktegris

Det vises til kapittel 7.9.4.

Tilskudd til sauehold

For å styrke økonomien i norsk sauehold, økes satsen for tilskudd husdyr med 30 kroner per sau over 1 år, gjeldende for produksjonsintervallet 1-100 dyr per jordbruksforetak. Satsøkningen omfatter tilsvarende også produksjon med ammegeiter. Det vises til vedlegg 1 (fordelings-skjemaet).

Tilskudd til birøkt

Tilskudd husdyr gis per bikube for inntil 250 kuber per jordbruksforetak. For å muliggjøre økt

grad av spesialisering og satsing på birøkt er partene enige om å fjerne grensen for hvor mange bikuber det maksimalt kan gis tilskudd til. Dette innebærer at fastsatt tilskuddssats kan gis for alle kuber et jordbruksforetak produserer med. Endringen vil gi en økning i samlet tilskuddstildeling på om lag 175 000 kroner per år.

Tilskudd til unghest

Tilskudd husdyr til unghester under tre år har vært gitt med 1 000 kroner per dyr. Ved søknadsomgangen januar 2015 ble tilskuddet utbetalt til 1 428 jordbruksforetak for i alt 3 985 unghester, dvs. med et gjennomsnitt på under tre dyr per foretak som søkte om tilskuddet.

Det anses ikke som en prioritert oppgave å støtte hesteoppdrett over jordbruksavtalen, og partene er enige om å avvike tilskuddet.

7.11 Velferdsordninger

7.11.1 Tilskudd til avløsning ved ferie og fritid

Partene er enige om å styrke tilskuddsordningen ved å øke satsene med 1 pst. og heve maksimalbeløpet med 700 kroner til 74 200 kroner per jordbruksforetak. Partene er enige om at endringene gjøres gjeldende allerede for utbetalingen av tilskuddet i 2016.

Det vises til kapittel 7.10.1 om nytt forvaltningssystem, eStil, som skal omfatte både produksjonstilskudd og tilskudd til avløsning ved ferie og fritid.

7.11.2 Tilskudd til avløsning ved sykdom m.v.

Partene er enige om at maksimal dagsats for tilskuddsordningen videreføres uendret. Bevilgningen for tilskuddsordningen tilpasses prognosert behov for midler.

7.11.3 Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket

Den kollektive innbetalingen over jordbruksavtalen til sykepengeordningen dekker kostnaden knyttet til økning av sykepengene fra 65 til 100 pst. av inntektsgrunnlaget for sykdom utover 16 dager. Andre selvstendig næringsdrivende enn jordbrukere har kun rett til sykepenger fra 17. sykedag med grunnlag i 65 pst. av sitt inntektsgrunnlag. Tilskuddet utbetales av NAV til jord- og skogbrukere som oppfyller de generelle vilkårene for utbetaling av sykepenger.

Landbruksdirektoratet avga 13. februar 2015 rapporten «Gjennomgang av sykepengeordningen for jordbrukere». Partene er enige om at ordningen videreføres for 2016. Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket bør vurderes sammen med tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv., som er under evaluering fram mot neste års jordbruksoppgjør.

De gjeldende kriteriene for tildeling av tilskudd til sykepengeordningen videreføres, og tas inn i jordbruksavtalen. Bevilgningen for ordningen på 88 mill. kroner videreføres i 2016.

7.12 Andre politikkområder

7.12.1 Nytt forvaltningssystem for ordninger under LUF m.m.

Landbruksdirektoratet og fylkesmennene benytter i dag det eldre fagsystemet «Saturn» blant annet til å håndtere ordninger finansiert gjennom LUF. Dette gjelder bl.a. ordningen tilskudd til spesielle miljøtiltak i landbruket inkl. tilskudd til drenering. I tillegg til ordninger under LUF benyttes Saturn bl.a. også til ordningene tilskudd til avløsning ved sykdom, tilskudd til veterinærreiser, tidligpensjon for jordbrukere, og til utbetaling over landbruksvikarordningen og tilskudd til kommunale veterinærtjenester. Det ble i 2014 samlet utbetalt 969 mill. kroner fordelt på 25 000 utbetalinger via Saturn.

Saturn er et system for registrering, håndtering av ansvar og utbetaling av tilskudd. Saksbehandling skjer papirbasert i forkant av innregistreringen, og det er kun resultatet av saksbehandlingen, med nødvendige transaksjons- og statistikkdata, som blir registrert. Systemet er basert på eldre teknologi og en teknologisk plattform som ikke lenger er støttet av systemleverandørene, og teknologisk risiko er økende. Det er også begrensede utviklingsmuligheter for systemet. Begrensningene gjelder både mulighet til å utvide med ny funksjonalitet, og mulighet til å gjennomføre endringer.

Det er ikke mulig for søkere å levere tilskuddsøknader digitalt og det er heller ikke mulig for saksbehandlere i kommunene å få tilgang til systemet. Begrensninger i teknologien gjør at kun ansatte hos direktoratet og fylkesmannen får tilgang.

Landbruksdirektoratet har søkt om midler til å utvikle en erstatning for Saturn. Utviklingsarbeidet er kostnadsberegnet til 24 mill. kroner ekskl. mva i perioden 2016–2019. Forutsatt finansiering, planlegges oppstart av prosjektet sommeren 2016.

Det nye systemet vil sikre mulighet for brukervennlig digital kommunikasjon ved søknad om tilskudd. Dette vil gi en enklere søknadsprosess som vil være tidsbesparende for søker. Systemet vil understøtte hele forvaltningsprosessen for kommune, fylkesmann og direktorat digitalt på de aktuelle fagområdene, og bidra til en mer effektiv og rasjonell tilskuddsforvaltning. Systemet vil også styrke muligheten for kontroll av tilskudd.

Partene er enige om at det for 2016 avsettes 2,5 mill. kroner under kapittel 1150, post 21 til oppstart av prosjektet.

7.12.2 Kompetanseutvikling og rådgiving

Norsk Landbruksrådgivning

Norsk Landbruksrådgivning (NLR) driver faglig utvikling og uavhengig rådgivning i landbruket gjennom lokale rådgivningsenheter. Rådgivningsenheterne er et faglig bindeledd mellom landbruksforskningen og landbruket, og NLR sin virksomhet er viktig for å utvikle god agronomi og økt kompetanse i næringen.

NLR har kjernekompetanse på god agronomi, og gir rådgivning innen planteproduksjon, maskin- og byggteknikk, næringsutvikling, foretaksøkonomi, økologisk landbruk, miljøtiltak og HMS.

HMS-rådgivning ble en del av NLR sine ordinære oppgaver etter sammenslåingen med Landbrukets HMS-tjeneste (LHMS) fra 1. januar 2014.

Partene mener det er viktig å opprettholde aktiviteten i NLR og arbeidet med god agronomi på dagens nivå, og bevilgningen til NLRs rådgivningsaktivitet på 82,5 mill. kroner videreføres for 2016. Av dette skal minst 14 mill. kroner brukes til HMS-rådgivning, minst 5,5 mill. kroner skal gå til byggteknisk rådgiving og inntil 2 mill. kroner kan benyttes til prosessen med ny organisasjonsstruktur. NLR gjør et viktig arbeid for nye

økologiske produsenter gjennom å veilede produsenter før, under og etter omlegging til økologisk produksjon. For å bidra til å styrke den økologiske produksjonen får NLR i oppdrag å intensivere innsatsen for å rekruttere nye økologiske produsenter innenfor gjeldende bevilgning. Innsatsen bør skje på basis av markedsbehov/-muligheter. Utover dette forutsettes det at rådgivningsaktiviteten videreføres innenfor alle rådgivningsområdene NLR har ansvaret for, men det åpnes for at bruk av midlene i noen grad kan tilpasses det til enhver tid gjeldende behov.

7.12.3 Tilskudd til dyreavl med mer

Reisetilskudd ved veterinærers syke- og inseminasjonsbesøk

Ordningen utjevner kostnadene mellom husdyrprodusenter som benytter veterinærtjenester. Ordningen er gjennomgått, og revidert regelverk er utarbeidet. Ny forskrift er fastsatt 30. april 2015 med ikrafttredelse fra 1. juli 2015. Endringene forenkler søknads- og kontrollarbeidet og fjerner enkelte urimelige forhold.

Den nye forskriften forutsetter at satser for tilskuddet skal fastsettes i jordbruksavtalen. Partene er enige om at gjeldende reisetilskudd på 8,10 kroner per km og 270 kroner per time i reise og ventetid videreføres ut 2015. Det fastsettes et tak per kilometer ved bruk av leid skyssbåt på 100 kroner. Et tak per besøk fastsettes først etter at Landbruksdirektoratet har lagt fram et datagrunnlag til forhandlingene i 2016.

Fra 1. januar 2016 er partene enige om at satsen for reisetilskudd økes med 1,60 kroner per km til 9,70 kroner, og at satsen for reise- og ventetid økes med 30 kroner per time til 300 kroner. Dette vil isolert sett øke bevilgningsbehovet med 6,1 mill. kroner, som gir et totalt bevilgningsbehov på 47,7 mill. kroner i 2016.

Tabell 7.8 Tilskudd til veterinære reiser

	Sats 1.7.–31.12. 2015 kr/km/time	Endring kr/km	Ny sats fra 1.1.2016 kr/km	Endring mill.kr.	Behov mill. kr
Reisetilskudd	8,10	1,60	9,70	5,7	34,5
Utlegg				0,0	9,5
Reise- og ventetid	270,00	30,0	300,0	0,4	3,7
Tilskuddstak per km	100,00	0,0	100,00	0,0	0,0
Sum				6,1	47,7

Tilskudd til semin

Tilskuddet skal medvirke til utjevning av pris på semintjenester på storfe og svin mellom husdyrbrukere med ulik geografisk lokalisering. Ordningen er gjennomgått, og revidert regelverk er utarbeidet. Ny forskrift er fastsatt 30. april 2015 med ikrafttredelse fra 1. juli 2015. Endringene medfører at den relative fordeling av tilskuddet mellom sæddistributørene blir mer i samsvar med deres utjevningsbehov, at midlene brukes mer målrettet med sikte på utjevning og at det ikke samtidig utbetales tilskudd både etter tilskuddsordningen til veterinærreiser og tilskuddsordningen til semin. Dette medfører en innsparing på ca. 6,1 mill. kroner. Bevilgningen for 2016 blir 24,6 mill. kroner.

Tilskudd til avlsorganisasjoner

Tilskudd til dyreavl skal medvirke til avlsmessig fremgang og populasjoner av friske sunne husdyr tilpasset vårt miljø. Ordningen skal også sikre genetisk variasjon i populasjonene og bygge på bærekraftige prinsipper basert på en tilstrekkelig stor effektiv avlspopulasjon og inkludering av funksjonelle egenskaper i avlsmålet.

Partene er enige om at det til formålet settes av 14,2 mill. kroner i 2016, inkludert 0,5 mill. kroner per år i tilskudd til prosjekt om utnyttelse av grovfôr (2013–2017) i regi av Norsk Kjøttfeavlslag TYR.

Følgende organisasjoner kan søke om støtte: Norsk Sau og Geit, Norges Birøkerlag, Norges Pelsdyrslagslag, Norsk kjøttfeavlslag TYR og Norsk Fjørfeag. Støtte til Norges Birøkerlag forutsetter at de også bidrar til driften av Reinavlssonrådet for den brune bia. Norsk Fjørfeag kan søke om støtte til påvirkning av avlsarbeid i regi av internasjonale avlsselskaper.

Landbruksdirektoratet fordeler midlene innen utgangen av 2015, etter søknad fra de nevnte organisasjonene. Det innhentes uttalelse fra Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag.

7.12.4 Tilskudd til pelsdyr

Pelsdyrnæringen er gjennomgått i «NOU 2014:15 Norsk pelsdyrhold – bærekraftig utvikling eller styrt avvikling?» og innspillene har vært på høring.

Det gis i dag tilskudd til utjevning av fraktkostnader for pelsdyrfôr. Råvarene er vesentlig avfall

fra husdyrslakterier (35–40 pst.) og fra fisk (35–40 pst.). Tilskuddet bidrar til utjevning av førkostnadene uavhengig av geografisk lokalisering. Bevilgningen i 2015 er 17,8 mill. kroner.

Det legges til grunn at en bærekraftig utvikling av pelsdyrnæringen i Norge bør skje uten direkte støtte til produksjonen. Partene er enige om at tilskuddet til utjevning av kostnadene til frakt av pelsdyrfôr avvikles. Det er beregnet at førkostnadene i pelsdyrnæringen i gjennomsnitt vil kunne øke med i størrelsesorden 10 pst. som følge av dette.

7.12.5 Tilskudd til frøavl m.m.

Formålet med tilskudd til frøavl er å fremme dyrking og frøforsyning av gras, belgvekster, rotvekster og grønnsaker med klimatilpassede sorter. Tilskuddet blir gitt til sertifisert frøavl av godkjente sorter og omfatter pristilskudd, arealtilskudd og overlagingstilskudd. Landbruksdirektoratet har utredet ordningen og foreslår enkelte forskrifts- og satsendringer. Det foreslås bl.a. å innføre pristilskudd for rød- og hvitkløver og avvikle høstetilskuddet for disse artene, da pristilskudd i større grad vil stimulere til økt produksjon.

Partene er enige om at forskrifts- og satsendringene blir sendt på høring, og at avsetningen til frøavl på 10,02 mill. kroner videreføres i 2016. Eventuelle endringer i regler og satser tilpasses bevilgningen.

Bevilgningen til tilskudd til frøavl m.m. dekker også tilskudd til beredskapslagring av såkorn. Partene er enige om at det avsettes 3,7 mill. kroner i 2016 til tilskudd til lagring av såkorn. Med en sats på 0,60 kr per kg gis det tilskudd til maksimalt 6 200 tonn såkorn.

7.12.6 Tilskudd til utvikling av plantemateriale

Det er avsatt 51,160 mill. kroner på post 77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak i 2015. Av dette er det avsatt 11,0 mill. kroner til oppformering av plantemateriale etter søknad fra Sagaplant og NMBU, og 22,460 mill. kroner som tilskudd til prosjekter innen planteforedling etter søknad fra Graminor.

Partene er enige om at avsetningene i 2016 til oppformering av plantemateriale (Sagaplant og NMBU) og til prosjekter innen planteforedling (Graminor) videreføres på samme nivå som i 2015.

8 Oversikt over postene på kapittel 1150 og 4150

8.1 Budsjettmessige forhold kapittel 1150

8.1.1 Innledning

Jordbruksoppkjøret dreier seg om budsjettmessige endringer for budsjettåret 2016. Videre utarbeides det prognoser for forbruket i 2015 på de enkelte ordninger med gjeldende satser og regelverk. På bakgrunn av dette fremmes det nye bevilgningsforslag for Stortinget som innebærer endringer og omdisponeringer innenfor gjeldende budsjett i 2015 som tilpasser bevilgningene til det faktiske behov. I den forbindelse legges det til grunn en omdisponering av tidligere bevilgede, men ikke disponerte beløp (overførte beløp), som engangsbevilgninger i inneværende budsjettår.

8.1.2 Overførte beløp fra 2014 og omdisponering av bevilgninger i 2015

Overførte beløp fra 2014 til 2015

På de overførbare postene er det godkjent overført 30,1 mill. kroner fra 2014 til 2015, jf. tabell 8.1.

Prognoser for forbruk i 2015

Forbruksprognoser utarbeides av Landbruksdirektoratet ut fra gjeldende satser for alle poster og underposter på kap. 1150 og kap. 4150. Det gir grunnlag for å tilpasse bevilgningene til behovet. Forbruksprognosene på de overførbare postene med gjeldende satser i 2015 viser et overforbruk på 8,573 mill. kroner, sammenlignet med vedtatt budsjett for 2015, jf. tabell 8.2.

Tabell 8.1 Overførte beløp fra 2014 til 2015. Mill. kroner.

Post	Ordning	Budsjett minus forbruk
01	Driftskostnader, utredninger, evalueringer	0,153
21	Spesielle driftsutgifter	4,360
70	Markedsregulering m.m.	2,508
74	Direkte tilskudd	9,795
77	Utviklingstiltak	9,785
78	Velferdsordninger	3,500
	Sum overførbare bevilgninger	30,100

Tabell 8.2 Prognoser for forbruk i 2015. Mill. kroner.

Post	Ordning	Budsjett minus prognose
01	Utredninger og evalueringer	-0,153
21	Spesielle driftsutgifter	-4,360
70	Markedsregulering m.m.	-14,578
74	Direkte tilskudd	9,826
77	Utviklingstiltak	-8,553
78	Velferdsordninger	9,254
	Sum overførte bevilgninger	-8,573

Sett i forhold til de beløp som utbetales, er avviket fra budsjett klart innenfor normal prognoseusikkerhet.

Omdisponeringer i 2015

Summen av udisponerte, overførte midler fra 2014 og prognoserte innsparinger i 2015, utgjør 21,527 mill. kroner, som ligger til grunn for de foreslåtte omdisponeringer av budsjettet for 2015.

I avtalen er det vedtatt en økning i kornprisene fra 1. juli 2015 på i gjennomsnitt ca. 8 øre per kg der matkornprisen økes noe mer enn prisene for førkornet. Det er lagt til grunn at økningen i målprisene på korn ikke skal bidra til økte råvarekostnader i kraftfôrproduksjon. Det forutsetter en økt prisnedskrivning av alt norsk korn på 7,3 øre per kg. For å unngå markedsforstyrrelser, og bidra til at forutsetningene om uendret råvarekostnad i kraftfôrproduksjonen oppfylles, må den økte prisnedskrivningen av norsk korn gjennomføres fra 1. juli 2015. Siden ca. 70 pst. av kornavlingen leveres før årsskiftet, innebærer det at bevilgningen på post 73.19 må styrkes med

49,1 mill. kroner i 2015. Videre har partene økt prisnedskrivningen av norsk matkorn med 1 øre per kg som også justeres fra 1. juli. Det gir et økt bevilgningsbehov i 2015 på 1,0 mill. kroner.

Samlet behov for økt prisnedskrivning i 2015 blir etter dette 50,1 mill. kroner. Dette finansieres gjennom omdisponering av ledige midler tilsvarende 21,527 mill. kroner. Det resterende beløp foreslås dekket inn gjennom en reduksjon i bevilgningen på post 50 LUF i 2015 med 28,572 mill. kroner, jf. tabell 8.3.

I nysalderingen av budsjettet for 2014 ble 4,36 mill. kroner av bevilgningen til eStil på post 01 flyttet til post 21. Bakgrunnen var at prosjektet ble noe forsinket og utbetalinger for utredninger ble forskjøvet fra 2014 til 2015. Post 01 ble opprettet for å finansiere arbeidsgrupper, evalueringer og visse kostnader knyttet til utvikling av forvaltningssystemer på jordbruksavtalen. Det er erfaringsmessig betydelig usikkerhet knyttet til hvilket år disse kostnadene forfaller til betaling. Det foreslås derfor at bevilgningen gjøres overførbar på varig basis, og at bevilgningen på 12,5 mill. kroner på post 01 i 2015 flyttes til post 21.

Tabell 8.3 Omdisponeringer og endringer i 2015. Mill. kroner.

		Budsjett 2015 ¹	Omdisp. 2015	Justert budsjett 2015	Disp. av overførte midler i 2015
Kapittel 1150					
Post	Benevning				
01	Driftskostnader, utredninger og evalueringer	12,500	-12,500	0,000	0,150
21	Spesielle driftsutgifter (<i>kan overføres</i>)		12,500	12,500	4,360
50.11	Tilskudd til LUF	1 205,653	-28,572	1 177,081	
50	Fondsavsetninger	1 205,653	-28,572	1 177,081	0,000
70.11	Avsetningstiltak	24,400	0,000	24,400	
70.12	Tilskudd til råvareprisutjevningssystemet m.v.	189,700	12,079	201,779	2,508
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	42,400	0,000	42,400	
70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	256,500	12,079	268,579	2,508
71	Tilskudd til erstatninger m.m. (overslagsbevilgning)	49,100		49,100	
73.11	Tilskudd til norsk ull	126,400		126,400	
73.13	Pristilskudd melk	589,907		589,907	
73.15	Pristilskudd kjøtt	806,200		806,200	
73.16	Distriktstilskudd egg	8,100		8,100	
73.17	Distriktstilskudd, frukt, bær og veksthus gr.sak.	89,100		89,100	
73.18	Frakttilskudd	329,500		329,500	

Tabell 8.3 Omdisponeringer og endringer i 2015. Mill. kroner.

Kapittel 1150		Budsjett 2015 ¹	Omdisp. 2015	Justert budsjett 2015	Disp. av overførte midler i 2015
73.19	Tilskudd til prisnedskrivning av korn	502,800	49,100	551,900	
73.20	Tilskudd til matkorn	48,600	1,000	49,600	
73	Pristilskudd (<i>overslagsbevilgning</i>)	2 500,607	50,100	2 550,707	0,000
74.11	Driftstilskudd, melkeproduksjon og spes.kjøtt- prod.	1 353,300	-5,300	1 348,000	
74.14	Produksjonstilskudd, husdyr	2 585,210	5,295	2 590,505	9,795
74.16	Beitetilskudd	788,700	4,300	793,000	
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 149,200	-15,216	3 133,984	
74.19	Tilskudd til regionale miljøprogram	436,500	-8,500	428,000	
74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	108,200	-0,200	108,000	
74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	8 421,110	-19,621	8 401,489	9,795
77.11	Tilskudd til dyreavl m.m.	84,900	1,600	86,500	
77.12	Tilskudd til planteavl m.m.	13,720	1,100	14,820	
77.13	Tilskudd til rådgivning og teknisk planlegging	82,500	0,000	82,500	
77.14	Tilskudd til pelsdyrforlag	17,800	0,000	17,800	
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	51,160	-3,932	47,228	9,785
77.17	Tilskudd til fruktlager	13,000	0,000	13,000	
77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	263,080	-1,232	261,848	9,785
78.11	Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 188,919	-11,919	1 177,000	
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom m.v.	165,600	2,900	168,500	3,500
78.14	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	88,000	0,000	88,000	
78.15	Tilskudd til landbruksvikarordningen	64,000	0,000	64,000	
78.16	Tilskudd til tidligpensjonsordning	91,235	-3,735	87,500	
78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 597,754	-12,754	1 585,000	3,500
SUM KAP. 1150		14 306,304	0,000	14 306,304	30,097
SUM KAP. 4150		30,000	0,000	30,000	

¹ Saldert budsjett 2015.

8.1.3 Budsjettmessige endringer fra 2015 til 2016

De budsjettmessige konsekvenser i 2016 av dette jordbruksoppjøret vil bli fremmet for Stortinget i Landbruks- og matdepartementets Prop. 1 S (2015–2016), jf. forslag til vedtak II. I de etterfølgende tabeller vises de justerte bevilgningsbehov som følge av endringene som foreslås i dette jordbruksoppjøret.

Bevilgningsendringene for 2016 er basert på prognosert utvikling i bevilgningsbehovet for de enkelte poster, justert for de endringer som avtalepartene har blitt enige om. Bevilgningen til råvareprisordningen (post 70.12) i 2016 skal ta

hensyn til svingninger i volumer, endringer i internasjonale priser, endringer i målpriser og tilskuddsendringer som påvirker råvareprisene til industrien, samt virkninger som følge av mulige svingninger i valutakurser. Prognoser for internasjonal prisutvikling og valutakurser i 2016 er usikker. I avtalen er partene enige om å øke bevilgningene med 37,5 mill. kroner i 2016 for å ta høyde for økt bevilgningsbehov til RÅK-ordningen i første halvår. Ved behov vil bevilgningen bli foreslått justert i proposisjonen om jordbruksoppjøret i 2016.

Endringer som skyldes konsekvensjusteringer eller justerte volumprognoser på overslagsbevilgningene, er ikke innarbeidet.

Tabell 8.4 Samlet utslag av oppjøret og foreløpig budsjett 2016. Mill. kroner.

Post	Budsjett 2015 ¹	Endring 2016	Budsjett 2016 ²
01 Driftskostnader, utredninger og evalueringer	12,500	-12,500	0,000
21 Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	0,000	12,500	12,500
50.11 Tilskudd til LUF	1 205,653	-2,600	1 203,053
50 Fondsavsetninger	1 205,653	-2,600	1 203,053
70.11 Avsetningstiltak	24,400	0,000	24,400
70.12 Tilskudd til råvareprisordningen m.v.	189,700	37,500	227,200
70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	42,400	-2,400	40,000
70 Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	256,500	35,100	291,600
71 Tilskudd til erstatninger m.m. (<i>overslagsbevilgning</i>)	49,100	-6,100	43,000
73. 11 Tilskudd til norsk ull	126,400	0,000	126,400
73.13 Pristilskudd melk	589,907	1,900	591,807
73.15 Pristilskudd kjøtt	806,200	13,100	819,300
73.16 Distriktstilskudd egg	8,100	-3,000	5,100
73.17 Distriktstilskudd på frukt, bær og grønnsaker	89,100	1,900	91,000
73.18 Fraktilskudd	329,500	3,000	332,500
73.19 Tilskudd til prisnedskrivning korn	502,800	70,200	573,000
73.20 Tilskudd til matkorn	48,600	1,900	50,500
73 Pristilskudd (<i>overslagsbevilgning</i>)	2 500,607	89,000	2 589,607
74.11 Driftstilskudd, melkeproduksjon	1 353,300	-40,700	1 312,600
74.14 Produksjonstilskudd, husdyr	2 585,210	8,400	2 593,610
74.16 Beitetilskudd	788,700	14,300	803,000
74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 149,200	-11,900	3 137,300

Tabell 8.4 Samlet utslag av oppjøret og foreløpig budsjett 2016. Mill. kroner.

Post	Budsjett 2015 ¹	Endring 2016	Budsjett 2016 ²
74.19 Regionale miljøprogram	436,500	-8,000	428,500
74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk	108,200	-1,000	107,200
74 Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	8 421,110	-38,900	8 382,210
77.11 Tilskudd til dyreavl med mer	84,900	1,600	86,500
77.12 Tilskudd til frøavl med mer	13,720	0,000	13,720
77.13 Tilskudd til rådgivning	82,500	0,000	82,500
77.14 Tilskudd til pelsdyr	17,800	-17,800	0,000
77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	51,160	0,000	51,160
77.17 Tilskudd til fruktlager	13,000	0,000	13,000
77 Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	263,080	-16,200	246,880
78.11 Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 188,919	-11,200	1 177,719
78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom mv	165,600	2,100	167,700
78.14 Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	88,000	0,000	88,000
78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen	64,000	0,000	64,000
78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordning	91,235	-6,200	85,035
78 Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 597,754	-15,300	1 582,454
SUM KAP. 1150	14 306,304	45,000	14 351,304
SUM KAP. 4150	30,000	0,000	30,000

¹ Saldert budsjett 2015.

² Før ev. flytting av poster og bevilgninger, samt volum- og konsekvensjusteringer av overslagsbevilgningene.

Tabell 8.5 Driftskostnader til utredninger og evalueringer. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2015	Endring	Budsjett 2016
01 Driftskostn. til utredninger og evalueringer	12,500	-12,500	0,000

Tabell 8.6 Spesielle driftsutgifter. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2015	Endring	Budsjett 2016
21 Spesielle driftsutgifter	0,000	12,500	12,500

Tabell 8.7 Post 50 Fondsavsetninger. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2015	Endring	Budsjett 2016
50.11 Tilskudd til LUF	1 205,653	-2,600	1 203,053
Sum	1 205,653	-2,600	1 203,053

Tabell 8.8 Post 70 Markedsregulering. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2015	Endring	Budsjett 2016
<i>Avsetningstiltak hagebruk</i>	3,900	-3,900	
<i>Kollektiv dekn. oms. avg. hagebruk</i>	20,500	3,900	
70.11 Avsetningstiltak	24,400	0,000	24,400
70.12 Tilskudd til råvareprisutjevning	189,700	37,500	228,000
<i>Tilskudd til potetsprit</i>	20,000		
<i>Tilskudd til potetstivelse, industri</i>	22,400	-2,400	
70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	42,400	-2,400	40,000
Sum	256,500	35,100	291,600

Tabell 8.9 Post 71 Tilskudd til erstatninger m.m. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2015	Endring	Budsjett 2016
<i>Erstatning ved avlingssvikt i planteproduksjon</i>	40,500		
<i>Tilskudd til reparasjon av vinterskadd eng</i>	5,800	-5,800	
<i>Tilskudd ved tap av bifolk</i>	0,300	-0,300	
<i>Tilskudd ved svikt i honningproduksjon</i>	2,500		
Sum Tilskudd til erstatninger m.m.	49,100	-6,100	43,000

Tabell 8.10 Post 73 Pristilskudd. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2015	Endring	Budsjett 2016
73.11 Tilskudd til norsk ull	126,400		126,400
<i>Grunntilskudd geitemelk</i>	64,907	1,900	
<i>Distriktstilskudd melk</i>	525,000		
73.13 Pristilskudd melk	589,907	1,900	591,807
<i>Grunntilskudd sau, lam, kje</i>	82,500		
<i>Kvalitetstilskudd storfekjøtt</i>	164,700	13,500	
<i>Distriktstilskudd kjøtt</i>	559,000	-0,400	
73.15 Pristilskudd kjøtt	806,200	13,100	819,300
73.16 Distriktstilskudd egg	8,100	-3,000	5,100
<i>Distriktstilskudd potet Nord Norge</i>	4,000		
<i>Distriktstilskudd frukt, bær</i>	65,100	1,000	
<i>Distriktstilskudd veksthusgrønnsaker</i>	20,000	0,900	
73.17 Distriktstilskudd frukt, bær og veksth.gr.saker	89,100	1,900	91,000

Tabell 8.10 Post 73 Pristilskudd. Mill. kroner.

	Ordning	Budsjett 2015	Endring	Budsjett 2016
	<i>Frakttilskudd kjøtt</i>	130,000	3,000	
	<i>Frakttilskudd egg</i>	8,500		
	<i>Frakttilskudd kraftfôr</i>	125,000		
	<i>Frakttilskudd korn til kraftfôrprod.</i>	66,000		
73.18	Frakttilskudd	329,500	3,000	332,500
73.19	Prisnedskriving korn	502,800	70,200	573,000
73.20	Tilskudd til matkorn	48,600	1,900	50,500
	Sum	2 500,607	89,000	2 589,607

Tabell 8.11 Post 74 Direkte tilskudd. Mill. kroner.

	Ordning	Budsjett 2015	Endring	Budsjett 2016
	<i>Driftstilskudd melk</i>	1 156,900	-42,800	
	<i>Driftstilskudd kjøttfeproduksjon</i>	196,400	2,100	
74.11	Driftstilskudd	1353,300	-40,700	1 312,600
	<i>Tilskudd til husdyr</i>	2 579,810	7,900	
	<i>Tilskudd bevaringsverdige storferaser</i>	5,400	0,500	
74.14	Tilskudd til husdyr	2585,210	8,400	2 593,610
	<i>Tilskudd til dyr på utmarksbeite</i>	380,000	9,000	
	<i>Tilskudd til beitende dyr</i>	408,700	5,300	
74.16	Beitetilskudd	788,700	14,300	803,000
	<i>Kulturlandskapstilskudd</i>	1 663,500	-37,500	
	<i>Arealtilskudd</i>	1 485,700	25,600	
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 149,200	-11,900	3 137,300
74.19	Tilskudd til regionale miljøprogram	436,500	-8,000	428,500
	<i>Omleggingstilskudd økologisk landbruk</i>	5,000	-4,000	
	<i>Husdyrtilskudd økologisk landbr.</i>	65,200	-1,200	
	<i>Ekstra arealtilskudd økologisk prod.</i>	38,000	4,200	
74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	108,200	-1,000	107,200
	Sum	8 421,110	-38,900	8 382,210

Tabell 8.12 Post 77 Utviklingstiltak. Mill. kroner.

	Ordning	Budsjett 2015	Endring	Budsjett 2016
	<i>Tilskudd til semin</i>	30,700	-6,100	
	<i>Tilskudd til veterinærreiser</i>	40,000	7,700	
	<i>Tilskudd til organisasjoner</i>	14,200	0,000	
77.11	Tilskudd til dyreavl m.m.	84,900	1,600	86,450
	<i>Pris- areal- og lagringstilskudd</i>	10,020	0,000	
	<i>Tilskudd til lagring av såkorn</i>	3,700	0,000	
77.12	Tilskudd til frøavl m.m.	13,720	0,000	13,720
	<i>Tilskudd til forsøksringer og rådgiving</i>	67,500		
	<i>Tilskudd til HMS tjenester</i>	15,000		
77.13	Tilskudd til rådgivning	82,500	0,000	82,500
77.14	Tilskudd pelsdyrfør	17,800	-17,800	0,000
	<i>Utvikling av plantemateriale m.m.</i>	34,660		
	<i>Kvalitetstiltak settepotetavl</i>	7,500		
	<i>Handlingsplan plantevernmidler</i>	9,000		
77.15	Tilskudd til kvalitets og salgsfremmende tiltak	51,160	0,000	51,160
77.17	Tilskudd til fruktlager	13,000		13,000
	Sum	263,080	-16,200	246,880

Tabell 8.13 Post 78 Velferdsordninger. Mill. kroner.

	Ordning	Budsjett 2015	Endring	Budsjett 2016
78.11	Tilskudd til avløsning ferie og fritid	1 188,919	-11,200	1 177,719
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom	165,600	2,100	167,700
78.14	Tilskudd sykepengeordning jordbruket	88,000		88,000
78.15	Tilskudd til landbruksvikarordningen	64,000		64,000
78.16	Tidligpensjonsordningen	91,235	-6,200	85,035
	Sum	1 597,754	-15,300	1 582,454

Tabell 8.14 Kap. 4150 Til gjennomføring av jordbruksavtalen. Mill. kroner.

	Ordning	Budsjett 2015	Endring	Budsjett 2016
85	Markedsordningen for korn	30,000		30,000

Landbruks- og matdepartementet

t i l r å r :

At Deres Majestet godkjenner og skriver under et framlagt forslag til proposisjon til Stortinget om jordbruksoppjøret 2015 – endringer i statsbudsjettet 2015 m.m.

Vi HARALD, Norges Konge,

s t a d f e s t e r :

Stortinget blir bedt om å gjøre vedtak om jordbruksoppjøret 2015 – endringer i statsbudsjettet 2015 m.m. i samsvar med et vedlagt forslag.

Forslag

til vedtak om jordbruksoppjøret 2015 – endringer i statsbudsjettet for 2015 m.m.

I

I statsbudsjettet for 2015 gjøres følgende endringer:

Utgifter:

Kap.	Post	Formål	Kroner
1150		Til gjennomføring av jordbruksavtalen m.m.	
	01	Driftskostnader, utredninger og evalueringer, reduseres med ..... fra kr 12 500 000 til kr 0	12 500 000
	21	Spesielle driftsutgifter (NY), <i>kan overføres</i> , bevilges med	12 500 000
	50	Fondsavsetninger, reduseres med	28 572 000
		fra kr 1 205 653 000 til kr 1 177 081 000	
	70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i> , økes med.....	12 079 000
		fra kr 256 500 000 til kr 268 579 000	
	73	Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i> , økes med	50 100 000
		fra kr 2 500 607 000 til kr 2 550 707 000	
	74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i> , reduseres med.....	19 621 000
		fra kr 8 421 110 000 til kr 8 401 489 000	
	77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i> , reduseres med.....	1 232 000
		fra kr 263 080 000 til kr 261 848 000	
	78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i> , reduseres med.....	12 754 000
		fra kr 1 597 754 000 til kr 1 585 000 000	

II

Stortinget gir Landbruks- og matdepartementet fullmakt til å iverksette tiltak i henhold til det framlagte forslag til jordbruksoppgjør, herunder tiltak som er knyttet til bevilgninger i 2016.

Vedlegg 1

Jordbruksforhandlingene 2015 Sluttprotokoll fra forhandlingsmøte 15. mai mellom staten og Norges Bondelag

1 Avtalemessige forutsetninger

Partene viser til Stortingets behandling av kap. 1150 og 4150 *Til gjennomføring av jordbruksavtalen m.m.* i Innst. 285 S (2013–2014) og avtalen mellom regjeringspartiene og samarbeidspartiene av 28. mai 2014. Den inngåtte jordbruksavtalen er basert på dette grunnlaget. Partene viser til Innst. 285 S, hvor flertallet presiserer inntektsmålet:

«Komiteen mener det er avgjørende at utøverne i landbruket skal kunne ha en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper slik Stortinget har forutsatt.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Arbeiderpartiet og Senterpartiet, er enig i at regjeringens forslag til Stortinget sikrer jordbruket en gjennomsnittlig inntektsvekst på linje med andre grupper fra 2014/2015, og er i tråd med gjeldende inntektsmålsetting.»

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti

og Venstre, har funnet grunn til ytterligere forbedringer i inntektsmulighetene for årets jordbruksoppjør, for blant annet å styrke grunnlaget for rekruttering til næringen og økt matproduksjon.»

Den inngåtte jordbruksavtalen omfatter:

- målpriser for perioden 1. juli 2015 – 30. juni 2016
- bevilgninger over statsbudsjettet, kapittel 1150 og 4150 for kalenderåret 2016
- omdisponeringer innenfor budsjettet for 2015
- andre bestemmelser som framgår av denne protokollen

2 Økonomisk ramme

Partene er enige om en ramme for oppjøret på 400 mill. kroner, med grunnlag i prognoser for kalenderåret 2016, for endringer i inntekts- og kostnadsposter som ikke er avtalebestemt, jf. tabell 2.1.

Tabell 1.1 Oppbygging av økonomisk ramme for avtalen, mill. kroner.

	Grunnlag	Volum	Pris	
	Mill. kr			Mill. kr
1. Økt produksjonsvolum	31 153	0,50 %		155
2. Prisøkning på varer uten målpris	11 530		2,2 %	250
3. Driftskostnader	19 376	0,10 %	2,5 %	500
4. Kapitalslit og leasing	7 910			210
5. Normalisert realrentekostnad	695			-130
6. Arbeidsforbruk	14 042	-2,2 %	3,1 %	120
A. Sum, forutsatt lik prosentvis vekst som andre grupper				295
B. Nivåheving ut over lik prosentvis vekst				105
SUM, ramme, mill. kr.				400

Tabell 1.2 Økonomisk ramme for avtalen.

	Mill. kroner
Endring i målpriser fra 01.07.15	315
Endret bevilgning på kap. 1150 i 2016	45
Overførte midler fra 2014	30
Endret verdi av jordbruksfradraget	10
SUM	400

Partene er enige om en finansiering av rammen som vist i tabell 2.2. Det gjennomføres målprisøkninger fra 1.7.2015 med en årsvirkning på 315 mill. kroner. Bevilgningene til gjennomføring av jordbruksavtalen økes med 45 mill. kroner i 2016, og det disponeres 30 mill. kroner i overførte midler. Rammen og forutsetningene i tabell 2.1 gjør at utnyttningen av jordbruksfradraget vil øke med om lag 10 mill. kroner.

Rammen legger grunnlag for en inntektsøkning per årsverk på 3 ¾ pst. fra 2015, før oppgjør, til 2016. Dette tilsvarer om lag 13 000 kroner per årsverk. Økningene i målpriser vil få inntektseffekt fra 1. juli 2015. Forutsatt at prisøkningen

realiseres fullt ut, vil inntekten i 2015 øke med om lag 1 ¾ pst. i 2015 og ytterligere 2 pst. i 2016. Avtalen legger til rette for en inntektsvekst per årsverk på 12 ¾ pst. fra 2014 til 2016. Korrigert for bedret markedsbalanse for svin blir inntektsveksten om lag 10 ½ pst. fra 2014 til 2016.

Partene er enige om å disponere 50,1 mill. kroner til prisnedskrivning av norsk korn i 2015. Dette finansieres gjennom:

- 21,5 mill. kroner fra ledige midler
- engangsoverføring på 28,6 mill. kroner fra bevilgningen til LUF

Partene er enige om de endringer i målpriser og satser og bevilgninger på tilskuddsordninger som går fram av vedlagte fordelingsskjema.

3 Utslag på referansebrukene

Budsjettnemndas sekretariat har beregnet utslag av avtalen på referansebrukene. Beregningene er kvantumsfaste, og viser bare utslaget av pris- og tilskuddsendringer som ligger til grunn for rammen. Endringer i volum og kapitalslit må legges til dersom beregningene skal kunne leses som en prognose på inntektsendring fra 2015 til 2016.

Tabell 1.3 Beregnet helårsvirkning på referansebrukene av pris- og tilskuddsendringer, inkl. anslåtte kostnadsendringer til 2016, men uten volumendringer. Kroner per årsverk.

	Årsverk	2015 før oppgjør	Endring fra 2015 til 2016	Økning fra tilbud 5. mai ¹
1 Melk. 25 årskyr, landet	1,96	375 900	8 100	5 100
2 Korn. 375 dekar, landet	0,42	189 100	12 300	8 000
3 Sau. 155 vinterfôra, landet	1,30	256 400	5 100	5 500
4 Melkegeit. 125 årsgeiter, landet	1,77	333 500	4 700	3 700
5 Svin/korn. 47 avlssvin, landet	1,64	305 600	23 300	19 700
6 Egg/planteprod. 6.600 høner, landet	1,48	286 600	400	4 300
7 142 daa poteter + 423 daa korn, landet	1,77	455 300	21 800	13 500
8 30 ammekyr, landet	1,22	288 100	10 000	6 000
9 49 dekar frukt og bær, landet	1,76	283 300	4 400	3 600
10 Fjørfe-slakt og planteprodukter, landet	0,92	439 900	-18 600	3 600
11 Økologisk melk. 23 årskyr, landet	2,05	357 700	4 300	4 600
12 Melk. 14 årskyr, landet	1,64	326 400	3 900	4 700
13 Melk. 38 årskyr, landet	2,24	410 000	12 400	7 000
14 Melk. 54 årskyr, landet	2,44	520 300	18 000	8 500

Tabell 1.3 Beregnet helårsvirkning på referansebrukene av pris- og tilskuddsendringer, inkl. anslåtte kostnadsendringer til 2016, men uten volumendringer. Kroner per årsverk.

	Årsverk	2015 før oppgjør	Endring fra 2015 til 2016	Økning fra tilbud 5. mai ¹
15 Melk. 28 årskyr, Østlandets flatbygder	2,05	402 600	9 200	5 700
16 Melk. 23 årskyr, Østl. andre bygder	1,94	403 100	6 800	5 900
17 Melk. 34 årskyr, Agder/Rogal. Jæren	1,82	396 500	14 100	7 800
18 Melk. 21 årskyr, Agder/Rog. andre bygder	1,81	350 100	8 000	5 600
19 Melk. 22 årskyr, Vestlandet	1,88	344 800	6 600	5 400
20 Melk. 27 årskyr, Trøndelag	2,12	361 800	8 800	5 900
21 Melk. 23 årskyr, Nord-Norge	1,97	409 500	8 700	6 300
22 Korn. 231 daa, Østlandet	0,33	97 700	9 100	6 200
23 Korn. 815 daa, Østlandet	0,68	344 700	15 700	9 900
24 329 dekar korn + 26 avlssvin, Trøndelag	1,00	365 700	20 600	16 200
25 Sau. 130 vinterfôra, Vestlandet	1,38	194 100	4 000	4 600
26 Sau. 158 vinterfôra, Nord-Norge	1,20	331 500	6 100	6 200
27 Sau. 270 vinterfôra, landet	1,79	337 000	6 700	5 200
28 Samdrift melk. 45 årskyr, landet	2,65	479 900	12 100	7 700

¹ I tilbud av 5. mai er anslått effekt av justert omregningsfaktor for innmarksbeite innarbeidet.

4 Andre endringer

Partene er enige om følgende endringer sammenlignet med statens tilbud av 5. mai, jf. også vedlagte fordelingsskjema.

4.1 Landbrukets utviklingsfond

Partene er enige om å øke bevilgningen til Landbrukets utviklingsfond med 21,4 mill. kroner. Innvilgningsrammen for investeringstilskudd (IBU-midler) økes med 20,0 mill. kroner.

4.2 Innmarksbeite

Omregningsfaktoren for innmarksbeite videreføres med 0,6.

4.3 Produksjonsregioner for kumelk

Dagens 18 produksjonsregioner for kumelk videreføres.

4.4 Prisutjevningsordningen for melk

Landbruksdirektoratet har sendt forslag til satser i prisutjevningsordningen for melk for kommende avtaleperiode på høring, jf. høringsbrev fra Landbruksdirektoratet av 25.3.2015. Partene er enige om at avgiftene i prisgruppe 1 (sure smakstilsatte flytende melkeprodukter, dagligvaremarkedet) og prisgruppe 4 (ferske oster unntatt mysoster, dagligvaremarkedet) reduseres med 45 øre per liter. Landbruksdirektoratet bes om å finne en balansert finansiering av de reduserte avgiftene. Partene har utover dette ikke merknader til høringsforslaget fra Landbruksdirektoratet.

4.5 Omlegging av tilskudd til lammeslakt

Partene er enige om å endre forvaltningen av tilskudd til lammeslakt fra å være et produksjonstilskudd til å bli utbetalt sammen med slakteoppkjøret. Fordelen med omleggingen er at bonden slipper å søke tilskudd. Forutsatt at sauenæringen produserer like mange lammeslakt framover som i dag, vil total utbetaling være uendret ved uendret sats. For bruk med stabil produksjon, vil utbetalin-

Tabell 1.4 Innvilgningsramme for Landbrukets utviklingsfond

Ordning	2015	2016	Endring 2015–2016
Bedriftsrettede midler til investering og utvikling	528,00	548,00	20,00
Tilrettelegging for næringsutvikling og verdiskaping			
<i>Utrednings- og tilretteleggingsmidler (fylkesvise)</i>	67,00	60,00	-7,00
<i>Omdømmemidler (nasjonale)</i>	4,00	0,00	-4,00
<i>Områderettet innsats¹</i>	6,00	6,00	0,00
Rekuttering og kompetanse i landbruket ²	30,00	26,00	-4,00
Forskning	53,00	53,00	0,00
Matmerk	52,00	52,00	0,00
Utviklingsprogram for landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping	90,00	90,00	0,00
Bioenergiprogrammet	60,00	67,00	7,00
Skogbruk	214,00	214,00	0,00
Friskere geiter – kompensasjonstilskudd ³	15,00	0,00	-15,00
Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift	1,50	1,50	0,00
Utsiktsrydding	0,00	20,00	20,00
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) ⁴	195,00	175,00	-20,00
Investeringsstøtte organisert beitebruk	9,00	9,00	0,00
Klima- og miljøprogram	18,00	18,00	0,00
Biogass	2,00	2,00	0,00
Støtte til verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap	9,00	9,00	0,00
Spesialrådgiving energi veksthusnæringen ⁵	1,00	0,00	-1,00
Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	30,00	30,00	0,00
SUM innvilgningsramme	1 384,50	1 380,50	-4,00
Rentestøtte – utbetalinger ⁶	62,30	60,00	-2,30
SUM innvilgningsramme inkl. utbetalinger rentestøtte	1 446,80	1 440,50	-6,30

¹ Avsetningen i 2016 går i sin helhet til satsingen på fjellandbruket.

² Reduksjon i avsetningen til rekuttering og kompetanse i landbruket for 2016 skyldes at det i 2015 ble avsatt 4 mill. kroner i engangsbevilgning til en fleråring satsing på rekuttering og gründerskap. Arbeidet igangsettes i 2015. Avsetningen for 2016 omfatter 20 mill. kroner til fylkesvise midler til rekuttering og kompetanseheving, og 6 mill. kroner til KIL.

³ Det avsettes ikke midler til ordningen i 2016 ettersom det står igjen ubenyttede midler for ordningen fra 2014 og det ventes et mindreforbruk på midlene avsatt i 2015.

⁴ 80 mill. kroner av ordningen er øremerket tilskudd til drenering.

⁵ Bevilgningen videreføres over Bioenergiprogrammet.

⁶ Prognose for 2015 er basert på Statusrapport for Landbrukets utviklingsfond 2014.

gene hvert år være like store i ny og gammel ordning. Nye saueprodusenter og de som øker produksjon, vil få en gevinst ved omleggingen, mens de som reduserer eller avvikler produksjonen vil få et tap. De årlige utbetalingene fra ordningen vil etter omleggingen være like store som tidligere.

4.6 Tilskudd til avlsorganisasjoner

Partene er enige om at følgende organisasjoner kan søke om tilskudd til avlsorganisasjoner: Norsk Sau og Geit, Norges Birøkerlag, Norges Pelsdyrslag, Norsk kjøttfeavlslag TYR og Norsk Fjørfeag. Støtte til Norges Birøkerlag forutsetter at de også bidrar til driften av Reinavlsområdet for den brune bia. Norsk Fjørfeag kan søke om støtte til påvirkning av avlsarbeid i regi av internasjonale avlsselskaper.

4.7 Miljø

- Det settes ned en partssammensatt arbeidsgruppe som skal utforme oppdraget for evaluering av areal- og kulturlandskapstilskuddet, og følge opp NIBIOs arbeid med evalueringen.
- Tilskudd til drenering: Gjeldende vektning ved fordeling av midler videreføres.
- Klima- og miljøprogrammet: Norsk landbruksrådgiving tildeles midler til å iverksette *Gratis førsteråd for klimatiltak på gårdsnivå*, for å følge opp igangsatt arbeid.
- Bioenergiprogrammet: Norsk gartnerforbund tildeles midler for å stimulere til fortsatt satsing på klimavennlig produksjon (ikke over Klima- og miljøprogrammet).
- Regionale miljøprogram:
  - i. Frigjorte midler som følge av avvikling av tiltakene Tilskudd til lett høstharving og Tilskudd til ingen/utsatt jordarbeiding i erosjonsklasse 1 og 2 innen nedbørfelt der vassdraget ikke er prioritert, skal disponeres til tiltak som stimulerer til reduserte utslipp til luft og vann.
  - ii. Grunnet utviklingen av eStil som forvaltningssystem for produksjonstilskudd og arbeidet med samordning med RMP, forlenges inneværende RMP-periode (2013–2016) til å gjelde ut 2017.

4.8 Distriktstilskudd til egg og fjørfekjøtt

Partene er enige om at endringene gjennomføres fra 1. januar 2016.

4.9 Tilskudd til lagring av såkorn

Det avsettes 3,7 mill. kroner for tilskudd til overlagring av såkorn i 2016. Med en sats på 0,60 kr per kg gis det tilskudd til maksimalt 5 100 tonn såkorn.

4.10 Nytt forvaltningssystem for produksjonstilskudd

Partene er enige om:

- at å bedre kontrollmulighetene er en viktig begrunnelse for å endre systemet, samtidig som det også vil kunne oppnås forvaltningsmessige forenklinger
- at hele utbetalingen gjennomføres samlet i januar/februar
- å etablere et system med én søknadsomgang og to registreringsdatoer
- at nytt forvaltningssystem settes i drift fra søknadsomgangen 2017. Digital kartløsning og eventuell samordning av søknadsprosessen med RMP settes i drift fra søknadsomgangen 2018
- at Landbruks- og matdepartementet inviterer jordbrukets organisasjoner til møte for å diskutere videre utforming av forvaltningssystemet

For saker som ikke er omtalt i denne protokollen, vises det til statens tilbud av 5.5.2015. Vedlagt sluttprotokollen følger fordelingsskjema med detaljerte endringer i avtalepriser og tilskuddsordninger.

Oslo 15.5.2015

Leif Forsell

Lars Petter Bartnes

Fordeling avtale 2015–2016

Tabell 1.5 Jordbruksavtalen, fordeling på priser og tilskudd

	Mill. kr
Kap. 1150, Jordbruksavtalen, utgifter	45,0
- Kap. 4150, Jordbruksavtalen, inntekter	0,0
= Nettoeffekt av tilskudd	45,0
+ Avtalepriser fra 1.7. 2015	315,0
= Sum avtalepriser og tilskudd	360,0
+ Omdisponering overførte midler	30,0
= Sum til fordeling	390,0
+ Inntektsverdi justert jordbruksfradrag	10,0
= Ramme	400,0

Tabell 1.6 Målpriser fra 1.7.2015

Produkt	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Endring, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1 567,7	5,20	0,08	125,4
Gris	131,6	31,64	0,70	92,1
Poteter	185,7	4,24	0,15	27,9
Grønnsaker og frukt	2 218,5		2,2%	49,6
Norsk matkorn	225,4	2,98	0,09	20,0
Sum målprisendringer				315,0

Tabell 1.7 Markedsordningen for korn

Prisendringer norsk korn	1000 tonn	Målpris, Kr/kg	Endring, Kr/kg	Mill. kr
Hvete, matkorn	180,2	2,98	0,10	18,0
Rug, matkorn	25,2	2,82	0,00	0,0
Bygg	405,4	2,55	0,08	32,4
Havre	218,2	2,33	0,06	13,1
Førhvete og fôrrug	137,6		0,08	11,0
Erter til modning	2,0		0,08	0,2
Såkorn	47,8		0,08	3,8
Oljevekster	8,6	5,48	0,08	0,7
Sum korn og oljevekster	1 025,1		0,08	79,2

Tabell 1.8 Anslag endring i kraftfôrpris

	1000 tonn	Andel	Ref. pris kr/kg	Endring, kr/kg
Karbohydrat kraftfôr	1 430	77,3%	2,49	0,000
Protein o.a.	420	22,7%	3,87	0,000
Sum	1 850			0,000

Tabell 1.9 Kap. 1150 og kap. 4150 Jordbruksavtalen, mill. kroner

Post	Budsjett 2015 ¹	Endring 2016	Budsjett 2016 ²
01 Driftskostnader, utredninger og evalueringer	12,500	-12,500	0,000
21 Spesielle driftsutgifter (kan overføres)	0,000	12,500	12,500
50.11 Tilskudd til LUF	1 205,653	-2,600	1 203,053
50 Fondsavsetninger	1 205,653	-2,600	1 203,053
70.11 Avsetningstiltak	24,400	0,000	24,400
70.12 Tilskudd til råvareprisordningen m.v.	189,700	37,500	227,200
70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	42,400	-2,400	40,000
70 Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	256,500	35,100	291,600
71 Tilskudd til erstatninger m.m. (overslagsbevilgning)	49,100	-6,100	43,000
73. 11 Tilskudd til norsk ull	126,400	0,000	126,400
73.13 Pristilskudd melk	589,907	1,900	591,807
73.15 Pristilskudd kjøtt	806,200	13,100	819,300
73.16 Distriktstilskudd egg	8,100	-3,000	5,100
73.17 Distriktstilskudd på frukt, bær og grønnsaker	89,100	1,900	91,000
73.18 Frakttilskudd	329,500	3,000	332,500
73.19 Tilskudd til prisnedskrivning korn	502,800	70,200	573,000
73.20 Tilskudd til matkorn	48,600	1,900	50,500
73 Pristilskudd (<i>overslagsbevilgning</i>)	2 500,607	89,000	2 589,607
74.11 Driftstilskudd, melkeproduksjon	1 353,300	-40,700	1 312,600
74.14 Produksjonstilskudd, husdyr	2 585,210	8,400	2 593,610
74.16 Beitetilskudd	788,700	14,300	803,000
74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 149,200	-11,900	3 137,300
74.19 Regionale miljøprogram	436,500	-8,000	428,500
74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk	108,200	-1,000	107,200
74 Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	8 421,110	-38,900	8 382,210

Tabell 1.9 Kap. 1150 og kap. 4150 Jordbruksavtalen, mill. kroner

Post	Budsjett 2015 ¹	Endring 2016	Budsjett 2016 ²	
77.11	Tilskudd til dyreavl med mer	84,900	1,600	86,500
77.12	Tilskudd til frøavl med mer	13,720	0,000	13,720
77.13	Tilskudd til rådgivning	82,500	0,000	82,500
77.14	Tilskudd til pelsdyr	17,800	-17,800	0,000
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	51,160	0,000	51,160
77.17	Tilskudd til fruktlager	13,000	0,000	13,000
77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	263,080	-16,200	246,880
78.11	Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 188,919	-11,200	1 177,719
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom mv	165,600	2,100	167,700
78.14	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	88,000	0,000	88,000
78.15	Tilskudd til landbruksvikarordningen	64,000	0,000	64,000
78.16	Tilskudd til tidligpensjonsordning	91,235	-6,200	85,035
78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 597,754	-15,300	1 582,454
SUM KAP. 1150		14 306,304	45,000	14 351,304
SUM KAP. 4150		30,000	0,000	30,000

¹ Saldert budsjett.

² Før kvantumsjusteringer, konsekvensjusteringer og eventuelle flyttinger.

Tabell 1.10 70.11 Avsetningstiltak

	Mill. kr	Endring, mill. kr	Budsjett 2016 mill. kr
Avsetningstiltak hagebruk	3,9	-3,9	0,0
Kollektiv dekning omsetningsavgift	20,5	3,9	24,4
Justert bevilgningsbehov		0,0	0,0
Sum	24,4	0,0	24,4

Tabell 1.11 70.12 Tilskudd til råvareprisordningen m.v.

	Mill. kr	Endring, mill. kr	Budsjett 2016 mill. kr
Eksporstøtte XR prognose	27,7	0,0	27,7
PNS, prognose	162,0	0,0	162,0
Målprisjustering melk		4,3	4,3
Endret målpris potet		0,8	0,8
Behov knyttet til produkter uten målpris		0,0	0,0
Justert bevilgningsbehov prognose		32,5	32,5
Sum	189,7	37,5	227,2

Tabell 1.12 70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse

	Mill. kr	Endring, mill. kr	Budsjett 2016 mill. kr
Potetsprit	20,0	0,0	20,0
Potetstivelse	22,4	-2,4	20,0
Justert bevilgningsbehov prognose		0,0	0,0
Sum	42,4	-2,4	40,0

Tabell 1.13 71 Tilskudd til erstatninger m.m.

	Mill. kr	Endring, mill. kr	Budsjett 2016 mill. kr
Erstatning ved avlingssvikt i planteprod.	40,5	0,0	40,5
Tilskudd reparasjon av vinterskadd eng	5,8	-5,8	0,0
Erstatning ved tap av bifolk	0,3	-0,3	0,0
Erstatning svikt i honningprod.	2,5	0,0	2,5
Sum	49,1	-6,1	43,0

Tabell 1.14 73.11 Tilskudd til norsk ull

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Ull	4,362	32,00		32,00	0,0

Tabell 1.15 73.13 Pristilskudd, melk

	Mill. l.	Sats, kr/l	Endring, kr/l	Ny sats kr/l	Endring, mill. kr
Grunntilskudd geitmelk	19	3,26	0,10	3,36	1,9
Distriktstilskudd					
Sone A ¹	203,5	0,00		0,00	0,0
Sone B	332,9	0,12		0,12	0,0
Sone C	241,7	0,31		0,31	0,0
Sone D	527,3	0,44		0,44	0,0
Sone E	124,2	0,54		0,54	0,0
Sone F	51,9	0,67		0,67	0,0
Sone G	54,9	0,92		0,92	0,0
Sone H	3,3	1,13		1,13	0,0
Sone I	13,4	1,71		1,71	0,0
Sone J	11,7	1,80		1,80	0,0
Sum distriktstilskudd, melk	1 564,8		0,00		0,0
Sum post 73.13 Pristilskudd, melk					1,9

¹ Omfatter landet utenom sone B-J.

Tabell 1.16 73.15 Pristilskudd, kjøtt

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Grunntilskudd, kjøtt					
Sau	22,8	3,81		3,81	0,0
Geit	0,3	5,15		5,15	0,0
Sum grunntilskudd, kjøtt	23,1				0,0
Kvalitetstilskudd storfekjøtt	45,00	3,70	0,30	4,00	13,5
Distriktstilskudd, kjøtt					
Sone 1 Storfe, sau og geit	20,4	0,00		0,00	0,0
Sone 2 Storfe, sau og geit	52,9	4,55		4,55	0,0
Sone 3 Storfe, sau og geit	17,6	7,35		7,35	0,0
Sone 4 Storfe og geit	7,4	11,30		11,30	0,0
Sone 4 Sau	3,1	13,30		13,30	0,0
Sone 4 Gris	7,8	5,10		5,10	0,0
Sone 5 Storfe og geit	0,8	11,90		11,90	0,0
Sone 5 Sau	0,6	13,80		13,80	0,0
Sone 5 Gris	0,2	5,40		5,40	0,0
Vestlandet og Agder ¹ Gris	9,4	1,10		1,10	0,0
Agd./Vestl. ¹ Kylling og kalk.	1,8	0,20	-0,20	0,00	-0,4
Sum distriktstilskudd, kjøtt	122,0				-0,4
Sum pristilskudd kjøtt					13,1

¹ Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal, Agderfylkene.

Tabell 1.17 73.16 Distriktstilskudd egg

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Vestlandet	5,5	0,45	0,00	0,45	0,0
Trøndelag	13,7	0,22	-0,22	0,00	-3,0
Nord Norge	2,4	1,20	0,00	1,20	0,0
Sum distriktstilskudd egg					-3,0

Tabell 1.18 73.17 Distriktstilskudd, frukt, bær og grønnsaker

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Epler, pærer og plommer, kirsebær					
Sone 1	1,7	1,67	0,05	1,72	0,1
Sone 2–4	1,7	2,25	0,05	2,30	0,1
Sone 5	4,9	4,92	0,05	4,97	0,2
Moreller					
Sone 1	0,1	2,64	0,05	2,69	0,0
Sone 2–4	0,1	3,20	0,05	3,25	0,0
Sone 5	0,4	5,90	0,05	5,95	0,0
Pressfrukt	5,2	1,67	0,05	1,72	0,3
Bær					0,0
Sone 1–3	4,8	1,42	0,05	1,47	0,2
Sone 4–5	2,9	3,26	0,05	3,31	0,1
Sone 6–7	0,0	5,37	0,05	5,42	0,0
Sum distriktstilskudd frukt og bær	21,7				1,0
Kvantumsgrense					
Tomat	103 400 kg				
Sone 1–3		1,8	1,35	0,05	1,40
Sone 4–7		3,7	2,71	0,05	2,76
Slangeagurk	151 800 kg				
Sone 1–3		3,1	0,80	0,05	0,85
Sone 4–7		0,8	1,59	0,05	1,64
Salat	220 000 stk				
Sone 1–3		6,7	0,50	0,05	0,55
Sone 4–7		2,3	0,99	0,05	1,04
Sum tilskudd grønnsaker	18,4				0,9

Tabell 1.19 73.18 Frakttilskudd

	Mill. kr	Endring, mill. kr
Sonefrakt korn	85,5	0,0
Frakt kraftfôr	119,0	0,0
Frakttilskudd slakt	130,0	3,0
Frakttilskudd egg	8,0	0,0
Sum	342,5	3,0

Tabell 1.20 73.19 Prisnedskrivning norsk korn

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Korn	940,8	0,468	0,073	0,54	68,7
Økologisk korn	10,0	1,43	0,073	1,50	0,7
Oljevekster, lupiner og bønner	9,2	1,92	0,073	1,99	0,7
Økologiske oljevekster, lupin, bønner	0,1	3,13	0,073	3,20	0,0
Fôrerter	1,8	0,85	0,073	0,92	0,1
Økologiske fôrerter	0,2	1,50	0,073	1,57	0,0
Sum	962,1				70,2

Tabell 1.21 73.20 Tilskudd norsk matkorn

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Tilskudd norsk matkorn	187,0	0,26	0,01	0,27	1,9

Tabell 1.22 74. 11 Driftstilskudd, melkeku og ammeku

			Antall	Sats kr/bruk/dyr	Sats- endring	Ny sats kr/bruk/dyr	Endring, mill. kr
Kumelk Jæren	Foretak		644	118 000	1 000	119 000	0,6
Kumelk Nord-Norge	Foretak		934	133 000	1 000	134 000	0,9
Kumelk rest Sør- Norge	Foretak		7 293	125 000	1 000	126 000	7,3
Geitemelk	Foretak		293	133 000	1 000	134 000	0,3
Ammekyr 6–39 kyr	Dyr		47 953	2 875	25	2 900	1,2
40 og flere kyr	Foretak		261	115 000	1 000	116 000	0,3
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser							-51,3
Sum driftstilskudd, melk og ammeku							-40,7

Tabell 1.23 74.14 Tilskudd til husdyr

	Fra	Til	Antall dyr	Sats kr/ dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr	1	16	130 470	4 028	0	4 028	0,0
	17	25	40 291	2 072	0	2 072	0,0
	26	50	42 748	1 000	0	1 000	0,0
	51+		12 420	800	0	800	0,0
	Sum		225 928				0,0
Ammekyr	1	50	71 297	3 980	0	3 980	0,0
	51+		2 184	800	0	800	0,0
	Sum		73 481				0,0
Andre storfe			535 742	800	0	800	0,0
Melkegeit	1	125	27 513	1500	0	1 500	0,0
	126+		4 991	550	0	550	0,0
	Sum		32 504				0,0
Sau over 1 år	1	100	672 465	1 000	30	1 030	20,2
og ammegeiter	101+		90 075	250	0	250	0,0
	Sum		762 540				20,2
Lammeslakt	kval. O og bedre		961 550	500	0	500	0,0
	Kjeslakt over 3,5 kg		9 975	300	0	300	0,0
	Tillegg: Økologiske lammeslakt		35 055	40	0	40	0,0
	Sum		1 006 580				0,0
Avlsgris Sør-Norge ²	1	35	25 318	915	-220	695	-5,6
Avlsgris Jæren	1	35	5 319	765	-220	545	-1,2
Avlsgris Nord-Norge	1	35	1 937	1 202	-220	982	-0,4
	Sum		32 574				-7,2
Slaktegris ²	1	1400	987 212	23	-5	18	-4,9
Slaktegris Jæren	1	1400	202 788	19	-5	14	-1,0
	Sum		1 190 000				-5,9
Verpehøner Sør-Norge	1	1 000	587 743	10	0	10	0,0
Verpehøner Nord-Norge	1	1 000	26 856	24	0	24	0,0
Verpehøner, landet	1 001	5 000	2 185 339	10	0	10	0,0
	Sum		2 799 938				0,0

Tabell 1.23 74.14 Tilskudd til husdyr

	Fra	Til	Antall dyr	Sats kr/ dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Unghester < 3 år			3 985	1000	-1 000	0	-4,0
Bikuber	1	+	28 959	400	0	400	0,0
Hjort over 1 år			5 666	210	0	210	0,0
Bevaringsverdige storferaser			2 660	2000	200	2 200	0,5
Bunnfradrag 35 pst. ¹		35 %	41 766	6 000	0	6 000	0,0
Beløpsavgrensing				560 000	0	560 000	0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser							4,8
Sum produksjonstilskudd, husdyr							8,4

¹ Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst. tilskudd husdyr og 65 pst. arealtilskudd.

² Unntatt Jæren.

Tabell 1.24 74.16 Tilskudd til dyr på beite

		Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Utmarksbeitetilskudd:	Kyr, storfe, hest	255 491	396	0	396	0,0
	Sau, lam, geit	1 996 548	141	0	141	0,0
Beitetilskudd:	Storfe m.m.	617 449	438	0	438	0,0
	Småfe m.m.	2 320 717	59	0	59	0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						14,3
Sum beitetilskudd		5 190 205				14,3

Tabell 1.25 74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd

	Antall	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Kulturlandskapstilskudd alt areal	9 176 575	186	0	186	0,0
Bunnfradrag, 65 pst ¹	41 766	6 000	0	6 000	0,0
Arealtilskudd, grovfôr	6 004 721				2,8
Arealtilskudd, korn	2 934 587				2,5
Arealtilskudd, potet	123 216				0,0
Arealtilskudd, grønnsaker	68 223				0,0
AK-tilskudd, frukt, bær og planteskoleareal	45 828				0,0
Justert faktor innmarksbeite					0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					-17,2
Sum, AK-tilskudd	9 176 575				-11,9

¹ Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst tilskudd husdyr og 65 pst arealtilskudd.

Tabell 1.26 Arealtilskudd, grovfôr

	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1	417 041	75	0	75	0,0
Sone 2	326 104	0	0	0	0,0
Sone 3–4	1 107 504	110	0	110	0,0
Sone 5	3 331 858	210	0	210	0,0
Sone 6	703 872	236	4	240	2,8
Sone 7	118 341	286	0	286	0,0
Sum grovfôr alle soner	6 004 721				2,8

Tabell 1.27 Arealtilskudd, korn

	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1	1 265 510	127	0	127	0,0
Sone 2 og 3	1 099 472	192	0	192	0,0
Sone 4	417 372	227	0	227	0,0
Sone 5	149 709	210	17	227	2,5
Sone 6–7	2 524	210	17	227	0,0
Sum korn, alle soner	2 934 587				2,5

Tabell 1.28 Arealtilskudd, øvrige vekster

		Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Potet	sone 1–5	118 375	80	0	80	0,0
	sone 6–7	4 841	930	0	930	0,0
Sum poteter, alle soner		123 216				0,0
Grønnsaker	sone 1–5	67 865	550	0	550	0,0
	sone 6–7	358	1 550	0	1 550	0,0
Sum grønnsaker, alle soner		68 223				0,0
Frukt	sone 1–4	8 772	700	0	700	0,0
	sone 5–7	11 699	1 450	0	1 450	0,0
Sum frukt, alle soner		20 471				0,0
Bær	sone 1–4	17 720	1 000	0	1 000	0,0
	sone 5–7	7 637	1 450	0	1 450	0,0
Sum bær, alle soner		25 357				0,0

Tabell 1.29 74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk

Arealtilskudd	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Korn til modning	72 609	300	0	300	0,0
Grønnsaker, frukt og bær	4 348	1 000	275	1 275	1,2
Poteter	1 027	500	0	500	0,0
Grønngjødsling	5 271	500	0	500	0,0
Innmarksbeite	43 694	25	0	25	0,0
Grovfôr og annet økologisk areal	274 867	25	0	25	0,0
Sum arealtilskudd økologisk areal	401 816				1,2

Tilskudd til økologisk husdyrproduksjon	Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr	8 500	2 800	0	2 800	0,0
Ammekyr	4 000	2 000	0	2 000	0,0
Andre storfe	17 443	600	0	600	0,0
Sau over 1 år	39 144	450	0	450	0,0
Melke- og ammegeit	1 374	200	0	200	0,0
Avlsgris	256	402	0	402	0,0
Slaktegris	10 198	260	0	260	0,0
Sum tilskudd til økologisk husdyrproduksjon					0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					-2,2
Sum tilskudd til økologisk jordbruk					-1,0

Tabell 1.30 77.11 Tilskudd til dyreavl med mer

	Mill. kr	Endring, mill. kr	Budsjett 2016 mill. kr
Tilskudd til veterinære reiser	40,0	6,10	46,1
Tilskudd til semin	30,7	-6,10	24,6
Tilskudd til avlsorganisasjoner	14,2	0,00	14,2
Justert bevilgningsbehov		1,60	1,6
Sum	84,9	1,60	86,5

Tabell 1.31 77.12 Tilskudd til frøavl med mer

	Mill. kr	Endring, mill. kr	Budsjett 2016 mill. kr
Tilskudd til frøavl	10,0	0,0	10,0
Tilskudd til lagring av såkorn	3,7	0,0	3,7
Justert bevilgningsbehov		0,0	0,0
Sum	13,7	0,0	13,7

Tabell 1.32 77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak

	Mill. kr	Endring, mill. kr	Budsjett 2016 mill. kr
Utvikling av plantemateriale – oppformering	11,0	0,0	11,0
Utvikling av plantemateriale – Graminor	22,5	0,0	22,5
Utvikling av plantemateriale – «Prebreeding»	1,2	0,0	1,2
Kvalitetstiltak settepotetavl	7,5	0,0	7,5
Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler	9,0	0,0	9,0
Justert bevilgningsbehov		0,0	0,0
Sum	51,2	0,0	51,2

Tabell 1.33 78.11 Tilskudd for avløsning til ferie og fritid

	Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Satsendring	
				Ny sats kr/dyr	1,0 % Endring, mill. kr
Melkekyr	228 381	3 522	35	3 557	
Ammekyr	71 254	972	10	982	
Andre storfe	532 627	587	6	593	
Melkegeit og melkesau	31 768	812	8	820	
Sau, ammegeit	762 540	509	5	514	
Avlsgris	50 243	1 161	12	1 173	
Slaktegris	1 548 902	40	0	40	
Verpehøner, -ender, -kalkuner, -gjess	4 434 873	10,2	0,1	10,3	
Hester	28 461	1 161	12	1 173	
Avlskaniner	1 256	289	3	292	
Gjess, ender, kalkuner, livkylling	4 095 237	3,55	0,04	3,59	
Slaktekylling	73 576 237	0,44	0,00	0,44	
Økologisk slaktekylling	31 408	1,69	0,02	1,71	
Revetisper	45 606	319	3	322	
Minktisper	148 823	93	1	94	
Hjort	5 566	395	4	399	
Satsendringer					6,2
	Antall foretak m. maks. utbetaling	Maks kr per kr/foretak	Endring, kr/foretak	Nye satser, kr/foretak	Endring, mill. kr
Sum effekt av maksimalsatsen	7 920	73 500	700	74 200	5,5
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					-22,9
Sum tilskudd til avløsning for ferie og fritid					-11,2

Tabell 1.34 78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom mv

	Antall dager	Sats kr/dag	Endring kr/dag	Endring, mill. kr
Antall avløsningsdager	231 336	1 500	0	
Gjennomsnittsberegning	231 336	725	0	0,0
Justert bevilgningsbehov prognose				2,1
Sum				2,1

Tabell 1.35 78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordning

	Antall	Sats kr/pers	Endring kr/pers	Endring, mill. kr
Enbruker	654	100 000	0	0,0
Tobruker	125	160 000	0	0,0
Justert bevilgningsbehov prognose				-6,2
Sum				-6,2

Vedlegg 2

Jordbrukets forhandlingsutvalg Arbeidsdokument av 8. mai 2015

Jordbrukets forhandlingsutvalg viser til Jordbrukets krav i arbeidsdokument av 24. april og Statens tilbud av 5. mai.

Ved behandling av Innst. 8 S (2013–2014) uttaler næringskomiteen:

«...Komiteen viser til at det er bred enighet om at norsk landbruk skal ha fokus på økt matproduksjon med intensjon om økt sjølforsyning. Dette har blitt trukket frem av både den rødgrønne regjeringen og Solberg-regjeringen [...] Komiteen viser til at det er bred enighet om at lønnsomheten i norsk landbruk må styrkes, og at dette kan gjøres både ved økt inntekt og lavere utgifter.»

Inntektsnivået i jordbruket er, slik det framkommer av referansebruksberegningene fra Budsjett-nemnda for jordbruket, fortsatt betydelig lavere enn for andre grupper i samfunnet. God inntektsutvikling er avgjørende for å nå det politiske målet om økt matproduksjon.

Med Statens tilbud tilbys jordbruket en inntektsvekst på om lag 6.000 kroner per årsverk.

Samtidig forventes det at andre grupper i 2016 får en inntektsvekst på om lag 16.000 kroner.

I Innst. 285 S (2013–2014) – om jordbruksoppgjøret 2014 sier et flertall bestående av AP, SP, KrF og V at:

«...reell økt sjølforsyningsgrad er avhengig av at økt matproduksjon skal være med grunnlag i norske ressurser. Dette må legges til grunn ved utformingen av landbrukspolitikken.»

Budsjettmidler er avgjørende for å ha virkemidler som stimulerer til økt utnyttelse av norske arealressurser. Staten foreslår å redusere budsjettmidlene med 110 mill kroner. Dette vil svekke muligheten for måloppnåelse.

Jordbrukets forhandlingsutvalg viser til arbeidsdokument av 24. april som grunnlag for forhandlinger, og vil med dette starte årets forhandlinger om jordbruksoppgjøret. Vi forventer at Regjeringen viser betydelig forhandlingsvilje, noe som er helt avgjørende for å komme fram til en jordbruksavtale.

Vedlegg 3

Referat fra forhandlingsmøte 15. mai kl. 14:15

Fra jordbrukets forhandlingsutvalg: Bartnes, Ianssen, Skallerud, Skorge, Bustnes, Lundstein, Stabbetorp, Huus, Agerup, Furuberg, Lofthus, Godli, Norland, Warlo, Meisfjord, Løvstad.

Fra Statens forhandlingsutvalg: Forsell, Glosli, Søyland, Helgen, Gjølberg, Grotli, Orlund, Rød, Lothe, Krekling, Skjeflo, Kvam, Killingland, Voigt-Hanssen.

Forsell viste til kontakten som hadde vært mellom partene etter at staten hadde lagt fram sitt reviderte tilbud 14. mai, og ga ordet til jordbrukets forhandlingsleder. Bartnes sa at jordbruket ikke lenger var i stand til å opptre samlet og ga ordet til Furuberg. Furuberg viste til krav og tilbud, jordbrukets arbeidsdokument av 8. mai og statens reviderte tilbud av 14. mai. Hun meddelte at Norsk Bonde- og Småbrukarlag valgte å bryte forhandlingene om ny jordbruksavtale. Hun overleverte deretter en ensidig dagsprotokoll som vedlegges referatet.

Forsell spurte, med henvisning til Hovedavtalen, om Jordbrukets forhandlingsutvalg kunne bekrefte at staten hadde gjort det som var mulig for å finne grunnlag for felles opptreden på organisasjonenes side. Bartnes og Furuberg bekreftet at staten hadde opptrådt i samsvar med Hovedavtalen.

Forsell konstaterte at det ikke var mulig å komme fram til avtale med et samlet jordbruk. Forsell spurte om Norges Bondelags holdning, og Bartnes sa at Norges Bondelag ønsket å gå videre i forhandlingene. Norsk Bonde- og Småbrukarlag forlot deretter møtet.

Møtet var slutt kl 14.30.

Statens og Norges Bondelags forhandlingsutvalg gjennomgikk deretter utkast til sluttprotokoll og fordeling. Forsell konstaterte at det var inngått ny jordbruksavtale mellom staten og Norges Bondelag.

Møtet var slutt kl 18:45.

Undervedlegg 1

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag Dagsprotokoll av 15. mai 2015

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag viser til Jordbrukets krav i arbeidsdokument av 24. april, Statens tilbud av 5. mai, Jordbrukets arbeidsdokument av 8. mai og Statens reviderte tilbud av 14. mai, samt de prosesser som er ført mellom partene.

Jordbrukets krav ville gitt bøndene øke inntektsmuligheter på 24.000 kroner pr. årsverk. I det reviderte tilbudet tilbys jordbruket 10.400 kroner pr. årsverk. For andre grupper forventes en inntektsutvikling på 16.000 kroner i 2016.

I Innst. 285 S (2013–2014) om jordbruksoppgjøret 2014 uttalte næringskomiteen:

«Komiteen mener det er avgjørende at utøverne i landbruket skal kunne ha en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper slik Stortinget har forutsatt. Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Arbeiderpartiet og Senterpartiet, er enig i at regjeringens forslag til Stortinget sikrer jordbruket en gjennomsnittlig inntektsvekst på linje med andre grupper fra 2014/2015, og er i tråd med gjeldende inntektsmålsetting. Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, har funnet grunn til ytterligere forbedringer i inntektsmulighetene for årets jordbruksoppgjør, for blant annet å styrke grunnlaget for rekruttering til næringen og økt matproduksjon.»

Ved fjorårets oppgjør tilbød Regjeringen prosentvis lik inntektsutvikling som andre grupper. Ved Stortingets behandling ble budsjettmidlene økt med 250 mill. kroner for å styrke grunnlaget for rekruttering til næringen og økt matproduksjon. I år tilbød staten opprinnelig prosentvis svakere inntektsutvikling enn andre grupper. I Statens reviderte tilbud er dette justert opp til prosentvis

lik inntektsutvikling som andre grupper. Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag legger imidlertid til grunn at inntektsmulighetene må forbedres ytterligere for å styrke grunnlaget for rekruttering til næringen og økt matproduksjon.

Storingsflertallet bestående av KrF, V, Ap og Sp uttalte ved fjorårets oppgjør at:

«...reell økt sjølforsyningsgrad er avhengig av at økt matproduksjon skal være med grunnlag i norske ressurser. Dette må legges til grunn ved utformingen av landbrukspolitikken.»

Budsjettmidler er avgjørende for å ha virkemidler som stimulerer til økt utnyttelse av norske arealressurser. Vi konstaterer at Staten i sitt reviderte tilbud ikke styrker budsjettmidlene sammenlignet med gjeldende bevilgning. Realverdien av budsjettmidlene går dermed ned. Det tas ikke grep for å styrke de virkemidlene som er tilgjengelige for å stimulere små og mellomstore bruk til økt matproduksjon med grunnlag i norske ressur-

ser. Økt kornproduksjon er avgjørende for norsk selvforsyning, og Jordbrukets krav prioriterte styrket lønnsomhet i kornproduksjon. Statens reviderte tilbud svarer ikke på denne utfordringen.

I Jordbrukets krav er det skissert gode tiltak for å stimulere til mer klimavennlig og bærekraftig matproduksjon med fokus på bruk av norske jordbruksarealer og beiteressurser. Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag kan ikke se at Statens tilbud tar tilstrekkelige grep for å bidra til å løse klimautfordringene.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag viser til de forhandlinger som er gjennomført, og mener Statens reviderte tilbud ikke svarer tilstrekkelig på Stortingets målsettinger for norsk landbruk. Vi konstaterer at avstanden mellom partene er for stor. Det gjelder særlig den økonomiske rammen. Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag kan ikke ta ansvar for et oppgjør som ikke legger til rette for å styrke grunnlaget for rekruttering til næringen og økt matproduksjon.

Vedlegg 4

Nasjonal jordvernstrategi

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Stortinget gjorde 8. april 2014 følgende anmodningsvedtak, jf. Innst. 149 S (2013–2014):

«Stortinget ber regjeringen i egnet form fremme forslag for Stortinget om jordvernstrategi.»

I innstillingen peker komiteen på flere mulige tiltak som bør vurderes for å styrke jordvernet ytterligere, som bl.a.: nasjonale retningslinjer, jordflytting, jorderstatningsfond, jordsmonnkartlegging, nye omdisponerings- og matjordmål, og egen vernehjemmel i jordloven. Komiteen pekte særlig på positive virkemidler.

På oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet har Asplan Viak laget utredningen *Tiltak for å styrke jordvernet*, datert 2. mars 2015. Det ble arrangert en areal- og jordvernkonferanse i samarbeid med KS den 5. mars 2015, bl.a. for å presentere Asplan Viaks utredning. I utredningen pekes det først og fremst på virkemidler innenfor areal- og transportplanleggingen. De viktigste tiltakene som anbefales av Asplan Viak er:

- Stimulere til bruk av regionale planer for samordnet areal- og transport.
- Tett oppfølging av kommunale planprosesser med tidlige innspill.
- Tydelig formidling av nasjonale jordvernmål som klargjør bruk av innsigelse.
- Opprydding og effektivisering av reglene for spredt utbygging.
- Utarbeide verktøykasse med oppskrift på effektive transformasjons- og fortettingsprosesser.
- Utarbeide eksempelsamling med veiledning om konsentrert boligbebyggelse med god kvalitet.
- Se nærmere på metoden for verdsetting av dyrka mark i Vegdirektoratets *Håndbok V712* om konsekvensanalyse, som er under revisjon.

- Se nærmere på hvordan jordvernet ivaretas i konseptvalgutredningenes (KVU) tidlige faser.

Asplan Viaks vurderinger og anbefalinger er tatt med som innspill i arbeidet med jordvernstrategien. Landbruks- og matdepartementet har utarbeidet strategien, der viktige tiltak og virkemiddel som er nevnt i innstillingen fra næringskomiteen, er vurdert. Komiteen har også bedt om at positive virkemidler vurderes. Av slike virkemidler foreslås tiltak som kan bidra til bedre og mer helhetlig planlegging og tydelig formidling av nasjonale mål, samt etablering av en jordvernpris.

1.2 Hvorfor jordvern

Begrepet jordvern knytter seg først og fremst til arbeidet med å sikre jordbruksarealet for varig framtidig matproduksjon, og i størst mulig grad unngå at matjord omdisponeres og tas i bruk til andre formål. Jordbruk er en arealbasert næring som er avhengig av mengden og kvaliteten på jordressursene, dvs den dyrka og dyrkbare jorda og beiteressursene i inn- og utmark. Jordbruksarealene er derfor viktig som grunnlag for en næring som bidrar til sysselsetting, bosetting, verdiskaping og et levende kulturlandskap over hele landet. Dette er nærmere redegjort for i denne proposisjonen.

Sikker matforsyning for en stadig økende befolkning i verden og i Norge, er avhengig av at arealene i størst mulig grad beholdes. I 2011 passerte verdens befolkning 7 mrd. mennesker, og i 2050 er den beregnet til å være 9 mrd. mennesker. FNs mat- og jordbruksorganisasjon (FAO) har beregnet at den globale matproduksjonen må økes med 70 pst. for å sikre verdens befolkning tilstrekkelig med mat innen 2050.

Jordvern er derfor ingen særinteresse, men en samfunnsak. Vi vet at verdens potensial for produksjon av mat reduseres i stort omfang i mange områder. Jord bygges ned, jord eroderes og vaskes ut i vann og vassdrag, jord forgiftes, jord får høyt saltinnhold som gjør den uegnet til landbruk,

jordstruktur ødelegges og vannressursene for jordbruksvanning overutnyttes. Samtidig kan klimaendringer føre til vanskeligere betingelser for jordbruk i mange deler av verden. I Norge vil imidlertid de klimatiske forholdene for jordbruket kunne bli bedre totalt sett og gi større muligheter for jordbruksproduksjon over hele landet.

2 Status og utviklingstrekk

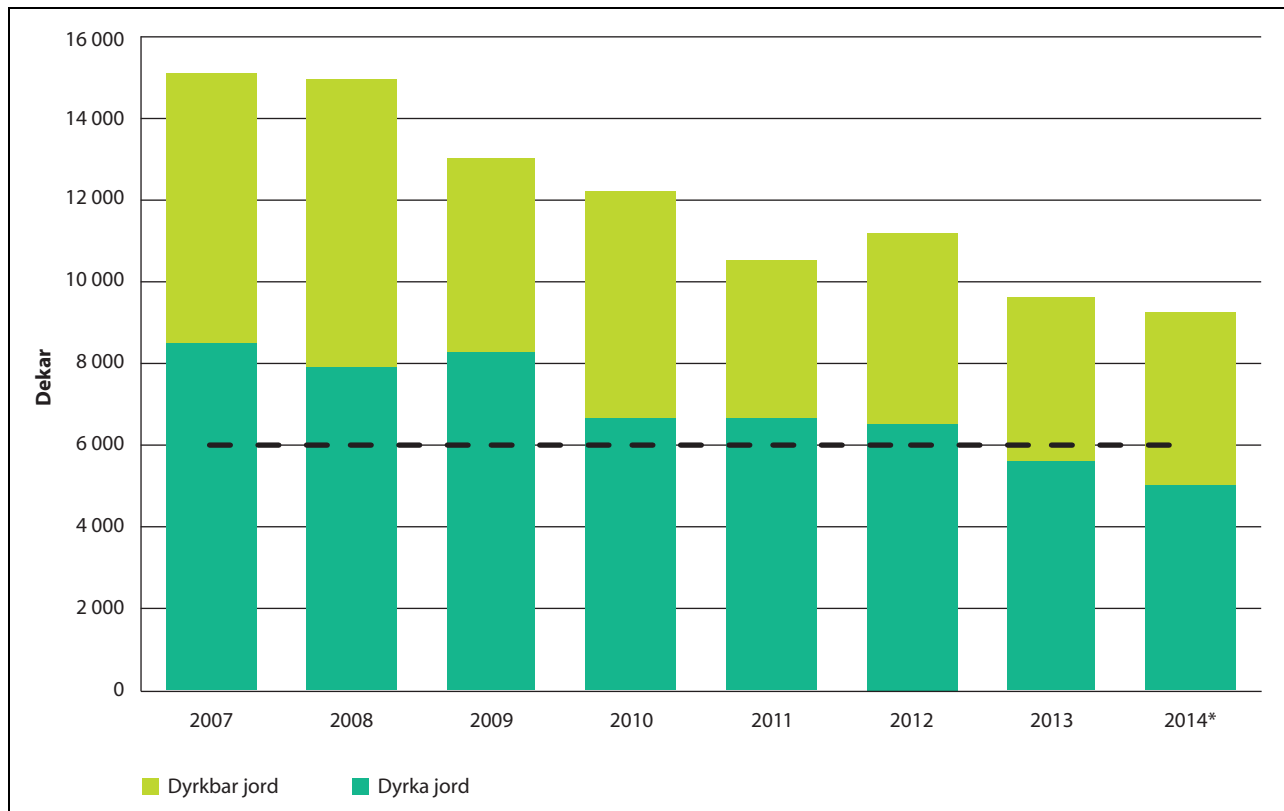
2.1 Årlig omdisponering

Etter andre verdenskrig har omdisponeringen av dyrka og dyrkbar (egnet for nydyrking) jord vært på ca. 1,2 mill. dekar totalt. Det meste av dette er arealer som har vært egnet til matkornproduksjon. I perioden 1994–2003 ble det i gjennomsnitt rapportert en årlig omdisponering på over 11 400 dekar dyrka jordbruksareal. Som følge av dette ble det i 2004 satt et mål om at årlig omdisponering av de mest verdifulle jordressursene skulle halveres innen 2010 (St.meld. nr. 21 (2004–2005)). I praksis innebar dette at årlig omdisponering av dyrka jord måtte komme under 6 000 dekar.

I figur 4.1 vises den årlige omdisponeringen av dyrka og dyrkbar jord i perioden 2007–2014. I figur 4.2 vises den årlige omdisponeringen av dyrka jord i perioden 1976–2013. Sammenlignet med perioden fra 1994 til 2003 har det vært en markert nedgang i den årlige omdisponeringen av dyrka jord de siste årene, fra i gjennomsnitt 11 400 dekar i nevnte 10-årsperiode, til 5 620 dekar i 2013 og 5 050 dekar i 2014 (foreløpig tall), ifølge KOSTRA (Kommune-Stat-Rapportering).

Grafen viser et toppnivå når det gjelder omdisponering av dyrka jord i 2002 med 14 225 dekar. Rundt 350 000 dekar dyrka jord er omdisponert i Norge de siste 40 årene. I tillegg har rundt 260 000 dekar dyrkbar jord blitt omdisponert i denne perioden.

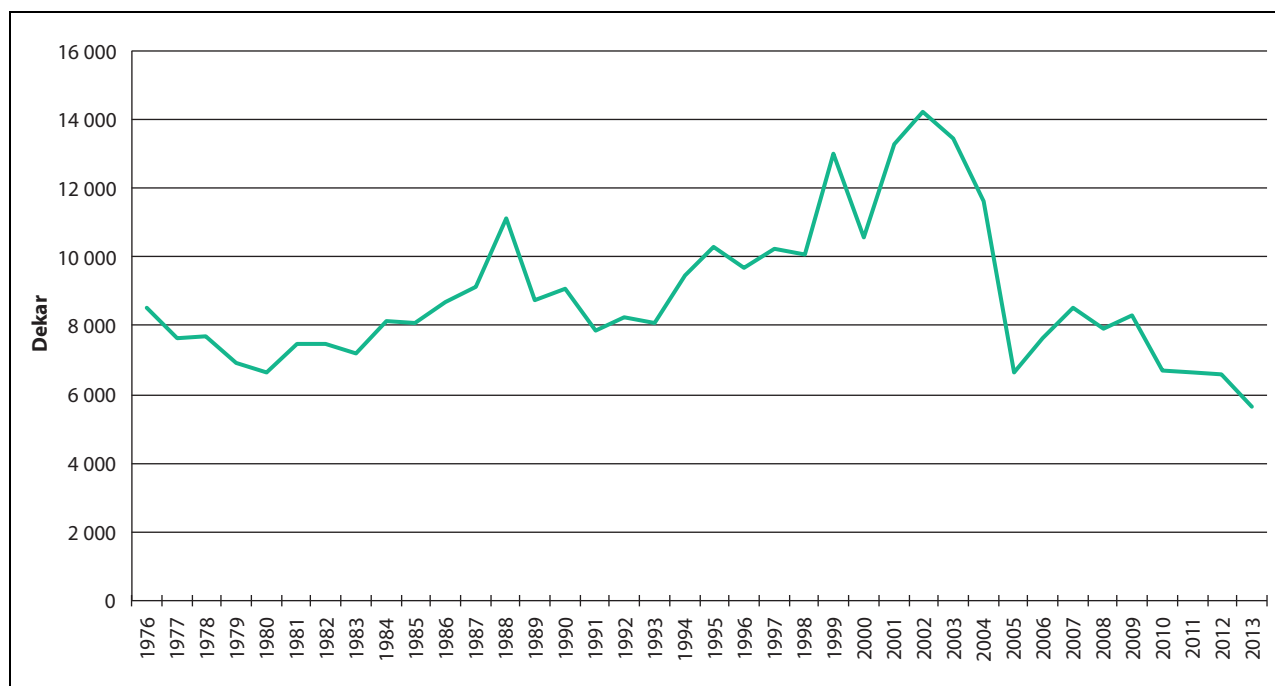
Oversikten i figur 4.2 viser at omdisponering av dyrka jord har hatt størst omfang under Ap-regjeringen på slutten av 1980-tallet, Ap-regjeringer på 1990-tallet samt under Bondevik 2-regjeringen i begynnelsen på 2000-tallet. Fra 2003–2004 har omdisponeringen gått gradvis ned til 2014, som har det laveste tallet siden registreringen startet.

Figur 4.1 Årlig omdisponert areal i Norge fordelt på dyrka og dyrkbar jord. Dekar.

*2014 er foreløpige tall.

Kilde: Landbruksdirektoratet og KOSTRA

Figur 4.2 Årlig omdisponert dyrka jord i Norge 1976–2013. Dekar.

Kilde: Landbruksdirektoratet, Ajour og KOSTRA

2.2 Best jord i pressområdene

De fleste byer og tettsteder i Norge med befolkningsvekst er omkranset av dyrka jord, slik at mye av den beste jorda ligger der hvor utbyggingspresset er størst. Kombinert med ønsket om en mest mulig samlet utbygging rundt eksisterende byer og tettsteder, skaper dette utfordringer i arbeidet med å ivareta jordressursene for framtiden.

Noe av bakgrunnen for plasseringen av byene og tettstedene, er at de ble anlagt i en tid da jordbruket var en av de største og viktigste næringene, og at transporten i stor grad foregikk på elv og sjø. Ut fra dette bosatte man seg ved den beste og mest lett-drevne jorda. At forholdene for både jordbruk og bebyggelse ofte var og er best i laveliggende områder, har også hatt betydning for denne plasseringen.

Dersom vi ser på de 20 kommunene som til sammen har omdisponert mest dyrka jord i løpet av sjuårsperioden 2007–2013, finner vi at disse til sammen omdisponerte 16 869 dekar, noe som utgjør 34 pst. av all omdisponering av dyrka jord i perioden. De tre kommunene med mest omdisponering, stod for 10 pst. av all omdisponering av dyrka jord i denne perioden. Blant kommunene som topper omdisponeringsstatistikken, ligger de fleste av dem i områder med svært gode vilkår for jordbruk, men også med stort utbyggingspress.

En fylkesvis sammenstilling av omdisponert dyrka jord etter plan- og bygningsloven og jordloven, viser at kommunene i Rogaland har omdisponert mest i perioden 2007–2013, etterfulgt av kommunene i Sør-Trøndelag.

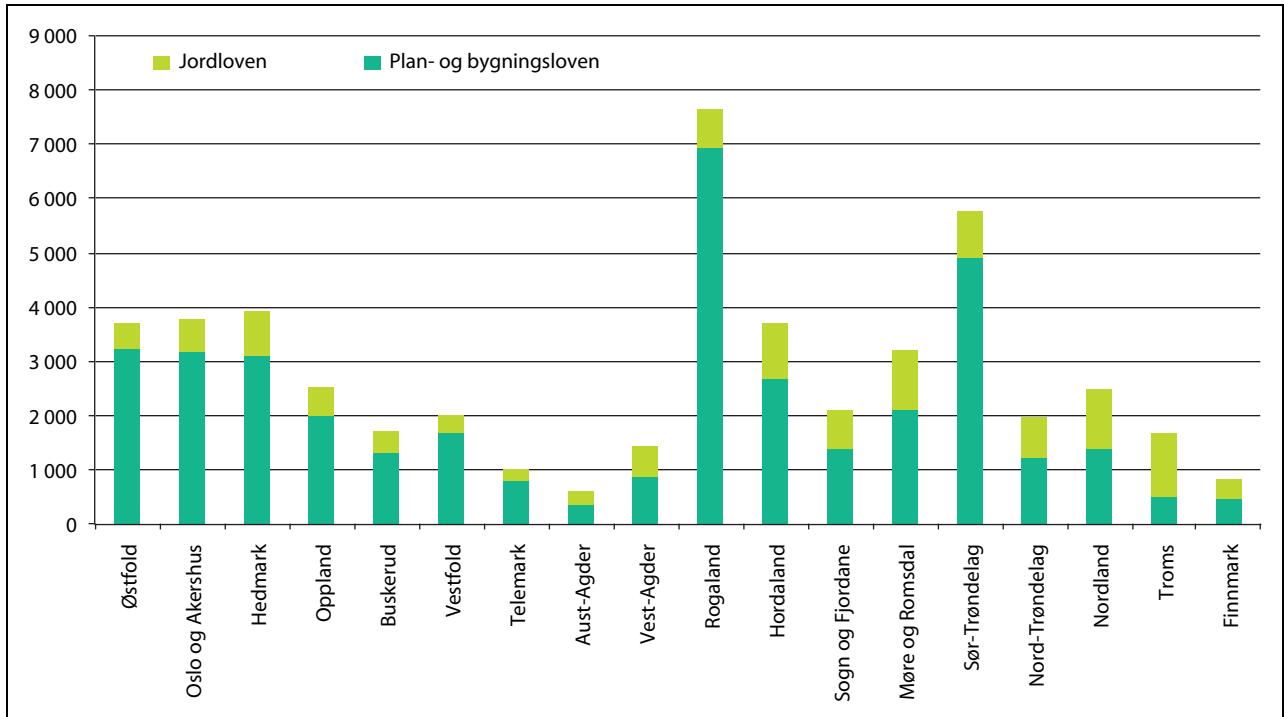
Figur 4.3 viser at det er store forskjeller mellom fylkene når det gjelder omdisponering av dyrka jord. Dette henger noe sammen med at matjorda er ujevnt fordelt ut over landet, men viser samtidig at noen fylker har større utfordringer knyttet til vekst og nedbygging av jordressurser enn andre.

Tallene for plan- og bygningsloven i figuren viser til omdisponeringer som er besluttet i reguleringsplaner, mens tallene for jordloven viser til omdisponering etter denne.

Tallene fra KOSTRA viser også hvilke andre samfunnsformål som landbruksarealene tas i bruk til i omdisponeringssaker. Figur 4.4 viser at boligbebyggelse stod for ca. 1/3 av omdisponeringen i perioden 2010–2013. Samferdselsanlegg og annen teknisk infrastruktur sto for ca. 1/4 av omdisponeringen i samme periode.

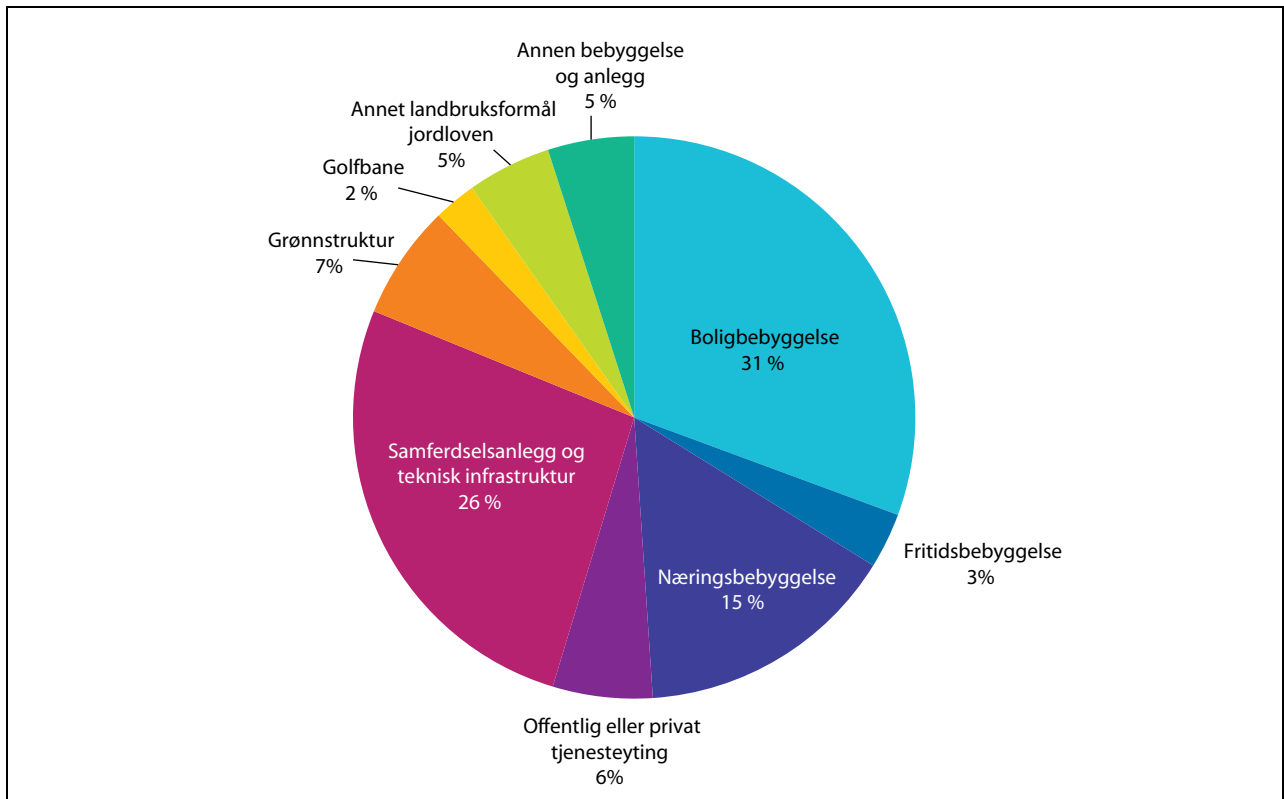
2.3 Dyrka og dyrkbar jord

Det er omtrent 10 mill. dekar jordbruksareal (full-dyrka jord, overflatedyrka jord og innmarksbeite) i drift i Norge i dag. Av dette utgjør fulldyrka jord ca. 8,1 mill. dekar. Fulldyrka jord er jordbruks-

Figur 4.3 Fylkesvis fordeling av omdisponert areal av dyrka jord etter plan- og bygningsloven og jordloven samlet for årene 2007–2013. Dekar.

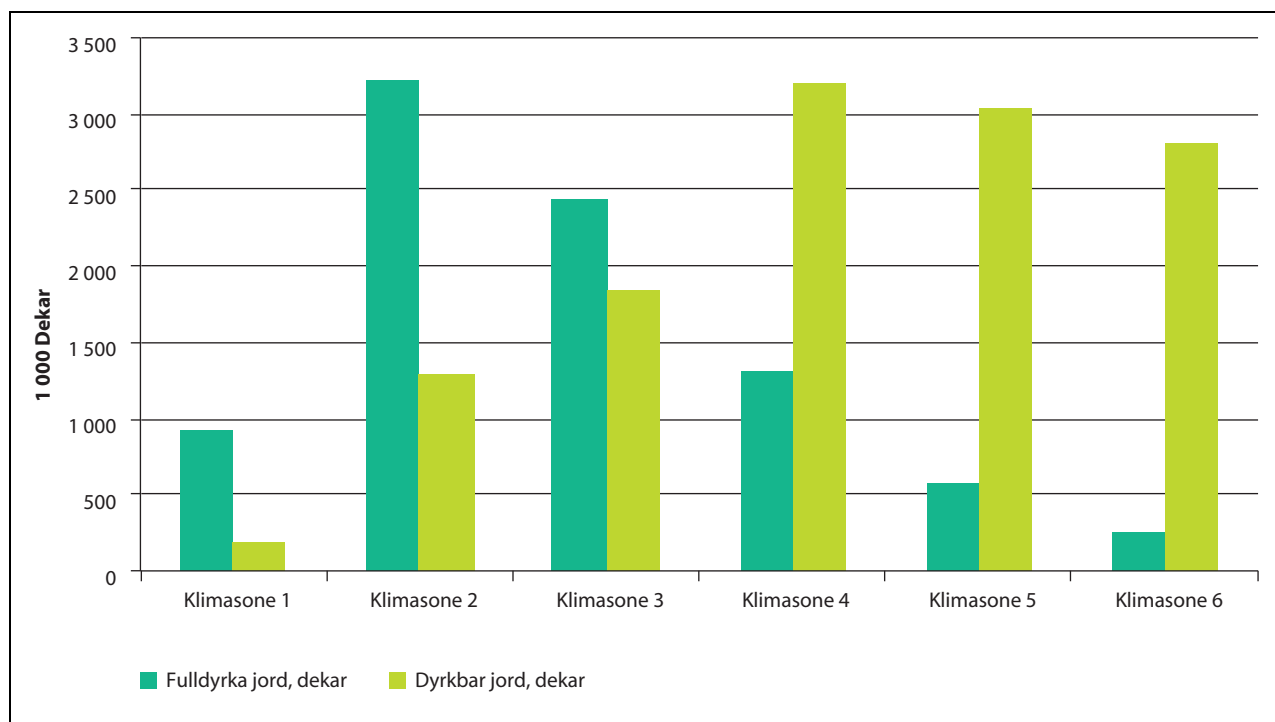
Kilde: Landbruksdirektoratet og KOSTRA

Figur 4.4 Omdisponert areal etter og plan- og bygningsloven og jordloven fordelt på formål i perioden 2010–2013. Prosent.

Kilde: Landbruksdirektoratet og KOSTRA

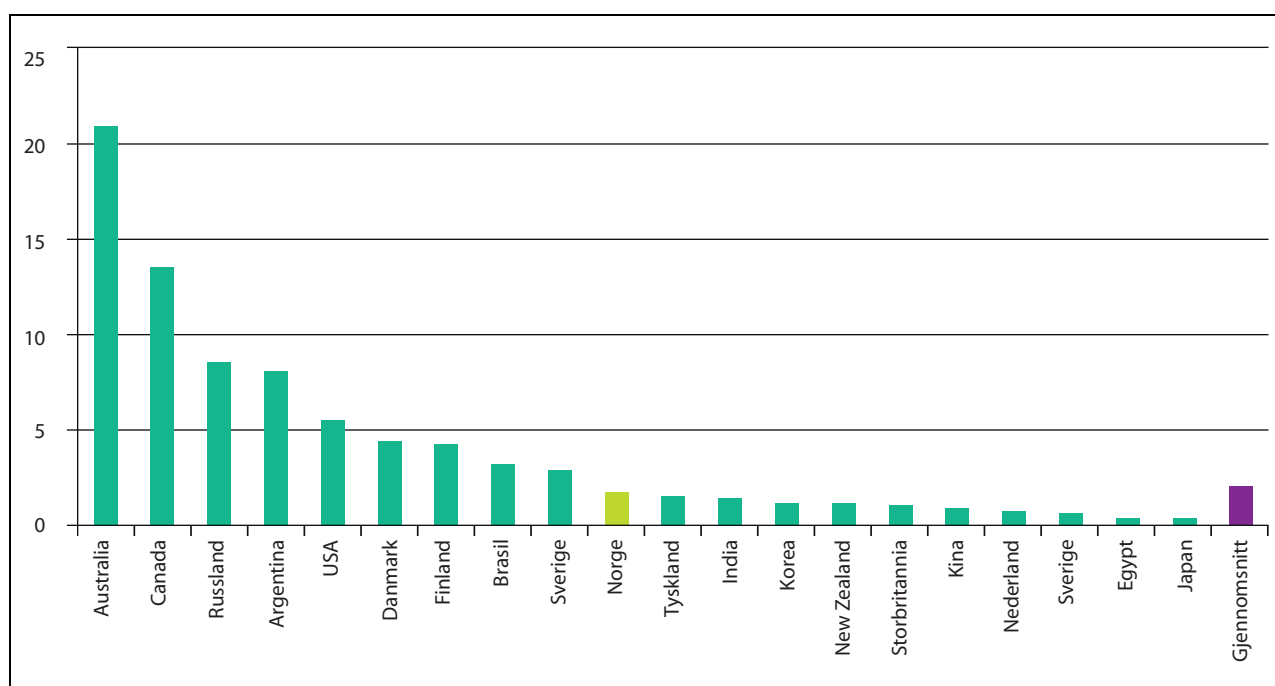

Figur 4.5 Jordressurser i Norge fordelt på klimasoner. Klimasonen 1 er den mest gunstige for dyrking.

Kilde: Norsk institutt for skog og landskap

areal som er dyrka til vanlig pløyedybde. Overflate-dyrka jord er jordbruksareal som for det meste er rydda og jevna i overflaten slik at maskinell høsting er mulig. Innmarksbeite er et grasdominert areal som benyttes til beite, men som ikke kan høstes maskinelt.

I tillegg har Norge omtrent 12,5 mill. dekar dyrkbar jord egnet for nydyrking. Produksjonspotensialet til den dyrkbare jorda er imidlertid i sum vesentlig mindre enn for dagens jordbruksareal, og det må tas hensyn til at områdene kan ha vesentlig betydning for blant annet naturmiljø, fri-

Figur 4.6 Jordbruksareal per innbygger i utvalgte land.

Kilde: FAO

luftsliv, kulturminner og klimagassregnskapet. Det meste av dyrkningspotensialet i de beste klimasonene er allerede tatt i bruk, og vi har lite arealer i reserve i den klimasonen som er best egnet til å produsere matkorn. Denne klimasoneinndelingen er imidlertid basert på gamle klimadata, og vil kunne endres en del ved oppdatering og framover i tid. Nydyrking vil uansett ikke kunne kompensere fullt ut for ytterligere omdisponering, da dyrkbar jord også er en begrenset ikke-fornybar ressurs.

Jordbruksarealet per innbygger i utvalgte land er vist i figur 4.6. Norge er nr. 87 av 164 land ifølge FAOs statistikk, og har mer jordbruksareal per innbygger enn for eksempel viktige land for jordbruk som Kina, India, New Zealand, Tyskland og Storbritannia. FAOs statistikk viser for øvrig at Norge ikke skiller seg stort fra flere land vi kan sammenligne oss med. Flere store jordbruksland har faktisk mindre areal per innbygger enn Norge.

2.4 Mange vernehensyn

Kampen om arealene er særlig stor rundt de større byene, eksempelvis i Oslo-området. Fylkesmannen i Oslo og Akershus har laget et kart med de viktigste vernehensynene som fylkesmannen forvalter, jf. figur 4.7. Dette kartet viser at det er krevende for kommunene i Oslo-regionen å finne utbyggingsområder inntil eksisterende byer og tettsteder som ikke er i konflikt med ett eller flere av disse vernehensynene. I tillegg kommer hensynet til bl.a. kulturminner og –miljø, og fareområder for flom og skred, som ikke er vist på kartet.

Jordvern er et av hensynene som vises på figur 4.7 (oransje), sammen med friluftsliv (blått) og biologisk mangfold (grønt). De viktigste vernehensynene vises med de sterkeste fargene. Når det gjelder jordvern-områdene viser den lyseste fargen (7) innmarksbeite og dyrkbare arealer, mellomfarget er overflatedyrka jord, mens den sterkeste oransje (9) er fulldyrka jord. En svært stor del av det som er vist med den største friluftslivverdien, ligger innenfor markagrensa og er mørkeblått. For biomangfold-verdien er de mørkeste grønne områdene vernet areal (naturresevat). Ellers inngår bl.a. statlig sikrede friluftsområder og verdifulle viltområder.

3 Dagens regelverk

3.1 Arealdisponering

Beslutninger om omdisponering av dyrka og dyrkbare areal tas i all hovedsak gjennom planprosesser etter plan- og bygningsloven, og gjennom omdisponeringsvedtak etter jordloven. Det er kommunene som i dag har hovedansvaret for disse beslutningene.

Kommunene er planmyndighet, og skal utarbeide overordnede kommuneplaner etter plan- og bygningsloven som viser utbyggingsmønster, og forholdet mellom utbygging og bevaring. Sikring av jordressursene er inntatt som en viktig oppgave og hensyn i planlegging etter plan- og bygningsloven.

Arealdisponeringene bygger i stor grad på lokalpolitisk skjønn, og en strykes viktig oppgave for planmyndigheten er å foreta interesseavveininger mellom ulike formål og samfunnsinteresser. Det har de siste årene vært en av forventningene fra nasjonale myndigheter at kommunene ivaretar viktige jordbruksareal.

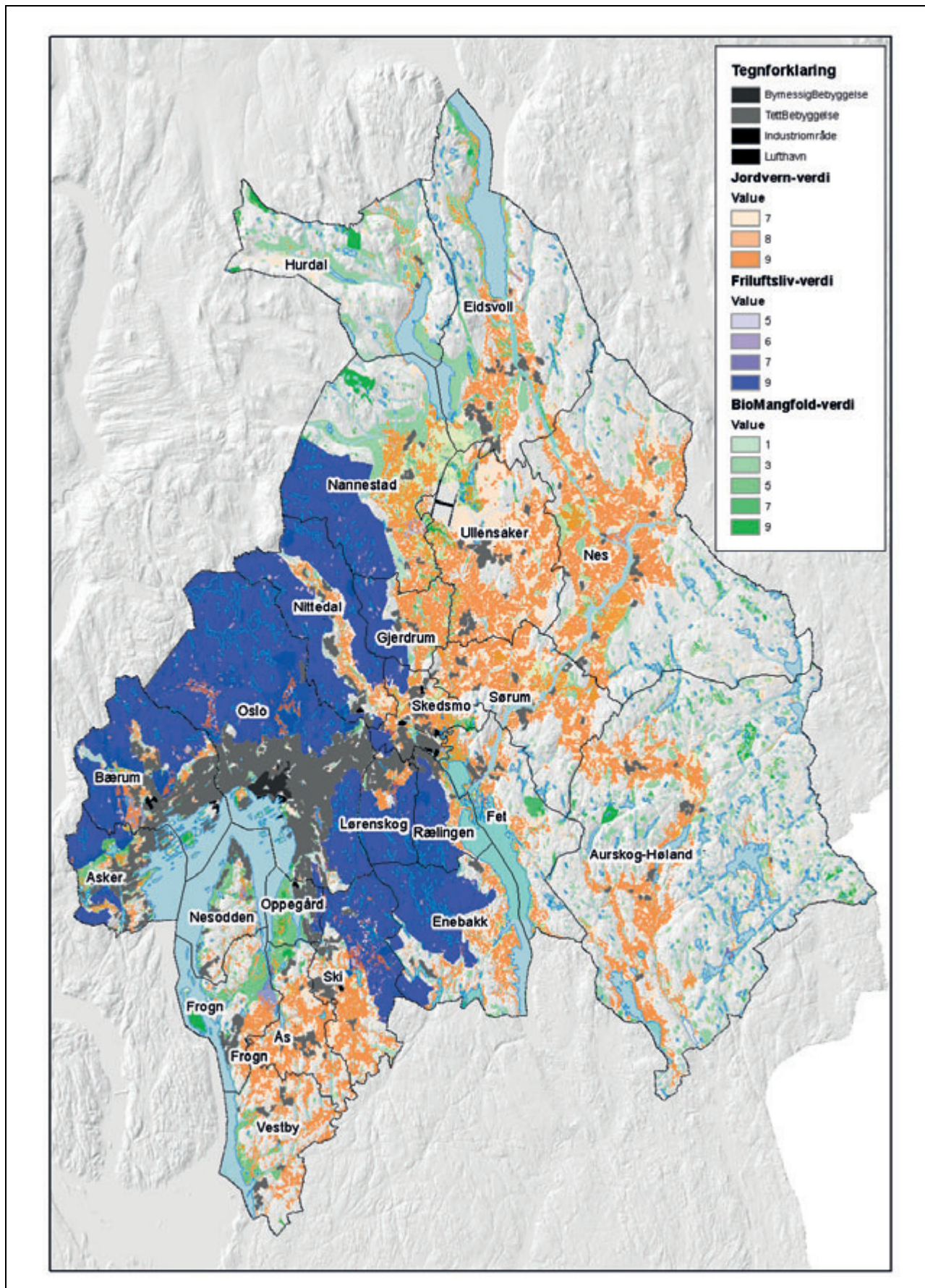
Jordloven inneholder et generelt forbud mot omdisponering, men dette kan settes til side ved utarbeidelse av kommunale arealplaner for utbygging. Litt forenklet kan man si at jordlovens bestemmelser om omdisponering har sitt virkeområde i det plan- og bygningsloven definerer som LNFR-områder (landbruks-, natur- og friluftsområder, samt reindrift).

Hovedregelen i jordloven er at dyrka jord ikke må tas i bruk til formål som ikke tar sikte på jordbruksproduksjon. I særlige tilfeller kan det likevel innvilges dispensasjon dersom kommunen etter en samlet vurdering mener jordbruksinteressene bør vike. Ved denne dispensasjonsvurderingen skal det blant annet tas hensyn til samfunnsnyttene en omdisponering vil kunne gi. Det vil da være relevant å vurdere jordbruksarealets tilstand og kvalitet opp mot fordelene ved å gjennomføre det aktuelle tiltaket.

3.2 Planlegging etter plan- og bygningsloven

Jordvern handler om arealforvaltning. Plan- og bygningsloven er derfor det sentrale juridiske virkemiddelet for å gjennomføre jordvernpolitikken. Noen grunnleggende prinsipper som loven legger opp til, er av særlig betydning for å ivareta jordvernpolitikken i arealplanleggingen:

- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD) har det overordnede ansvar for å utar-

Figur 4.7 Jordvern-, friluftsliv- og naturverninteresser i Oslo og Akershus.

Kilde: Fylkesmannen i Oslo og Akershus

beide nasjonale mål og retningslinjer for arealplanleggingen i Norge.

- Statlige myndigheter kan fremme innsigelse til kommunale planer som utarbeides i strid med disse mål og retningslinjer. KMD har endelig avgjørelsesmyndighet i slike saker.
- Både regional planlegging (fylkesplanlegging) og kommunal planlegging skal skje innenfor rammen av den nasjonale areal- og miljøpolitikken.
- Overordnede planer danner grunnlaget for den mer detaljerte arealplanleggingen.
- Kun når det foreligger særlige grunner kan kommunen gi dispensasjon fra plan.

Etter loven har staten ulike virkemidler for å påse at den nasjonale arealpolitikken følges opp i den lokale arealforvaltningen. Statlig medvirkning i planleggingsprosessene sikrer at staten kan påvirke den praktiske arealplanleggingen for å hindre vesentlige brudd med nasjonale mål og retningslinjer. De hyppigst brukte juridiske virkemidlene fra statens side er i denne sammenheng innsigelse til kommunale planforslag og påklaging av dispensasjonsvedtak.

Det er en helt sentral forutsetning i planleggingssystemet at det er kommunen som er ansvarlig myndighet for arealplaner. Planvedtak om bruk (omdisponering) av arealer er politiske, og det er en stor grad av skjønn så lenge reglene for prosess og medvirkning er fulgt.

Planlegging er en metode for å identifisere interesser og foreta en interesseavveining. For å kunne ta stilling til hvordan jordvernet kan styrkes, må en se på samspillet mellom ulike tiltak i alle fasene gjennom hele planprosessen. Plan- og bygningsloven skisserer prosessene for å oppnå en helhetlig planlegging.

Et viktig spørsmål er hvordan hensynet til lokaldemokratiet skal vektlegges og balanseres mot behovet for å ivareta viktige nasjonale interesser/målsettinger. Det framgår av loven at forutsetningen for kommunestyrenes egengodkjenning av arealplaner, er at vedtakene er innenfor rammene av statlig politikk.

4 Tiltak for å styrke jordvernet

4.1 Nasjonalt jordvernmål

I Innst. 149 S (2013–2014) har komiteen pekt på at nye omdisponerings- og matjordmål bør vurderes i jordvernstrategien. Det nasjonale jordvernmålet er derfor grundig vurdert, noe som også ble gjort

i behandlingen av Meld. St. 9 (2011–2012) *Velkommen til bords*.

Under skiftende regjeringer har det vært et mål å begrense omdisponeringen av dyrka jord. Det er nå omlag 10 år siden Bondevik 2-regjeringen lanserte det såkalte halveringsmålet. Et mål om å halvere den årlige omdisponeringen av viktige jordressurser innen 2010, ble da formulert i St.meld. nr. 21 (2004–2005) *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand*, noe som innebar en årlig omdisponering på under 6 000 dekar dyrka jord.

Omfanget av omdisponeringen av dyrka jord har de siste årene vist en svakt fallende tendens. I 2013 var omdisponeringen av dyrka jord den laveste siden registreringen startet i 1976, og var for første gang så vidt under 6 000 dekar. De foreløpige tallene for 2014 er 5 050 dekar.

Det vil imidlertid bli utfordrende å holde dette nivået på omdisponeringen framover. Det er et stort arealpress i mange byregioner med verdifulle jordbruksarealer, og det er mange større samferdselsprosjekter under planlegging. Også i distriktene kan det være sterke ønsker om å bygge ned jordbruksareal. Jordbruksarealene har ofte liten verdi sammenlignet med utbyggingsverdien i disse sammenhengene.

Kombinasjonen av at mange byer og tettsteder er omgitt av dyrket jord, og at en ønsker en mest mulig kompakt utbygging, fører til at det er vanskelig å finne nye utbyggingsområder utenom dyrket jord. Bare i Oslo-regionen er befolkningen forventet å øke med 350 000 fram mot 2030. I Nasjonal transportplan (2014–2023) er nedbyggingen av dyrket jord på grunn av riksvei- og jernbaneprosjekter anslått til å bli ca. 7 600 dekar i 10-årsperioden fram til 2023, dvs. ca. 760 dekar årlig (ca. 700 dekar til riksvei og 60 dekar til bane årlig). Bygging av kommunale og fylkeskommunale veier, gang- og sykkelveier, eventuelle nye statlige vei- og jernbaneprosjekter og annen infrastruktur kommer i tillegg.

Også historien fra 1976 og fram til i dag, tilsier at det har vært krevende å komme under en årlig omdisponering på 6 000 dekar dyrka jord, jf. figur 4.2. Gjennomsnittet for 10-årsperioden før jordvernmålet ble satt (1994–2003), var på hele 11 400 dekar. For hele perioden tilbake til 1976 er det blitt omdisponert ca. 8 750 dekar dyrka jord årlig. For perioden 2004–2013 har den årlige omdisponeringen i gjennomsnitt vært på ca. 7 600 dekar.

Målet om at årlig omdisponering skal holdes under 6 000 dekar er også gjentatt i Meld. St. 9 (2011–2012) *Velkommen til bords*, som Stortinget sluttet seg til under Stoltenberg 2-regjeringen. Det er i denne meldingen vist at en omdisponering

under 6 000 dekar årlig er et ambisiøst, men realistisk mål. Regjeringen vil videreføre dette målet for jordvern.

Regjeringen vil

at den årlige omdisponeringen av dyrka jord ikke skal overstige 6 000 dekar.

4.2 Nye nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging

Regjeringen skal vedta nye nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging etter plan- og bygningsloven (nasjonale forventninger) før sommeren 2015. De nasjonale forventningene er hjemlet i plan- og bygningsloven og skal være en sammenstilling av vedtatt nasjonal planrelevant politikk og i hovedsak gi overordnede føringer. De nye nasjonale forventningene skal legges til grunn ved de nye fylkestingenes og kommunestyrenes arbeid med planstrategier og påfølgende planer i fireårsperioden.

Når det gjelder bolig-, areal- og transportplanlegging, herunder jordvern, baserer det nye forventningsdokumentet seg på Statlige planretningslinjer for samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging, jf. punktet under, og på regjeringens satsing på mer effektive planprosesser.

Regjeringen vil

vedta nye nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging etter plan- og bygningsloven. Jordvern er et viktig hensyn som kommunal og regional planlegging skal ivareta.

4.3 Statlige planretningslinjer for samordnet bolig- areal- og transportplanlegging

Nye statlige planretningslinjer for samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging, ble fastsatt ved kgl. res. av 26.9.2014. Disse er utarbeidet for å gi tydelige signaler om viktige nasjonale interesser i planleggingen. Retningslinjene peker på at tidlig medvirkning fra alle parter kan bidra til å løse konflikter, og at effektiv arealutnyttelse og samordning av areal- og transportplanleggingen kan spare klimagassutslipp, natur og arealressurser, herunder dyrka jord.

Hensynet til jordvernet er godt innarbeidet i disse retningslinjene, og jordverninteressene vil være best tjent med en aktiv bruk av dem. Følgende punkter i retningslinjene kan framheves som særlig viktige for jordvernet:

- Rammene for utbyggingsmønsteret bør fastsettes i regionale planer – som trekker langsik-

tige grenser mellom by- og tettstedsområder og store sammenhengende landbruksområder.

- Det skal legges særlig vekt på høy arealutnyttelse, fortetting og transformasjon i by- og tettstedsområder og rundt kollektivknutepunkt. I områder med stort utbyggingspress bør det legges til rette for arealutnyttelse utover det som er typisk.
- Potensialet for fortetting og transformasjon bør utnyttes før nye utbyggingsområder tas i bruk. Nye utbyggingsområder bør styres mot sentrumsnære områder.
- Det er nødvendig å ta vare på god matjord, men jordvernet må balanseres mot storsamfunnets behov.
- Planleggingen av utbyggingsmønsteret og transportsystemet skal omfatte alternativvurderinger som beskriver konsekvenser for miljø og samfunn.
- Ved forslag om omdisponering av verdifull dyrket eller dyrkbar jord, bør potensialet for fortetting og transformasjon være kartlagt.

Regjeringen vil

følge opp statlige planretningslinjer for samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging, som ble fastsatt ved kgl. res. av 26.9.2014.

4.4 Formidling av nasjonal jordvernpolitikk

Det er en viktig forutsetning for lokalpolitisk egengodkjenning av arealplaner at kommunen er kjent med og respekterer gjeldende nasjonal arealpolitikk. I den sammenheng er det viktig at nasjonal politikk er forankret hos kommunepolitikere og kommunenes administrative ledelse.

Fylkesmennene har et særskilt ansvar for å formidle nasjonal politikk til kommunene, men det er ulik praksis for hvordan de følger opp denne oppgaven. For å sikre at de har en enhetlig praksis i sin formidling til kommunene, kan det være en fordel om det utvikles et standardisert presentasjonsmateriale og en formidlingsstrategi på sentralt nivå. Det kan bidra til at formidlingen av den nasjonale jordvernpolitikken prioriteres og følges opp bedre og mer ensartet i fylkesmenne- nes kommunedialog.

I plan- og bygningsloven står det at det bør opprettes et regionalt planforum i hver region. Forumet skal ledes av fylkeskommunen og bidra til å klarlegge og samordne statlige, regionale og kommunale interesser i regionale og kommunale planprosesser. Kommunal- og moderniseringsdepartementet har i et rundskriv framhevet at regio-

nalt planforum skal bidra til tidlig avklaring av uenighet, raskere avgjørelser, bedre samordning av interesser og redusert konfliktnivå.

Kommunal- og moderniseringsdepartementet har fått gjennomført en evaluering av regionalt planforum. Evalueringen vil danne grunnlaget for deres veiledning knyttet til planforum og til vurderinger av behovet for lovendringer eller forskrifter på området.

Formidlingen av nasjonale jordverninteresser må ses i sammenheng med bruken av innsigelser. Tidlig og tydelig formidling kan bidra til god forankring av jordvernpolitikken regionalt og lokalt, og dermed redusere bruken av innsigelser. Regionale areal- og jordvernkonferanser kan være effektive i dette arbeidet og bidra til å sette jordvern på dagsorden regionalt og lokalt.

Formidlingen av nasjonale interesser inngår i fylkesmannens kommunedialog og kan også utvikles i tilknytning til folkevalgtopplæringen til KS.

Regjeringen vil

bidra til en tydelig formidling av mål og tiltak for arealpolitikk og jordvern.

4.5 Regionale areal- og transportplaner

Helhetlig planlegging på tvers av kommunegrensene som ser større områder i sammenheng, er viktig for å få til en mer samordnet og helhetlig areal- og transportplanlegging i samsvar med nasjonale behov og statlige planretningslinjer. Større byer og tettsteder har ofte bolig- og arbeidsregioner som strekker seg langt ut over den enkelte kommune.

Derfor kan det være fornuftig å vurdere behovet for nye bolig- og næringsarealer uavhengig av kommunegrensene, og se det i sammenheng med det regionale transportsystemet. Krav om utnyttelse av transformasjons- og fortetningspotensialet, effektiv arealbruk i byggeområdene og langsiktige byggegrenser, bør i slike tilfeller formuleres på regionalt nivå og være felles for berørte kommuner innen regionen.

Det er fylkeskommunen som er ansvarlig myndighet for regional planlegging. Staten ved fylkesmennene kan i sin dialog med fylkeskommunene motivere til at regional planlegging i større grad tas i bruk til dette formålet, og formidle nasjonal politikk tidlig og tydelig i de regionale planprosessene. Det er viktig at fylkesmennene i fylker med utfordringer knyttet til jordvern, påser at denne utfordringen tas opp i den regionale planstrategien.

Regional plan vedtas av fylkestinget med endelig virkning. Fylkesmannen kan imidlertid ha innvending til planen, og be departementet om å foreta nødvendige endringer ut fra nasjonale interesser. Vedtatt regional plan vil være grunnlag for innsigelser mot kommuneplaner som ikke følger opp planens retningslinjer og bestemmelser.

Både ut fra jordvern hensyn og utbyggingsinteresser er det viktig at det legges langsiktige rammer for utviklingen av tettstedene i en regional plan, slik at man ikke får stadige omkamper. Dette bidrar til forutsigbarhet og helhetlig planlegging, og samtidig legger det grunnlaget for en langsiktig utbyggingsgrense med følgende målsetting:

- å forenkle arbeidet med langsiktig forvaltning av verdifulle jordbruksarealer, samt landskap og rekreasjonsarealer
- å øke forutsigbarheten for drift og investeringer i jordbruket
- å øke forutsigbarheten i rammebetingelsen for arealplanleggingen og for eiendomsutviklere
- å forenkle planleggingen og prioriteringen av infrastrukturtiltak og kollektivtiltak

Regjeringen vil

styrke veiledningen og formidle gode eksempler på regionale planer, for å vise hvordan en med regional planlegging kan balansere jordvernet opp mot storsamfunnets øvrige behov.

4.6 Byutviklingsavtaler og bymiljøavtaler

Byutviklingsavtalene vil være et verktøy for å fremme effektiv arealforvaltning, bolig- og næringsbygging i kollektivknutepunkt og nødvendig infrastruktur. Byutviklingsavtalene vil bidra til å redusere nedbygging av jordbruksareal gjennom å motvirke byspredning og synliggjøre behov for avveining i forhold til jordverninteresser tidlig.

Bedre samordning av areal- og transportplanlegging er et av de viktigste grepene ved overgang fra bypakker til bymiljøavtaler. Det er en forutsetning for inngåelse av avtale, at det foreligger en regional eller interkommunal areal- og transportplan som bidrar til å nå målet om at all vekst i persontransport skal tas med kollektivtransport, sykkel og gange. Arealdimensjonen i bymiljøavtalene er et nytt grep i forbindelse med dagens belønningsordninger og avtaler om bypakker. Byutviklingsavtaler vil være det sentrale redskapet for å følge opp arealdimensjonen i bymiljøavtalene.

Byutviklingsavtaler skal være en del av handlingsprogrammene til de regionale areal- og transportplanene. Dette betyr at alle relevante statlige, fylkeskommunale og kommunale aktører inngår i et forpliktende samarbeid om å utarbeide og vedta konkrete tiltak, slik som utvikling av knutepunkter og forutsigbar arealbruk. Plan- og bygningsloven har ikke egne verktøy for oppfølging av den regionale planens handlingsprogram, verken når det gjelder gjensidig forpliktelse, samhandling eller konkretisering av tiltak, men overlater dette til planeier. Byutviklingsavtalene skal være et egnet verktøy for å formalisere og strukturere samarbeid om oppfølging av handlingsprogrammene.

Regjeringen vil

videreføre arbeidet med byutviklingsavtaler og bymiljøavtaler for bedre samordning og helhetlig planlegging i byregionene.

4.7 Konkretisering av nasjonale jordverninteresser

I fylker som ikke har behandlet og avklart jordverninteressene i en regional plan, kan det være behov for strategidokument som sammenstiller og konkretiserer nasjonale føringer for jordvernet. Et slikt dokument vil være grunnlag for tidlige og tydelige innspill til kommunale planer. Det vil bidra til forutsigbarhet og likebehandling, og dermed styrke samhandlingen med kommunene. Slike dokument kan utvikles fylkesvis og konkretiseres ut fra kjennskap til jordressursene i det aktuelle fylket. Sentrale landbruksmyndigheter kan gjennom et strategidokument tydeliggjøre hva som er de nasjonale jordverninteressene i arealplanleggingen. Dette kan også fungere som en veileder for god og effektiv samhandling mellom landbruksmyndighetene, kommunene som planmyndighet og andre aktører i arealplanleggingen. I en slik strategi kan det legges vekt på å klargjøre:

- Hva nasjonale og vesentlige regionale jordverninteresser er i arealplanleggingen.
- Hvordan statlige landbruksmyndigheter og kommunene kan samarbeide om planløsninger på en effektiv måte når nasjonale jordverninteresser blir berørt.
- I hvilke situasjoner statlig landbruksmyndighet kan bruke innsigelse for å sikre at nasjonale jordverninteresser blir ivarettatt.

Miljøverndepartementets planavdeling (nå planavdelingen i Kommunal- og moderniseringsdepartementet) gjennomførte våren 2013 et prosjekt for å kartlegge hvordan innsigelser brukes og hvilke tiltak som kan gi en mer effektiv og målrettet praksis. Konklusjonene i prosjektet var at praksisen varierer i ulike deler av landet og at departementene i varierende grad gir føringer for statsetatenes medvirkning i plansaker. Noen departement og direktorater jobber på denne bakgrunn med å definere nasjonale føringer innenfor sine områder og med å videreutvikle veiledningsmaterieell. Noen innsigelsesetater har også gjennomført tiltak for å sikre lik innsigelsespraksis over hele landet.

Høsten 2013 startet et treårig forsøk der seks fylkesmenn fikk ansvar for å samordne innsigelser fra statlige etater til kommunale planer etter plan- og bygningsloven. Fra 2015 er forsøket utvidet med seks nye fylker. Utvidelsen vil gi et bedre grunnlag for å vurdere om ordningen skal være permanent. Samordningsforsøket vil bli evaluert i slutten av 2015.

Målsettingen med samordningsforsøket er å få til en mer effektiv og målrettet behandling av plansaker og et bedre samarbeid mellom kommunene og statlige myndigheter. Det er også et mål at kvaliteten på og gjennomførbarheten av de kommunale planene skal styrkes.

Fylkesmannen har ansvar for å ivareta nasjonale interesser knyttet til landbruk, reindrift, miljøvern, folkehelse og barn og unges interesser i planleggingen. I forsøket skal han samordne uttalelser og innsigelser knyttet til disse fagområdene med uttalelser og innsigelser fra andre statlige etater som Statens vegvesen, Jernbaneverket, Kystverket, NVE og Fiskeridirektoratet. Fylkesmannen kan i denne forbindelse avskjære innsigelser som er motstridende eller ikke tilstrekkelig begrunnet.

Erfaringene med samordningsforsøket er gode. Det bidrar til bedre dialog mellom statsetatene og større oppmerksomhet på statsetatenes ansvar for tidlig og aktiv deltagelse i kommunale planprosesser. Fylkesmennene har tatt en mer aktiv rolle i å løse uklarheter og uenigheter tidlig i planprosessene.

Regjeringen vil

klargjøre hvordan landbruksmyndighetene kan medvirke i kommunale og regionale planprosesser for å sikre at jordvern hensyn blir ivarettatt. Regjeringen vil også klargjøre grunnlaget for bruk av innsigelse med jordvern som begrunnelse.

4.8 Veiledning om fortetting, transformasjon og konsentrert utbygging

I Statlige planretningslinjer for samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging, står det bl.a. at:

- det skal legges særlig vekt på høy arealutnyttelse, fortetting og transformasjon i by- og tettstedsområder og rundt kollektivknutepunkt
- i områder med stort utbyggingspress bør det legges til rette for arealutnyttelse utover det som er typisk
- potensialet for fortetting og transformasjon, bør utnyttes før nye utbyggingsområder tas i bruk
- nye utbyggingsområder bør styres mot sentrumsnære områder

Siden de fleste byer og tettsteder er omgitt av dyrka jord, og har et behov for å vokse, er det viktig også for jordvernet, at nye og eksisterende områder for utbygging utnyttes mest og best mulig. Arealstrategier der det legges vekt på fortetting innenfor eksisterende byggesone, vil i det lange løp også fremme jordvernet. Ved en konsentrert utvikling vil arealforbruket til utbygging bli mindre og presset på verdifulle områder utenfor tettstedsavgrensingen betydelig redusert.

Ved fortetting og konsentrert byutvikling er det en utfordring å sikre god arkitektonisk kvalitet og gode boliger og utearealer. Det er en pågående diskusjon om fortettingen som pågår i de større byene, holder høy nok estetisk og bruksmessig kvalitet. Ikke alle prosjektene som bygges, svarer til de forventningene vi har til et godt bymiljø, men det finnes en rekke vellykkede prosjekter som både har en høy arealutnyttelse, og som samtidig tilfører bymiljøene nye kvaliteter.

Fortettingsprosesser er svært komplekse, omfatter mange aktører med ulike interesser, har ofte høyt konfliktnivå og kan innebære komplekse juridiske vurderinger. I tillegg er prosessene utfordrende rent faglig, fordi det skal foretas en rekke kvalitative vurderinger og prioriteringer. Ofte utfordres også ulike nasjonale interesser i form av bl.a. naturmangfold, kulturminner, jordvern og grønnsstruktur.

Det kan derfor være behov for bedre veiledning eller en eksempelsamling som viser at konsentrert boligbygging kan være attraktivt. Denne kan vise kreative/innovative eksempler som kan passe inn i forskjellige kontekster – ulike type steder i hele landet. Videre kan den redegjøre for ulike måter å beregne tetthet/utnyttelsesgrad. Det er områdeutnyttelsen som er interessant med tanke på å unngå byspredning og økt nedbygging

av dyrka jord. Tiltaket kan være et samarbeid mellom planmyndigheter, miljømyndigheter og landbruksmyndigheter på nasjonalt nivå.

Det kan også lages en veileder som beskriver framgangsmåter for effektiv transformasjon og fortetting – en «verktøykasse». Der kan man ta utgangspunkt i og vise vellykkede prosjekter og fokusere på kritiske suksessfaktorer. Viktige tema er eiendomsforhold, utbyggingsavtaler, samarbeid offentlig–privat sektor, tidsperspektiv og strategisk bruk av virkemidlene i kommuneplanen. Mer aktiv bruk av områderegulering og krav om felles planlegging for flere eiendommer kan også være viktige grep.

Regjeringen vil

styrke arbeidet med veiledning om helhetlig planlegging for fortetting, transformasjon og konsentrert utbygging.

4.9 Spredt utbygging

Boligutbygging på dyrka jord registreres i KOSTRA (Kommune-Stat-Rapportering) enten gjennom omdisponeringstillatelse etter jordloven, eller gjennom regulering til boligformål etter plan- og bygningsloven. Tallene for 2013 viser at så mye som 29 pst. av boligbyggingen på dyrka jord, ble godkjent gjennom omdisponeringstillatelse etter jordloven. Når det gjelder fritidsbebyggelse på dyrka jord, ble hele 65 pst. godkjent gjennom omdisponering etter jordloven i 2013.

Det eksisterer lite kunnskap om de samlede effektene av spredt utbygging, samt av landbrukets egen virksomhet, når det gjelder nedbygging av dyrka jord. NIBR-rapporten *Spredt utbygging og jordvern* antyder at omfanget kan være stort. Det bør skaffes mer kunnskap om denne type nedbygging, slik at man lettere kan vurdere hvilke tiltak som bør settes inn.

Kommunene kan i sine kommuneplaner legge inn bestemmelser som begrenser bruk av dyrka jord til spredt utbygging og til landbrukets egen byggevirksomhet. Kommunene kan også gi retningslinjer eller bestemmelser om at spredt utbygging av boliger og fritidsboliger ikke skal skje på dyrka jord.

Tallene ovenfor indikerer at det foregår en fragmentert nedbygging av dyrka jord av ganske stort omfang i områder som ikke er avklart og godkjent til utbygging i kommunale planer. På grunn av den store andelen av årlig omdisponering dette utgjør, er det behov for å utrede og vurdere denne praksisen.

Regjeringen vil
*gjennomgå omfanget av, og dagens praksis for
spredt utbygging*

4.10 Beslutningsprosesser i konseptvalg- utredninger (KVU) og eksterne kvalitets- sikringer (KS1)

Konseptvalgutredning (KVU) er en faglig statlig utredning i tidlig fase for store samferdselsprosjekter (med antatt kostnad over 750 mill. kroner). I prinsippet skal KVU gjennomføres før prosjektplanleggingen etter plan- og bygningsloven. I en KVU analyseres transportbehov og andre samfunnsbehov, og det vurderes ulike prinsipielle måter å løse transportbehovene på (konsepter). Utredningen og etterfølgende kvalitetssikring (KS1) skal gi grunnlag for å beslutte om man skal starte planlegging etter plan- og bygningsloven (gjennom en kommunedelplan). Det er regjeringen som legger føringer for videre planlegging.

KVU/KS1-prosessen er regulert gjennom en rammeavtale mellom staten og eksterne utredere. Det overordnede kravdokumentet i KVUen skal sammenfatte betingelsene som skal oppfylles ved gjennomføringen av prosjektet. Her kan det for eksempel stilles krav til at prosjektet skal ivareta nasjonalt viktige samfunnsinteresser og målsetninger, som for eksempel et sterkt jordvern.

Det er usikkerhet knyttet til hvordan jordvernet ivaretas i KVU-prosessen. Det er derfor behov for en gjennomgang av hvordan jordvernet håndteres i disse prosessene.

Regjeringen vil
gjennomgå hvordan jordvern og andre hensyn ivaretas i konseptvalgutredningsprosessene.

4.11 Konsekvensanalyser – jordressurser som ikke-prissatte konsekvenser i samferdselsprosjekter

Statens vegvesens metodikk for konsekvensanalyser består av en samfunnsøkonomisk analyse som inkluderer prissatte og ikke-prissatte konsekvenser, samt eventuelle tilleggsutredninger om netto ringvirkninger, fordelingsvirkninger og lokale og regionale virkninger.

Statens vegvesen har lang tradisjon for bruk av konsekvensanalyser i sin planlegging. Den første håndboka om konsekvensanalyser kom i 1988. Foreliggende håndbok (V712) kom i 2014 og avløste utgaven fra 2006. Bakgrunnen for den siste revisjonen var at det var behov for oppdatering i forhold til endringer i lover, forskrifter og

nye veiledere. Det ble ikke gjort endringer av selve utredningsmetodikken. Den pågående revisjonen av *Håndbok V712*, som planlegges ferdigstilt innen 2017, åpner for mer grunnleggende endringer i bl.a. prinsippene rundt behandlingen av ikke-prissatte konsekvenser.

Verdien av dyrka og dyrkbar jord behandles i dag som delvis prissatte og delvis ikke-prissatte konsekvenser. De prissatte konsekvensene av dyrka jord er i dag begrenset til erstatningskostnader ved grunnerverv og begrenset til den privatøkonomiske delen av jordas verdi. Øvrige verdier av den dyrka jorda håndteres som ikke-prissatte konsekvenser i de samfunnsøkonomiske analysene.

I forbindelse med den pågående revisjonen av *Håndbok V712* vil det bli evaluert hvordan ikke-prissatte konsekvenser har blitt håndtert i utvalgte konsekvensanalyser, med tilhørende anbefalinger om eventuelle forbedringer. I utredningen vil en også vurdere sammenstillingen av ikke-prissatte konsekvenser og metoden for sammenstilling mellom prissatte og ikke-prissatte konsekvenser.

Regjeringen vil
at Vegvesenets Håndbok V712 revideres og ferdiggjøres innen 2017.

4.12 Jordflytting

Flytting av dyrka jord er en form for fysisk kompensasjon av jordbruksareal. Bruken av fysisk kompensasjon er vurdert av en arbeidsgruppe opprettet i forbindelse med nasjonal transportplan, jf. rapporten *Fysisk kompensasjon for jordbruks- og naturområder ved samferdselsutbygging*. Bruk av kompenserende tiltak, som jordflytting, er vurdert som en siste utvei dersom man ikke kan unngå nedbygging, avbøte gjennom tilpasninger og reduksjon av omfang, eller restaurere direkte effekter av utbygging.

Fysisk kompensasjon for jordbruks- og naturområder er omtalt i Nasjonal Transportplan (Meld. St. 26 (2012–2013)) (s.220):

«Eksisterende lovverk og planprosesser åpner også for å benytte kompensasjon som tiltak. Kompensasjonstiltak er prøvd ut i dag, i tilfeller der det ikke har vært andre mulige alternativer. Kompensasjon i denne sammenheng handler ikke om økonomisk kompensasjon, men om å kompensere fysisk for viktige verdier og funksjoner i jordbruksområder som går tapt. Dette kan gjøres ved helt eller delvis å oppar-

beide andre arealer som kan erstatte den matproduksjonsfunksjonen som de berørte arealene hadde. Foruten at det er knyttet stor usikkerhet til kostnadene ved kompensasjonstiltak, er det en risiko for at metoden ikke gir de samme verdifulle funksjonene som kvalitetene i det opprinnelige området hadde. Det er behov for mer informasjon og eksempler som kan vise hvordan eventuelle kompensasjonstiltak kunne organiseres og hva det ville koste.»

Det er hittil få gode, dokumenterte eksempler på bruk av jordflytting som kompenserende tiltak. Det er derfor fortsatt stor usikkerhet knyttet både til agronomiske, økonomiske, miljømessige og planfaglige forhold.

Regjeringen vil
arbeide videre med å vurdere om kompensasjon av jordbruksområder, bl.a. i form av jordflytting, er et hensiktsmessig verktøy der det er vanskelig å finne alternativer.

4.13 Plankompetanse

Planlegging etter plan- og bygningsloven er det viktigste verktøyet for å ivareta jordvernet. Tilstrekkelig kompetanse innenfor planlegging, er derfor en nødvendig forutsetning for et sterkt jordvern.

Kommunene har med grunnlag i plan- og bygningsloven hovedansvaret for forvaltningen av 83 pst. av landets arealressurser, dvs. det arealet som ikke er vernet. Loven angir mange hensyn og oppgaver som skal ivaretas, og regelverket er komplekst. Arbeidet med å sikre kommunenes planfaglige kompetanse innen samfunnsplanlegging og arealplanlegging har vært en satsing siden den nye planloven trådte i kraft i 2009.

Det er likevel et voksende gap mellom forventningene og kravene som stilles til kommunene på planområdet og kommunenes kapasitet og kompetanse, jf. delrapport fra ekspertutvalget for kommunereformen, *Kriterier for god kommunestruktur*. Særlig har mindre kommuner utfordringer knyttet til arbeid med samfunnsutvikling.

Det er derfor nødvendig å videreutvikle kompetansen blant annet ved å satse på utdanning og rekruttering til planfaget. Innsatsen for økt planutdanning og plankompetanse skal videreføres, blant annet gjennom *Sekretariatet for etter- og videreutdanning i samfunnsplanlegging* (SEVS). Dette sekretariatet drives som et prosjekt i samarbeid mellom KS, og flere departement, inkludert Landbruks- og matdepartementet.

Som en del av SEVS arrangeres det samlingsbaserte plankurset Samplan, der målgruppen er personer med utviklings- eller planleggingsoppgaver. Over halvparten av deltakerne de siste fire årene var ansatt i en kommune. Innholdet i kurset er tilpasset aktuelle problemstillinger innenfor planleggingsmetodikk, og har de siste årene bl.a. omfattet temaer som planleggingsteori, fysisk og sosial planlegging, medvirkning og mobilisering og regional utvikling.

Fylkene får også midler til opplæringstiltak rettet mot kommunene innenfor planlegging. Veiledningsverktøyet *Miljøkommune.no* vil bli videreført i regi av Miljødirektoratet. Pilotprosjektet for styrking av kommunenes plan-, miljø- og landbrukskompetanse i Sør-Trøndelag skal fortsette i et bredt samarbeid med støtte fra Klima- og miljødepartementet, Landbruks- og matdepartementet og Kommunal og moderniseringsdepartementet. Pilotprosjektet involverer også Nord-Trøndelag og Hedmark, og vil kunne gi verdifulle erfaringer med å samarbeide på tvers av kommune- og fylkesgrenser om oppgaver innen disse fagområdene. Kommunal- og moderniseringsdepartementets nettverk for kommunal og regional planlegging videreføres. Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Klima- og miljødepartementet og Landbruks- og matdepartementet ser i fellesskap på en mulig koordinert innsats for å styrke kompetansen på landbruk, miljø og plan i kommunene.

Regjeringen vil
videreføre arbeidet med å øke plankompetansen i kommunene, i samarbeid med bl.a. KS.

4.14 Kommunestruktur og -størrelse

Meld. St. 14 (2014–2015) *Kommunereformen – nye oppgaver til større kommuner* legger til grunn at færre og større kommuner skal gi bedre kapasitet til å ivareta og videreutvikle lovpålagte oppgaver, gi bedre kvalitet i tjenestene og muligheter til å utvikle bærekraftige og gode lokalsamfunn. Økt oppgaveomfang og flere spesialiserte oppgaver, sammen med økte krav til kvalitet i tjenestene og økte forventninger fra innbyggerne, stiller store krav til kommunene om sterke fagmiljø og tilstrekkelig kapasitet og kompetanse, også innenfor areal- og samfunnsplanleggingen.

I by- og tettstedsområdene skaper dagens kommunestruktur i mange tilfeller utfordringer, ved at det i de fleste områder er flere kommuner som inngår i en og samme bo- og arbeidsmarkedsregion. Mange bykommuner har begrenset areal

og er avhengig av boligbygging i omkringliggende kommuner for å håndtere stor befolkningsvekst. Romerike i Akershus er et eksempel på en region med sterk vekst bestående av flere kommuner med felles areal- og transportutfordringer, og dermed behov for en samordnet og helhetlig planlegging. Bare ved å reise fra Oslo til Eidsvollsbygningen, er man innom seks kommuner.

Eksemplet viser at en justering av kommunestrukturen vil gjøre det lettere å drive en mer helhetlig planlegging og utvikling når det gjelder arealbruk, transport og tjenesteproduksjon. Større kommuner vil også gi mulighet for å bygge opp sterkere fagmiljø innen areal- og samfunnsplanlegging, noe som også vil være positivt for rekruttering av planfaglig kompetanse i kommunene. På den måten vil også større kommuner kunne bidra til å styrke jordvernet.

Regjeringen vil
videreføre arbeidet med kommunereformen.

4.15 Faglig kunnskapsgrunnlag

Norsk institutt for skog og landskap (Skog og landskap) produserer mye arealinformasjon i form av kart, statistikk og tjenester, som kan være til stor nytte også i arealplanleggingen. Mesteparten av denne informasjonen er lett tilgjengelig på nett for alle, gjennom den digitale kartløsningen *Kilden*. Det er viktig at disse areal- og ressursdataene videreutvikles, ajourholdes, og ikke minst gjøres tilgjengelig og brukes, også i arealplanleggingen.

Informasjonen som gis på den digitale kartløsningen *Kilden* gir alle anledning til å bringe jordvern hensyn inn på et tidlig stadium i planprosessen, noe som kan bidra til å finne mindre konfliktfylte alternativer, og unngå tidkrevende innsigelsesprosesser og uforutsigbare omkamper om ulike planalternativer.

Skog og landskap har utviklet et arealbarometer for alle landets fylker, og for en del kommuner. Disse arealbarometrene er kortfattede og oversiktlige faktaark om landbrukets arealressurser, med vekt på status og endringer i jordbrukets arealressurser. Arealbarometeret er ment å være et godt og effektivt virkemiddel for å øke kunnskapen om hvilke arealressurser vi har, og hvordan de brukes og kan brukes i planarbeid, utredninger og politiske prosesser. Om 5 år vil omtrent alle kommunene ha et arealbarometer.

Jordsmonnkartene til Skog og landskap sier mye om verdien av jordbruksarealene for ulike jordbruksproduksjoner, og bygger på data som er

framskaffet gjennom detaljert feltkartlegging. Bare omtrent halvparten av landets jordbruksareal er detaljkartlagt, men i stor grad i de viktigste jordbruksområdene på Østlandet, Jæren og ved Trondheimsfjorden. Det vil ta mange år før alt areal er detaljkartlagt, men det er viktig at disse kartene brukes der de finnes.

Det nye digitale jordkvalitetskartet til Skog og landskap er basert på jordsmonnkartleggingen. Jordkvalitetskartet er først og fremst ment å være et redskap for bruk i planlegging og utredning av utbyggingsprosjekter som berører dyrka jord. En av fordelene med det nye kartet, er at det har få klasser og dermed er enkelt å bruke. Jordkvalitetskartet deler jordbruksarealene i tre klasser ut fra den agronomiske bruken av jorda og hellingsgraden, men er uavhengig av klima.

Markslagskartet AR5 er et detaljert, digitalt kart/datasett over landets arealressurser i inn- og utmark, som inneholder mye vesentlig informasjon om jordressursene. Kartet/datasettet er nasjonalt heldekkende og deler landarealet inn etter bl.a. arealtype (skog, jord, myr, fjell, osv.). Jordressursene deles her inn i flere klasser, som for eksempel fulldyrka jord, overflatedyrka jord, innmarksbeite og dyrkbar jord/mark (udyrka som kan dyrkes opp).

Det er nylig laget en rapport om potensialet for å dyrke opp jord i Norge, bl.a. basert på markslagskartet med opplysninger om den dyrkbare marka. Det er behov for å analysere dette potensialet bedre, både for jordbruksproduksjonen og for miljøet (klima, biologisk mangfold, kulturmiljø og friluftsliv). For eksempel er det behov for å oppdatere «klimamodellen» for korn- og grasproduksjonen, slik at den blir mer i tråd med dagens og framtidens klima. Det er også behov for å analysere nærmere hvilke areal som det reelt sett er aktuelt å dyrke opp.

Regjeringen vil
videreføre arbeidet med å utvikle kunnskap om arealressursene gjennom det nye instituttet NIBIO (Norsk institutt for bioøkonomi).

4.16 Evaluering av plan- og bygningsloven

Et forskningsprosjekt (EVAPLAN2008) skal studere hvordan plan- og bygningsloven fungerer i praksis og hvordan den er samordnet med andre lover (sektorlover). Prosjektet skal evaluere om, og i hvilken utstrekning, plandelen fungerer etter intensjonene. Det skal også se på om plandelen fører til lokal og regional bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunns- og arealplanlegging.

I evalueringen vil en spesielt se på de nye målene som kom med plan- og bygningsloven i 2008. En skal undersøke i hvilken grad plan- og bygningsloven bidrar til å sikre mål om demokratiske styrings- og avveiningsprosesser, samordning mellom sektorer og nivåer, effektiv gjennomføring av utbygging (lokal utvikling), åpenhet og medvirkning.

Arbeidet startet opp høsten 2014, og vil gå over fire år. Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) har fått oppdraget i samarbeid med mange andre forskningsmiljøer.

Regjeringen vil
evaluere plandelen i plan- og bygningsloven.

4.17 Nasjonal jordvernpris

Etableringen av en nasjonal kulturlandskapspris har vist at en pris kan bidra til økt oppmerksomhet om et tema, og kan få fram gode ideer og eksempler som kan tas i bruk av andre. Det kan derfor ha en positiv effekt å etablere en egen jordvernpris. En pris kan for eksempel gis til en kommune som viser at man gjennom god planlegging kan ta vare på god matjord. Fylkesmennene kan få oppgaven med å finne kandidater fra eget fylke og begrunne sitt valg. Kriteriene for prisen må vurderes nærmere, og det må oppnevnes en egen jury for prisen. Departementet vil vurdere et samarbeid med KS om etablering av en slik pris.

Regjeringen vil
etablere en nasjonal jordvernpris.

4.18 Jorderstatningsfond / jordvernavgift

I Innst. 149 S (2013–2014) har komiteen pekt på etablering av et mulig jorderstatningsfond og at dette bør vurderes i jordvernstrategien. Tiltaket har likhetstrekk med enkelte tidligere forslag til styrking av jordvernet, herunder innføring av jordvernavgift ved omdisponering av dyrka jord som tidligere har blitt avvist. Konsekvensene av et eventuelt jorderstatningsfond er ikke vurdert og utredet tidligere.

Et viktig argument for ikke å innføre jordvernavgift har vært at jordvern primært bør sikres gjennom forbedringer i plansystemet, ikke gjennom innføring av økonomiske virkemidler og bonusordninger. Innføring av jordvernavgift kan bidra til å legitimere omdisponering av dyrka jord, siden en jordvernavgift ofte må være svært høy for å kunne påvirke private utbygges investeringsbeslutninger eller den samfunnsøko-

nomiske lønnsomheten til større samferdselsanlegg. Dette er et argument som også gjør seg gjeldende for et eventuelt jorderstatningsfond.

Et jorderstatningsfond vil først og fremst være aktuelt for omdisponering i regi av private utbyggere. Dette vil øke utbyggingskostnadene, og dermed prisene på boliger og næringsbygg, og kan gjøre det mindre attraktivt med utbygging rundt kollektivknutepunkt.

Ved større offentlige investeringer, spesielt innen samferdsel, håndteres verdien av dyrka jord som delvis prissatte konsekvenser i samfunnsøkonomiske analyser, gjennom investeringskostnader knyttet til grunnerverv. Beregningsprinsippene ved grunnerverv av dyrka jord er ikke knyttet til kostnader ved nydyrking, men mulighetene for å gjøre dette i framtidige samfunnsøkonomiske analyser er drøftet av Vista Analyse.

Et jorderstatningsfond vil kreve oppbygging av en forvaltning av fondsmidler for både å sikre midler til fondet, samt sikre en effektiv og bærekraftig bruk av fondsmidler. Det må utarbeides regelverk for bruk av midlene og kreve omfattende søknads- og fordelingsprosesser som innebærer oppbygging av et nytt og omfattende byråkrati.

Asplan Viak har i sin utredning konkludert med at et jorderstatningsfond vil ha negative virkninger for de fleste områder som har vært vurdert. De mener det er en fare for at en slik ordning kan bidra til å svekke jordvernet fordi den bidrar til å legitimere mer omdisponering av dyrka jord.

Regjeringen vil
ikke innføre ordninger med jorderstatningsfond eller jordvernavgift.

4.19 Vernehjemmel i jordloven

I Innst. 149 S (2013–2014) har komiteen pekt på at en vernehjemmel i jordloven bør vurderes i jordvernstrategien. Et forslag om en hjemmel i jordloven for varig vern av dyrket jord var på bred høring i 2009/2010. Regjeringen Stoltenberg 2 valgte å legge bort forslaget etter høringen. Forslaget innebar at den mest verdifulle dyrka jorda i alle deler av landet kunne gis et varig vern.

Under den alminnelige høringen var det stor enighet blant høringsinstansene om intensjonen om å sikre matjorda. Det var imidlertid stor variasjon når det gjelder holdninger til selve forslaget om en hjemmel for jordvern. Et klart flertall av kommunene og fylkeskommunene gikk i mot forslaget.

De fleste høringsinstansene som var i mot forslaget påpekte at plan- og bygningsloven er et egnet virkemiddel for å ivareta jordvernet. Det ble også argumentert med at en jordvernhjemmel vil undergrave plan- og bygningsloven som det sentrale virkemiddelet for sektorovergripende planlegging, at de nye virkemidlene i plan- og bygningsloven må få tid til å virke, at presset på areal utenfor et jordvernområde vil øke ved innføring av en jordvernhjemmel og at en bestemmelse om jordvern reduserer det kommunale selvstyret.

En arbeidsgruppe nedsatt av departementet i 2014 har igjen vurdert om innføring av en egen vernehjemmel i jordloven kan ha effekt for jordvernet. Deres vurdering er at etablering av jordvernhjemmel og opprettelse av jordvernområder vil kunne sikre et utvalg av de mest verdifulle arealene for jordbruk i landet mot nedbygging, men trolig vil dette samlet sett gjelde begrensede arealer, og presset på andre matjordområder vil øke.

Slik arbeidsgruppen vurderer det vil fortsatt arealplanlegging etter plan- og bygningsloven være det mest sentrale for å ivareta jordressursene. Virkemidler knyttet til jordvern og areal-

planlegging bør etter deres syn derfor styrkes og videreutvikles. Arbeidsgruppen mener en politikk som ivaretar de samlede jordressursene i landet bør legges til grunn.

Arbeidsgruppen påpeker at målsettingen om økt matproduksjon forutsetter et sterkt jordvern. Det bør i følge gruppen derfor defineres et jordvernmål som viser statlige prioriteringer, og som også legger føringer for regional og kommunal planlegging.

Det bør dessuten satses på å øke kompetansen når det gjelder planlegging og stedsutvikling hos landbruks- og planmyndighet, for i større grad å være i stand til å synliggjøre alternativene til å bygge ned jordbruksarealer.

Arbeidsgruppen anbefaler på denne bakgrunn ikke å innføre en vernehjemmel i jordloven.

Regjeringen vil

ikke innføre vernehjemmel i jordloven, men videreføre plan- og bygningsloven som viktigste virkemiddel i planleggingen.

Bestilling av publikasjoner

Offentlige institusjoner:

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon

Internett: www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Telefon: 22 24 00 00

Privat sektor:

Internett: www.fagbokforlaget.no/offpub

E-post: offpub@fagbokforlaget.no

Telefon: 55 38 66 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på

www.regjeringen.no

Trykk: 07 Xpress AS – 05/2015

